Christiani matrimonii institutio

Desiderius Erasmus

bron
Desiderius Erasmus, *Christiani matrimonii institutio*. Ioannem Frobenium, Bazel, 1525

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/eras001inst01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

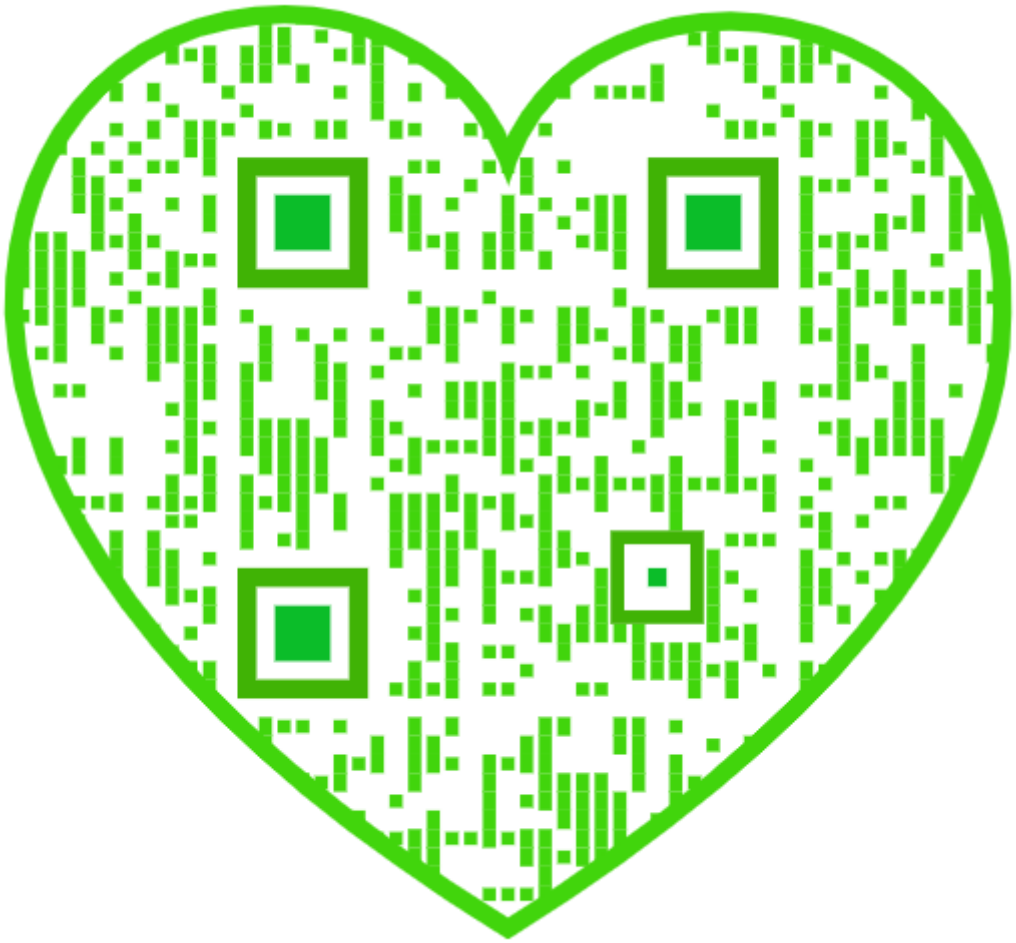

Inclytae Anglorvm reginae D. Catharinae matronarvm decori D. Erasmvs Roterodamvs S.D.

AM PLVSquàm biennium est, Regina clarissima quod clarissimo D. GVILHELMO MONTIIOVIO aulae tuae praefecto, recepi me nonnihil conscripturum de institutione Christiani matrimo-

nij. Quanquam autem mihi perpetua fuit usq*ue* uolu*n*tas praestandi, quod spoponderam, tamen toties tot negocijs, molestijs, ac morbis, ab hoc negocio uel submotus sum, uel auocatus, ut coeperim uereri, ne fidem meam hic requireret, quam sero quidem libero, caeterum an in totum liberem nescio. Na*m* qui iusto numero, sed iniquo pondere nec satis proba materia resoluunt aes alienum, à commodis creditoribus dimittuntur, cum difficilibus habent litem. Idem mihi metuo, nisi quod res est cum aequissimis ac facillimis creditoribus. Ad hoc ut uiuat spiretq*ue*, deinde ut sibi constet quod scribis, plurimum habet momenti calor & impetus animi, si liceat illum persequi. Nunc mihi nunquam contigit totum biduum in argumento suscepto perseuerare.

Vnde mirabor ipse, si no*n* offendet passim frigens & abruptus sermo. Quod si ego in depingendo matrimonio non satis probum artificem praestiti, tamen ex tuis sanctissimis moribus absolutum exemplar petere licebit, uel sanctissimi uel felicissimi coniugij. Absit adulationis suspicio. No*n* tua bona sed dona dei in te tum miramur tum praedicamus. E L I S A B E T H A E Hispaniarum quondam reginae, matris tuae uirtutes heroicae pride*m* orbe toto celebraba*n*tur, cuius integerrimi mores uere bonus odor erat dei in omni loco. Tuae dotes nobis propius cognitae sunt, ex quibus & illius uirtutes aestimamus no*n* aliter quàm ex tabula pictoris artem agnoscimus. Nec minus absolutu*m* opus in M A R I A filia tua expectamus. Quid enim non expectemus à puella

sanctissimis prognata parentibus, & sub tali matre educata? Dominus hanc felicitatem orbi Christiano ut perpetuam esse uelit precor. Bene uale. Datu*m* Basileae. An. M D. XXVI. Id. Iulij.

Christiani matrimonii institutio per D. Erasmvm Roterodamum.

VVM nulla uitae[+] nostrae portio sit quae non curam haud uulgarem desideret, tamen praecipua sollicitudo debetur ijs, quae non solum suam quandam adferunt uel utilitatem uel perniciem, uerum etiam seminaria sunt unde pullulat omnium affectuum, opinionum & actionum uel sanitas uel pestis. Proinde uigilans agricola, quanquam nulla in parte sibi dormitandum putat, tamen arborum radicibus ante omnia prospicit, nimirum intelligens hinc proficisci totius arboris incolumitatem. Et aediles quibus huiusmodi prouincia delegata est, canales quidem non negligunt, sed ipsis fontibus primam impartiunt curam, quod his uitiatis, plurimum incommoditatis ad uniuersam rem publicam perueniat.

[+] *Fontes bonorum ac malarum*

Proinde sancti patriarchae, quoru*m* omnis[+] uita, nobis uiue*n*di formam depingit, quocunq*ue* terrarum demigrabant, summo studio parabant sibi fontes aqua salubri scatentes, pro his belligeraba*n*tur, hos obturatos refodieba*n*t, quos & posteritas ut rem sacram à maioribus tradita*m* uenerabatur. Ac mihi quidem praecipua radix, praecipuusq*ue* fons, unde maxima pars uel felicitatis uel infelicitatis scatet in uita mortalium uidetur esse coniugiu*m*. Huic ineundo,[+] colendo, peragendoq*ue* si iusta cura impenderetur, profecto longe melius ageretur cum rebus humanis quàm nu*n*c agitur. Et tamen haud scio quo pacto fit, ut uix ulla uitae functio neglectior sit apud Christianos, quàm haec. Magni refert quomodo[+] quis nascatur, sed multo maxime, quibus rationibus & exe*m*plis à teneris formemur & instituamur. Atque hos duos uitae fontes complectitur matrimonium, gigne*n*di & educandi. Quid quod hinc rerum[+] publicarum etiam felicitas pendet, nisi forte nihil interesse putamus, quibus maioribus prognatus, quibus opinionibus im-

[+] *Allegoria fontiu*m*, quos foderunt patriarchae.*

[+] *Coniugium fons.*

[+] *Natiuitas & educatio.*

[+] *Res publica*

butus, quibus exe*m*plis formatus domi sit, qui capessit rem publicam, aut nisi credimus eum sancte tractaturu*m* rem aliorum, qui suae domi nequiter atq*ue* turpiter uiuere consueuerit. Proinde ueteres illi[+] philosophi qui natura*m* ducem sequuti, recte uiuendi ceu leges quasdam tradiderunt, nulla de re sanctius religiosiusúe conscripserunt, quàm de co*n*iugio, quum alij complures, tum praecipue, quoru*m* sanè monumenta nobis extant, Aristoteles, Xenophon, & Plutarchus. Quinetiam ij, qui legibus[+] proditis uitae mortalium co*n*sulere studuerunt, praecipuam curam habuerunt matrimonij, multa praescribentes quae ad firmitatem sanctitatemq*ue* co*n*iugiorum, & ad liberos sicut oportet habendos educa*n*dosq*ue* pertinent. Hinc tot leges de sponsalibus, de diuortijs & adulterijs, de iure parentu*m* in liberos, de officio liberoru*m* erga parentes. Apud Christianos uidetur minor[+] habita matrimonij ratio, quàm par erat. Id quamobre*m* acciderit, no*n* satis liquet. Equidem praeter alia suspicor & illud in causa fuisse, quod priscos illos admirabilis qui-

[+] *Philosophi de matrimonio.*

[+] *Leges ciuiles.*

[+] *Christiani.*

dam ardor habebat coelibatus ac perpetuae integritatis. Itaq*ue* co*m*plures extiteru*n*t qui pro uiribus extulerunt laudes uirginitatis, qui uirginibus & uiduis pie sancteq*ue* uiuendi praecepta tradiderunt, erga co*n*iugatos non fuit eade*m* sollicitudo. Sed bene habet, quod ipse dominus IESVS, haud grauatus est coniugatis non solum honorem habere multis modis, uerumetiam uiuendi forma*m* praescribere, quod idem no*n* indiligenter fecit Petrus Apostoloru*m* princeps, sed hoc diligentius Paulus praecipuus Ecclesiae doctor. Hos igitur potissimu*m* imitati conabimur & nos aliquid adferre pro nostra uirili, quod coniugij sacramento copulatos uel excitet uel formet, in hoc ut sanctissimae professioni quam à Christo traditam & honestatam susceperunt, respondeant.

No*n* erat quidem alienum ab hoc argumento matrimonij laudes uerbis attollere. Religiosius enim in eo uersatur, qui didicit meminitq*ue* quanta sit dignitas sanctitasq*ue* coniugij, uerum quoniam id aliâs à nobis factum est satis, ut mihi cum ple-

risq*ue* uidetur, plus satis ut quibusdam[+] iniquioribus, nu*n*c tantum ea trademus quae pertine*n*t primum ad ineundum auspicandumq*ue* matrimonium, deinde ad confirmandu*m* transige*n*dumq*ue* feliciter, post haec quae ad sobolem educanda*m* faciunt. Nam hic est praecipuus coniugij fructus. Igitur[+] natura (ut ab huius elementis sumamus exordium, qua*n*quam & naturae conditor moderatorq*ue* deus est cuius omniu*m* praecipua prouidentia fuit, ut quod co*n*ditum esset haberet addita praesidia, quibus sua*m* incolumitatem tueretur) nullum firmius praesidium indicauit, q*uam* hominu*m* mutuam inter ipsos charitatem ac beneuole*n*tiam. Quosda*m* igitur necessarijs uinculis[+] copulauit, ut eam co*n*iunctione*m* homini nec accersere sibi fuerit in manu, nec excutere si uelit. Quàm tenacibus necessitudinis uinculis pietas astringit parentes liberis ac liberos parentibus, cuius admiranda uestigia licet & in brutis animantibus intueri, deniq*ue* in feris etia*m* & immanibus. Quàm arcto charitatis foedere fratres ac sorores co*n*sociauit. Atq*ue* haec naturae uis adeo pe-

[+] *Diuisio.*

[+] *Prima naturae.*

[+] *Charitas ex cognatio*ne.

nitus insita est cunctarum gentium sensibus, ut publica nominu*m* usurpatio in obseruantiae, charitatis & concordiae significatione*m* abierit. Siquidem uulgo patrem appellant cui reuere*n*tiam debent & obseruantiam, filium quem unice charum habent, fratre*m* quicum eximie co*n*uenit. Atque haec beneuole*n*tia quaqua uersum longe lateq*ue* spargit ramos, agitq*ue* radices, superne recta serie ad auos, p*ro*auos, abauos atauos , tritauos: inferne ad nepotes, pronepotes, abnepotes, trinepotes: à dextera leuaq*ue* ad fratres, sorores, patrueles, consobrinos, caeterosq*ue* quibus desunt propria uocabula. Iam si per obliquas ascendas lineas, occurrunt patrui, auunculi, amitae, materterae, patrui & auu*n*culi magni, propatrui, proauunculi, proamitae & promaterterae, caeteriq*ue* quibus non sunt peculiares uoces inditae. Sin ad eundem descendas modum, occurrit turba nepotum ex fratribus ac sororibus, & ex ijsdem nepotes ac pronepotes. Quin & in ascensu stirpis sese latius usque fundunt charitatis cognomina. Dyas enim quae est in pa-

rentibus, duplicatur in auis & auijs, fit ogdoas in proauis & p*ro*auijs, quae & ipsa rursus duplicatur in abauis & abauijs, atq*ue* ita deinceps in caeteris. Si deorsum spectes, occurrunt filiorum ac filiarum, nepotum ex his ac pronepotu*m* examina, quemadmodum & in ramis caeteris, donec longo progressu paulatim euanescat cognationis affectus. Veru*m* hic rursum[+] instaurandae beneuolentiae succurrit affinitas, ueluti renouans naturae necessarias copulas. Est enim haec coniunctio ceu media inter eas quas natura nobis inscientibus aut nolentibus adiu*n*git, & eas quas nobis uolentibus iudicioq*ue* asciscimus. Na*m* & filia nupta parat tibi filiu*m*, & soror elocata parat tibi fratrem. Quin & officia nescientibus[+] exhibita, succedunt in pietatis uocabula. Nam ueluti mater est, quae uagienti mammam dedit, & nutricius aetatis tenerae patris amatur uice. Similiter qui pueritiam honestis disciplinis expolierunt, ut parentis affectum obtinent in discipulos, ita uicissim ab illis obseruantur pare*n*tum loco. Iam adoptio cognationem imaginatione[+]

[+]*Affinitas.*

[+]*Charitas ex officijs.*

[+]*Adoptio.*

instaura*n*s saepe firmior est uera sanguinis propinquitate. Repperit autem Ecclesiastica pietas, quo latius etiam propagaret inter christianos mutuae beneuole*n*tiae causas cognationis religione*m* innouans, inter[+] baptistas, susceptores, siue catechistas, & eos qui sacro lauacro regenerantur in Christo. Verum haud scio an haec omnia[+] foedera superet, animoru*m* coniunctio quae sola uoluntarum propensione iudicióque coijt. Apud priscos enim, quum adhuc integritatis uestigia residerent in moribus hominu*m*, uix ullum affinitatis aut propinquitatis nomen sanctius erat, quàm amicitiae, quod hospites etiam ac bene meritos[+] co*m*plectitur. No*n* hic remorabor lectorem co*m*memorandis amicitiae legibus, aut exaggerandis insignium amicorum exemplis, quae clarissimorum hominum literis celebrata nemini possunt esse obscura. Verum inter omnia uel naturae, uel[+] iudicij, uel utriusque foedera nullum uel arctius, uel sanctius coniugio, quod absolutissima*m* fortunarum omniu*m* co*m*munionem eamq*ue* perpetuam sic inducit, & corpori corpus,

[+] *Cognatio spiritualis.*

[+] *Charitas ex inductione animi.*

[+] *Hospitium.*

[+] *Arctissima societas è coniugio.*

animum animo, sic connectit, iungit & coagmentat, ut è duobus hominibus uideatur unu*m* reddere. Pythagoras amicitia*m* definiuit unam animam, hic plus est, nimiru*m* unum etiam corpus. Praecipua coniugij pars est animoru*m* co*n*iunctio. Proinde qui corpora iungu*n*t animis dissidentes, in stupro uiuunt uerius quàm in matrimonio.

Est enim proprie matrimonium[+] legitima perpetuaq*ue* uiri ac mulieris, studio gignendae sobolis, inita coniunctio, uitae ac fortunarum omnium indiuidua*m* societate*m* adduce*n*s. Manebit interim iureco*n*sultis illabefacta sua definitio. Definiuimus enim ad commoditatem negocij quod instituimus, ad quod conuenit exemplum omnibus numeris suis absolutum.

[+] *Definitio matrimonij.*

Hanc enim forma*m* proposuisse non in hoc tantu*m* profuerit, ut ostendamus, quicquid in ulla societate firmum sanctumq*ue* est, id multo uberius firmiusq*ue* esse in co*n*iugio, uerumetiam ad alia permulta, quae in hac incident disputatione. Eoq*ue* depinximus germani ueriq*ue* co*n*iugij simulacrum, quo scopus sit euidentior, ad quem desti-

nanda sit omnis intentio ducentis ac nubentis. Nam huic sermoni non admiscemus unicum illud & singulare co*n*iugium uirginis matris, quod omni prorsus exemplo caret, semperq*ue* carebit. Nos uulgaris matrimonij causam tractamus. Et si te*m*pestiuum uidetur huc aliquid è dialecticorum scholis adducere, quum audis legitimam coniunctionem, genus habes nominis definiti. Nam & foedus & contractus legitimae societates sunt, quu*m* absint ab appellatione matrimonij: quu*m* audis studio gignendae prolis, habes differentia*m*. Nam ea matrimonij rationem discernit, à caeteris quamlibet legitimis coniunctionibus. Porrò quod adijcitur, uitae ac fortunaru*m* omnium indiuiduam societate*m* adducens, sit sanè proprij loco. Solet autem natura rei, secundu*m* quatuor causas expendi, proinde si requiris materiam, audis uiri & foeminae, simulq*ue* admoneris, coniugia quae coëunt inter impuberes, aut effoetos non proprie dici co*n*iugia iuxta exactam huius uocabuli ratione*m*, quod in illo no*n*dum sit uir ac foemina, in hoc iam esse desierint.

Si causam efficie*n*tem scire cupis, audis, legitima coniunctio. Lex enim autor est ueri matrimonij, sed huius legis autor est deus, qui primus iunxit marem ac foemina*m*, moxq*ue* coniugij leges praescripsit, dicens: Et eru*n*t duo in carnem unam. Et, propter hoc relinquet homo patrem ac matre*m*, & adhaerebit uxori suae. Ite*m*, Crescite & multiplicamini & replete terram. Itaq*ue*[+] matrimonia quae non coëunt legitime, hoc est autore & auspice deo, no*n* cadunt in hanc germanam appellationem matrimonij, licet Ecclesiae indulgentia quaedam coniugij genera, haud quaquam γνήσϊα, patitur uenire in huius uocabuli consortium. Formalem causam accipe, dum audis coniunctionem & societatem uitae. No*n* enim est matrimonium, nisi co*n*nubialis animorum consensus interuenerit. Vnde excludu*n*tur[+] ab hac formula, stupri societas, & coacta matrimonia. Finis aut*em* est propagatio sobolis, unde nec inter effoetos senio, nec inter eos qui deploratae sunt sterilitatis, uerum coit matrimonium, iuxta propriam & exactam qua*m* nos proposuimus, matri-

[+] *Matrimonia quaedam tolerat ecclesia.*

[+] *Coacta non sunt matrimonia.*

monij rationem, tametsi quasdam matrimoniorum species secundae tertiaeque classis non reijcit Ecclesia, de quibus nonnihil attingemus suo loco, si forsitan inciderit opportunitas. Nunc illud tantum agebatur, ut perspicuum esset, quicquid in ullo societatis genere firmitatis esset, id omne in uno matrimonio coniunctum esse. Sunt autem[+] tria praecipue, quae societates hominum firmas reddunt, & indissolubiles, natura, lex, & religio. Naturae uocabulo continentur[+] non solum parentum ac liberorum, fratrum affinium & cognatorum inter ipsos foedera, uerum etiam omnis honesta coniunctio quam omnibus insita ratio iubet seruari, nefariam esse commonstrans eius uiolationem. Nulla lex hominum punit amicum perfidum, aut ingratum, sed quis non execratur proditorem amicitiae, & ingratum erga bene meritos? Hoc malum ideo non[+] punit lex ciuilis, quia nulla par flagitio poena potuit excogitari, & publicam execrationem abunde magnum supplicium esse duxit. Eoque turpius est amicitiam rescindere, quàm contractus legitimos, quod haec

[+] *Societates firmas reddunt tria.*

[+] *Natura.*

[+] *Amicitiae ius.*

sine tabulis, sine testibus, sine pignoribus, sola fide, liberaq*ue* animorum beneuole*n*tia coit. Nec ullis instrumentis quisquam arctius obligari potest, q*uam* qui gratuita benignitate astringitur, ita sponte credentis beneficium, ut sibi nec reposce*n*di, nec exprobrandi ius faciat reliquum, nimiru*m* fretus accipientis animo, de quo tanti sceleris suspicionem no*n* sustinet in pectus recipere. Verum ubi propior animorum coniunctio, ubi certior fiducia, quàm in matrimonio, quum uterq*ue* uolens sese tradat in potestate*m* alterius, sibi quodammodo ius adimens sui corporis, adeo nihil suspicans de diuortio, ut in nuptijs uel nominasse diuortiu*m*, pessimi sit ominis? Quanq*uam* enim[+] apud Iudaeos & Ethnicos leges uidentur indulsisse uiris repudiandi potestatem, tamen sensus co*m*munis mortaliu*m* semper inter inauspicata posuit diuortiu*m*, quemadmodum ingratitudinem & amicitiae proditionem. Quin & hoc nomine superat omnem amicitiam quamuis arctam, coniugu*m* copula, quod nihil uetat, quo minus multos amicos unus habeas: nec potest i-

[+] *Diuortium.*

dem esse beneuole*n*tiae uigor, in multos distractae, qui unius in unum collectae, id q*uo*d fit in matrimonio. Apud Scythas indecorum habebatur, unum esse multis amicu*m*, quam Graeci uoca*n*t polyphiliam, nec Hesiodo placet πολυξενία, nihilo magis quàm ἀξενία. Polygynaecia uero quanquam patriarchis quibusdam ac regibus concessa legitur, certe nunc in totum sublata est. Accedit autem & efficax naturae glutinum, quod sexus in sexum genuina propensio, penitusq*ue* insitum gignendae prolis desiderium, addit foederi animoru*m*. Et hactenus de naturae firmitate. Iam leges quibus[+] modis cauerunt, ne rescindere*n*tur hominum societates? addiderunt stipulationes, testes, tabulas, obsides, pignora, poenas. Quid horu*m* non multo sanctius adhibetur matrimonio, germano ueroq*ue* quod nunc tractamus? Interponitur autoritas maioru*m*, legitimis tabulis ac testibus fiunt sponsalia. Intercedit inter sponsum & sponsam stipulatio uerbis co*n*ceptis. Olim iuxta Romanorum leges, apud Censorem uerbis conceptis edebatur solenne iusiurandum.

[+] *Lex.*

Vnde & Aulus Gellius narrat cuidam à Censore dictam mulctam, quod interrogatus ex more: Et tu habes uxorem ex animi tui sententia? intempestiuo ioco responderit: Equidem habeo, sed Hercle no*n* ex animi tui sententia. Id nu*n*c agitur ap*u*d sacrificum publice, priuatim apud testes. De futuris nuptijs praemonetur populus, si quis quid forte nouit q*uo*d in posteru*m* dirimat co*n*iunctos. Solenni pompa, spectatore populo, ducitur ac reducitur sponsa, quo magis excludatur omnis causificatio quae semel initam societatem queat labefactare. Quod aute*m* pignus certius astringat ullum foedus quàm liberi co*m*munes, qui ob hoc ipsum Latinis pignora uocantur? Porrò poena uiolati matrimonij triplex est. Prima quam ego leuissimam esse arbitror, est apud Iudaeos lapidatio, apud Romanos gladius. Secunda, mortalium publica detestatio. Tertia, supremi numinis ultio, qua*m* nemo nocens potest effugere. Sed de his fusius loquendi dabit alias opportunior locus. Nu*n*c q*uo*d instituimus[+] absoluetur. Summa contractuum firmi-

[+] *Religio.*

tas petitur ex religione, quae ferè constabat hisce rebus, iureiurando, deuotione, obtestationibus, sacris alijsq*ue* ceremonijs. Siquidem apud ethnicos, tametsi superstitiosos daemonum cultores, magna tamen religione perageba*n*tur nuptiae. Habeba*n*t Iouem Gamelium, cui persuasum habebant esse curae co*n*iugij foedera, per quem non essent impuniti qui ea uiolassent: habebant pronubam Iunonem, cuius auspicijs prosperarentur coniugia: habebant Venerem, à cuius munere fluere credebant foecunditatem, qui nimirum fructus est matrimonij. His auspicibus ac ueluti testibus inibatur coniugium, ac praeter sponsaliorum conuenta, praeter iusiurandum, quod apud ueteres sanctissimu*m* habebatur, magno Christianoru*m* huius temporis pudore, praeter execrationem uiolaturi, praeter commissas dextras, fidei symbolum: praeter iunctum osculum, mutuae charitatis indiciu*m*: praeter stipulationem & datam arram, adhibebatur & sacrificium: id perageba*tur* Iunoni, Veneri, & Gratijs. Iuno castum reddere putabatur, Ve-

nus foecundum, Gratiae beneuolentiam[+] mutuam interrumpi non sinebant. Atq*ue* illi quidem impijs symbolis piam doctrinam nobis comme*n*dabant. Quod impietate differimus ab illis, gratias agamus diuinae misericordiae, quae nos per filiu*m* dei liberauit ab impio cultu daemonum. Caeteru*m* pudeat nos Christiani cognominis, si negligimus quod homines ethnici tanto studio seruandum tradideru*n*t: & si nos ad sancte colendum matrimonium non commouet uera religio, quum illos huc adegerit uana superstitio. Nos enim pro Ioue Gamelio habemus deum patrem, qui in paradiso dicauit coniugium, remunerator seruantiu*m* ab ipso praescriptas matrimonij leges, ultor uiolantium. Habemus pro Iunone dei filium, qui sua praesentia miraculorumq*ue* primitijs coniugiu*m* consecrauit. Habemus pro Gratijs spiritum sanctum, qui sacramentum hoc sicut oportet accipientibus aspirat arcanu*m* mutuae charitatis affectum, ut iam no*n* humana beneuolentia iuncti studea*n*t uoluptati corporis, sed coelesti dono charitatis affla-

[+] *Dij praesides crediti coniugioru*m.

ti, propius iungantur religione mentium erga deu*m*, quàm inter ipsos corporali conuictu socia*n*tur. Pro Venere habemus sanctam Ecclesiam, cuius autoritas decorat confirmatq*ue* legitime coita matrimonia. Deniq*ue* res ueluti sacra, ut est, peragitur in loco sacro, adhibetur legitimus sacramenti minister, proferuntur laeti ominis preces, admouetur Euangelij codex, immolatur non hostia pecudis, sed agni immaculati, qui sacratissimu*m* hoc nobis reliquit nunquam interrumpendi foederis symbolum. Tantum uerae religionis adhibetur consecrando matrimonio, & adhuc reperiu*n*tur inter Christianos, qui non uereant*ur* illud ceu rem prophanam uiolare? Quóque sanctius esset nobis coniugium, habereturq*ue* iuxta Pauli doctrinam[+] honorabile connubium in omnibus, & thorus immaculatus, aliqua ex parte deus plus habuit honoris matrimonio, quàm uirginitati, quanquam & haec habet sua peculiaria decora, quibus ad angelicam usque dignitatem assurgit. Quid enim habet Ecclesia secundum deum charius aut sacra-

[+] *Heb. 13.*

tius septe*m* illis mysterijs, quae spo*n*sus Christus sponsae suae ueluti pignora quaedam redituri, & absentis interim sui, quod quidem ad corporis sensus attinet, preciosissima mnemosyna reliquit? Inter haec charissima pignora, inter haec preciosissima monilia, inter haec sacra sui monumenta, matrimonium esse uoluit. Nam hoc honoris uirginitas sibi no*n* potest uindicare. Quóque magis liqueat quàm magnifica res significetur hoc nomine sacramenti, siue ut Graeci uocant mysterij, sciendum[+] est in coniugio legitimo, uelut in caeteris ferè sacramentis, tria spectanda esse, imaginem, arram, & exemplum. Imaginem[+] uoco co*n*gruentiam signi, cum archetypo cui respondet similitudine: arram donum[+] spiritualis gratiae, q*uo*d uelut ex pacto per administrationem sacrame*n*ti infunditur: Exemplum quod in illa similitudine[+] nobis co*m*mendat*ur* imitandu*m*. Quemadmodu*m* aute*m* statuis hoc plus exhibetur honoris, quo maior est personae maiestas qua*m* repraesentant, cuiusmodi sunt principum, diuorum, ac supremi numinis imagines: ita

[+] *In coniugio tria.*

[+] *Imago.*

[+] *Arra.*

[+] *Exemplum.*

sacramentorum dignitas ex eo quod arcana significatione repraesentant aestimatur. Quid autem significat nobis illa sensibilis uiri foeminaq*ue* co*n*iunctio? In primis summum illud & ipsis etiam angelis adorandum mysterium, quo se diuina natura ineffabili nexu sic iunxit humanae, ut in unam & eandem hypostasim iungere*n*tur filius dei, anima humana, et corpus humanum, ac coelestia cum terrenis, aeterna cu*m* mortalibus, uisibilia cum inuisibilibus, infinita cum finitis, creata cu*m* increatis, summa cum imis, indissolubili copula sociare*n*tur. Quid hac societate diuinius? In una*m* personam conueniunt tam dissimiles naturae, citra substantiarum confusionem, sed tanta communione hypostaseos, ut unus & idem uere praedicetur deus & homo, filius dei, deus ex deo, immortalis ex immortali, sine tempore natus, & in tempore homo natus ex homine, idem conditor omnium & conditus, mortuus & uiuificator omnium quae uiuunt, suscitator mortuorum & morti traditus. Audis utrobique unitatem, hic ex deo & homi-

ne unam hypostasim, illic audis huius unitatis imaginem: Et erunt duo in carnem unam. Hic iunguntur, non confunduntur naturae, illic copulantur non confunduntur sexus. In illa diuina copula, naturis iunctis non confusis, suus manet ordo, & quod potius est amplectitur id quod est infirmius, nimiru*m* humanam naturam diuina. In matrimonij foedere uiro sua manet autoritas: quae tamen infirmiorem sexum sic fouet atque amplectit*ur*, ut aequa sit uitae societas, no*n* dominatus. Vir enim formae & actus rationem habet, foemina materiae formam appetentis. O dyadem ineffabili ratione redactam ad henadem, in deo & in homine, in marito & uxore: utriusque coniunctionis autor deus, conciliatrix charitas. Filius suscepit humanam naturam, sed opificium totius erat diuinitatis. Quid audis de matrimonio? Quod deus coniunxit, homo ne separet. Si in persona Christi separari potest deus ab homine, separetur in coniugio maritus ab uxore.

Vbi diuortium incidit, ibi uidetur nunq*uam* fuisse uerum matrimonium. Si recte dixit ille, Amicitia quae desinere potuit, nunq*uam* uera fuit, rectius dixeris: Co*n*iugium quod disiungi potuit, nunquam uerum coniugium fuit. Facessat calumnia, uerum appello matrimonium, non quod legibus ratum est, sed quod inter uirtute pares ueris affectibus conglutinatur. Quicquid autem animi dotibus copulatur, uix unq*uam* rescinditur. Contulimus unam similitudinem, quatenus res hominum congruere possunt rebus diuinis. Habes ex duobus disparibus unu*m*, habes copulam indisgregabilem, habes autorem utriusque eundem, habes charitatem utrobique conciliatricem. Quid enim pertraxit filium hominis in nostrae naturae consortium, nisi charitas ineffabilis? Et matrimonium q*uo*d non conciliat mutua beneuolentia, mere*n*t*ur* nomen co*n*iugij. Sed ubi fructus[+] co*n*iunctionis? Hoc ornatu sponsus ille coelestis trabea nostri corporis ornatus p*ro*cessit è thalamo suo, primu*m* depulsurus riualem, mox sibi uindicaturus spo*n*sam suam

[+] *Fructus coniugij inter Christum et sponsam ecclesiam.*

Ecclesiam, qua*m* liberauit morte sua, quam lauit ac purificauit sanguine suo, qua*m* dotauit arcanis spiritus sui dotibus. Quàm uero numerosam ac felicem sobolem genuit & quotidie gignit è sua sponsa Christus, infuso coelesti semine sermonis diuini, quemadmodum scribit Iacobus apostolus: Voluntarie enim nos genuit uerbo ueritatis, ut simus initiu*m* aliquod eius creaturae. Etenim si Paulus recte dicit[+]: Na*m* in Christo Iesu ego per Euangelium uos genui. Et rursum, Filioli mei quos iterum parturio, donec formetur Christus in uobis: quanto iustius hoc Christo tribuitur huius nouae generationis autori principique filiorum, qui non ex sanguinibus, neque ex uoluntate uiri, neq*ue* ex voluntate carnis, sed ex deo nati sunt. Haec nimirum est illa felicissimae foecunditatis sponsa Christi, de qua praedixerat afflatus spiritu Dauid: Vxor tua sicut uitis abundans in lateribus domus tuae. Vna domus est omnium filiorum Ecclesia. Hic est ille pulcherrimus liberorum chorus, de quibus ibidem cecinit: Filij tui sicut nouellae oli-

[+] *1. Cor. 4.*

uarum in circuitu mensae tuae. Excisi sunt ueteres oleastri, subnatae sunt recentes oliuarum plantulae, innocentia tenerae, dulcissimo fidei et charitatis fructu grauidae. Cingunt mensam dominicam, unde reficiuntur coelesti cibo potuq*ue* corporis & sanguinis sui redemptoris. Spiritu contemplatus est ha*n*c admirandam sobolem Hebraeus ille sapiens quisquis fuit, quum exclamaret: O quàm pulchra est casta generatio cum claritate. Quid mirum est eam esse pulchram castamq*ue*, quam à peccatis abluit sponus, quam tot coelestibus ornamentis decorauit? Quid mirum est esse cum claritate, quam illustrauit ille uerus sol mundi, qui illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum?

Haec est illa sponsa noua, quae synagogae uidebatur sterilis, penitus extincto, sicut arbitrabantur, sponso, sed re uera in coelum subuecto. Subduxit quide*m* ad te*m*pus corporale*m* praesentia*m*, sed tamen efficax diuini sermonis semen in ea reliquit, no*n* desine*n*s interim cum illa co*n*grediens secretis afflatibus insinuare semet in sponsae gre-

mium, ut quotidie gignat ipsi copiosam sobolem, ex omni natione quae sub coelo est, adeo ut ipsa demirans tam uberem filiorum prouentum, loquatur apud Esaiam:[+] Quis genuit mihi istos? Ego sterilis & non pariens, transmigrata & captiua: istos quis enutriuit? Ego destituta & sola: isti ubi erant? Quare non gignit amplius synagoga? Quia occidit uirum suum, & pro sponso amplectitur iamdudum effoetum Mosen. Verum noua sponsa, quum maxime uexaretur per Iudaeos ac gentes, exilijs, cruciatibus, ac mortibus, tum maxime pariebat sponso suo legitimos filios ac filias. Nec hunc felicem prouentum asscribit sibi, sed sponso gratias agens dicit: Ecce ego[+] & pueri mei, quos dedit mihi dominus. Primum igitur & omnium maximum mysterium est, quod dei filius humanam naturam ceu sponsam ita sibi iunxit, ut ex utraque fieret una hypostasis: quemadmodum in matrimonio è uiro & foemina fit una caro.

[+] *Cap. 49.*

[+] *Esa. 8.*

Huic proximum est, quod is de quo loquitur Ioannes Baptista: Qui habet sponsam sponsus est: indissolubili uinculo sibi copulauit

Ecclesiam, non aliter quàm membra corporis socia*n*tur capiti. Quum audis caput[+] & corpus, audis duo uocabula, sed rem communione factam eandem. Sic enim orat in Euangelio sponsus pro sponsa sua, quam à se distrahi non uult: Non pro eis rogo tantum, sed & pro ijs qui[+] credituri sunt per uerbum eorum in me, ut omnes unum sint, sicut tu pater in me & ego in te, ut ipsi in nobis unum sint. Pater sancte serua eos in nomi*n*e tuo quos dedisti mihi, ut sint unum sicut & nos. Ac mox ibidem: Ego in eis et tu in me, ut sint consummati in unum. Et ut intelligas in hoc coniugio mystico esse bonorum ac malorum omnium societatem, ipse sic loquitur in Euangelio: Quod uni ex his minimis meis fecistis, mihi fecistis. Et in Actis apostolorum occlamat Paulo saeuienti in filios sponsi, Saule Saule quid me per sequeris? dicturus haud dubie, Quur meos persequeris, nisi unu*m* esset sponsa cum sponso. Nescit haec coniunctio diuortiu*m*,[+] Ego, inquit, uitam aeternam do eis, & non peribu*n*t inaeternum, &, nemo rapiet illos

[+] *Caput & corpus unu*m.

[+] *Ioan. 17.*

[+] *Diuortium.*

de manu mea. A calu*m*nia nome*n* habet diabolus, uigilans & callidus est ad seminandas discordias inter fratres, rixas inter spo*n*sum & sponsam: fremit ereptam ipsi ancillam, ad tantam dignitatem euecta*m* esse, nihil intentatu*m* relinquit, quo moliatur inter bene coniunctos diuortium: sed nihil agit, optimus est spo*n*sus ecclesiae, no*n* repudiat semel adamatam: omnipote*n*s est, ui no*n* potest depelli: sapientissimus est, technis satanae circu*m*ueniri non potest. Veterator ille procurat maleficijs sterilitates & aborsus, sed spo*n*sus om*n*ia illius ueneficia uertit spo*n*sae in beneficia. Habes igitur & in hac parabola, sponsi sponsaeq*ue* coniunctione*m* legitima*m*, habes nexum indissolubilem, habes omniu*m* reru*m* communione*m*, habes coniugij fructu*m*, coelestem generationem, & noua*m* uti Paulus appellat creaturam. Atq*ue* hac quide*m* parte matrimonij sacramentum respondet baptismo. Per matrimoniu*m* enim nascimur huic mundo: per baptismu*m* renascimur Christo: praesta*n*tius quide*m* sic renasci q*uam* nasci, sed tame*n* nisi per matrimoniu*m* nasceremur, no*n* essent qui Christo per ba-

ptismum renascere*n*tur. Porrò quod, ut ait Paulus, ex coniugio nascimur filij irae, no*n* est culpa coniugij, sed diaboli, qui primus autor infelicis diuortij, naturam bene conditam peccato corrupit. Coniugium prius erat quàm culpa, quae si non fuisset sequuta, felices & nihil aliud quàm erasmios genuisset matrimonium. Nec[+] defuerunt homines eruditi, quorum est Ioannes Gerson, quibus uisa est opinio non omnino reijcienda, si quis hanc spem conceperit ex diuinae misericordiae magnitudine, infantes ex pijs parentibus ortos, si quo casu co*n*tingat citra culpam hominis, absque baptismi munere decedere, non omnino dedendos esse supplicijs aeternis. Verum utcu*m*q*ue* de hoc iudicarit Ecclesia, nam meam hic sententiam non interpono, illud co*n*stat, etiam si nunc omne Christianoru*m* matrimonium gignit filios irae, gignere tamen in spem paratae gratiae. Baptismus enim nulli negat*ur*, & à nullo quu*m* est necessitas, non datur. Fortasse non absurdum fuerit & illud mysteriu*m* in matrimonio scrutari: Pater coelestis qui ante

[+] *In sermone de natiuitate uirginis.*

secula genuit sibi parem filiu*m*, & rursus co*n*dito per illum mu*n*do quodammodo generi mortalium genuit: idem, eundem[+] crassius etiam ex uirgine Maria produxit. Nec impiae, mea sente*n*tia, fuerit imaginationis hic ponere deum patrem sponsum, sanctissimam uirgine*m* sponsam, paranymphum angelum, conceptus opificem spiritu*m* sanctum, foetum deum & hominem, uelut ex homine deoq*ue* mixti generis prolem, qua*m* Latini uocant hybridam, uocabulo uidelicet à rebus diuinis seclude*n*do, tantum hic significationis gratia sumus abusi. Nec enim sanctorum patru*m* literae uerentur uirginem matre*m* appellare sponsam dei, nec Ecclesia ueretur huic accommodare, quae Solomon in Cantico tribuit Ecclesiae & Christo. Quàm hic multa congruunt matrimonio? Gabriel internuncius excipit uirginis assensum, uirtus altissimi obumbrat, uidelicet suo complexu. Spiritus sanctus, co*n*ceptus inenarrabilis opifex, superuenit, uirginis uterus intumescit, nascitur admirandus ille Geryon, triplicis substantiae gigas, cuius decursus fuit primus

[+] *Coniugij similitudo inter deum & beatam uirginem.*

à summo caelo in uterum uirginis, hinc à cruce ad inferos, recursus ad thronum maiestatis dei, ubi nu*n*c sedet uictor ad dextra*m* patris. Apostoli dominum abnegaru*n*t, sola uirgo, ut pie creditur, perseuerauit in fide co*n*iugij. Habes exemplum firmi matrimonij, quod nescit ullum diuortiu*m*. Si quis uolet hic quartam imaginem matrimonij contemplari, quemadmodum tota ecclesia, quae complectitur omnes pios ab orbe condito usq*ue* ad mu*n*di finem, una est sponsa Christi, una colu*m*ba immaculata: ita[+] iuxta morale*m* sensum, unaquaeq*ue* anima ad felicitatis aeternae co*n*sortiu*m* electa, spo*n*sa est Christi: nec potest inaeternum à spo*n*so suo seiungi, cui tot filios genuit quot uirtutibus praedita est, quotq*ue* pia doctrina sanctisq*ue* moribus pertrahit ad amore*m* Christi. Quum igitur tot mysteriorum symbola sint in legitimo matrimonio, merito dixit Paulus: Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo & in Ecclesia. Et hactenus quide*m* de imagine, quod ad hanc rem satis esset, dixisse uideor. De[+] munere uariatum est sententijs Orthodo-

[+] *Omnis anima pia sponsa est Christi.*

[+] *Arra siue munus.*

xoru*m*. Vetustiores enim Theologi hactenus admisisse uidentur matrimonium in uocabuli co*n*sortium, ut faterentur esse rerum sacratissimarum signum, de quibus iam disseruimus, Caeterum quonia*m* negabant infundi gratiam peculiarem ac sacra mentalem, excludebant matrimonium ab exacta ratione sacramentorum: in quibus esse signu*m* efficax, idq*ue* ex pacto diuinae bonitatis, orthodoxorum consensus est. Sed uicit plausibilior recentioru*m* sente*n*tia, quae tradit in matrimonio rite suscepto, quemadmodum in caeteris sacrame*n*tis, infundi peculiare donum spiritus, quo simul &[+] firmiores redduntur ad perpetuam concordiam, & robustiores ad pariter toleranda huius uitae inco*m*moda, & instructiores ad sobolem pijs moribus educandam. Sed quemadmodum in alijs sacramentis pro gratia paratur ira, nisi quis ut oportet suscipiat, itide*m* fit & in matrimonio. Habetis ô coniuges uestrae professionis dignitate*m*, ne uobis uirginum aut sacerdotum splendor deijciat animos. Est abunde multum quod gloriemini, sed qui uere uult gloriari,

[+] *Gratia sacramentalis in matrimonio.*

in domino glorietur. Gloriabitur aute*m* in domino, qui sic gloriabitur de dignitate[+] co*n*iugij, ut dignitati imaginum ac magnitudini muneris respo*n*deat officio pietatis: alioqui dignitas ordinis ad grauiore*m* condemnationem facit, ta*n*tum abest ut iuuet. Habetis exemplum honorabilis in omnibus coniugij thoriq*ue* immaculati, coniugij quod auspice deo coierit, quod diuortium ignoret, dissidium nesciat, expers omnis impudicitiae, pijs operibus foecundum semper in maius meliusq*ue* subolesce*n*tibus. Nec inscitu*m* est illud quod à Theologis adfertur, in matrimonio sacramentum, hoc est, sacrum signum esse rei duplicis aut triplicis. Nam uisibilis illa coniunctio quae fit stipulatione uerboru*m*, data arra, iunctis dextris, porrecto osculo, alijsq*ue* solennibus ceremonijs, designat mutuam animorum beneuolentiam, deinde mysticam & ineffabilem co*n*glutinationem diuinae naturae & humanae, Christi sponsi & Ecclesiae sponsae, de quibus iam diximus. Postremo sacrame*n*tale donum quod inuisibiliter infunditur ex pacto diuino rite

[+] *Exemplum.*

co*n*trahentibus matrimonium. Quod nos imaginem diximus, illi uel sacramentum uel signum appellant, quod imagine significatur illi rem appella*n*t. Nihil autem prohibet quo minus idem res sit & sacramentum, si diuersa respiciamus. Est autem duplex signum, admone*n*s & efficax. Itidem & duplex res est, qua*m* assequimur, & qua*m* imitamur. Co*n*iunctiones arcanas quas in Christo demonstrauimus, non efficit coniunctio maris & foeminae, sed repraesentat imagine quada*m*, uelut archetypum ostendens quod sit imitandu*m*, eoq*ue* pronunciant co*n*iunctionem hominis & dei in hypostasi Christi, rem tantum esse no*n* etiam signu*m*. Mutuam inter coniuges charitate*m*, rem etiam esse no*n* modo signu*m*, sed hoc ab illa differre, quod connubialis coniunctio ritibus externis peracta, sit aliquo modo causa rei qua*m* significat, hoc est charitatis & concordiae coniugalis, sed multo magis insensibiliter infusae sacramentalis gratiae: non quod sacramenti minister, aut ipsa signa co*n*ferant gratiam, sed quod per haec deus uelut ex pacto largiat*ur* peculiare do-

num, quoties ut oportet peragitur sacramenti functio. Et si quis non recipiat hanc opinione*m*, tamen sacramentu*m* admonet illius charitatis & concordiae, & admone*n*do uelut hortatur ad illam. Porrò iuxta Comoediae dictu*m*: qui monet, quasi adiuuat. Iam animoru*m* indiuidua coniunctio, quanquam sensibus corporis exposita non est, eoq*ue* signu*m* fortassis recte no*n* potest, tamen imago recte dicet*ur*. Quicquid enim ad exemplar aliquod expressum est, imaginem obtinet illius quod imitatur. Quur autem non etia*m* & signu*m*? quandoquide*m* & statuas, homine*m* aut deum repraesenta*n*tes, signa dicimus, etiam quum no*n* uidentur. Sacrame*n*tum igitur hoc primum significat tibi quod & uenereris & imiteris, fonte*m* indicans omniu*m* charismatum, & archetypum omnis Christianae co*n*cordiae: co*m*monstrat & officiu*m*, quod ex imitatione archetypi debet utrinque praestari, & addit coeleste donum cuius auxilio possis etia*m* praestare quod debetur. Paratum est donum, si tu praebueris doni capace*m* animu*m*. Veru*m* haec aliâs fusius disseren*t*ur, si se dederit occasio,

quae sese dabit ni fallor. Nu*n*c illud demonstrare studuimus, inter omnia mortalium pacta, societates, foedera, nullum esse sacratius aut firmius, quàm sit coniugium. Nullus enim est co*n*tractus inter homines tam astrictus, quin ex causis enascentibus possit rescindi legibus humanis, unius matrimonij nodu*m* sola mors dissoluit, ac uix haec quoq*ue*. Quandoquidem perfecta charitas, quonia*m* in animis sita est, non finitur morte corporis, & ut dixi praecipua co*n*iugij pars est animoru*m* coniunctio. Proinde quae toto pectore dilexit sponsum suu*m*, no*n* putat morte diremptum matrimonium, memoria sponsi fruitur, expectans breue tempus, quo sequuta praecedentem, iungatur uni, que*m* unu*m* elegit: & adulterij genus esse putat in thalamum prioris nouu*m* spo*n*sum inducere, cane*n*s apud se Vergilia nu*m* illud, ab amore uere co*n*nubiali p*ro*ditu*m*: Ille meos, primus qui me sibi iu*n*xit, amores Abstulit, ille habeat secu*m* seruetq*ue* sep*u*lcro. Permissa quide*m* est imbecillitati corpusculorum humanoru*m* digamia, sed monogamiae applauditur, digamia toleratur. Q*uo*d

si qua*n*do fit ut mulier defuncto marito co*m*pellatur ad repetendu*m* co*n*nubium, certe in uotis habuit monogamiam quu*m* primum nuberet: optabat enim si licuisset cu*m* uno aetate*m* degere. Et uirginitatis genus est uni tantu*m* esse cognita*m*. Hunc animu*m* quae non adferunt ad nuptias, hoc est quae nolint esse perpetuu*m* utrinq*ue* matrimoniu*m* si liceat, & uni nube*n*tes cogita*n*t alteras nuptias, habe*n*tur quide*m* uxores apud homines, apud deu*m* co*n*cubinae uerius sunt quàm uxores. Diuortiu*m* secessu corporali, & adulterium commixtu corporu*m* admissum, puniu*n*t leges. Caeterum exactiora sunt dei iudicia, apud quem mulier, cuius oculis uir alius placuit, iam adulteriu*m* co*m*misit. Quae coniugis morte*m* optauit, uiricida est: quae cogitauit de deserendo marito, iam fecit diuortium, imò cui male conuenit cum marito, licet ijsdem aedibus, eodem cubiculo, eodem lecto societur, tame*n* dissociatis animis perijt melior coniugij pars. Quid q*uo*d[+] ipsa quoq*ue* nomina consensu gentiu*m* indita declarant indiuulsam co*n*iunctionem ac rerum omniu*m* societate*m*? Co*n*iunx enim

[+] *Etymologiae*

&

coniugiu*m*, à co*m*muni iugo dici notissimum est, metaphora ducta à bubus, eode*m* assuetis iugo, quos posteaq*uam* co*n*cordes reddidit assuetudo, co*m*mode ferunt iugum. Sin iungantur impares aut ignoti, repugnant conanturq*ue* iugu*m* excutere. Eade*m* ratio nominis apud Graecos σύζυγος, qua uoce usus est & diuus Paul. ad Philip. 4. σύζυγε γνήσιε, q*uo*d quida*m* ad uxore*m* apostoli pertinere credu*n*t, qua*m* ob eua*n*gelium dei uerterat in sororem. Est aut*em* iugu*m* non modo seruitutis, ueru*m*etiam beneuolentiae. Sic enim Hora. Diffugiunt, cadis Cu*m* fece siccatis amici, Ferre iugum pariter dolosi. Ac rursus: Diductosq*ue* iugo cogit aheneo. A ueteribus amicitia definita est ἰσότης, hoc est aequalitas. Iugu*m* aut*em* aequat, sed no*n* p*ro*prie nisi duos iam cicures & inter se co*n*cordes. Et habet d*omi*n*u*s suaue iugu*m* quo p*ro*mit carnis nostrae ferocia*m*. Qui se pariter iugo acco*m*modant, co*m*mode feru*n*t matrimoniu*m*, qui repugna*n*t, nihil aliud q*uam* molestia*m* sibi congeminant. Liberu*m* e*ni*m erat iugu*m* no*n* recipere, receptu*m* excutere no*n* licet. Su*n*t qui γάμον ab eade*m* ratione dictu*m* existiment, quasi dicas

δυαμον q*uo*d duos pariter iungat: alij malu*n*t dictu*m* à γεννᾶν, id est à genera*n*do: sed à co*n*iugio minus recedu*n*t qui γάμον dici putant, quasi δάμον, q*uo*d imposito iugo cicuret ac ma*n*suefaciat indomitos. Nam & Homero dicta est παρθένος ἀδμὴς, id est uirgo indomita, quae nondu*m* matrimonij iugum acceperat. Porrò nube*n*di uerbu*m* quod nu*n*c Latini sermonis usus propriu*m* fecit foeminis, unde & nuptae dicu*n*tur, olim erat uiris foeminisq*ue* commune. Obnubere autem ueteres dicebant obtegere siue obuoluere, quod olim nupturae caput flammeo obtegeretur: siue, quemadmodum Paulus apostolus interpretatur, ut admoneretur quod iret in potestate*m* uiri: siue pudoris gratia, quemadmodum sentit diuus Ambrosius tractans de co*n*iugio Abrahae lib. 1. Rebecca enim ubi fuisset admonita, Isaac adesse cui ducebatur nuptura, descendit è camelo, & pallio caput obnubere coepit. Apud Romanos spo*n*sa iam obtecta flammeo capite quum extulisset pede*m* è paternis aedibus, uertebatur in gyrum, itaque ducebatur in domum sponsi, ne sciret redeundi

uiam ad aedes parentum. Qua*n*quam operiendi signu*m* proprie datum est foemineo sexui, tame*n* res ipsa competit in utrunq*ue*. Velatur puella iam uni dicata, ne pluriu*m* oculos sollicitet: uelatur & spo*n*sus, uni sponsae placuisse co*n*tentus. Quorsum enim puella sollicitat procorum oculos, quae iam nacta est quod cultu uenari poterat? si cultu sollicitandus est sponsus. Cui colitur iuuenis, qui se uni addixit: & pluribus uelle placere, stupru*m* est et adulterij genus? Iam maritus apud Latinos, & ἀνὴρ apud Graecos, sexus cognomina sunt, ut i*n*telligamus co*n*iugium in hoc potissimu*m* paratu*m*, ut ex societate uiri foeminaeq*ue* gignatur proles. Quemadmodu*m* aute*m* uir à uigore dictus est Latinis, ita Graecis ἀνὴρ ab ἀνύω quod est perficio uelut ἀνυήρ. Autoritas enim penes uiru*m* est, ut & actus genera*n*di principalis. Vnde & πόσις dicitur, q*uo*d ut hymber foecunda*m* reddit subiecta*m* terra*m*, ita citra uirile*m* irrigationem sterilis est uxor. Vxore*m* dici putant ab unguendo, quasi dicas uxore*m*. Id inde profectu*m* est, quod, ut Plinius[+] scribit, apud priscos noua nupta priusq*uam* aedes

[+] *28. cap. 9.*

sponsi ingrederetur, postes inungeret adipe lupino, ne quid mali medicame*n*ti inferretur. Axungia, q*ui* est adeps suillus, ab ungendis uehiculoru*m* axibus ducto uocabulo, primas tenet in medicamentis, adeo ad multa maloru*m* genera medicandi uim habet, alioqui promptu*m* parabileq*ue* remediu*m*, sed quod peculiariter ad matrimoniu*m* attinet, syncera partus in abortu*m* uerge*n*tes nutrit, collyrij modo sublita. Rursus ex sue quae nondu*m* peperit, co*n*ducit ad cute*m* leniendam mulieris. Quibus arbitror antiq*ui*tate*m* significare uoluisse, primu*m* no*n* facile medicos in aedes esse recipie*n*dos, sed si q*ui*d inco*m*modi natu*m* esset, id ab ipsa matrefamiliâs facili parabiliq*ue* remedio corrigendu*m* esse, ueluti balneis et unctionibus: quin potius occurrendu*m* frugalitate uictus ac salubritate, ne quid morboru*m* irrepat in familiam: eoq*ue* remediu*m* postibus illinitur, quo malu*m* arceat. Deinde hoc symbolo felices partus auspicabantur, & aborsus abominaba*n*tur. Postremo iam monebant, ni fallor, spo*n*sae deponenda*m* esse cutis expolie*n*dae curam, posteaq*uam* inue*n*tus est, cui citra fucum,

probitate morum et obsequio queat commendari. Habet illud peculiare axungia, quod rupta, conuulsa, spasmata & luxata sanat. Proinde uideri potest adeps posti illitus, omnem tumultum ac discordiam ab aedibus excludere. Adde his quod biga quaedam est coniugium duobus innites axibus, quos si leniat morum comitas & animorum synceritas, nec rixarum inamoenus stridor audietur in familia, & utrisque concordibus quicquid agitur felicius succedet. Fortassis habet & hanc significationem adeps lupinus, hoc esse probae cordataeque matrisfamiliâs, ut, quemadmodum tradidit Xenophon, etiam ex inimicis aliquid utilitatis conferat in domum. Nam id fieri posse, quibusque rationibus fiat, docuerunt autores grauissimi, Xenophon & Plutarchus. Si quis irridebit allegorias huiusmodi, consideret diuum Ambrosium ex omnium rerum naturis aliquid elicientem ad morum institutionem, ueluti serpentium cum murena congressum, quot modis trahit ad declarandum officium coniugis erga coniugem? Porrò gentium exempla uehementius nos debent afficere quàm nostra. Turpissi-

mum fuerit Christianis no*n* obtemperare doctrinae coelesti, quu*m* idololatrae solo naturae ductu meminerint officij co*n*iugalis. Iam & Graecis à societate thori maritus dictus ἀκοίτης seu παρακοίτης, uxor ἄκοιτις, admonet concordiae, deterret à diuortio: quemadmodum ijsdem coniunx à domestico consortio dictus συνοικῶν, uxor σύνοικος. Superest unus de uocabilis scrupulus, quur matrimonium dicatur potius q*uam* patrimoniu*m*. Nam quae fit mater utiq*ue* marito patris nome*n* co*n*ciliat. Primu*m* hoc ipso statim uocabulo taxa*n*tur, qui libidinis, aut honoris, aut opu*m* gratia ineunt coniugiu*m*. Sola prolis spes ad castu*m* matrimoniu*m* debet inuitare. Quonia*m* aute*m* domestica res est gignere, nutrire, educare & instituere teneram aetatem, & haec peculiaris est matrisfamiliâs intra parietes administratio, ueteres maluerunt matrimonij quàm patrimonij uocabulum. Maritus foris uel in foro, uel in republica, uel in prouincia, uel in negociatione uersans, auget patrimonium: uxor parta seruat ac dispensat, domi curans liberos teneros ac familiam.

Eande*m* p*ro*uincia*m* geru*n*t maritus et uxor: sed habet sua*m* uterq*ue* functione*m*, in qua si concordibus animis uerse*n*t*ur*, p*rae*cipua felicitas est uitae: sin minus, nullu*m* uitae genus aerumnosius q*uam* coniugiu*m*. Veru*m* hac de re plura dicemus, ubi locus admonebit, de rationibus bene guberna*n*dae domus, disserere. Magna uero pars huius negocij pendet[+] à delectu, in quo co*n*uenit hoc esse contantiorem ac circumspectiorem, quod hic, quemadmodum nec in belllo, sicut habe*n*t prouerbia, no*n* liceat iterum peccare. Amicum dimittere licet, & tame*n* admonet Pythagoras, ne temere cuiuis manu*m* inijciamus, sed diu deligamus quos diligamus. Quod autem iudicio coepimus amare, semper amari solet. Quanquam leges nullam poenam minantur ijs qui discedunt ab amicitia, tamen nemo prudens ac bonus recipit in amicitiam, nisi quem perpetuo uelit amare: & si quid, ut fit in rebus humanis, inciderit, ut uel fefellerit delectus, uel ita mutatus fuerit amicus, ut corrigendi spes non sit, tamen illud tribuitur honori nominis, ut amicitia dissuatur no*n*

[+] *Delectus.*

discindatur. Proinde si Christiana lex permitteret diuortiu*m*, quemadmodum ethnicorum ac Mosi lex permisit, tamen hic in deligendo maior erat adhibenda cura, q*uam* in amicitia. Etenim si discedit amicus, unus tantum decedit amicorum numero. Vxor sola est totius uitae fortunarumq*ue* socia, quam nemo dimittit totam. Iam enim illius aliquid delibauit, praesertim si quam uirginem accepit, mulierem repudiat. Dimittit, sed spoliatam eo quod habebat preciosissimum, quoq*ue* maxime poterat bonis commendari. Quod si accesserint pignora, quomodo dimittes? excludes unà cum liberis omnibus? hoc est abdicare liberos, non repudiare coniugem. Dimittes matrem absque liberis? hoc est alienum usurpare. Dimidiatum duntaxat in liberos ius habes. Amicus si repudietur, fortassis effutiet, quod amicitiae fiducia creditum est. At quis magis conscius omnium secretorum, quàm uxor? etiam si nihil illi credas. Adde nunc sexum & garrulum & uindicem, de uulgo mulierum loquor. Postremo qui dissuit amicitiam,

si quem offendit, unu*m* duntaxat offendit: qui repudiat uxore*m*, cum tabulis, cum pactis, cum dotibus utrinq*ue* traditis, cum affinibus rem habet, qui placandi sunt, imò cum populo rem habet, qui suspiciosis fabulis traducit omne diuortium. Haec tam multa persuadere debebant, ne quis temere co*n*trahat matrimoniu*m*. Nunc quu*m* Christiana lex nullam spem faciat reliquam dirimendi q*uo*d semel coijt matrimonij, lente festinandum est ad id, de quo non nisi semel licet deliberare. In alijs turpe est dicere: Non putaram: hic etiam serum est, non modo turpe. Legimus aliq*uam* multos magistratum aut uitasse, aut susceptum deposuisse, quod non placeret collega. Ea cura si prudentiae laude*m* habet in functione muneris ad summu*m* annui, quanto magis ide*m* facere conuenit in deligenda collega muneris oeconomici, quod ad fine*m* usq*ue* uitae tibi gerendum: nec fas est semel admissam collegam mutare? Minor quidem est prouincia domus q*uam* reipublicae: sed haec habet tibi charissima pignora. Paucioru*m* est cura, sed quibus posthabenda sunt om*n*ia.

Iam quis est qui no*n* optat liberos prospera ualetudine probaq*ue* indole praeditos? Si nihil aliud, certe in hoc erat deligenda coniunx, nisi forte nihil referre putamus, unde nascantur homines, quibus modis enutria*n*tur, quibus institutis & exemplis imbuantur, formentur, & educentur à teneris annis. Ad co*n*uiuium uocati excusamus, si sit inter co*n*uiuas futurus cuius mores displiceant: neq*ue* cum quibuslibet eadem naui aut curru uehi sustinemus: et in asciscenda uxore nullus adhibetur delectus, sed ferè clanculum seu furtim potius inter uix puberes, inter bene potos, per lenones ac lenas coit matrimonium, idq*ue* inter Christianos, quum ne gentiu*m* quidem leges agnoscant tale coniugium. Hinc nimirum inter nos tot poenite*n*da matrimonia, tot male cohaerentia, dum uterque lupum, ut aiunt, auribus tenet, quem nec retinere nec amittere potest: hinc tot infelicia diuortia, hinc unius sponsi decem interdum sponsae. Norunt hoc lenae talium nuptiarum conciliatrices, quod à nostris iureconsultis traditum est: Verba praesen-

tis temporis reddu*n*t matrimoniu*m* ratum. Quin & uerba futuri temporis, si succedat coniunctio corporu*m*, uertuntur in uerba praesentis temporis, fitq*ue* matrimoniu*m* non modo ratum, uerum etiam consummatum. Eoq*ue* hoc ipsum procuratur à lenis, ut coitus accedat, uix prolatis etiam uerbis. In hoc largiore potatione uini pudor ac mens excutitur, nudantur corpora, dat*ur* solitudo. O matrimonia non Christiana. Quid interest inter adolescentem ebrium & mente captum? Quid mentis habet puella, cui Baccho iuncta Venus conduplicauit insaniam? cui lenonum & instigatricum uoces incantarunt dementiam? Et hic appellatur consensus legitimus. Haec quum fiant de composito, ueluti structis imbecilli aetati insidijs, idq*ue* inscijs, & si sciant, improbaturis parentibus aut tutoribus: tamen apud Christianos, quibus matrimonium inter Ecclesiastica sacramenta numeratur, appellantur coniugia, nec interim expectatur uel pubertas uel emancipatio. Malicia, inquiu*n*t, supplet aetatem: hoc lemmate datur & impu-

beribus matrimonij co*n*trahendi libertas. Deinde habent, inquiunt, liberi naturale ius suorum corporum, quod quidem attinet ad propagatione*m* speciei, quemadmodum & serui. Id nec parentes liberis, nec heri seruis possunt adimere. No*n* haec commemoro quasi praeter rationem à maioribus tradita, sed ex his constitutionibus[+] pro suo tempore bene proditis, hominu*m* malicia co*n*glutinat perplexas & infelices nuptias, quibus utinam Ecclesiae proceru*m* autoritas possit aut uelit aliqua ratione succurrere. Nec enim pium arbitror, nec ad publicam tranquillitatem conducibile, temeritate priuata uerius quàm autoritate, maiorum scita rescindere. In hoc uigilant Caesareae leges, & scita populi, ne quid litium oriatur ex hominum contractibus. Et tamen tanta est hominum peruersitas, ut ex nullo contractuum genere plus turbarum oriatur, quàm ex matrimonio. In causa uidetur esse, partim ipsi*us* rei natura, partim utriusque iuris collisio. Nam prophanae leges ethnicorum diligentissime tradiderunt de sponsalibus, de

[+] *Abusus bonaru*m *legum.*

contrahendis ac dirime*n*dis matrimonijs, quas in plerisq*ue* sequutae sunt imperatoru*m* Christianorum co*n*stitutiones. Veru*m* praecipuam huius negocij curam ad se pertraxit ius pontificiu*m*, sic multa corrige*n*s ex legibus principum, ut ipsum tamen paru*m* secum consentiat: nec ab hoc recedu*n*t theologorum placita. Quu*m* e*ni*m inter Ecclesiae sacramenta numeretur matrimoniu*m*, multaq*ue* super hoc statuerint Euangelicae ac Paulinae literae, uisi sunt po*n*tifices suo quodam iure tractatione*m* huius materiae sibi uindicare. Nec alibi ius Caesareum magis ac reuerentius cedit decretis pontificum, quàm in causa matrimonij. Quanq*uam* aute*m* nullum fuit unqua*m* Ecclesiae tempus, quo non constiterit suus honos coniugio, tamen in exordijs Ecclesiae subolesce*n*tis minus habuit dignitatis, q*uam* olim habuit aut nunc habet. Nondu*m* inter sacramenta nouae legis iuxta exacta*m* nominis rationem ponebatur, quod quidem ex ueterum orthodoxorum scriptis licet colligere, & sic recipiebantur qui ducerent uxores, ut hanc laude*m* auferrent, q*uo*d non peccarent:

caeterum qui se castrassent propter regnum dei, felicitatis elogio decorabantur. Sic enim Paulus: Virgo si nubat non peccat. Et qui sibi non temperat, non peccat si ducat uxorem. Melius enim est nubere quàm uri. Sed dominus beatos pronunciat eunuchos, non natos neque factos, sed quos execuit studium Euangelicae pietatis.[+] Tantum autem honorem habebat Ecclesia uirginibus deo dicatis, ut horum dignitas penè obscuraret matrimonij gloriam. Tantum castitatis amorem spiritus ille coelestis immiserat in animos hominum, ut non solum adulescentes ac uirgines uolentes abstinerent à coniugio, uerum etiam quibus ante susceptam Euangelij professionem ductae fuerant uxores, haberent eas tanquam non habentes, alijs coniuges uertentibus in sorores, alijs crebris precationibus usum coniugij interrumpentibus, in tantum ut Paulus immodicum penè dixerim castimoniae studium oppositis legibus coactus sit moderari, praescribens ne secubarent nisi ex consensu, moxque redirent ad iura matrimonij: deinde ut uxor

[+] *Virginitatis dignitas.*

digressa uiro suo reco*n*ciliaretur: ne ab impio quidem diuerteret, modo ille conuictum diuersae religionis pateretur: uiduas adolescentiores adhortans etiam ad nubendum, quod tum aetas lubrica tum experta uoluptas exiguam spem praeberent stabilis ac perpetuae continentiae. Nec erant defuturi, qui Christianos omnes sub mouissent à co*n*iugio, nisi Paulus clara uoce fuisset matrimonio patrocinatus.

Quanquam autem idem uiduas uult nubere, tamen id temporis parum sequunda fama erat digamia. Deus aute*m* omnium seculorum moderator, quemadmodum statim ab orbe condito quum esset coniugio propagandum genus humanum, admirabilem quendam gignendae prolis amorem immittebat in animos hominum, praesertim mulierum: ita mox ab orde redempto, quum per Euangelicum sermonem esset propaganda noua generatio, parem castitatis amorem inspirauit mentibus hominu*m*, uidelicet affectum illis temporibus accommodum. Messis erat multa, quaqua patebat orbis: pusillo gregi no*n*

uacabat simul & gigne*n*dis mundo liberis, & coelo procreandis haeredibus dare operam. Tot liberos se genuisse gaudebant, quot animas Christo lucrifecerant. Ita factum est, ut intra paucos annos per uniuersum orbem numerosissima sobole triumpharet Ecclesia. Caeterum ubi Christianae gentis seges uniuersas mundi nationes occupasset, minus erat causae quur abstineretur à coniugio. Itaq*ue* mansit uirginibus sua dignitas: caeterum paulatim[+] accreuit honos coniugij. Nam diu uestigia ueteris affectus remanserunt in pontificibus, praesertim Romanis. Siquidem aetate diui Gregorij usus Ecclesiae Romanae obtinebat, ut qui dormisset cum uxore, aliqua*n*tisper abstineret ab ingressu templi, multo magis à communione corporis dominici, nec ingrederentur nisi loti. Idem cum S. Augustino consentiens existimabat mulieris ac uiri co*n*gressum non peragi sine peccato, si libidinis potius q*uam* prolis habendae causa sumpsissent usum coniugij. Quin & uetusti patris certis anni diebus dirimebant usum co*n*iugij. His le-

[+] *Quomodo natae leges quaedam pontificum.*

gibus non cogebantur inuiti: sed quod ultro pietas hominum agebat, patrum constitutionibus approbabatur. Quandoquidem & in alijs multis rebus probabile est legem ex consuetudine natam, non consuetudinem ex lege: ueluti de ieiunio quadragesimali, de interdicto certis temporibus carnium & lactariorum esu. Itaq*ue* pij pastores Ecclesiae ueluti gratula*n*tes ultroneae sui gregis pietati, in angustum contraxerunt matrimonij pomeria, quo latius se propagaret uarijs ex causis inter Christianos necessitudo, simulq*ue* daretur occasio tuendae pudicitiae. Verum quur hic astrinxerint, co*n*tractis cognationis gradibus, addita cognatione spirituali & affinitate item spirituali, causam reddu*n*t satis probabilem. Caeteru*m* quur alibi laxarint contrahendi matrimonij ius, non perinde facile est expedire. Docent enim placita pontificum solo consensu per uerba praesentis temporis declarato, coire matrimonium ratum: & huic decreto subscribunt Theologi magno consensu. Atqui Iustinianus Imperator non permittit fi-

lijs familiâs uxorem ducere, citra parentum autoritatem, in quorum potestate sunt: idq*ue* putat naturali simul & ciuili rationi congruere, quod natura parentibus ius dederit in liberos, id confirmauit ius ciuile usq*ue* ad emancipationem. Idem opinor censuit de pupillis & minoribus, qui in tutorum potestate sunt. Quod si licuisset inscijs parentibus co*n*trahere matrimonium, frustra mouebat*ur* illa quaestio, num furiosi filius filiá ue possit absq*ue* patris co*n*sensu contrahere matrimonium. Id permisit Iustinianus, sed praescripta ratione. Quin & in sacris literis qui sponsam ambiunt, postulant eam à parentibus: nec fit stipulatio de uoluntate liberorum, tametsi probabile est tum quidem liberos nihil aliud uoluisse, quàm quod parentibus esset placitu*m*. Sic Abraham accersit Isaac filio sua Rebecca*m*, eaq*ue* ex uoluntate patris ducitur. Sic Iacob iussu patris deligit affinem Laban, & ex pacto accipit duas sorores, nec murmurat obtrusa dormienti, nec queritur praeterita, cui post hebdomada*m* dierum erant expectandae nuptiae. Ex ar-

bitrio soceri gerebatur omne negocium. Rursus Deuteronomij 22. stuprator uirginis nondum desponsae, numerat patri quinquaginta siclos, & ducit uxorem uolente patre: uirginis assensus non memoratur. Sic Thobiae filius tradentibus parentibus accepit Saram. Declarat idem caput Exodi. 22. Si seduxit quis uirginem nondum desponsatam, dormieritq*ue* cum ea, dotabit eam, & habebit uxorem: si pater uirginis dare noluerit, reddet pecunia*m* iuxta modum dotis quam uirgines accipere consueuerunt. Vides & hic nuptiarum arbitrium in patris esse potestate. Rursus inibi. 34. Caue ne unquam habitatoribus terrae illius. &c. nec uxorem de filiabus eorum accipies filijs tuis. &c. No*n* praecipitur filijs ne ducant, sed patri, ne asciscat nuru*m* ex improbata gente. Quin etiam Genesis 21. Agar eiecta, quoniam patris aberat autoritas, ipsa accipit uxore*m* filio. Multa sunt huiusmodi in ueteris testamenti uoluminibus, quae declarant ius contrahendi matrimonij penes matrem ac patrem fuisse potius quàm penes libe-

ros. Liquet idem ex epistolae prioris ad Corinth. 7. Si quis autem turpem se uideri existimat super uirgine sua, quod sit superadulta, & ita oportet fieri, quod uult faciat: non peccat si nubat. Qui autem firmus stat in corde suo, non habens necessitatem, potestatem autem habens suae uoluntatis, & hoc iudicauit in corde suo seruare uirginem suam, bene facit. Itaque & qui matrimonio iungit uirginem suam, bene facit: & qui non iungit, melius facit. His nimirum uerbis tota potestas coniugij defertur patri. Neque secus interpretatur Theophylactus, ne Ambrosius quidem, nisi quod excludit coactionem aut impulsionem ad coniugium minime procliuis puellae. Tale fuit & omnium coniugiorum exordium. Qui condidit Adam, uxorem adiunxit. Non ipse questus est, Vxorem uolo: sed conditoris prouidentia dixit: Non est bonum Adam esse solum, faciamus illi adiutorium simile ipsi. Breuiter, nullum extat exemplum, quod equidem sciam, in sacris uoluminibus matrimonij contracti inscijs aut inuitis paren-

tibus. Iam & illae uulgo receptae uoces: Dare nuptum, & elocare filiam: testantur parentibus fuisse ius deligendi sponsum filiae. Fortassis alienum uidebitur huc citare tragoediarum & comoediarum testimonia, quum tamen in illis uelut in speculo reluceat omnis uita priscorum: Tindareus enim quum perspiceret sibi periculum imminere, si sponsum delegisset Helenae, ius eligendi transtulit in puellam: sed priusquam illa deligeret, procos omnes adegit sacramento, ut si quis conaretur eam ui distrahere ab eo quem delegisset maritum, omnes communibus auxiliijs raptorem ulciscerentur. Sic & Danaus & Belus inter filios ac filias pacti sunt coniugia. Quin & in comoedijs ex autoritate parentum pendent matrimonia. Audit illic Pamphilus: Hodie uxorem ducas uolo: Audit idem, Vxorem his moribus dabit nemo, aliáque permulta, & si quid contractum fuisset inscijs parentibus, per eos rescindebatur, si minus placuisset coniugium: comprobabatur, si placuisset. Sic in Andria Pamphilus depellitur ab ada-

mata Glycerio: & in Phormione Antipho depellitur à sponsa sua, nisi utriq*ue* praeter spem succurrisset error. Quin et apud Catullum in Epithalamio spo*n*sus hunc in modum affatur sponsam:

> At tu ne pugna cum tali coniuge uirgo.
> Non aequum est pugnare, pater cui tradidit ipse,
> Ipse pater cum matre quibus parêre necesse est.
> Virginitas non tota tua est, ex parte parentum est.
> Tertia pars matri data, pars data tertia patri.
> Tertia sola tua est, noli pugnare duobus,
> Qui genero sua iura simul cum dote dederunt.

Simo parat abdicationem, patris nomen recusans, quod Pamphilus clam ipso duxisset uxore*m*, unde & puerum sustulerat. Sic enim loquitur senex: Quid mi pater? quasi tu huius indigeas patris. Domus, uxor, liberi inuenti inuito patre. Hae uoces minantur abdicationem. Quid autem adolescens? Tibi pater me dedo, quiduis oneris impone, impera. Vis me uxore*m* du-

cere, uis amittere, ut potero feram. Quoniam autem uidebatur inhumanum, ut[+] parentes cogerent ad ingrata coniugia: quod quidem penè durius erat quàm in seruitutem dare, eo quod seruitutem utcumque consolatur spes manumissionis, quum à coniugij uinculo sola mors liberet: leges Caesareae pariter ac Pontificum statuerunt ne citra liberorum assensum ratum haberetur matrimonium. Deinde ne parentes impij, uel ob quaestum, uel ob aliam quancunque causam detinerent liberos suos in coelibatu, aut obtruderent eos coniugibus quibus nollent, in fauorem liberorum pronunciauit humana constitutio, ratum esse matrimonium quod inscijs etiam & inuitis parentibus inter puberes contractum esset per uerba praesentis temporis. At hic usu uenit legislatori, quod ferunt Herculi, cui, dum unum cornu dissecuisset Acheloo fluuio, magis etiam intumescens ex alia parte minitaretur amnis: imò fit, ut pro resecto uno hydrae capite plura suppullulent. Non solum enim uerum est, quod dicitur, ex malis moribus nasci bonas leges, uerum etiam ex

[+] *Coacta coniugia.*

optimis legibus, hominum peruersitas gignit mores pessimos. Opinor autem[+] humanum esse decretum, solo consensu coire matrimonium, ut qui legem pro ratione temporum statuit, possit eande*m* pro ratione temporum uel abrogare uel moderari. Atqui iam nu*n*c ex hac lege, quot adolescentes bene natos, quot puellas etiam summo loco natas, uidimus & uidemus implicari infaustis perplexisq*ue* coniugijs, ingenti luctu pare*n*tum ac propinquoru*m*, no*n*nunquam & summo reip. discrimine? Ab exemplis prudens te*m*pero. Hanc fenestram, quae plus satis patebat hominu*m* maliciae, clandestinorum coniugioru*m* opifici, magis etia*m* dilatat haec rima: Verba futuri te*m*poris uim habent praesentis, si succedat corporum congressus, etiamsi in ipso congressu uerba pronuncientur, mente iam absorpta, etiamsi id dolo malo procuratu*m* sit à puella, quo iuuene*m* illaquearet, etia*m*si plurimis argume*n*tis co*n*stet eum no*n* esse loquutu*m* ex animo. Dixit, coijt, habeat uxorem. Non haec refero quod damnem constitutionem: sed quo cautiores reddam

[+] *A iureconsultis proditum, quod solo consensu coit matrimonium.*

iuuenes ac puellas in contrahendis matrimonijs. Nam receptis ab Ecclesia legibus aduersari, no*n* arbitror esse consultum. Caeterum illius est mutare lege*m* è re nata, qui lege*m* co*n*didit. Additae sunt & alterae rimae, per quas irrepere possis in matrimoniu*m*. Quaesitu*m* est an etia*m* solo nutu possit co*n*tra hi matrimonium, & responsum est posse. Quaesitu*m* an literis scriptis coëat matrimoniu*m*, respo*n*sum est coire. Quaesitu*m* est an signo, ueluti si quis nu*m*mi fracti dimidiu*m* det puellae, responsum est coisse matrimoniu*m*. Quaesitu*m* est an p*ro* procuratore*m* inter absentes coëat matrimoniu*m*, respo*n*sum est coire, si procurator à certa persona de co*n*trahendo cum certa mandatu*m* acceperit. Quaesitum est, an facto fiat ratu*m* matrimoniu*m*, ueluti si iuuenis dicat: Si me habes pro co*n*iuge, da basiu*m*, responsum est coire. Quaesitu*m* est an silentio coëat matrimonium, ueluti si puellae pater dicat patri iuuenis: do filia*m* meam uxore*m* filio tuo: rursum proci pater respondeat, & ego filium meum do maritum filiae tuae: si nec iuuenis nec puella co*n*tradicat, sed tantum obticescat uterq*ue* ra-

tum erit matrimoniu*m*. Deniq*ue* si quocunq*ue* modo uir mulieri significare queat assensum coniugalem, ratum est matrimoniu*m*. Haec sat bene haberent, nisi in moribus hominum esset tanta leuitas ac dissimulatio. Primum de co*n*sensu animorum nemo potest certo iudicare, nisi solus deus. Quum[+] aute*m* Ecclesia non iudicet nisi de notis, oriuntur freque*n*ter perplexa matrimonia, dirimunt*ur* qui uero matrimonio iuncti sunt, & cogu*n*tur in iugum qui stupro uel adulterio potius cohaerent. Quod si quis per uerba praesentis temporis, sed ficte prolata, co*n*traxit matrimonium, ac deinde cum alia paciscitur ex animo, etiamsi intercesserit iusiurandum, copula & proles successerit, tamen ad priorem redire cogitur. Si obte*m*perat Ecclesiae iudicio, prouocat ira*m* dei: si non obte*m*perat, feritur anathemate. Quid faciet? E duobus malis quod leuius est eliget, patienter feret hominis fulmen, ne diuino fulmine pereat in aeternu*m*. Episcopum incusare non potest, qui suo functus est officio. Sibi imputet qui ficte, p*ro*miserit, si leuissimae rei, ut ait Plato, grauissi-

[+] *Perplexa matrimonia.*

mas poenas dare cogit*ur*. Et tamen interim alteri, quae nihil peccauit, non licet secura conscientia nubere: maritu*m* habet, que*m* nec tenere potest, nec amittere. Rursum his ex fontibus nascitur uaria difficultas, quae sint uerba praesentis te*m*poris, quae futuri. Apud deum quidem nihil refert, quibus[+] uerbis significes praesentem coniugij consensum, de iudicijs humanis loquimur. Hae uoces, accipio te in uxorem, & ego te in maritum, contrahunt matrimonium. Fortasse tutius erat addere duo pronomina, meam & meum. Nam & pater accipit uxorem filio. Maior etiam scrupulus fuerit, si uir dicat, accipio te in mea*m*: & illa respondeat, ego te in meum. Nam subaudiri potest amicum & amicam. Verbum infiniti modi multam adfert dubitatione*m*. Si dicat uterq*ue*, uolo tecum co*n*trahere matrimoniu*m*, futuri temporis uerba sunt, nec contrahunt matrimonium, nisi successerit usus coniugij. Si dixerit: uolo te habere in uxorem, & ego te in uirum, coit matrimonium. Verum hic magna inter iureconsultos controuersia est, dum alius ait, alius ne-

[+] *Quae sint uerba praesentis te*m*poris.*

gat, alius amplius deliberandu*m* censet. Atqui si dicat, prouidebo tibi tanquam uxori, ratum est matrimonium, si quide*m* illa similia referat. Iam qui roganti, uis hanc uxorem? respondeat, uolo: similiter & mulier interrogata respondeat, coit matrimonium, quod admiror in quaestionem uocari, quum uix alia ratione certius possit co*n*trahi matrimonium quàm stipulatione. Rursum si dicat uir: non te deseram, neq*ue* pro meliore neque pro deteriore, quidam existimant ratum esse coniugium, alij dubitant. Denique si dicat uir, promitto tibi q*uo*d habebo te pro legitima uxore, ac paria respondeat mulier: arbitra*n*tur per haec uerba, licet futuri temporis, co*n*trahi praesens coniugiu*m*. Secus si dicat, promitto me ducturu*m* te. Causam adferunt, quod in his uerbis, promitto tibi quod habebo, subauditur ex hoc te*m*pore. Quanq*uam* aliud subaudiri poterat, uidelicet aliqua*n*do, aut breui, tamen id aiunt subaudiendu*m* esse quod facit ad fauorem contrahendi matrimonij. Atq*ue* huius quidem generis sexce*n*ti casus possunt incidere. Plus habent ambiguita-

tis nutus, aliaq*ue* signa. Neq*ue* enim apud omnes nationes idem significant gestus: & quida*m* nutus adeo sunt ancipites, ut falla*n*t frequenter & illu*m* cui innuis. Nam eodem capitis motu minamur quo concedimus: eodem annuimus puero roganti potestatem ludendi, quo mendico negamus se scire quod rogantur, qui gestus nihil certi significaret Sica*m*bro. Huiusmodi ferè sunt & oculorum significationes. Iam saepenumero fit, ut uultus à uerbis disse*n*tiat, adeo ut iniuriaru*m* detur actio, qui uultu non bono dictus sit uir bonus. Qua*n*quam tutius est à talibus iocis temperare. Quidam igitur nutus ac gestus, aliaq*ue* signa interpretantur ex uerbis quae praecesseru*n*t. Si praecesserunt uerba iocosa, pro ioco habebuntur signa: si uerba futuri temporis, ad futurum te*m*pus pertinebunt nutus & signa: si praesentis, praesens erit matrimoniu*m*. Vbi p*ro* literas aut per procuratore*m* inter absentes co*n*trahit*ur* matrimoniu*m*, si qui ma*n*darat, prius mutet sententia*m*, quàm ille contraxerit cu*m* puella, aut illa per literas respo*n*derit,

irritum erit coniugium. Eadem est dubitatio, si uiro dice*n*ti: Volo te uxorem, uis me maritu*m*? puella ex interuallo lo*n*go respondeat, num uir teneatur contractu. Potuit enim interim mutare sente*n*tiam. Hic uariantibus sententijs co*n*sultius esse putant, ut absq*ue* mora mulier respo*n*deat, aut si intercessit interuallu*m*, renouent*ur* uerba co*n*nubialia. Existit hic alia quaestio, num ubi contracta sunt inter impuberes ex autoritate parentum sponsalia, si non contradice*n*tes his quae sunt acta, perueniant ad pubertatem, ratum sit matrimonium, negant, nisi signis aliquibus renouatus sit sponsalium consensus. Et tamen apud Benedictinos, ut audio, si puer tacitus perueniat ad pubertatem, sile*n*tium habetur pro professione. Rursus hic uaria disceptatio, quae[+] signa ad id sufficiant. His addunt nouas dubitationes, iusiurandum & co*n*ditio. Si uir simpliciter dicat, accipio te pro coniuge, rursus alteri dicat totide*m* uerbis, addatq*ue* iusiurandum, etiam si successerit copula corporum, priore contractu tenebitur, secundus erit irritus. Qua quide*m* in re Ro-

[+] *Iusiuran**dum & conditio quid ualeat.*

manorum Pontificum uaria fuit sententia, id quod testantur Decretales. Quod si quis cum puella contraxerit per uerba futuri te*m*poris cum accessione iurisiurandi, deinde cum altera contraxerit per uerba praesentis temporis citra iusiura*n*dum, secunda*m* ducet. Iusiurandu*m* enim no*n* idem potest quod coniunctio corporum. Conditione turpi nullus coit contractus, multo minus matrimonium. Honesta conditione coit, si praestetur. Accipio te uxore*m*, si es uirgo: Haec conditio pro turpi habetur, & tame*n* ualet matrimonium. Nam iuxta legem Mosaicam, quae pro uirgine nupsisset, si sponsus comperisset illam corrupta*m*, occidebatur. Hic certe probari debet Christianorum legum clementia. Illud mirum, quur existiment per conditionem impossibilem coire matrimonium, uelut: accipio te, si coelum digito tetigeris. Etenim qui stipulatur quod fieri non potest, declarat se non consentire. Vbi igitur illud axioma, sine consensu non contrahi matrimonium? Rursus aliud quaestionum examen, ex scopo consensus.

Si quis ducat uxorem hoc animo, ut mox[+] ductam relinquat, quibusdam uidetur no*n* contrahere matrimonium. Item si sciens ducat sterilem, non ducturus si sciret parituram, alijs uidetur contrahere, alijs secus: immo si quis ducat anum non ut coëat, sed ut dotem auferat, quidam putant esse matrimonium, alij negant. Etenim qui rem exactius pensicula*n*tur, censent ad contrahendum matrimonium sufficere generalem consensum in coniugium, etiamsi nec habitare decreuit cum illa, nec habere rem, nec suscipere liberos, nec seruare fidem coniugij, imò si in hoc ducat ut uxorem uendat aut prostituat. Alij dubitant, an qui dotis aut libidinis gratia ducit uxorem, no*n* ducturus nisi commoueretur his causis, contrahat matrimonium. Et hic prodit distinctio finis principalis & secundarij dissecans nodos. Ad haec quod dictum est de copula carnali, quae promissionem futuri uertit in rem praesentem, non est simpliciter accipiendum. Ex animo promisit, sed non coijt animo maritali, ueluti cum uxore, sed ueluti cum quauis

[+] *Consensus quid.*

puella, eoq*ue* si post cum altera contraxerit uerbis praesentibus citra congressum, prior contractus irritus est apud deum, secus apud hominem iudicem. Iam no*n* raro co*n*tingit, ut alter eoru*m* inter quos coijt uerboru*m* consensus & corporu*m* copula, inficietur utrunq*ue*, quid fiet, utroque parato iurare? Quidam existimant uiro deferendum iusiurandum, si mulier ante congressum hunc non fuerit uirgo, co*n*trà si uir eo congressu ex uirgine fecit mulierem. Praeterea num mulier ultra debeat sui copiam facere uiro, qui post aliquandiu habitam cum ea consuetudine*m*, fateatur se ficte contraxisse matrimonium. Non debet, inquiunt, illi credere. Sed quid si ille persuadeat, nec illa uiro persuadere queat ut uere consentiat? Hic misere haeret mulier. Sunt alij perplexaru*m* quaestionu*m* innumeri Labyrinthi, quos sciens praetercurro, ne molestus sim lectori, qui mihi nunc quoque rogandus est, ut haec disserente*m* paulisper etiam patienter audiat, donec eò peruenero quò uolo: non enim sine causa his immoror, alioqui spinosis ac paru*m* amoenis.

Ostendimus quantum difficultatum inuehat ista contrahendi matrimonij facilitas, quae tolerabilior uideri poterat, si contrahendi facilitati responderet diuertendi facilitas. Datum enim esset uel errori uel temeritati remedium. Nunc facillimus est aditus in nassam datus, exitus nullus, adeo ut hoc ipsum, quod concessisse uidetur Euangelium, ius repudiandi adultera*m*, expositione patrum sit astrictu*m* ad diuortium thori duntaxat, non ad libertatem renouandi coniugij. Mosaicae legis licentiam, quae permittebat quacunq*ue* de causa repudiare, merito contraxit dominus. Nunc hocipsum quod quibusdam liberu*m* reliquisse uidebatur, maxima ex parte sustulimus. Quantum enim solatij est, eiecisse adulteram, si immerenti praescribitur misera solitudo, quandiu uixerit repudiata? Quanquam hoc argumentum de diuortio tale est, ut plane requirat Delium, quod aiunt, natatorem. Et hic à maximis uiris apprime sudatum est, tum uetustis tum recentioribus. Accedunt ad haec per[+] se satis impedita, octodecim impedime*n*ta

[+] *Impedimenta matrimonij.*

matrimonij, quorum alia sunt eius generis, ut non dirimant contractum, sed obsistant contrahendo, & contemptorem impedimenti crimini faciant obnoxium, no*n* depellant ab uxore: alia dirimunt ad tempus: alia & contrahendo obsistunt, & contractum distrahunt. Quaedam dirimunt matrimonium ratum, non dirimunt consummatu*m*. Nonnulla sic dirimunt, quamuis contractum, ut nec Romanus Pontifex relaxet legis rigorem. Nonnulla, licet non rite contracta, tamen per eum comprobari possunt, si uelit. Rursus alia dirimunt conuictum domesticum aut societatem thori, alia restituunt marem & foeminam in integrum. Sunt quae neque uinculum perpetuum discindant, neque thori contubernium, tantum adimunt ius exigendi debitum, interim alteri, nonnunqua*m* utriq*ue*. Iam circa unumquodque impedime*n*torum mille quaestionum examina pugnaeq*ue* innumerabiles opinionum humanarum. Primum impedimentum est[+] interdictum ecclesiae, siue generale, quale est quod prohibet clandestina coniugia, [+]*1.*

siue speciale. Quod si interdictum sit perpetuu*m*, erit & diremptio perpetua. Huic[+] ut proximu*m*, ita finitimum est, ne nefastis anni temporibus contrahatur [+2.] matrimonium, & si contractum fuerit, dirimi iubetur. Attamen hic putant interdictam celebritatem & usum coniugij, non contractum ipsum. Dubitant tamen an quoties cognoscat uxorem, crimen admittat.

Tertium est conditio, eaq*ue* quadruplex,[+] honesta, turpis, indifferens, impossibilis: & hinc mille casuum uarietates, magnaq*ue* sententiarum dissensio, quas omnes [+3.] referre perlongum sit. Quartum est error,[+] idq*ue* rursum duplex, personae & qualitatis siue fortunae. Si error incidat in eo q*uo*d ad matrimonij rationem quasiq*ue* [+4.] substantiam attinet, uelut error personae, uel status, hoc est, si cui obtrudatur Barbara pro Margarita: aut si liber putatur cui datur puella quum sit seruus, non coit matrimonium, quod in altero non sit consensus certae personae in certam personam, in altero non est libera potestas reddendi debitum. Item si pro uiro ducatur eunu-

chus, hoc est, ad coitum inualidus. Et hic rursus innumerae distinctiones, casus & opiniones. Studium ac diligentiam hominum non improbo, tantum illud admiror, nullum errorem fortunae obstare quominus coëat matrimonium. Sunt enim quaedam fortunae mala seruitute tristiora. Quis enim no*n* malit cum seruo, quàm cum leproso, aut Neapolitana scabie corrupto uiuere? Valet enim matrimonium si mulier non recuset transire in ius domini cum marito. Et sunt quaedam morum uitia, morbis comitialibus aut lepris abominabiliora. Nec enim consentit puella quae nubit ei qui pro bono sanóque commendatus est, nequaquam factura si sciret qualis esset, praesertim si dolo perperam circumuenta est puella. Quod si conditio fuisset expressa, accipio te si cares talibus morbis, no*n* coiret opinor matrimonium, si compertum esset illum no*n* esse liberum ab illis malis. Quinto loco[+] commemorant uotum castitatis, id diducitur in duo genera, alterum quod solenniter fit ac certis ritibus in templo, alteru*m* simplex quod

[+] *5. Votum castitatis*

absq*ue* ceremonijs eiusmodi peragitur. Scotus addit publicum ac priuatum. Hic ita definiunt humanae leges, uotum simplex obstat quo minus legitime contrahas: si tamen co*n*traxeris, dirimi no*n* potest. Votu*m* autem castitatis solenne no*n* solum obstat contrahendo, uerum etiam dirimit contractum, etiamsi copula cum iureiurando intercesserit. Tantum autem honoris habetur uoto solenni, ut sponsalibus & matrimonio rite contractis, ante corporu*m* mixturam, alterutri altero inuito liceat solenne uotum suscipere, sic ut aedita professione nec sponsus possit exigere debitum ab uxore, & spo*n*sae liberum sit alteri nubere. Sed hic rursus uarij casus existunt. Si sponsus per uim cognorit sponsam, an puellae perijt ius suscipiendi uoti solennis? Qui propensiores sunt in fauore*m* religionis, negant perisse, alij dicunt nihil peccasse maritu*m*, qui re sua ex pacto debita usus est. Illa peccauit, quae negauit quod negare non licuit. Atqui non idem ius tribuunt sacerdotio quod instituto monachorum. Qui legitime contraxit ac mox

initiatur sacerdotio, manet quidem sacerdos, nec tamen desinit esse maritus, etiam si ius non habet exigendi debitum, ut nec negandi, si exigat mulier. Rursus alia difficultas, an puella cogat*ur* manere innupta, donec profiteatur sponsus: Id ferè non fit ante annum exactum. Varia*n*tibus sententijs ea uincit, quae iubet mulierem differre nouum matrimonium usque ad tempus professionis, uidelicet in fauorem uoti. At quid si sponsus eludat, deq*ue* monasterio in monasteriu*m* transmigrans, ex uno probationis anno faciat plures? Res sane*m* perplexa fuerit. Exorit*ur* alia difficultas de uoto simplici: An qui post susceptu*m* uotum simplex contraxit matrimonium, admittat capitale crimen, quoties utitur uxore, an semel duntaxat, primo uidelicet congressu. Variant sententiae, sed in hoc ferè consentientes, ei qui sic contraxit no*n* esse ius petendi debitum, quamuis exige*n*ti potest ac debet reddere. Iteru*m*, an qui sic contraxit, uxore defuncta liber sit ad contrahendum matrimoniu*m*. Quida*m* aiunt, quida*m* negant. Tamen qui sunt humaniores, pri-

mo co*n*gressu puta*n*t aboleri tota*m* uoti uim. Quod si matrimoniu*m* coierit inter duos, quoru*m* uterq*ue* tenebat*ur* simplici uoto castitatis, ualet quide*m* matrimoniu*m*, sed neutri ius est exigendi debitu*m*, caeteru*m* neuter peccat, si morem gerat exigenti. Hic rursum difficultas existit, haudquaq*uam* simplex. Primum, quur matrimoniu*m* ratu*m* dirimatur, consummatu*m* nequaq*uam*, quu*m* utrunq*ue* perfectum sit matrimonium, et licet maior iniuria fiat cognitae quàm intactae, tamen haud mediocriter laesa est conditio puellae quae nupta fuit: haeret etiam num in uaria suspicione, num uere sit intacta: & si coitus non intercessit, potuerunt alia multa intercedere, quae nullus aequo animo ferret in sua sponsa. Deinde multos tangit suspicio, ne propter occultum aliquod uitiu*m* corporis aut animi dimissa sit. Q*uo*d si simpliciter dominus uetuit distrahi coniuges, nisi stupri causa, dixerit aliquis, unde uoto solenni tanta uis, ut ex coniugatis faciat coelibes, co*n*tra praescriptu*m* Euangelicum, sicuti uidetur? Ratiocinor enim no*n* pronuncio. Quod si perpetuo uerum

est, minus bonum cedere maiori, uidetur sacerdotij professio praestantior co*n*iugio, praesertim quum castitatis professio sit, ut aiunt, annexa sacerdotio. Imò no*n* absurde quis dubitarit, an sacerdotis professio sit anteponenda professioni monachorum, de his loquor, qui sacris initiati non sunt. Sacerdos iureiurando interposito profitetur obedientia*m* episcopo: apud nonnullas nationes etiam castitatis uotu*m* exprimit*ur,* sed apud eas ubi minime seruat*ur*. Solo uoto paupertatis superior est monachus, sed huic opponi potest dignitas & obligatio sacrame*n*ti. Nullu*m* enim nouu*m* sacramentu*m* accedit monacho, ni fallor. Veru*m* haec ualere sinamus. Fortasse dubitari possit, an monachi uotu*m* sit anteponendu*m* obligatio ni coniugali. Humanu*m* est e*ni*m quicquid in professione monachi geritur. In matrimonio, quod est sacramenti caput, uiolat*ur* diremptio*n*e, quu*m* clara uoce dicat dominus: Q*uo*d deus coniunxit, homo ne separet. In propatulo est pontificu*m* co*n*stitutio: uerum in reddenda co*n*stitutionis causa no*n* mediocriter sudatu*m* est à summi nominis Theo-

logis. Quida*m* adferunt hanc rationem, q*uo*d scandali causa matrimonium cedit uoto solenni. Nam simplex uotum non adfert offendiculum. Hoc lemma reijcitur duplici nomine. Primum, quod nonnunq*uam* simplex uotum non minus habet scandali q*uam* solenne, nec minus uulgo notu*m* est. Deinde quum sacrae literae pronuncient matrimoniu*m* non esse dirimendu*m*, negant tantu*m* oportere ualere sca*n*dalum, ut uiolet*ur* Euangelicae doctrinae autoritas. Imò ipsa professio suscepta potius debebat offendere pios homines quàm relicta. Reprobatur & hoc argumentum, maius bonum non debet impediri per minus bonum. Nam secundum hanc rationem etiam consummatum matrimonium dirimendum erat per uotum sole*n*ne, quod melior habeatur professio monachorum, quàm matrimonium etiam consummatum. Quanquam per accessionem coitus matrimoniu*m* non fit melius, sed firmius. Item melior est, ut diximus, status sacerdotalis quàm coniugatorum: potest igitur maritus dirimere matrimoniu*m*, & initiari sacris. Alij ducunt

rationem ex iure ciuili. Sponsus ante congressum no*n*dum accepit plenam traditionem corporis uxorij, qui profitetur, simul se totu*m* tradit deo. Proinde quod firmius est ac plenius, no*n* debet cedere infirmo & imperfecto. Hoc ita reijciunt: Si potior est conditio possidentis, co*n*sequeretur, ut qui prius uerbis duntaxat contraxerat matrimonium cum Catharina, post cum altera co*n*traheret, accederetq*ue* corporum mixtura, prior co*n*tractus esset irritus, quod secus est ab Ecclesia definitum. Deinde consequeretur quod talis hominis professio esset illicita, licet peracta ualeret: que*m*admodum peccat, qui post simplex uotum castitatis co*n*trahit matrimonium. Sunt qui causam hanc allegant, quod uotum solenne possit probari, simplex non item. Hanc reijcit Scotus, eo quod dicat uotum simplex, etiam si sit publicum ac notorium, tamen dirimi per matrimoniu*m*. Facit e*ni*m quatuor uoti differentias, publicum, priuatum, simplex, & solenne. Potest autem idem esse simplex & publicum. Probabilius est quod adferunt quidam: Quu*m* pro-

fitetur monachus, tradit corpus suu*m* in potestatem eius cui promittit, uidelicet Abbati, ad faciendu*m* id quod habet uoti natura. Igitur no*n* potest coniugi corporis sui potestatem facere ad usum contrariu*m*, & tamen hoc quoq*ue* reijcit*ur*. Per simplex e*ni*m uotum homo tradit corpus suu*m* deo, & tamen tradit uxori corpus suu*m* in usum contrarium continentiae. Nam quod adferu*n*t quida*m*, deum nolle sibi corpus suu*m* quenq*uam* tradere nisi per homine*m*, somniu*m* est, & eadem facilitate negatur qua dicitur, quum haec dei uoluntas probari no*n* queat. Reijcitur & illud quod co*m*miniscunt*ur* quidam, quod uotum simplex tantum habet promissione*m*, uotu*m* solenne mittit eum cui fit uotu*m* in possessione*m*. Nam q*uo*d sola uoluntate gerit*ur* inter deum & homine*m*, tam est firmu*m* in uoto simplici, q*uam* in uoto solenni. Iureconsulti fatentur nulla*m* aliam causam posse reddi meliorem, q*uam* quod ita statuit Ecclesia. Veru*m* ne hanc quidem recipiunt Theologi, dicentes: Si sola hominu*m* constitutio tantu*m* ualeret, posset & contrarium statui, uidelicet ut professione solenni no*n*

dirimeretur matrimoniu*m*. Quod si reciperemus, finis esset co*n*trouersiae: nu*n*c hoc ueremur dicere, ne per homines uideatur distrahi matrimoniu*m* q*uo*d deus co*n*iunxit. Co*n*cedunt pontifici tantu*m* iuris, ut possit personas inhabiles reddere ad contrahendu*m*,[+] aut pronu*n*ciare matrimoniu*m* non coisse legitime: dirimendi q*uo*d rite contractum est potestate*m* nequaq*uam* permittu*n*t. Quaerenda est igit*ur* sacra ancora, cui nitamur in tanta sente*n*tiaru*m* uacillatione. Quanq*uam* ne in hac quide*m* consentiunt. Na*m* ut alios praetermittam, Aquinas sic argume*n*tat*ur*: Votu*m*[+] solenne no*n* ex uoluntate pontificis, sed suapte natura, ut impedit matrimoniu*m* co*n*trahendum, ita dirimit contractu*m*, quod per hoc amittit homo corporis sui potestate*m*. Sed huc recurrit illa quaestio de uoto simplici. Et hanc opinione*m* Thomas ta*m* frigide narrat, ut appareat nec ipsi placuisse. Sic e*ni*m loquit*ur*: Et quia matrimoniu*m* q*uo*d sequit*ur* tale uotu*m*, nullu*m* est, ideo tale uotu*m* dirimere dicit*ur* matrimoniu*m* co*n*tractu*m*. No*n* ausus est dicere dirimit, sed, dicitur dirimere. Quid quod hic res controuersa probat*ur* per con-

[+] *Inhabilitatio*

[+] *Thomas.*

trouersam, aut certe dubia per dubiam? Nam hoc ipsum quaerit*ur*, quare uotu*m* solenne dirimat matrimonium rite co*n*tractum, quu*m* Paulus dicat, sola morte alterutrius[+] solui. Durandus adfert causam sanè q*uam* argutam, an ueram nescio: In matrimonio duplex est coniunctio, spiritualis per consensum, & carnalis per coniunctione*m* corporum. Duplex item mors est, carnalis, qua separat*ur* anima à corporet & spiritualis, qua quis moritur mundo. Proinde sicut mors carnalis dirimit matrimonium co*n*summatum, ita mors spiritualis dirimit matrimonium ratum sed no*n*dum consummatum. Haec ratio si ualeret, profite*n*tium bona recidere*n*t ad cognatos, quemadmodum & mortuorum. Quae sanè lex olim ab imperatoribus Christianis opposita fuit auaritiae clericoru*m* ac monachorum, ut scribit Hieronymus. Nunc quum imaginaria mors non ualeat in causa bonoru*m*, multo minus ualere uidetur in causa matrimonij, quod dominus unam ta*n*tum ob causam dirimi permisit. Exilium mors est ciuilis, & tamen haec imaginatio mortis

[+] *Durandus.*

non excludit exulem ab haereditate, aut possessionibus suis. Deinde qui monasterium ingrediuntur palàm infame, ubi nec castitas seruatur, & habentur propria, no*n* liberarentur à uinculo co*n*tracti matrimonij. Item qui non ob aliud fiunt monachi quàm ut fiant Abbates ex pacto. Palàm est enim, hos non totos mori mundo. Deinde si tantum ualet ista mors, ut liberet à matrimonio, multo magis liberaret à debitis, & frustra rogare*n*tur professuri, num quid cui deberent , aut num quid cui puellae spopondissent. Ad haec uera mors spiritualis fit in baptismo, quemadmodum palàm docuit nos Paulus apostolus, & tamen professio baptismi non liberat hominem nec à uinculo seruitutis, nec à uinculo matrimonij, iuxta Pauli doctrina*m*: multo minus imaginaria mors professionis, quam non tradunt sacrae literae. Nec satis firmum uidetur, quod hic distinguunt inter sacerdotem & monachum, quorum hunc aiunt esse mortuum, illum tantummodo mutilum. Imò sacerdos, si tenetur uoto continentiae, aeque mortuus est, q*uo*d

attinet ad rationem matrimonij. Scotus, ne[+] cum alijs sentiat, hoc commentus est, quod Ecclesia profitentem uotum solenne reddiderit inhabilem, siue, ut ille loquitur, illegitimarit ad matrimoniu*m*, nec idem fecit in uoto priuato. Hoc pacto uitatur, ne contra praeceptum domini laedatur rigor matrimonij. Materia siquidem matrimonij redditur inidonea, saluo matrimonij iure. Iam si roges, quur non eadem potestate reddidit inhabilem, qui simplici uoto semet astrinxit, praesertim quum contrahendo cum proposito cognoscendi uxorem, capitalem noxiam admittat, respondet: Quia non sic seipsum posuit in manu dei, quemadmodum alter, qui se posuit in manu Ecclesiae, quod attinet ad actum matrimonij, eoque Ecclesia liberat à uinculo matrimonij eum, qui sese commisit Ecclesiae iudicio. Alterum uero, qui se sine arbitrio Ecclesiae, tradidit deo, Ecclesia relinquit suae conscientiae. Si quis roget, cur in simplici uoto pontifex aut non tollit ius contrahendi, quemadmodum in solenni: aut non liberat à peccato, quemadmodum facit in uoto solenni, ubi soluisse matrimo-

[+] *Scotus.*

nij uinculum etia*m* pietatis laudem meret*ur*. Hic Scotus respondet per forte: Forte, inquit, maius malum sequeretur. Haec sacra ancora quot modis co*n*uelli possit, opinor lectori uel me tacente perspicuu*m* esse. Tantum ostendere uolui quaestionis difficultatem. Sextum impedimentu*m* est ordo.[+] Nam Ecclesia Romana, quae dicitur occidentalis, sacerdotes submouit à sacerdotio, deinde diaconos quoq*ue*, demum [+]*6.*
& hypodiaconos: de minoribus ordinibus dubitatum est, ita temperata sententia, ut clerici occidentales si habeant uxores, habeant quidem, sed submoueantur ab officio ministrandi, spolienturq*ue* fructibus Ecclesiasticis, si quos habeba*n*t. Graecoru*m* Ecclesia hodie ius suu*m* retinere dicitur. Septimum[+] impedimentu*m* adfert*ur* cognatio, quae gradibus & lineis distinguit*ur*. Linea recta sursum ducit [+]*7*
usq*ue* ad tritauu*m*, tritaui patre*m* & auu*m*, caeterosq*ue*, quibus no*n* sunt peculiaria uocabula, sed generali nomine dicunt*ur* maiores siue p*ro*genitores. Deorsum ducit per filiu*m*, nepote*m*, & caeteros, usq*ue* ad trinepote*m*, trinepotisq*ue* filiu*m* ac nepote*m*, aliosq*ue*

qui generali cognomine dicuntur minores siue posteri. In hac linea quidam existimant perpetuam esse matrimonij contrahendi prohibitionem, adduntq*ue* facete, si hodie uiueret Adam, in coelibatu fore uiuendum. Alijs placet, in quinto gradu redire contrahendi ius. Et hactenus quidem conuenit legibus Caesareis cum decretis Ecclesiae, tum in numerandis gradibus, tu*m* in prohibitione matrimonij. Tot autem supputantur gradus, quot sunt personae, excepta una. In lineis transuersis, quas collaterales uocant, ius contrahendi matrimonij redit post quartum gradum: gradus autem supputandi sunt iuxta ius pontificium, non ciuile. Quod si mas & foemina per lineam inaequalem dista*n*t gradu dispari, hoc est, alter sit cognat*us* in gradu tertio, alter in septimo aut quinto, quidam putant coire matrimonium, alij negant. Hic uariat ius diuinum, ius ciuile, & ius pontificum. Ius diuinu*m* non nisi à proximis gradibus, ijsque paucis, submouet matrimonij contrahendi potestate*m*. Nam in exordio mundi necessitatis erat, ut fra-

ter gigneret ex sorore, quo colore quida*m* eleuant & incestum puellarum cum patre Lot. Vbi creuit hominum genus, contractum est ius matrimonij, sed in paucis gradibus, nimiru*m* primo & secundo, que*m*admodum traditum est Leuitici cap. 18. Ibi uetaris ducere matrem, sororem, licet ex altero tantum parente, neptem ex filio filiáue, materteram & amitam, hoc est matris ac patris sororem. Similis autem est ratio de sexu foemineo. Fas igitur erat ex fratre sororéue neptem ducere, quemadmodum Abraham duxit Saram ex fratre neptem, Gene. 20. & frater Caleph accepit illius filiam, Iosuae 15. In cognatione quae à lateribus accedit, primum in recensione graduum differentia est inter leges ciuiles & co*n*stitutiones pontificias: secundum has e*ni*m haec tradit*ur* reg*u*la. Quoto gradu personae distant à co*m*muni stirpe, eiusdem numeri gradu dista*n*t inter sese: secundum illas uero, quo numero personae distant à communi stirpe, eodem numero duplicato distant inter sese: atque id duntaxat in aequali linea. Rursum in linea in-

aequali quot gradibus persona, quae longissime abest, distat à communi stirpe, totidem inter se distant, idq*ue* duntaxat iuxta ius ecclesiasticum: Iuxta ciuile uero, quot sunt personae, dempto stipite, tot sunt gradus. Caius itaq*ue* prohibetur uxorem ducere sorore*m*, sororis filia*m* ac neptem, ac pro neptem etia*m*, hoc est ex sororis filio filiáue nepote neptéue natam, quae Caio proneptis est, quae distat à Caio quarto gradu. Iuxta supputationem iuris canonici idem prohibet*ur* ducere amitam & materteram, ne magnam quidem amitam ac materteram ducere potest, hoc est aui auiáeue sororem, quod uice parentum habeantur, nec earu*n*dem filias, neptes, uel proneptes. Nec eidem fas est ducere promateram uel proamita*m*, hoc est proaui uel proauiae sororem, nec earundem filias, neptes, uel proneptes. Eadem est ratio de foeminis. Tulliola Caij soror non potest nubere fratri, patruo, auu*n*culo, patruo magno, auunculo magno, propatruo, proauunculo. Ite*m* non permittitur nubere fratri, nepotibus, pronepotibus ex fratre. Iam in transuersa-

li linea ius pontificium olim prohibebat nuptias usq*ue* ad septimu*m* gradum, adeo ut co*n*tractum matrimoniu*m* nullius esset roboris. Ea prohibitio posterioribus co*n*stitutionibus te*m*perata est, ut non excedat quartu*m* gradu*m*. Porrò iuxta ius ciuile in transuersalibus triplex est ordo, unus spectans superiora, alter inferiora, tertius quae à lateribus adhaerent. In duobus primis ordinibus idem statuunt leges Caesarum quod pontificum. Ex latere uero nuptiae ualent in quarto gradu. In linea recta, ut dixim*us*, eadem est supputatio graduum iuxta ius utrunq*ue*. In tra*n*suersali frater & soror sunt in secundo gradu iuxta leges Caesareas, secundu*m* pontificias co*n*stitutiones in primo. Quae sit huius differentiae causa, nihil attinet ad id quod hic agimus exponere. Iuris Caesarei supputatio ualet adhuc in haereditatibus ac tutelis: Po*n*tificij iuris in matrimonio. Nihil aut*em* refert utru*m* cognatio accesserit ex stupro an ex matrimonio.

Octauum impedimentum nascitur ex[+] adoptione. Ea diuiditur in duas species, quarum altera generis nomine dicit*ur* ado- [+]*8*

ptio, altera arrogatio. Adoptantur filijfamiliâs, arrogant*ur* qui sui iuris sunt. Habet aute*m* hoc arrogatio peculiare, quod quisquis arrogat*ur*, in arrogatoris potestatem transeat: non solum ipse, uerum etiam familia eius & liberi, si quos habet, transeu*n*t in ius nepotum, quemadmodum ipse in ius filij. Diuiditur autem adoptio generalis in tres species. Prima est superiorum et inferiorum, quae attenditur inter patrem adoptantem, & filium aut filiam adoptam: item inter auum adoptantem, & nepotem uel neptem adoptatam. Non e*ni*m solum in filij locu*m* adoptari potest aliquis, uerum etia*m* in nepotis aut pronepotis. In hac prima specie perpetua est matrimonij prohibitio, quemadmodum in recta linea cognationis, adeo ut etiam si soluatur adoptio, maneat tame*n* prohibitio. Secunda est quodammodo collateralium inter filium uel filiam adoptiuam: inter quos quandiu constat adoptio non cohaeret matrimonium: soluta uero per emancipationem alióue modo adoptione, li-

cet contrahere. Tertia est inter adoptatorem patre*m*, & uxorem filij adoptati: Item, inter filium adoptatum, & uxore*m* adoptatoris: & inter hos est prohibitio matrimonij perpetua, adeo ut si filius adoptiuus emancipet*ur*, eam quae patris adoptiui uxor fuit, non possit uxorem ducere, quod nouercae loco habeatur. Et co*n*trà adoptator filij adoptati uxorem ducere non potest, quod loco nurus habeatur. Nonum[+] impedimentu*m* nec iura gentiu*m*, nec leges Caesareae, nec lex Mosaica nouit: [+]*9.* nec lex euangelica, sed addidit ex abundanti ueterum Pontificu*m* pietas. Ea dicitur cognatio spiritualis, & contrahitur ex administratione sacramentorum, non omnium, sed è duobus duntaxat, baptismo cui adhaeret catechismus ac susceptio, et co*n*firmatione frontis. Et hic no*n* simplex examen quaestionu*m*, quid intersit inter baptizantem, leuante*m*, & catechista*m*, & quousq*ue* se porrigat haec cognatio, ut dirimat matrimonium, & in quibus non dirimatur co*n*tractum, licet uetitum sit co*n*trahi. Verum ut rei summam in pauca conferam: Cognatio spiritualis

non habet, p*ro*prie certos gradus, sed in tres species diuiditur. Prima dicitur illis paternitas cui adhaeret filiatio (nam in re noua, nouis uocabulis utendum est) estq*ue* inter baptizantem, confirma*n*tem, suscipientem, & inter baptizatum, co*n*firmatum & susceptum. Secu*n*da dicitur co*n*paternitas estq*ue* inter baptizantem, confirmantem, suscipientem, & inter parentes baptizati, confirmati, suscepti. Tertia est fraternitas imaginaria, inter baptizatum, confirmatum, susceptum, & inter proles baptizantis, confirmantis, & suscipientis. In his tribus speciebus perpetuum est, quod spiritualis cognatio per maritum contracta, ad uxorem ab ipso cognitam profertur, non ad sponsam, quandoquidem copula sequuta, tum demum quod unus coniugum agit, & alter intelligitur agere. Si quis igitur desponsauerit mulier*em*, ac illa suscipiat filium tuum in baptismo, antequam sponsus sponsam cognouerit, tu licite cum ea contrahis. Itidem si alter susciperet uxori meae puerum in baptismo, ex alio uiro genitum, mihi per eam non

acquiritur compaternitas. Haec locum habent, etiam si laicus in casu necessitatis baptizaret. Igitur in summa sunt uiginti casus, in quibus cognatio spiritualis prohibet matrimoniu*m*, dece*m* ratione baptismi, & totide*m* ratione confirmationis. Primus est inter baptizante*m*, & baptizatu*m*. Secundus inter uxorem baptizantis prius cognitam, & baptizatum. Tertius inter baptizatum & liberos baptizantis. Quartus inter baptizantem & parentes baptizati. Quintus inter uxorem baptizantis & parentes baptizati. Ad hanc formam ponendi sunt alij quinque casus, de suscipiente & suscepto. Similiter & circa confirmationem alij decem sunt, quinq*ue* ratione co*n*firmantis & confirmati: totidem ratione suscipientis & co*n*firmati. In his uiginti casibus cognatio spiritualis obstat matrimonio co*n*trahendo & dirimit contractu*m*. His finitimum est decimum[+] impedimentum, quod nascitur ex affinitate. Affinitas autem iuxta leges ciuiles non nascitur nisi ex nuptijs, secundum ius Ecclesiasticu*m* ex quocunq*ue* coitu, de imperfecto & [+]*10.*

inordinato dubitant. Nec hic mediocris difficultas quaestionum de praecedente & sequente affinitate, & quousq*ue* se proferat ius affinitatis, & quid agat, an dirimat co*n*tractum & contrahendum, & an possit relaxari. No*n* est autem hoc impedimentum commenticiu*m*, sed petitur è iure Caesareo, atq*ue* etiam Leuitici 18. Illic enim prohiberis ducere nouercam tuam, item filiam nouercae tuae: nurum tuam, hoc est, uxorem filij tui, quod hauc scio an accipie*n*dum sit de uxore à filio uiuo fratre: nam mortuo fratre sine liberis, iubetur frater superstes suscitare posteritatem fratri defuncto. Et Herodes à Ioanne reprehenditur, qui fratris uxore*m* duxerat uiuo fratre: Item, filia*m* uxoris tuae ex alio uiro suscepta*m*, aut uxoris filij filiaeúe filiam. Item sororem uxoris uetaris in pellicem habere: quanquam Iacob duas sorores matrimonio sibi iunctas habuit. Hic in prohibitione matrimonij ferè consensus est legibus prophanis cum sacris co*n*stitutionibus, nisi quod, ut dixi, iuxta placita Pontificu*m*, ex quocunq*ue* coitu

nascitur affinitas, siue licito siue illicito. Affinitatis autem cognomina sunt haec: Socer socrus, gener nurus, uitricus aut nouerca, priuignus priuigna. Sponsus autem ita loqui poterit: Socer est uxoris meae pater, & ego illius gener: socer magnus, uxoris meae auus, ego illius sum progener. Et è conuerso, pater meus, uxoris meae socer est, haec illi nurus. Et auus meus socer magnus est uxori meae siue prosocer, illa illi pronurus. Ite*m* p*ro*socrus mihi, uxoris meae auia est, & ego illius p*ro*gener: & retro mater mea uxoris meae socrus magna est, et uxor illi pronurus. Priuignus autem meus est uxoris meae filius ex alio uiro natus, ego illi uitricus: & co*n*trà uxor mea liberis meis aliu*n*de susceptis, nouerca dicit*ur*, liberi mei illi priuigni sunt. Frater meus leuir est uxori meae, soror mea glos. Duoru*m* fratrum uxores Graecis inter se ἐινατέρες uoca*n*tur. Sororis meae maritus no*n* habet speciale nomen quo illu*m* appellem, que*m*admodum nec uxoris frater. Hos igitur omnes quonia*m* affinitatis causa inter se pare*n*tum

loco liberoru*m*q*ue* habentur, matrimonio copulari nefas est. Quoties inter cognatos accedit affinitas: per carnalem copula*m* uiri & mulieris, inter consanguineos mulieris & uirum, item inter consanguineos uiri & mulierem contrahitur affinitas eiusdem gradus, cuius est co*n*sanguinitas. Praeterea, quoties inter unam personarum de quibus quaeritur, & co*n*iugem alterius no*n* est, uel no*n* fuit co*n*sanguinitas intra quartu*m* gradum, nulla est prohibitio. Ergo quae cunq*ue* uxori meae consanguinea est usque ad quartum gradum, mihi eodem gradu est affinis, & contrà. Non possum igitur uxorem ducere, matrem, sororem, auiam, proauiam, abauiam, atauiam, materter*am*, amitam, materteram magn*am*, amitam magnam, promaterteram, proamitam uxoris meae: nec earum filias uel neptes usque ad quartum gradu*m*: nec aliqua*m* ex his quas supra affinitatis appellatione contineri diximus. Olim decreta Pontificu*m* ponebant tria genera affinitatis, quia persona addita personae per carnis copula*m*, mutabat genus, sed non mutabat gradum. Verum ex

his tribus secundu*m* ac tertium sublatu*m* est, eoq*ue* no*n* prohibeor in uxore*m* ducere uxorem sororij mei, quam post sororis meae morte*m* duxerat, q*uo*d olim no*n* licuisset, quia coisset matrimoniu*m* in primo genere affinitatis in secundo gradu. Affinitas primi generis, quemadmodu*m* sanguinis propinquitas quarti et citerioris gradus, impedit matrimoniu*m* contrahendu*m*, & dirimit iam co*n*tractum. Vndecimu*m* impedime*n*tum[+] dicitur publica honestas, quod potissimu*m* inductum est à Pontificibus ad imitationem affinitatis, quemadmodum spiritualis cognatio imaginatur propinquitatem sanguinis, eoq*ue* dirimit matrimoniu*m* usque ad quartum gradum, quemadmodum affinitas. Tantumq*ue* tribuitur huic impedimento, ut monachus etiam dicatur habere consensum ad contrahe*n*dum, & ex hoc contractu nascitur publica honestas, dirimens matrimonium iuxta quorunda*m* opinionem, quae quidem originem ducit ex sponsalibus puris ac certis quae contracta sunt, siue per uerba praesentis temporis, siue futuri, matrimonio nondum consum-

[+] *11.*

mato. Tum enim nascitur impedime*n*tum inter sponsum & consanguineos sponsae. Item inter co*n*sanguineos spo*n*si & spo*n*sam. Sed hinc no*n* nihil relaxatum est, uidelicet hoc genus honestatis, quod nascebat*ur* ex secundis nuptijs. Vxor Caij defuncti, nupsit alteri uiro, unde gignit liberos, talis proles cum nullo consanguineo Caij poterat contrahere, nunc licet. Dirimit aute*m* honestas haec sequentia sponsalia ac matrimonia, non praeterita. Inter minores septem annis contracta sponsalia non gignunt honestate*m* publica*m*. Duodecimu*m*[+] est co*n*suetudo siue co*n*stitutio. Decimum[+] tertium impedimentu*m* est crimen admissum, & hic multa opinionu*m* uarietas. Decimumquartu*m*[+] est dispar cultus, hoc est, diuersa religio, ueluti si christiana nubat Ethnico aut Iudaeo. Ac Paulus quide*m* non uult uxorem ab Ethnico discedere, nisi ille recuset conuictu*m*: caeterum non permittit mulieri liberae iamq*ue* Christu*m* professae nubere, nisi in domino, hoc est, suae religionis uiro. Vnde miror hoc à quibusda*m* horum te*m*poru*m* scriptoribus tradi, fas esse cu*m*

[+]*12.*

[+]*13.*

[+]*14.*

Iudaeo, cum Ethnico iu*n*gere matrimoniu*m*. Si fatis est esse marem & foemina*m*, etia*m* frater & soror mas sunt & foemina: quod si prohibitio diuinae legis mouet, tale matrimonium uetuit Paulus. Decimoquinto[+] loco metus obstat matrimonio, quandoquidem consensus, si liber non sit, non est consensus, adeo ut nihilo firmius sit, etiam si iusiurandum interuenerit. Decimumsextum[+] est praecedens obligatio. Et pronunciantur pura sponsalia nullius esse ponderis, si quis cu*m* alia uerbis efficacibus contraxerit matrimoniu*m*. Eade*m* est ratio si praecesserit co*n*sensus per uerba futuri te*m*poris, quamuis intercessisset iusiurandum, Hic orit*ur* quaestio, an quemadmodu*m* mortuo marito liberat*ur* uxor, ita liberetur diutina mariti absentia sine spe reditus, aut morte certo nunciata. Decimumseptimu*m*[+] est inhabilitas corporum ad usum matrimonij, nisi uitiu*m* accidat post uxore*m* cognita*m*: quod si sit ex habitu p*ro*petuo corporum, dirimit matrimoniu*m*, aut si ex proportione organoru*m* genitaliu*m*. Te*m*porarijs enim affectionibus succurri potest. Nam

[+]15.

[+]16.

[+]17.

medicus corrigere potest aliquod corporis uitiu*m*, & aetas accedens auget corporis modu*m*. Superest priuatio, ubi quis caret his sensibus, sine q*ui*bus nec intelligi potest quid sit matrimonium, nec declarari consensus animoru*m*, ueluti qui idem caecus sit surdus & mutus. Haec eo commemoraui, quo sub oculos ponere*m* quanta sit difficultas, quantumq*ue* periculum in co*n*trahendo matrimonio, quod tamen semel utcunq*ue* contractum rescindi no*n* potest iuxta uigorem Euangelici praescripti. Multum difficultatis habet ipsa rei natura, no*n*nihil addidit Euangelica praescriptio, diuortij Iudaici licentia*m* maritis adimens: sed multo maximam parte*m* Pontificum constitutiones: nec minimam hominum circa casus uariantes sententiae: deniq*ue* non mediocre*m* hominum malicia, bonis legibus abutens ad male agendu*m*. In alijs itaq*ue* co*n*tractibus, ubi supremu*m* periculu*m* est, rei pecuniariae iactura, quanto studio uitant captione*m*: & in hoc contractu multo omnium difficillimo, unde pendet totius uitae felicitas, magna etia*m* ex parte salus animi, nulla adhi-

betur cautio, sed pleriq*ue* sese dant praecipites uelut in foueam, unde nullus datur exitus. Hinc nimiru*m* illae quae passim audiuntur infeliciter iu*n*ctorum querimoniae. Verum hic, si usqua*m* aliâs, adhibe*n*dum erat illud, σπεῦδε βραδέως, &, κατὰ ποδὸς βάσιν.[+] Videmus enim illos qui scalis paulatim descendunt in puteu*m* qua*m*uis profundum, citra laesionem id facere, quu*m* ij qui in puteum incidu*n*t minus altum grauiter offendantur, saepe rupto me*m*bro, nonnunquam & fracta ceruice. Rupto aut luxato membro succurrit chirurgus, matrimonij pedicis infeliciter illigato nullus inueniter medicus. Et arbitror corporis morte*m* leuius esse malu*m* infelici co*n*iugio. Viui enim suos patiunt*ur* manes, & ad aeternos praeludunt eiulatus. Empturus equum, circu*m*spectas nu*m*quid appareat uitij, & stipularis redibitione*m*, si quid habeat uitij late*n*tis: percontaris q*ui* sit eius loci mos aut ius in hoc negotio: nec satis fide*n*s oculis tuis, adhibes aliu*m* te peritiore*m*: & inter pueros ac teneras uirgines tribus uerbis in co*m*plexu dictis coit matrimoniu*m*. Mercaturus domu*m* aut fun-

[+] *Simile.*

dum, exploras ac perco*n*taris omnia, num ius habeat trade*n*di qui ue*n*dit, num qua*m* res habeat seruitute*m*, num grauata sit ce*n*su: co*n*ficiuntur tabulae, adhibe*n*tur testes & stipulatio: & unde in matrimonio co*n*trahendo tanta temeritas, ta*n*taq*ue* socordia? Quotusquisq*ue* est, no*n* dico iuuenu*m* aut uirginu*m*, sed senum etia*m*, qui norit, uerba futuri te*m*poris uerti in praesens tempus, si successerit congressus? Quotusquisq*ue* nouit pro digamo haberi, qui puella*m* qua*m* pro uirgine duxit, post co*m*perit fuisse uitiata*m*? Quotusquisq*ue* est, qui sciat cognatione*m* sua*m* q*ua*qua uersum usq*ue* ad quartum gradum supputare? Imò quotusquiq*ue* est, qui norit om*n*es cognatos & cognatas suas? De cognatio*n*e spirituali multo pauciores cogita*n*t, que*m*admodu*m* & affinitatis iura plerisq*ue* sunt ignota. Atqui haec era*n*t disce*n*da priusq*ue* ineas matrimonium. Alioqui nimio co*n*stabit tibi freque*n*ter unius co*n*stitutionis peritia, si tuo periculo didiceris. Post contractu*m* matrimoniu*m* currit*ur* ad iureco*n*sultos, uexa*n*tur quaestiu*n*culis Theologi: quanto satius erat istud anteq*uam* co*n*traheres facere? Nunc heu sero sapiunt

Phryges. Sic leo cassibus irretitus dicit, si praescissem. Atq*ue* hic no*n* solu*m* turpe est, uerumetia*m* infelix dicere, no*n* putara*m*: nec e*ni*m ulla uenia dat*ur* primae experie*n*tiae. Proinde[+] sunt q*ui* Po*n*tificiaru*m* legu*m* autoritate*m* conant*ur* subuertere, quo sua*m* excusent semeritate*m*. Atqui q*uo*d publica sancitu*m* est autoritate, id priuata temeritate rescindere, tum seditiosum est, tum etia*m* impiu*m*: adeo ut si quid etia*m* paru*m* circunspecte statuerit hic aut ille Episcopus, uel quia paru*m* fuit attentus, uel quia perperam edoctus, uel quia priuato quopia*m* affectu corruptus, modestiae Christianae, quae quantu*m* licet satisfacere cupit omnibus, sit, ferre ac mussare, nisi patie*n*tia secum trahat impietate*m*. Qua*n*to minus illa no*n* oportet spernere quae synodis uniuersalibus rite co*n*gregatis decreta sunt, p*ro*sertim si accesserit populi Christiani co*m*probatio? Quanq*uam* aute*m* decreta corriguntur per Decretales, & Decretalis pugnat interdu*m* cum Decretali, quae ferè sunt rescripta Pontificu*m*, tame*n* usus & gentiu*m* consensus multu*m* his adiungit autoritatis. Et inter humanas opiniones quum inter se pu-

[+]συγγνώμη πρωτοπείρῳ.

gnant, adhaerendu*m* est illi, quae uidetur omniu*m* tutissima. Na*m* id curandu*m* homini uere Christiano, q*ui* cupit undiq*ue* tranquillum coniugiu*m*, ut impleat omne*m* iusticia*m*, primu*m* deo satisfacie*n*s, deinde etia*m* hominib*us* quantum licet o*mn*ibus. Qui nimiu*m* festina*n*t in initio, ferè serius perueniu*n*t ad fine*m* destinatu*m*: hic qui plus satis festina*n*t in principio, nunqua*m* assequu*n*tur q*uo*d affectabant. Quisquis enim destinauit co*n*iugium, hoc spectat, ut habeat q*ui* cu*m* sancte tranquilleq*ue* degat aetatem cu*m* bona fama. At praepostera res est amor ac temeritas, breuisq*ue* uoluptatis lenocinio pertrahunt homine*m* in perpetuos & inexplicabiles angores. Contrà ratio in co*n*siliu*m* adhibita, no*n* q*uo*d dulcissimu*m*, sed q*uo*d optimu*m* est eligit, id etia*m* iucundissimu*m* reddit assuetudo. Quu*m* aut*em* fo*n*s uerae tra*n*quillitatis ac iucu*n*ditatis, sit bona co*n*scie*n*tia: quae po*tes*t illic esse uera uoluptas, ubi fons est uitiatus? In certis casibus nec Po*n*tificis[+] autoritas po*tes*t tibi mederi, et tame*n* relaxationes eiusmodi ferè no*n* care*n*t scrupulo, du*m* aut omissum est aliq*ui*d, aut aliter positu*m* q*uam* oportuit, aut secus impetratu*m* q*uam* decuit. Tutius est itaq*ue* iuxta Comici dictu*m*, no*n* admittere,

[+] *Dispensatio.*

morbu*m*, q*uam* admisso quaerere remediu*m*. Postremo ut Roman*us* po*n*tifex tra*n*quillet tua*m* co*n*scientiam, linguas hominu*m* no*n* habet in manu sua. Proinde ueteru*m* prudentia, quo magis excluderet omne*m* captione*m*, p*ro*mittere solet nuptijs spo*n*salia, quae parentu*m* autoritate inter impuberes co*n*trahebant*ur*, sed no*n* minores annis septe*m*, q*uo*d haec aetas tametsi no*n*du*m* ualet iudicio, tame*n* habet aliqua*m* reru*m* cognitione*m*, maxieq*ue* docilis est eoru*m* quae tradunt*ur*. No*n* absoluunt*ur* aut*em* nisi post adolesce*n*tis annu*m* decimu*m*quartum, puellae duodecimu*m*, q*uo*d haec aetas in genere pubertate*m* adferat, licet apud nationes aliq*ua*s serius contingat pubertas, nec eode*m* anno pubesca*n*t o*mn*es licet eiusde*m* regio*n*is. In causa est corporum diuersus habitus, uel educatio syncerior aut corruptior. Veru*m* hac ratio*n*e princeps co*n*sultu*m* esse uoluit pudori ac reuere*n*tiae uel aetatis uel sexus, quu*m* antea pubertas, corporu*m* inspectio*n*e solita sit explorari. Multu*m* igit*ur* morae intercessit olim inter spo*n*salia et nuptias, ne possit ignotus in ignota*m* incidere: q*uo*d si tot annos p*ro*seuerasset adolesce*n*tiu*m* co*n*sensus, bona*m* spem co*n*ci-

pieba*n*t pare*n*tes, firmas & auspicatas fore nuptias. Nunc tametsi lex Christiana no*n* exigit sponsaliору*m* moras, & ratum iubet haberi matrimoniu*m*, quod inter puberes co*n*tractum est per uerba praesentis temporis, aut etia*m* scriptis aut nutibus, idem declarantibus quod uerba prolata, tame*n* approbat parentu*m* diligentiam, qui non subito prosiliunt ad nuptas, sed spo*n*salibus sic excludunt captionem, ut tamen irrita sint per maiores aut tutores acta, nisi liberoru*m* aut pupilloru*m* consensus accesserit. Igitur si respicias illorum tempору*m* statu*m*, quo feruebat inter Christianos castimoniae studium, nec adhuc exuberabat malicia, refrigerata charitate, dices Pontificu*m* de matrimonio co*n*stitutiones recte pieq*ue* proditas, Sin contempleris horu*m* tempору*m* mores, si reputes, tot hominu*m* milia per orbe*m* Christianu*m* illaqueari co*n*iugiorum pedicis, fortassis optabit omnibus bene uolens charitas, ut eccl*es*iae matris indulge*n*tia, quae semper uigilat ad aedificatione*m* suorum no*n* ad destructione*m*, quaeda*m* relaxet, quaedam aliter explicet, non aliter quàm docti fidiq*ue*

medici sua remedia pro regionu*m*, te*m*porum, ac personaru*m* qualitate moderantur. Corporu*m* remedia sunt pharmaca, medici Hippocratis discipuli, morum pharmaca sunt constitutiones: medici pontifices, Christi successores. Si decretales corrigunt superiorum decreta quaedam, si decretalis corrigit decretalem, si Romanus pontifex in pluribus personis relaxat suae constitutionis rigorem, si in constitutionis interpretatione dissidet Theologus à iureconsulto, Theologus à Theologo, iureco*n*sultus à iureconsulto, arbitror & Ecclesiam posse pro co*m*modo gregis nouare leges quas statuit, & interpretari quod co*n*trouersum est. Qua de re no*n*nulla proponemus. Caeterum quonia*m* hisce turbulentissimis temporibus sunt, qui pontificum & episcoporum constitutionibus omnem derogant autoritatem, rursum è diuerso qui eas aequant ac propemodum anteponu*n*t Euangelio, illud mihi praefandum est, me, dum haec in medium confero, nec contemptoribus uelle patrocinari, nec Ecclesiae proceribus uelle praeire, nec aliud omnino co-

nari, q*uam* si quâ fieri possit, ut infelicium conscientiaru*m* tranquillitati consulat*ur*, idq*ue* ex autoritate praesulu*m*, quoru*m* uigila*n*tiae commissus est grex dominicus. Proinde quicquid hic dicturus sum, no*n* aliter accipi uelim, q*uam* si in concilio, in quo tractaret*ur* haec causa, quilibet è turba considentiu*m* sedulo suam adferret sente*n*tiam, meliori cessura*m*, aut irridendam etiam si mereat*ur*. In primis[+] mihi uidetur multo minus perplexu*m* fore matrimonij negociu*m*, si quae de cognatione spirituali co*n*stituta sunt, exhortationis uim habeant, no*n* praecepti, sic ut laudet*ur* illoru*m* pietas, qui hoc reuere*n*tiae deferu*n*t his, quibuscum spiritualis co*n*tracta est propinquitas. Caeterum nihil obstet imaginatio cognationis matrimonio quod deus instituit, Christus approbauit. Nam rationes quas hic adferu*n*t uel iureconsulti uel theologi, tametsi piae uidentur, tamen non habent ta*n*tum momenti, ut necesse sit ob eas dirimere matrimoniu*m* rite contractu*m*: alioqui prodita fuisset haec constitutio mox à temporibus apostoloru*m*, quibus maxime flagrabat castimoniae studium. Nu*n*c uide-

[+] *Spiritualis cognatio.*

mus à recentioribus additam. Nec semper efficax est argumentatio, quae per maius, minus, & par confert similitudinem. Cognatio carnalis dirimit matrimonium, multo magis spiritualis. Non enim consequitur: Cognatio carnalis facit haeredem, multo magis igitur cognatio spiritualis. Et pontifex non potest concedere ut quis ducat sororem suam, igitur non potest concedere, ut aliquis puellam ducat uxorem, quam pater aut mater suscepit in baptismo. Item cognatio carnalis se quaqua uersum spargit usque ad quintum gradum, impediens matrimonium, igitur idem faciet cognatio spiritualis, quod secus habet. Rursus in generatione carnali nullus habet praeter duos parentes, marem & foeminam: igitur in regeneratione spirituali non deberent adhiberi plures. Nunc licet adesse quot uelis, & tamen omnes obligat cognationis imaginatio. Deinde si tantum tribuimus fictioni propinquitatis, rectius congruit euangelistae quam baptistae. Non enim proprie generat qui baptizat, sed qui docet. Paulus enim ita scribit ijs quos non baptizarat, sed[+] quibus prodicarat euangelium: Filioli mei quos

[+] *1. Corin. 4.*

iterum parturio, donec formet*ur* Christus in uobis. Atq*ue* iteru*m*: Nam in Christo Iesu per Eua*n*geliu*m* ego uos genui. Et Onesimu*m* appellat filiu*m*, quem in uinculis genuerat, utique doctrina. Nam olim apostolorum ministri plerunq*ue* baptizaba*n*t. Sermo dei semen est quo renascitur homo. Nascitur igit*ur* spiritualis cognatio inter omnes qui eundem audiu*n*t Euangelistam, inter discipulum & praeceptorum, inter maritum et uxorem à marito conuersam. Iam qui dicuntur Catechistae, mea sententia iustius deberent appellari patres quàm susceptores, si modo uere sunt quod dicu*n*tur: & tamen his propemodum licebat ducere catechumenam, nisi Bonifacius octauus interpretat*us* fuisset fieri, quod uix fit: qua*n*q*uam* qui dicit, uix credo, significat se non credere: ita q*uo*d uix impedit, interpretari poteras in fauore*m* matrimonij, catechismu*m* non esse sufficiens impedimentu*m* matrimonij. Nunc autem ubi adsunt catechistae, quu*m* infantes accipiunt baptismu*m*? Susceptores, quos leuantes appellant, uidentur in fideiussoru*m* locum successisse, aut in utrun-

que: Respond*e*nt pro infante, Credo. Id ita habere satis declarat S. Dionysius in Hierarchia Ecclesiastica. Quanq*uam* quid nunc faciunt in baptismo susceptores, nisi quod uetustae consuetudinis simulacrum referunt? Spondent in posterum. Quid opus sponsoribus, quu*m* parentes & sacerdotes hoc praestare cogantur ex professione? Quum igitur id quod nunc agitur, nihil aliud sit quàm priscae consuetudinis uestigium, non uideo graue*m* causam, quur contrahentium conscientiae tot laqueis impediantur. Grauissimum autem sit oportet quod dirimat matrimonium contractum, inter quos oportet, et quibus modis oportet: praesertim quu*m* dominus dicat: Quod deus coniunxit, homo ne separet. Audio: Pontifex reddit personas inhabiles, nec deus coniunxit eos, qui contra constitutionem Ecclesiae contraxerunt matrimonium, & expedit dispe*n*sare causas dilatandae inter Christianos amicitiae. Has equidem rationes non improbo: sed uereor ne uigorem diuinae legis opprimant, si incidant in impios ecclesiae pastores. Verum

interim hoc mihi sufficit, q*uo*d humana constitutu*m* est autoritate, per eande*m* posse mutari pro co*m*modo reipub. Christianae. Denique si plus ualet cognatio spiritualis q*uam* carnalis, in quibus gradibus non relaxat propinquitatis lege*m* po*n*tifex, nec hic debebat relaxare. Q*uo*d si minus ualet q*uam* illa, dilutu*m* est argumentu*m*, q*uo*d nobis non hic tantum occinit*ur*. Minor aut*em* cognat*i*onis ratio uidet*ur* in unctione frontis. In baptismo renascimur, in co*n*firmatione uelut aduersus hostem pugnaturi donatiuu*m* accipimus. Hic nulla generationis imaginatio. Haec disserens non labefacto constitutione*m*, sed doctoru*m* rationes examino, num ad tanta*m* rem irritanda*m* satis habea*n*t mome*n*ti. Et reddunt quide*m* rationes, cur ex caeteris sacramentis no*n* nascat*ur* cognatio spiritualis, sed quas probabiles possis dicere, necessarias no*n* item. Ide*m* sentio de publica honestate, quae nascitur ex imaginatione affinitatis. Quu*m* e*ni*m matrimoniu*m* sit iuris diuini, no*n* uideo quur ob scandalu*m*, ex affinitatis fictione natu*m*, oporteat impediri. Similis est ratio interdicti & feriaru*m*: quu*m* haec pendea*n*t

ex hominu*m* uolu*n*tate, possunt ex hominu*m* uoluntate mutari, si publica suadeat utilitas. Quanq*uam* interdicti casus no*n* ita freque*n*ter incidit: et diebus nefastis contractu*m* matrimonium hodie ualet, ta*n*tum celebritas prohibetur. Iam in adoptione duplex est imaginatio, cognationis & affinitatis, uelut inter adoptatu*m* & adopta*n*tis matrem, auia*m*, &c. rursus adopta*n*tis filia*m*, nepte*m*, &c. Similiter inter adoptatu*m* et adopta*n*tis filiu*m* naturale*m* est imaginatio cognationis. Rursus inter patre*m* adoptante*m*, et uxore*m* filij adoptati, uel co*n*tra: cui tantum tribuu*n*t leges Caesareae, ut in recta linea, etia*m* soluta adoptione, maneat p*ro*hibitio contrahendi matrimonij. Pro causa adferu*n*t reuerentia*m* ex adoptione contracta*m*. Caeteru*m* ubi est affinitatis imaginatio aut cognationis, iuxta recta*m* linea*m*, uolu*n*t perpetua*m* esse prohibitionem: in fictione propinquitatis à latere, soluta adoptione redit ius co*n*trahe*n*di. Hic quoq*ue* multa sunt, quae po*n*tificu*m* indulgentia citra pietatis iactura*m* possent relaxari. Etenim si matrimoniu*m* est sacramentu*m* Ecclesiae, idq*ue* coit per uerba praesentia decla-

ratu*m*, uide*n*du*m* est an principi liceat ob imaginaria*m* cognatione*m* affinitatémue, aut reuerentia*m* imaginaria*m* q*uo*d contractu*m* est dirimere. Cui debem*us* plus reuere*n*tiae q*uam* praeceptoribus, & tamen haec reuerentia no*n* impedit matrimoniu*m*? Senectuti pueritia debet reuerentia*m* ex praecepto diuino, iuxta illud Leuit. 19. Cora*m* cano capite co*n*surge, & honora personam senis, & time dominum deum tuum. Inter senem & puerum imaginatio est parentis & filij, & tamen recipit Ecclesia matrimonia inter septuagenarium & puellam uix puberem contracta, non obstante scandalo, quod auus uideatur neptem sua*m* ducere, aut puella patri seni nubere. Multo uero minus erit pedicarum in contrahendis matrimonijs, si prohibitio contrahendi consistat intra eos limites, quos dominus praescripsit Leuitici 18. siue inter cognatos, siue inter affines. Si quis dicat: Iudicialia sunt, non habent robur nisi ex approbatione Ecclesiae: mihi uide*n*tur magna ex parte esse moralia. Nam naturae sensus defert reuerentiam personis, cum quibus illic prohibe-

mur co*n*trahere matrimonium. Porrò q*uo*d adferunt quidam, ideo pontificem in matrimonio posse materiam reddere inhabilem, quum in alijs sacramentis non possit, quod matrimonium co*n*tractus sit, & contractus subesse legibus humanis. Est quidem contractus matrimonium, sed sacrame*n*talis: qui si rite coeat iuxta praescripta legis diuinae, quid est necesse inducere inhabilitationem? Non dico quod Ecclesia non potuerit co*n*trahere ius iungendi matrimonij, aut quod perperam co*n*traxerit: sed propono dispiciendum, an his temporibus expediat illaqueatis hominum conscientijs hac indulgentia succurrere, quae quondam astringendo fauit & indulsit affectui populi ultro festinantis ad occasiones castimoniae, & beneuolentiae mutuae. Reddit & illud inuolutiorem matrimonij causam, quod affinitas quemadmodum & cognatio, ex quocunq*ue* coitu nascitur, quum ex furtiuis congressibus plurimae lateant cognationes & affinitates. Simplicius est quod ius ciuile non agnoscit affinitatem, nisi ex legitimis nuptijs natam.

Odiosa est diremptio co*n*iunctionis, iuxta praescriptum diuinae legis initae. Porrò cognationis & affinitatis reuerentia, si libet ultra legis à deo traditae praescriptu*m*, p*ro*ferre, sit illi sanè sua laus, sed incolumi legis diuinae uigore: intra que*m* si consisteremus, non esset q*uo*d interdictu*m* aut co*n*stitutio consuetudóue loci dirimeret matrimonium. Multu*m* igit*ur* laqueoru*m* decederet matrimonio, si tolleretur illa distinctio, impedit co*n*trahendu*m*, sed no*n* dirimit co*n*tractu*m*. Quod e*ni*m contractu*m* dirimi no*n* debet, quid opus uetare ne coëat? Et si tantu*m* ualet prohibitio, ut personas reddat inhabiles co*n*iugio, dirimat & contractu*m*. Nu*n*c ordo etiam hypodiaconi si praecedat, dirimit matrimonium etia*m* contractu*m*: si sequatur, neq*ue* dirimit, neq*ue* no*n* dirimit, sed manet dimidiatu*m* coniugiu*m*, sic ut ille non habeat uxore*m*, illa nec coelebs sit nec nupta: sed citra sua*m* culpam irretita est infamibus & infelicibus nuptijs. Si coelibatus natura cohaeret cu*m* sacerdotio ac caeteris ordinibus, simplex erat aut dirimere contractu*m* matrimoniu*m*, alteri reddita sua libertate: aut detrahere

sacrum ordine*m*, quemadmodu*m* olim ex sacerdotibus fiebant laici: & adhuc fiunt apud Graecos, ut audio, ob crimen admissum. Quod si Romanus pontifex potest inhabiles reddere personas, ne per consensum coëat matrimoniu*m*, iuxta ratione*m* praedicta*m*, potest itide*m* & inhabiles reddere ad accipie*n*dum charactere*m* ordinis, qui ut impressus deleri no*n* possit, certe uidet*ur* obstari posse ne imprimat*ur*. Deinde sicut irritu*m* habet*ur* matrimoniu*m* secundu*m*, eo quod qui semel contraxit, non habet liberu*m* consensum: ita qui ducta semel uxore sibi ius ademit iteru*m* contrahendi, nihil agere uidetur si consecret*ur*. Haec argumentandi tantum causa dicta sunto. Nunc in que*m* usum dat*ur* consensus sacerdoti & monacho, quibus exercendi co*n*iugij ius ademptu*m* est, & hic co*n*sensus qui nulli est utilis, propter honestatem publicam censet*ur* officere co*n*nubijs alienis. Hic & ciuiliu*m* legum seueritas, ceu Tenedia bipennis, aliqua*m* difficultatis partem dissecare poterit, sublato è medio qui in ludificatione*m* matrimonij simul et ecclesiae, post ductam uxore*m* initiat*ur* sacerdotio,

iniurius in mulierculam, co*n*tumeliosus & impius in Ecclesiam, unde dolo malo sacrilegij suffuratur ordinis sacramentum. Simplex furtum luitur poena capitis, atqui hoc crimen quouis furto grauius est. Praetexitur hic fauor ordinis, sed tacetur iniuria matrimonij. Qua*n*quam qualis est ille fauor ordinis, si rima detur irrependi dolo malo? Est & altera distinctio, quae sublata uehemen*t*er explicaret nodos coniugiorum. Professio uitae monasticae dirimit ratum matrimonium, at consummatum nequaq*uam*. Statuere posset Ecclesia iuxta praescriptum Eua*n*gelicum, ne qua res dirimat matrimonium, siue ratum siue co*n*summatum, nisi sola mors & adulterium. Si diuini iuris est matrimoniu*m*, & coit per co*n*sensum uerbis praesentibus expressum, quomodo dirimitur humana distinctio*n*e duarum uocum rati & consummati, uoti simplicis & sole*n*nis? Si in gradibus cognationis pontifices inhabiles reddunt personas, possunt & eos qui ducunt uxores inhabiles reddere, ne uoto sint habiles citra consensum coniugis. Quanq*uam* is co*n*sensus

probandus erat per episcopos, ac grauate suscipiendus, in aetate praesertim suspecta, quod experientia doceat raro bene cedere talia diuortia. Hic praetexitur fauor religionis, cui merito fauebat olim Ecclesia, eo quod aulis ac popularibus in paganismum penè relabentibus, quantum ad uitam attinebat, in monachis ac uirginibus uideretur adhuc superstes Euangelicae professionis uigor: quod utinam & hodie possimus gloriari. Verum id temporis quu*m* maxime promereretur fauorem monachorum pietas, nusquam tamen legimus illi sic indultum, ut quisquam inuita ac deserta uxore proriperet sese in monachorum co*n*tubernium. Cauetur ne permonasticae uitae professionem fiat iniuria creditoribus, quum sanctius sit coniugis debitum quàm ullus co*n*tractus. Si monachus reuocatur ad uxorem, nulli fit iniuria: si manet, fit iniuria puellae, ob causas quas ante retulimus. Hanc materiam no*n* ingrediar altius, ne lectorem plus satis remorer: tantum ostendo quid possit Ecclesia, & quid horum temporum status po-

stulet. Quod superest, eoru*m* arbitrio defero, qui clauo nauis Ecclesiasticae asside*n*t. Iam quoniam ex uotis perplexae dubitationes oriuntur plurimae, profuerit admonuisse Christianos omnes, ut à uotis non necessarijs, aut etiam inutilibus abstinea*n*t. Si cui cordi est Hierosolyma*m* aut Compostellam uisere, morem gerat animo suo, uotum interponere non est necesse. Et si quod intercessit, semper ei quod est ad salutem & ad Christi doctrinam propinquius, cedat id quod longius abest. Qua de re si dubitas, episcopu*m*, parochum, aut alioqui grauem doctumq*ue* uiru*m* consulas licebit: si non dubitas, sequere iudiciu*m* animi tui, tantum ut syncera sit conscientia. Oportet e*ni*m uota Christianoru*m* plurimu*m* abesse à uotis paganorum, qui decima*m* bonoru*m* pollicebant*ur* Herculi, quo felici*us* cresceret res familiaris. Lenones aliq*ui*d uouebant Veneri, quo quaestus esset uberior, aliaq*ue* id genus innumera. Ne Ieptae quidem uotu*m* in exemplu*m* trahendu*m* est. Caetera Iudaeorum uota aut ad figuras legis pertineba*n*t, aut erant facilia praestatu, aut

redimi potera*n*t. Caeteru*m* oportet omne uotum esse maturu*m* ac liberu*m*. Qualia sunt igitur uota quae in morbo, nauigatione, aut bello met*us* mortis extorquet, aut alia quae piam affectio mentis, tendens ad insania*m*? Ad haec uotu*m* hominis Christiani no*n* aliu*m* scopu*m* habere debet q*uam* salute*m* aeterna*m*. Q*uo*d si palàm est, uotu*m* minus conducere ad scopum, q*uam* quod uotum no*n* est, id q*uo*d minus co*n*ducit ad salute*m*, uidet*ur* debere cedere co*n*ducibiliori. Haec de uotis uulgarib*us*, quae mea sententia, no*n* suscipere tutissimu*m* est, aut temere suscepta p*ro* nullis haberi. Hanc opinione*m* no*n* alia conditione mea*m* haberi uelim q*uam* si co*m*probabit Ecclesia, cui co*n*stat in manu esse q*uo*d proponim*us*, si uelit. Ia*m* de uoto co*n*tinentiae no*n* simplex est quaestio. Quida*m* e*ni*m nega*n*t monachu*m* uiolare uotu*m*, si scortetur, nisi duxerit uxore*m*, quod uotu*m* sit abdicatio rei prius licitae. Neq*ue* e*ni*m uotu*m* dici possit, si q*ui*s uoueat se nunq*ue* fore lenone*m*. Sed omissis ijs quae non admodu*m* faciunt ad id quod agimus, plurimum conducet ad expediendam matrimonij causam, si statuerit Ecclesia, uotum castitatis irritum esse, nisi cum autoritate praesulis

suscipiatur, quem oportet et in hac re esse difficillimu*m*: deinde inter uotum simplex & solenne non esse tantum discrimen, ut alteru*m* si praecedat, faciat dimidiatu*m* coniugium, alterum etiam si sequatur, soluat ratum matrimoniu*m*, sed utrunq*ue* pari poena dignum esse, qui cum uxoris iniuria uel susceperit ordinem, uel uita*m* monasticam profiteatur, maiusq*ue* sca*n*dalum censeatur si maritus fiat sacerdos aut monachus, q*uam* si redeat ad uxorem, cui debet perpetuam uitae consuetudinem, nisi mulieris liber ac maturus assensus intercedat. Paulus genuerat Onesimum in uinculis: Nullu*m* poterat esse uotum sanctius. Inseruiebat apostolo Paulo propter Euangelium uincto: Nullum officium religiosus. Et tamen remittit illum hero suo Philemoni. Et impium sit si sponsa remittat*ur* marito? Durius enim est, si uxor uoueat inuito marito, q*uam* si contra. Penes uirum enim manet autoritas. Iam hoc etiam durius apparet, si co*n*templeris quae sit nunc disciplina in plerisque monasterijs tum uirorum tum uirginum, quantaq*ue* paucitas eorum in quibus

uere monastice uiuitur. Ad Eua*n*gelij professionem semper licuit inuitis pare*n*tibus ac maritis co*n*uolare. Licebat idem seruis. Nec tame*n* apostolus permittit seruo Christiano, ut herum ethnicum relinquat: nec uxori Christianae, ut idololatra*m* maritum deserat: & impium nobis uideatur, si monachus aut sacerdos iubeatur redire ad uxorem Christianam? Audio quosdam ita loqui: Nec pare*n*tum nec maritorum autoritas obsistere potest ei, qui afflatu sancti spiritus totu*m* se dedicat deo. Quid igitur in baptismo est actum? an dimidium hominis dedicatu*m* est deo, dimidium diabolo? Vtinam autem omnes qui profite*n*tur institutum monachorum, affle*n*tur diuino spiritu. Nullus deberet obsistere, etiamsi se praecipitarent in flumen. Atqui palàm est quod multos afflauit spiritus stulticiae, temeritatis, phreneseos, ambitionis, auaritiae, ocij, libidinis & luxus. Certe eos qui clàm aut inuitis pare*n*tibus, quibus lex diuina iubet obediri, dedunt sese in uitae genus, unde no*n* quea*n*t semet in posteru*m* extricare, uerisimilius est malo afflari spiritu,

qui quu*m* habeant probos piosq*ue* parentes, tamen illis reclamantibus profugiunt ad monachos. Decreta Pontificum ius faciu*n*t parenti retrahe*n*di filium è monasterio minorem annis duodecim. Recte quide*m* hoc olim, at nunc, ut opinor, expediret ide*m* ius parentibus prorogari usq*ue* ad annu*m* uigesimumquintum. Essent fortasse pauciores monachi, sed puriores. Olim filio, qui erat in potestate patris, no*n* erat liberu*m* baptizari furtim, si parentu*m* assensum impetrare licuisset: nec baptismus liberabat illu*m* ab ob sequijs patri debitis, nisi uocassent ad manifesta*m* impietate*m*: et fortasse debebat filius adferre patri, sacrificaturo Ioui, thus, si ius sisset, ipse sacrificare iussus non debebat. Co*n*iunctius autem matrimonij uinculum deus esse uoluit q*uam* patris & filij: Propter hoc, inquie*n*s, relinquet homo patre*m* & matrem & adhaerebit uxori suae. Non igit*ur* arbitror pugnaturu*m* cu*m* pietate, si statuat Ecclesia, ne uotu*m* solenne spoliet maritu*m* sponsa sua. Habet maritus cui obediat, etia*m* cui debeat obedientia*m*: paupertate*m* ipse sibi co*n*flabit, si quae possidet eroget pauperibus,

& quod habet, non ut propriu*m* habeat, sed ut co*m*mune. Continentiae dimidiu*m*, fateor, ta*n*tum habet in manu sua, sed hic calculus multis alijs bonis operibus pe*n*sari poterit, uisendis aegrotis, subleua*n*dis pauperibus, erogandis eleemosynis, audie*n*dis co*n*cionibus, erudie*n*dis liberis, guberna*n*da familia, parando manibus q*uo*d det egentibus: à quibus officijs, nu*n*c ferè secludu*n*tur monachi, monachaeq*ue*, q*ui* maxi*m*e praedicant*ur* sanctitatis nomine, quu*m* tamen haec in primis Hieronymus, Ambrosius & Cyprianus praescribant uirginibus deo dicatis. Haec non eò specta*n*t, ut monachos aeque*m* coniugatis in uniuersum, sed declarare uolui, incolumi religione statui posse, quod co*n*iugio sit acco*m*modatius, cuius negociu*m* agimus in praesentia. Iam criminis multa genera conmemora*n*tur, & rursus ex his multa quaestionum examina. Res fuerit expeditior, si leuiora crimina iubea*n*tur ferri, ueluti si quis ante matrimoniu*m* habuisset stupri co*m*mercium cum ea, quam ducit uxorem. Sin crimen sit enorme, aut lex ciuilis capitis poena liberet alterum co*n*iugum, aut is libere-

tur in totum à matrimonio, qui uacat crimine: & pro mortuo habeatur, qui morte*m* meruit, nisi recusat etia*m* innoxius à noxia distrahi. Nam aequum est eos non diuidi, qui criminis societate iuncti sunt, uelut in adulterio: q*uo*d nunc pro ludo ducitur, quu*m* nulli facinori poena seuerior apud priscos fuerit praescripta. Furem nocturnu*m* & alienae domus perfossorem non erat fas occidere, nisi cum ferro deprehe*n*sum. Breuiter in nullo facinore lex homini priuato porrigebat gladium, nisi quum esset propulsanda uis, aut quum maritus adulteru*m* in adultera deprehendisset: ne id quidem impune, nisi corpus utru*m*q*ue* perimeret. Et tamen peracto facinore periclitabatur apud iudices, homicidij damnandus, ni docuisset testibus et argume*n*tis, se corpus utru*m*q*ue* in ipso congressu deprehensum occidisse. Dabat*ur* hoc dolori maritali, sed non sine discrimine. Lex Mosi tradit adultera*m* deprehensam lapidanda*m* populo. Quin & apud Graecos & Romanos capitale crime*n* erat adulteriu*m*. Equidem haud improbarim Ecclesiae ma*n*suetudinem, quae mauult poeni-

tentiam malefici q*uam* morte*m*. Caeterumciuilium legu*m* uidetur hic praepostera clementia, quae simplice*m* furem, etiam πρωτόπειρον suffigunt in cruce*m*: & homine*m*, multis adulterijs inquinatu*m*, nulla poena dignum existimant. Indicebatur quidem olim maleficis ab Ecclesiae pastoribus satisfactio, & in gratiam Ecclesiae principes freque*n*ter conniuebant ad quaedam facinora: nunquam tamen Ecclesiae poena, quantumuis austera, gladiu*m* excutiebat potestati ciuili. Animae medetur Ecclesia, corpora noce*n*tium debe*n*tur legibus, quae si parcunt adultero, nec uxor animum inducere potest ut cu*m* eo uiuat, non absurdu*m* uideatur, pro mortuo haberi qui morte dignus est, itaq*ue* liberetur innoxia. Et tame*n* uideo ueteres grauissimis causis adductos, ut has quas nu*n*c habemus constitutiones de matrimonio proderent. Tantum igitur haec co*n*sideranda proposui. De conditione iam dictu*m* est, nullam causam satis grauem adferri, quur conditio impossibilis ratum faciat matrimoniu*m*, ueluti: si tu es uirgo accipio te uxorem, qua*m* scias esse corrupta*m* quae peperit.

Rursum no*n* uideo, quur conditione*m* hanc habeant pro turpi: Accipio te in matrimonium, si te co*m*perero uirgine*m*. Quum enim puella sibi co*n*scia sit, non debet fallere excipie*n*tem q*uo*d honestu*m* est. Nam Deuteron. cap. 22. seuere quidem animaduertitur in eum, qui quam pro uirgine duxit, fingit se co*m*perisse uitiata*m*: conuictus enim & caeditur & pecunia mulctatur: at multo seuerius in sponsam, cuius uirginitas no*n* erat seruata sponso, educebatur extra ciuitate*m*, & lapidabatur à populo. Nu*n*c aute*m* grauior est causa, quur uirginitate*m* puellae depecisci posset sponsus, quod ut digamus arcetur à sacerdotio, qui pro uirgine uitiatam duxerit etia*m* imprude*n*s. Fortasse quotidianae fierent redibitiones, si daret*ur* stipulatio uirginitatis, cuius probatio no*n* minus difficilis quàm custodia, sed hanc corruptela*m* docuit legum indulge*n*tia. Si placet igitur has odiosas quaestiones excludere, saltem ne obstet ad sacerdotiu*m*, quod insciens duxerit uitiatam. Nec enim urget nos hic autoritas Pauli, etia*m* si sciens duxisset uitiata*m*, etiamsi priore defuncta duxisset alteram,

eo quod idem Apostoli praescriptu*m* complectitur alia multa, quae nunc non submouent à sacerdotio: certe ratio naturalis non repugnat, quin si co*n*ditio, quam excipit contrahens matrimonium, sit eius mome*n*ti, ut uerisimile sit non coiturum fuisse matrimoniu*m*, nisi latuisset uitiu*m*, solui possit co*n*tractus. Veluti si quis se fingeret esse praediuitis cuiusdam filium, quum esset mendicus: aut claro genere prognatum, qui natus esset, ex incesto: aut sanu*m*, qui lepra, scabieq*ue* quam Neapolitanam uoca*n*t: aut morbo comitiali laboraret, liberandus esset qui conditionem apposuisset consensui, puniendus qui sacramento fraudem admiscuisset. Grauior enim poena debetur illis, qui re sacra ad maliciam abutunt*ur*, ueluti qui per confessione*m* sacramentalem exerce*n*t lenocinium, aut per eucharistiam magicas artes. Siquide*m* hic dolus cum impietate co*n*iunctus est, nec solum afficit iniuria proximu*m*, uerum etiam Ecclesiae dei contumeliam irrogat. Atq*ue* adeo si non esset expressa conditio, constaret tamen esse falsum opinione, qui pactus est coniu-

gium. Aequitas itaq*ue* uidetur suadere dissolutionem per dolum initi contractus, si qui falsus est, remittere fraude*m* nolit, praesertim si constat, ab altero contrahentium data opera procuratum, ut alter falleretur, quod genus exempla permulta iactantur popularibus fabulis, neq*ue* tamen non uera. Non enim consentit qui addit co*n*sensui conditionem, si ea no*n* extiterit. Iam uere dictum est hoc à iureconsultis, nihil minus cohaerere cum assensu, quàm errore*m*. Vbi enim error est, ibi co*n*sensus no*n* est: & personae quidem error liberat eum qui circu*m*uentus est, error uero qualitatis aut fortunae non item. Sed quid, si grauius inco*m*modum adferat error qualitatis aut fortunae, quàm error personae? Leuius enim esse potest nubere Ioanni que*m* putabas esse Petrum, quàm nubere lunatico, aut leproso, aut morbo comitiali obnoxio que*m* credebas esse sanu*m*. Erit quidem destina*n*tium matrimonium, quanta fieri potest cura prouidere ne capia*n*tur: uerum in his quae magni momenti sunt, nec prouideri quibunt circunue*n*tae personae, partim succur-

rere poterit Po*n*tificum autoritas: pronunciando no*n* coisse matrimonium, partim ciuilium legum seueritas, per quas no*n* sit impune malis imponere matrimonij fuco. No*n* enim ad hoc institutum est matrimonium, ut in fraudem illiciatur simplicitas, sed ut coniugum uterq*ue* suo bono iungatur alteri. Captio est non coniugium, quu*m* alter habet praedam qua*m* captabat, altera decepta plorat: nisi mauis hoc raptus appellare genus. Sunt autem hodie permulti, qui hoc nomine pro lepidis ac facetis habentur, quod subinde uertentes solum, nunc hanc, nu*n*c illam ducant uxore*m*, nonnunquam usq*ue* ad duodecimam, nec alio quaestu uiuu*n*t. Hos impios impostores & humani generis pestes oportebat in crucem tolli. Ac mea sententia minus impeditum esset matrimonij negocium, si crime*n*[+] alia ratione puniretur. Nu*n*c dirimitur matrimonium, si sponsus stupro mixtus fuit sorori sponsae: qua*n*quam hoc ad affinitate*m* pertinere uidetur. Poterat alia uia caueri, ne bono sit illi sua malicia, etia*m*si maneret matrimonium libero legitimoq*ue* consensu

[+] *Crimen.*

contractum. Sed has diremptiones facile tulerim, si liberentur ambo, in crimine capitali lex ciuilis alterum liberauerit. In his alijsq*ue* permultis poterit autoritas Pontificum habiles & inhabiles reddere personas, sic ut aut nihil sit actum contrahendo, aut simpliciter ratum sit quod contractum est, ut uel utraque persona teneatur obstricta, aut utraq*ue* pariter liberetur. Recte quidem Ecclesiae leges damnant clandestina coniugia, sed utinam hisce temporibus sic damnarent, ut furtim contracta pro non contractis haberentur, nisi maiorum accederet autoritas, & solennis utrinque stipulatio, quod olim apud censores fieri solitum, nec sine iureiurando, supra demonstrauimus. Nullum opinor in sacris literis exemplum inueniri, filios familiâs, aut pupillos clàm ijs, in quoru*m* potestate sunt, co*n*traxisse matrimonium, quod illis reclamantibus ualuerit. Olim parentes etiam ius uitae ac necis habebant in liberos. Et quanquam iniquum est, ut parentes liberos suos ad coelibatum adiga*n*t, posteaquam pubuerint, tame*n* sacri docto-

res in quibus est Ambrosius, aequum putant, ut inter complures procos deligendi ius sit penes parentes, qui si tam sint inhumani, ut liberos habeant pro seruis, aut iumentis, & aut nolint illis prospicere de matrimonio, aut alicuius commodi gratia obtruda*n*t illos maritis aut uxoribus palàm indignis, designari poterunt qui talibus succurrant. Sunt patrui, sunt aui, sunt magistratus, sunt Episcopi, quibus hoc negotij poterat delegari. Quum leges Caesarum seruis subuenerint, durius apud dominos habitis, aut infami contumelia affectis, quanto magis oportet consulere liberis ac pupillis, aduersus parentum, tutorum & curatoru*m* iniquitatem? qui si suum commodum uenantur ex inco*m*modo liberoru*m*, iam ex pare*n*tibus fiunt tyra*n*ni. Quid aute*m* mirum huc degenerasse mores Christianoru*m*, quum & hodie reperiantur (dictu*m* abomina*n*dum) qui suos liberos turpis quaestus gratia prostitua*n*t? In tutoribus et curatoribus alienis rarior est fides. Apud Britannos nobilium filij, orbati patre, ueniunt in potestatem tutorum. Id ius emi-

tur aut impetratur à rege. Quod quoties incidit in alienos, sic aliquando tractantur bona pupilli, ut ni uxorem ducat, qua*m* praescribit tutor, haud multum fructus sit accepturus è suis agris. Tempus autem tutelae profertur usq*ue* ad annu*m* uigesimu*m* secundum. Et haec uocant*ur* matrimonia, quu*m* iure ciuili cautu*m* sit, ne tutor aut curator pupillam fidei suae commissam ducat uxore*m*, ne liberi quidem horum: quanquam hoc ius ecclesiasticu*m* non uetat. Nec tutoru*m* igitur, nec parentu*m* tantum ualeat autoritas ut liberis aut pupillis obtrudatur uxor nolentibus: nec tame*n* usq*ue* adeo laxandae sunt habenae licentiae, inconsultae aetati, ut furtim, ut temere, ut poti, ut incantati, ut dictis in ipso corporum co*m*plexu tribus uerbis, co*n*trahant matrimonium, hoc est, conficiant Ecclesiae sacramentum. Vtinam uigeret illa prisca inter parentes & liberos pietas, ut nec illi secus consulerent suis, q*uam* sibi consultum uellent, nec hi diffiderent maiorum suorum prouidentiae. De uirgine loquens Paulus, tota*m* autoritate*m* defert patri, de uidua dicit: Cui uult nubat,

tantum in domino. De uirgine non dicit: cui uult nubat, sed: si nupserit uirgo, non peccat, quasi nuptias uirgini permittat etiam inuitis parentibus, sponsi delectum no*n* permittat. Aequissimum tamen uidetur, ne res tanta peragatur, nisi quorum periculum uertitur, consensus intercedat. Damnanda sunt eni*m* coacta matrimonia. Proinde si sponsus ueheme*n*ter abhorret ab ea qua*m* pare*n*tes uolunt obtrudere, aut si sponsa, non ilico obtemperandum erit illorum affectibus, sed dandum aliquod temporis spaciu*m*, si forte corrigatur iuuenilis illa cupiditas, rebus ad rationis iudiciu*m* exactis. Veru*m* si durat affectus non omnino absurdus, erit humanitatis parentu*m*, hic aliquid de suo iure co*n*cedere, quemadmodu*m* apud Comicum Clitiphoni reijcienti quas mater offerebat, pater concedit illam ducere, quam filius malebat. Talis aute*m* sit te*m*peratura, ut nec maiorum spernatur autoritas, nec liberis pereat sua libertas. Valeat[+] uincatq*ue* contrahentium co*n*sensus, sed sit consensus liber, uerus ac legitimus, praesertim in negocio, quum omnium difficillimo,

[+] *Co*n*sensus liber.*

tum immedicabili, si quid peccatu*m* fuerit. An ibi liber est consensus, ubi metus urget, cadens in aetatem adolescentis teneram? aut in puellam, praeter aetate*m* & sexu imbecillem? Ingens telu*m* est paternaru*m* facultatum amissio. Quosdam magis terret infamia q*uam* pudor. In cohercenda pueritiae lasciuia ualeat parentum seueritas usque ad uerbera: in negotio matrimonij, persuasioni locus esto, coactioni nequaquam. Rursum ubi per lenam, per uinu*m*, ame*n*tiae parente*m*: per impudicos lusus, per noctem pudore carente*m*, per magicas epagogas, inter uix puberes intercedunt tria uerba: an illic est co*n*sensus, ubi nullus est sobrius sensus, sed totum pectus temule*n*tia, libido, & maleficae uoces triplici occuparunt insania? Nullus ualet contractus initus cum homine mente capto, non uàlet cum impubere, aut cum annis minore q*uam* oportet: & ratum est omnium maximum matrimonij foedus, quu*m* adsit aetas, cui leges ob rerum imperitiam inopiamq*ue* iudicij succurrunt, in leuibus etiam contractibus: ubi praeest temulentia, quae plus est

quàm insania, adeo ut nonnu*n*quam ebrietas continua sit perpetua dementiae? Ira breuis insania dicitur, temule*n*tiae uix prolixus medetur somnus. Olim ita praeibat iudex: Habés ne uxore*m* ex animi tui sente*n*tia? At qua*m* animi sente*n*tiam mihi narras, ubi no*n* uno modo exca*n*tatus est animus? Cum absente loquitur, ut habent prouerbia, cum ebrio qui litigat: & praesens praesenti loquitur puer, qui temulentus cum temule*n*ta paciscitur matrimonium, quem si perconteris experrectum, quid dixerit feceritq*ue*, non satis meminerit. Nihil habent ponderis uerba, quae proferuntur ab homine parum integrae mentis, nisi constat actum fuisse lucidis interuallis. Pro irritis habe*n*tur quae metus expressit, quod mens nec libera nec sui iuris sit: & uelabunt per insaniam cum ui coniunctam dicta? Nam artibus huiusmodi expugnare puellarum aut adolescentum animos, non modo fraus est, uerum etiam uiole*n*tia. Legimus quosdam uoluptate superatos, qui cruciatibus subigi non potera*n*t. Et ad has fraudes instruuntur puellae, quo maritum

locupletem inueniant: ijsdem & iuuenes insidiantur bene dotatis. Etsi his machinis parum proficitur, adduntur magicae preces & ueneficia. Quot iuuenes noui summo loco natos, req*ue* lauta, mulierculis irretitos, quibus tam nihil erat bonae famae quàm rei. Quantus illic parentum luctus, quantus cognatoru*m* moeror? Tentabatur diuortiu*m*, utriusq*ue* ablegatione, sponsi in Galliam, sponsae in Hollandiam: mulier sollicitabatur ad uitam monasticam, recusanti paraba*n*tur uenena: sponsus ne perderet ecclesiasticos fructus, quos habebat opimos, expectabat nouae nuptae morte*m*, illa profuga sequuta est uiru*m*, parentes abdicabant sponsum. Breuiter, omnibus frustra tentatis, erat indissolubile matrimonium. An in hoc matrimonium co*n*gruit, q*uo*d ait dominus: Quod deus co*n*iunxit homo ne separet? An ita magis dicendu*m*: Q*uo*d diabolus per suos ministros coniunxit, deus per suos ministros separet. No*n* potest Romanus Pont. irritare co*n*sensum inter p*er*sonas legitimas declaratu*m*. Esto, sed pronunciare, ni fallor, po*tes*t talem co*n*sensum no*n* esse

legitimum, ne personas quide*m* esse legitimas, quae mentis no*n* sunt co*m*potes. Si Romanus Pont. inhabiles reddit, inter quos intercessit cognatio spiritualis, nimiru*m* poterit & hos inhabiles ad contrahendu*m* reddere, ut no*n* solum non ratu*m* habeat*ur* matrimonium, ueru*m* etiam poenas dent, qui malis artibus tales conglutinant nuptias. Si dixeris: Discant suo malo cautiores esse. Audirem, si liceret uxores uel reuendere, uel permutare. Haec si semel male ceciderit alea, non est quod arte corrigas. At leges ciuiles non grauantur pupillos & minores subleuare suo fauore, restitue*n*tes in integrum, si contractus incommodus est pupillis: si commodus, comprobatur. Cauetur aetati obnoxiae dolo, et plectitur qui struxit insidias simplicitati, cui debebatur fauor. Oportet autem Ecclesiasticas leges humaniores esse quàm ciuiles. Quod igitur controuersiaru*m* nascitur ex uerbis praesentibus & futuris, ex matrimonio rato & consummato, ex signis, nutibus, & scriptis, magna ex parte tolletur, si dignarentur Ecclesiae proceres statuere, nullu*m* ma-

trimonium prius esse ratum, quàm apud magistratus ad hoc designatos, adhibitis testibus, clare conceptis uerbis uterq*ue* sobrius ac liber alteri condicat coniugium, eaq*ue* uerba scripto seruentur. Quod furtim inter sese fecerant, si coitus sit, pro stupro censeatur, si consensus qualibuscunq*ue* uerbis declaratus, pro simplicibus uerbis habeantur: matrimonium non sit, donec apud iudices ac testes à sobrijs ac liberis, solennibus uerbis declaratus sit matrimonialis consensus. Ide*m* censeo de ijs, qui quu*m* loqui non possint, signo aut nutu declarant animi uoluntatem. In alijs contractibus excipitur dolus malus, & rescinditur pactum: Hic in re tam ardua sacráq*ue* iuuat esse dolosum, & captioni patet simplicitas. Fruitur suo maleficio captator, & in damno haeret aetas innoxia. Nec dubito, quin his quae proponimus tum meliora tum plura sint dispecturi proceres Ecclesiae, si deus hanc curam, mea sententia non minima*m*, immiserit cordibus illorum. Neq*ue* enim, quod saepius mihi testandum est, hic propositum est, ullo pacto consti-

tutiones aut consuetudines, in publicum usum receptas, conuellere, sed potius ex autoritate maiorum firmitati felicitatiq*ue* coniugiorum consulere. Quam ad rem cum primis conduceret, si impedimentorum laquei, qua*n*tum fieri posset, salua pietate, tollerentur, & à praescriptis diuinae scripturae quàm minimum recederetur: & si quid esset adijciendum sacrae scripturae, id potissimum eò spectaret, ut quàm expeditissimus esset coniugij contractus. Nunc, ut antea dictum est, alibi uehementer laxata est contrahendi facilitas, per ea quae magis petita sunt ex opinionibus iureconsultorum, quàm è sacris literis: alibi quod ex sacris literis laxari poterat, id co*n*tractum est. Pro digamo habetur, qui bona fide duxit puellam pro uirgine, quam post comperit furtiuo stupro fuisse cognitam, & arcet auidu*m* à sacerdotio digamiae imaginatio: siue, ut melius dicam, inculpatissima rei ignoratio, quam nec praescire potuit maritus, nec praestare. Idq*ue* se factu*m* esset ante baptismum, arbitror ceu digamum reijciendium à sacerdotio: quemad-

modum imputatur uxor ante uiri baptismum mortua, si post baptismum duxerit alteram, frustra reclamante Hieronymo. Fateor, beatus Paulus uult episcopu*m* esse[+] unius uxoris uiru*m*, uidelicet qui tum temporis cogebatur habere testimonium no*n* solum à Christianis, ueru*m* etiam ab ethnicis & Iudaeis, quos sollicitabant ad Euangelij professionem. Id autem aetatis idem erat episcopus, sacerdos, & presbyter. Quod igitur de illorum temporum episcopo, quem oportuit undiquaq*ue* inculpabilem esse, uelut impiorum iuxta ac piorum oculis expositum, ne quod offendiculum daretur Euangelio, dixit Apostolus, dilatatum est ad omnes presbyteros, praesertim quu*m* horum paucitas, quae fuit ante annos nongentos, sic excreuerit, ut mundus undiq*ue* scateat agminibus presbyterorum, ut iam periculum non sit, ne quis alienetur ab Euangelio, si recipiatur in presbyteroru*m* ordinem, qui sciens etia*m* antea maritus fuisset uiduae, modo caetera responderent ordinis dignitati. Nam hodie si quis episcoporu*m* uulgus contem-

[+]1. *Timo. 3.*

pletur, longe alia sunt quàm uxor non uirgo, quae populo possent esse offendiculo, si ex illorum moribus aestimet Euangelij doctrinam, ne quid interim commemorem de haereticis, schismaticis, Iudaeis, & alijs, qui sunt à professione Christiani nominis alieni. Proinde quum mutata sit seculorum ratio, sublataq*ue* prorsus ea causa, propter quam Paulus non uult episcopu*m* esse digamum, ne repetita coniunx suspicionem praebeat incontinentis animi, tamen adhuc urgemus tria Pauli uerba, unius uxoris uirum: quasi solum hoc apostolus praescripserit in episcopo deligendo, quum eodem in loco postulet ut sit irreprehensibilis, sobrius, ornatus, prudens, pudicus, hospitalis, doctor, non uinolentus, non percussor, sed modestus, non litigiosus, no*n* pecuniae cupidus. Ac mox, no*n* neophytus, ne in superbia*m* elatus, in iudicium incidat diaboli. Eadem ferè exigit ab episcopis, scribens ad Titum: Oportet[+] enim, inquit, episcopum sine crimine esse, sicut dei dispensatorem, non superbum, non iracundum, no*n* uinolentum, non per-

[+] *Cap. 1.*

cussorem, non turpis lucri cupidum, sed hospitalem, benignum, sobrium, iustum, sanctum, continente*m*, amplectentem eum qui secundum doctrinam est fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt arguere. Quur ex tam multis huius constitutionis apostolicae capitulis, sola urget*ur* uxorcula, quum scortorum colluuies & concubinarum greges non imputentur? Si non admitteretur ad Episcopi siue sacerdotis munus, nisi qui pudicitiam seruasset illibatam, uidebatur pulchre congruere, ut uirginitatis honos cum ordinis dignitate iungeretur, quo magis esset populo uenerandus episcopus: nunc pudicitia non exigitur, sed imputatur uxor uel altera, uel non uirgo: & adeo imputatur, ut nec ineuitabili ignorantiae fiat gratia. Digamus non arcetur à sacerdotij functione, quod crimen admiserit, qui nihil peccauit, ducens uxorem legitime: laudem etiam promeruit, caste sanctéque colendo matrimonium, & ad pietatem educandis liberis. Quur igitur arcetur? Nempe quia

apud populum, ad calumniandum propensum, magis autem apud Christiani nominis hostes, incontinentiae suspicioni patet, qui coniugium iterauit. Oportet autem episcopum no*n* tantum à malo, sed ab omni specie mali cauere, ne doctor Euangelicae philosophiae, ne dispensator mysteriору*m* dei, ne lucerna candelabro imposita ut luceat omnibus, qui in domo sunt, quacunque occasione det offendiculum uel impijs uel infirmis. Haec ratio ualebat illo seculo, quum eximia puritas exigeretur ab episcopis. Nunc hoc quod leuissimum est exigitur, neglectis tam multis quae magis decent episcopum. Qui adhaeret meretrici, inquit Apostolus, unum corpus efficitur. Qui imprude*n*s duxit corruptam pro uirgine, dicitur diuisisse corpus suum, & qui cum tot meretricibus habuit consuetudinem, non diuisit corpus suum, sed tanquam purus ac putus, & ut Graeci dicu*n*t τέλειος, recipitur ad quatuor aut quinq*ue*, si libet, episcopas. Si qui secundam uxorem extulit, non obstat crimen admissum, sed leuis ac popularis suspicio,

uel metus potius incontinentiae, q*uo*d apud ethnicos etiam olim male audiebat digamia, quid est quod arcet eum qui duxit uiduam? an quod Mosi lex uetat, ne sacerdos ducat corruptam aut uiduam, trahitur ad eum qui nondum cogitat de sacerdotio? Augustino no*n* obstitit gemina concubina: & nu*n*c imputat*ur* uxor ab alio furto delibata, nescio sponso. Si placet uigor apostolicae legis, ut arceat*ur* ab episcopi functione, qui iugu*m* iterauit: cur recipit*ur* omni libidinum genere per omnem uitam conspurcatus? Et si Paulo uidetur ad gerendum sacerdotiu*m* idoneus, qui domui suae bene praesit, qui liberos habeat morigeros ac pudice educatos: quur in quo haec expetunt iudicatur indignus uel presbyteri nomine, non ob aliud nisi quod errauerit in uirgine? Romanus pontifex non relaxat apostolicae constitutionis uigore*m*, etiam in ijs qui tantum pietatis ergò sacerdotium expetunt, nisi fiant monachi. Tunc enim pro mortuis habentur, ac nomine commutato, pro Laure*n*tio digamo renascit*ur* Thomas monogamus. Verum

ut haec recte fiant, quur dissimulat*ur* primu*m* huius legis capitulum: Oportet episcopu*m* irreprehensibile*m* esse? No*n* dixit, nullius criminis conuictu*m* ac damnatu*m*, sed ἀνέγκλητον, hoc est adeo inculpatis moribus, ut in eum no*n* cadat ulla probabilis mali facti suspicio. Si dice*n*t digamia*m* in propatulo esse, uitae sordes no*n* aeque patere, quid dicem*us* de neophyto? Eligi potest episcopus nondum baptizatus, quod accidit diuo Ambrosio: imò diui Hieronymi temporibus, ut ipse testatur, summa pietas habebatur esse neophytum. Commendarat illum uitae integritas, ante baptismum actae, eoq*ue* non metuitur ne neophytus elatus in superbiam, incidat in laqueum diaboli. Laxatur hic uigor Apostolicae legis: in sola uxore non relaxatur. Quid aute*m* dicemus de manifestis criminibus quorundam sacerdotu*m* & episcoporum? Admittitur ad multiplex sacerdotium, qui in multis praelijs ducem gessit: qui palàm ac populo teste homicidium admisit, & qui prophanis legibus poenas dare debuit, recipitur ad episcopi dignitatem. Quod si urget ad-

huc lex Pauli, iuxta quam incontinentiae suspicio, ex iterato matrimonio co*n*cepta, arcet à sacerdotio: multo magis arcebunt nefariae libidines. Rursus si crimen quod probabiliter obijci potest, obstat, quod minus aliq*ui*s fiat episcopus, multo magis submouebit ab officio suscepto crimen manifestum. Digamu*m* igitur à sacerdotio non submouit uigor apostolici praescripti, q*uo*d ne Theologi quidem inficiantur, sed humana constitutio. Optarim legem, à Paulo praescriptam, in omnibus partibus suis obtinere suu*m* uigore*m*: nunc ubi sublata est causa quae Paulum mouit, tamen manet impedimentu*m* digamiae etia*m* usq*ue* ad semel ductam uiduam, aut corruptam pro uirgine ductam, idq*ue* per imprudentiam, & caetera tam multa uel negliguntur omnino, uel facile relaxantur Romani Pontificis indulgentia. Quod si tantum potest hominum autoritas, ut matrimoniu*m* contractum dirimat, optarim ut eadem autoritas caueret, ut coniugia inter uix puberes, furtiuis congressibus & arte maleficarum conglutinata, rescindere*n*tur, aut pro

non contractis haberi iuberet: legemque praescriberet, ad cuius regulam contracta matrimonia pro ratis ac legitimis haberentur. Hac ratione consuleretur tot hominum milibus misere coniugiorum pedicis irretitis. Deinde quemadmodum studio castitatis, quod olim uehementius erat inter Christianos, co*n*stitutiones quasdam receptas esse, ueluti de gradibus prorogatis & spirituali cognatione dictum est: ita poterunt eaedem pro temporum ratione mutari. Na*m* leges humanae, quemadmodum & pharmaca medicorum, ad salutem hominu*m* accommodantur. Veru*m* ea res erit curae primoribus Ecclesiae, quu*m* Christi spiritus hanc uoluntatem illis inspirauerit: nobis haec tantum admonendi gratia dicuntur: quae si praeter rationem dicunt*ur*, pro no*n* dictis haberi uolum*us*. Nos enim haudquaq*uam* praeimus ijs quos duces sui gregis dominus esse uoluit: nec Ecclesiae co*n*stitutiones asperna*n*das ducimus. Si quid placet in his quae p*ro* nostra simplicitate co*n*tulimus, gaudebim*us* hominu*m* co*n*scientijs explicandis aliquid adiume*n*ti dedisse:

si nihil placet, certe uotum charitatis & pia sedulitas ueniam promeretur, si nihil laudis auferat. Haec tame*n* pluribus uerbis saltem in hoc disseruisse profuerit, ut cognita matrimonij difficultate circumspectiores sint in co*n*trahendo. Hactenus quae dicta sunt à nobis, utcu*m*q*ue* caueri tum possunt tum debent. Caeterum ut contingat uxor apta, morigera, docilis, & in his quae didicit perseuerans, non est procis in manu, sed à deo qui autor est ac prosperator omnis co*n*iugij, petendum est, ut quod agimus uelit esse laetum ac felix. Huc nimiru*m* uocat nos Solomon dicens: Domus & diuitiae dantur à parentibus, à domino autem proprie uxor prudens. Quo quidem in loco diuus Ambrosius notat Graecae uocis emphasim. Sic e*ni*m ea lingua refert sententiam: οἶκον καὶ ὕπαρξιν μερίζουσι πατέρες παισὶ, παρὰ δὲ κυρίου ἁρμόζεται γυνὴ ἀνδρὶ: id est, Domum & facultates distribuunt parentes liberis, caeterum à domino adaptatur uxor uiro. Nec enim potest esse felix coniugium, ubi no*n* est harmonia, quae nascitur similitudine morum & ingenio-

rum, ac mutuis obsequijs. Nam his rebus potissimum gignitur aliturq*ue* concordia. Eodem uerbo usus est Paulus scribe*n*s[+] Corinthijs: Despo*n*di uos uni uiro, ἡρμοσάμην. Triste iugum est, non coniugium, ubi dissidium est animorum: & inamabilis cantio est, quae non habet harmoniam. Rursus Solomon: Qui inuenit mulierem[+] bonam, inuenit bonum, & haeriet iucunditatem à domino. Hic rursus pro eo quod bonum habet nostra translatio, Graeci legunt χάριτας, id est gratias, tametsi sensu consentiente. Bonum enim dixit pro insigni bono, ac ueluti mundo bonorum: & qui uertit gratias, copiam bonorum expressit numero multitudinis. Si per tuam incuria*m* tibi contigit infelix matrimoniu*m*, agnosce culpam, & memento patienter ferre malum, quod ipse tuo iume*n*to accersiuisti: si citra culpam, tolerato, quia sic domino uisum est ob causas occultas, qui te melius nouit quid expediat saluti tuae. Sin obtigit prosperum ac felix, ne tribuas humanae prude*n*tiae, sed agnosce, iuxta sapientis doctrinam, eam hilaritatem tibi profe-

[+] *2. Cor. 11.*

[+] *18.*

ctam à domino. Huic igitur tuarum nuptiarum auspici gratias agito. Confirmat Sirach, quod dixit Solomon: Pars bona, mulier bona, in parte bona timentiu*m* deu*m*, dabitur uiro pro factis bonis. A deo manat omne bonum, teste Iacobo: is pro sua inscrutabili uoluntate partitur inter homines sua dona. Vulgus autem existimat illos plurimum debere deo, qui formosi, aut diuites, aut generosi nascuntur. Sed[+]quid praedicat nobis Ecclesiasticus? Cui contigit uxor bona, partem bonam sortitus est. Ea pars non temere datur quibuslibet, sed timentibus deum, quiq*ue* sibi benefactis deum reddidere propitiu*m*. Item[+] Solomon paroemiographus: Sapie*n*s, inquit, mulier aedificat domu*m* sua*m*, insipiens extructam quoq*ue* manibus destruet. Ad haec Ecclesiastes, lustratis omnib*us* quae sub coelo sunt, comperit amariorem morte mulierem. Si res tam acerba est uxor mala, cogita quàm ingens sit dei donu*m*, mulier bona. Vbi sunt igitur, qui consultis astris uena*n*tur horam fortunata*m* ineundo matrimonio? qui magicis artibus illiciunt puel-

[+]*Cap. 26.*

[+]*Cap. 14.*

las aut iuuenes? His si contingit infelix coniugium, ut ferè fit, non habent quod incusent deu*m*, sed astris impostoribus scribant dicam, & mendacibus daemonibus intendant crimen, uel potius sibi ipsis, qui spiritibus impijs fidere maluerunt quàm deo longe benignissimo, diuiti in omnes qui inuocant ipsum. Veteres illi, quanq*uam* ignari uerae religionis, tamen pro sua superstitione nihil rerum seriarum auspicaba*n*tur, nisi à sacris ac numinis alicuius inuocatione. Gesturi bellum immolabant Marti, nauigaturi Neptuno, negociaturi Mercurio, ducturi sponsam Iunoni ac Veneri: & Christiani sic matrimonium inimus, quasi res sit ludicra, & utcunque lubitum erit rescindenda, quum ab hoc fonte pendeat totius uitae uel calamitas uel felicitas. Merces aliquò deportaturi uouemus aliquid muneris Nicolao, & sponsam ducturi nullum appellamus numen? A quo uero potius petamus auspicatum coniugium, quàm ab eo qui instituit, qui consecrauit connubium? Depre-

camur aduersam ualetudinem, & non deprecamur malam uxorem, morte tristiorem? Precamur à deo felicem annonam, & non precamur faustu*m* coniugium? Soli Christiani noueru*n*t Ecclesiae sacramenta, extra quam nulla est uera religio. Gentiu*m* autem superstitio in mille discrimina fuit dissecta, nec defuit aliqua natio tam barbara, quae uix ullu*m* numen agnosceret: nulla tamen fuit tam immanis & effera, quin religionis aliquid tribueret matrimonio. Aristoteles, Xenophon, Plutarchus Christum non agnouerunt, tamen de nulla rescripserunt sanctius ac religiosius, quàm de matrimonio. Siquidem Peripateticus ille, quanqua*m* alioqui non admodum memor numinis, de co*n*iugio sic loquitur: Existimare debet mulier bene composita, mores uiri esse legem suae uitae, imposita*m* ipsi à deo per co*n*iunctionem matrimonij, atq*ue* consortij. Quis docuit hunc atheon, autore deo iungi matrimonia? Iterum aliquanto post: Quamobrem qui ista negligit, & deos uidetur negligere. Propter deos igitur quibus praesentibus sacra fecit, & uxo-

rem duxit, &c. Qui negat mu*n*dum à deo co*n*ditum, fatetur matrimonium absq*ue* deo no*n* coire. Quid autem Xenophon? apud quem quum Socrates interrogasset Ischomachum, num ipse sponsam docuisset ea, quae spectant ad bene guberna*n*dum familiam, respo*n*det hunc in modum: Minime, sed rem diuina*m* feci, quu*m* caeteris dijs, tum praecipue Ioui, ut mihi quae fore*n*t optima docere contingeret, illi perdiscere: & colligit similia fuisse uota spo*n*sae, uel hoc argumento, quod se mariti monitis docilem ac morigeram praebuisset. Meminit & Plutarchus de sacrificio, quod ex more fiebat Iunoni co*n*iugali. Quin et lectulu*m* ipsum co*n*nubialem, genio cuipia*m* sacru*m* habitum, declarat Iuuenalis, sic inuehens in adulteros:

> Antiquum & uetus est, alienum Posthume, lectum

Co*n*cutere, & sacri geniu*m* conte*m*nere fulcri. Apud ignaros uerae religionis religiosum erat coniugium: & apud uerae religionis professores, res est prophana ludicraq*ue*? Si nos no*n* mouent Ethnicorum exempla, certe uertamus oculos ad exempla patri-

archarum, quos nobis proponunt sacrae literae. Isaac quomodo iunctus est Rebeccae?[+] num furtiuis congressibus? num sortilegijs, aut maleficijs? Abrahae patri concessit delectum uxoris. Is spectatae fidei famulo, sed prius sanctissimo iureiurando obstricto, delegat hanc prouinciam, ut omnium maxime seriam: nec alijs tamen auspicijs quàm aeterni numinis. Sic enim loquitur: Dominus caeli & terrae, qui tulit me de domo patris mei, & de terra natiuitatis meae, qui loquutus est mihi, & iurauit mihi, dicens: Semini tuo dabo terram hanc, ipse mittet angelum suum coram te, & accipies inde uxorem filio meo. Rursus ubi famulus peruenerat quò proficiscebatur, orat iuxta puteum, & ad bene fortunandas nuptias implorat domini misericordiam: ubi uotis respondissent omnia, prostratus in terram, adorat dominum, agitque gratias, quod illo prosperante res euenisset ex sententia. Nec tamen abducitur puella nisi ex consensu parentum, qui filiam laetis ominibus tradunt, dicuntque: A domino egressus est sermo, non possumus extra placitum eius quic-

[+] *Gen. 24.*

quam aliud loqui tecum. Sic, nimirum sic inire debent fortunata co*n*iugia. Filius simpliciter obediens, unice diligit sponsam suam, ueluti per parente*m* à deo data*m*. Famulus fidelis ac pius, exequendis mandatis meminit & religionis & obedientiae, familiae suae referens disciplina*m*. Abraham non legitur co*n*suluisse filium, quam uellet uxorem: nec Rebecca rogatur, num tale*m* uellet maritum. Neuter alteru*m* uiderat: & tamen inter eos uehemens & co*n*stans amor fuit, adeo ut Isaac obliuisceretur moeroris, quem ex obitu matris conceperat: uidelicet & matrem ipsam relicturus & adhaesurus uxori suae, si res ita tulisset: nunc matris memoria quodammodo cessit amori coniugis. Neutra ex parte fit mentio de aetate, de forma, de ce*n*sibus. Sufficit socero & socrui, quod ita deo uisum est. No*n* haec eò dicu*n*tur, quod probem adacta co*n*iugia, sed imagine proposita demo*n*strare uolui: qua*n*tum absint à forma Christiani coniugij, qui furtim, inscijs & inuitis pare*n*tibus, libidinis & uini auspicijs, per malas artes conglutinant incestas nuptias. Quanto

plures sunt inter Christianos, qui propius accedunt ad exemplum Sichem Euei, qui post raptam & constupratam Dinam filiam Iacob, per patrem Emor ambijt matrimonium, nihil non deferens. Quis fuit exitus uiole*n*ti ac praeposteri matrimonij? Post triduu*m* interfecti sunt omnes eius ciuitatis mares, rebus cunctis in praedam abactis. Conueniebat inter puellam & iuuenem, at non conueniebat inter parentes. Noui quenda*m* clari generis, qui noctu appulsus nauigio, & furtim ingressus arcem, rapuit filiam unà cum patre sene, raptam abduxit quò uoluit, & uisum est aulicis facinus elegans. Sic ille temulentus, nepos, praedo, furiosus, habuit optimo genere sanctissimisq*ue* moribus ac probe dotatam coniugem: illa crucem perpetuam, ac suae pietatis materia*m*. Quid aute*m* beatus Isaac, nónne formam ineundi matrimonij, à patre traditam, transfudit in filium Iacob? praescribit familiam, unde uolebat accipi co*n*iugem. Nihil recusat Iacob, suscipit longinquam ac periculosam peregrinatione*m*, nec uim incogitat, nec insidias struit puel-

lae: sed post uisionem angelorum, adorat dominum, & erecto lapide, quem capiti supposuerat dormiturus, obiter nostrorum temporum procis suam exprobrans mollitiem, quorum ceruices uix durant innixae plumis anserinis, uotum nuncupat deo. His auspicijs fretus adit puellam, nec illi clàm, loquitur de matrimonio, sed paciscitur cum Laban patre coniugium Rachelis septem annorum seruitio: nec interim attingit adamatam puellam, uersans in ijsdem aedibus, atque adeo pascuis communibus. Demum obtrusa per dolum Lia, non suscitat diuortium, sed renouata pactione, recipit alterius hebdomadis conditionem, tanta uis erat amoris: sed rursus tanta pudicitia, ut intra tot annos nulla consuetudinis occasio perpulerit animum illius, ut ante legitimum tempus furtiuo congressu deliberat coniugem suam. Quotusquisque nunc inter Christianos celebrat nuptias, ut non ordine praepostero prius cognita sit coniunx quam ducta, imò saepius cognita priusquam desponsata? Nonnullis sponsis tam impotens est ardor libidinis, ut corpusculo puellari uim

adferant, non tam delibantes uirginitate*m*, quàm ipsam uirgine*m* in summum uitae discrimen adduce*n*tes. Et miramur inter christianos esse paru*m* auspicata coniugia, quae sic coëunt absq*ue* deo? Vis audire exitum sancte initi co*n*iugij? Genuit Iacob duodecim filios, Israëliticarum tribuum principes, quibus ubi benedixisset mandassetq*ue* quae uoluit, collegit pedes suos super lectulum, & appositus est ad populum suu*m*. Caeterum Esau, quoniam no*n* accepit uxorem ex patris sententia, sed opes ac forma*m* sequutus, duxit uxores tres ex ge*n*te Chananitide, ex his suscepit filios, impiaru*m* ac reprobataru*m* gentiu*m*, semperq*ue* Israëlitico populo rebelliu*m* autores. Vnde de disparibus fratribus dispar aeditum est oraculu*m*: Iacob dilexi, Esau aute*m* odio habui. Nam ad hoc quoq*ue* ualet co*n*iugium, diuinis initum auspicijs, ut piam deoq*ue* grata*m* gignas posteritatem, non tantum in hoc ut suauiter aetatem cum uxore transigas. Eoq*ue* toties uetuit dominus, ne Israëlitici misscere*n*t connubia cum impijs ac prophanis gentibus. Quin & Thobiae filius, angeli ductu

auspicioq*ue* dei repperit uxore*m*, coit matrimonium fideiussore dei nu*n*cio Raphaële, patre filiam in manu*m* iuuenis trade*n*te cum bonis ominibus: Deus, inquit, Abraha*m*, & deus Isaac, & deus Iacob uobiscum sit, & ipse coniungat uos, impleatq*ue* benedictionem sua*m* in uobis. Quoq*ue* magis ratu*m* esset coniugiu*m*. Sponsus & sponsa tres dies ac noctes in eodem cubiculo peragu*n*t in sanctis precibus, et pudicis cu*m* deo colloquijs. Quarta demum nocte iungu*n*t castos complexus, idq*ue* iuxta monita Raphaëlis, cu*m* timore domini, prolis amore potius q*uam* libidinis, ut in semine benedictione*m* consequerent*ur*: sic eni*m* legimus in eo libro. Ea demu*m* sunt auspicata coniugia, quae bene fortunat deus, quae non ab astrologis, aut ineptis ominibus, sed à sanctis precibus sortiuntur auspicia. Vis audire q*uam* fuerit felix hoc co*n*iugiu*m*? Duas luctuosas domos uertit in gaudium, & abacto malo genio, liberata sponsa, illuminato Thobia patre, pijs gratulationibus resona*n*t om*n*ia. q*uo*d aut*em* unqua*m* fuit coniugiu*m* felicius, q*uam* sacratissimae

uirginis & Ioseph? Id uero num coit clancularijs co*n*gressibus? Nequaquam. Quid enim audis ex Matthaeo? Quum desponsata esset: & iuxta Lucam audis angelum missum ad uirginem despo*n*satam uiro, cui nome*n* erat Ioseph de domo Dauid. A quibus desponsatam? nimirum à parentibus, qui tenerae uirgini sponsum ex tribu legitima, iuxta legis praescriptum, delegera*n*t, Et in sanctis parentibus agebat uoluntas numinis. Viuebat spo*n*sus cum spo*n*sa, iungebatur eodem tecto, fortassis & cubiculo communi, & incolumis fuit integritas. Thalamus non coitu, sed sanctis precibus dedicabatur. Cubiculu*m* in templu*m* est uersum, ubi quotidiano pioru*m* uotorum suffitu litabatur deo: expectabat*ur* coeleste oraculum, nec prius iudicabant esse fas auspicari connubialem congressum. Quod autoribus parentibus iuncti sunt, erat obedientiae, quam illis debeba*n*t: quod abstinent à congressu, religionis erat. Video plurimos beatissimae uirginis cultores, qui laudes illius decante*n*t, qui statuas illius donarijs ornent, cereis adore*n*t: uerum ubi sunt,

qui uirginis exemplum studen*t* aemulari? Atqui hic erat cultus illi lo*n*ge gratissimus. Quur petit*ur* coniugij felicitas ab astris aut sortibus? ab exemplis erat pete*n*da. Aeditum est hoc exemplum, non ut assequaris in omnibus, sed ut sequaris p*ro* uiribus. Audis desponsatam à parentibus: ne speres igitur felices nuptias, quas inuitis aut inscijs parentibus furtiuo congressu per uerba de futuro, & copulam de praesenti conglutinas. Si parentes aut nesciunt aut fungi nolunt officio: sunt alij cognati, sunt seniores, sunt magistratus & Episcopi, quorum co*n*silio felicius coire potest matrimonium. Audis sponsi & sponsae domestica*m* consuetudinem absq*ue* contactu corporu*m*. Hoc abs te quidem no*n* exigitur, uerum in hoc ualeat exempli splendor, ut uxor habeatur gignendae proli potius quàm libidini, utq*ue* parcus ac uerecundus sit usus coniugij. Talem prolem sic parere no*n* nisi uni datum est uirgini: & tamen si pro tua uirili fueris aemulatus exe*m*plum legitime initi, pureq*ue* culti matrimonij, sperare licebit liberos eius cultores, quem illa pepe-

rit. Genuit illa filium dei sine uiri concubitu: si legitime natos ad pietate*m* institueris, habebis & tu filios dei, cohaeredes Christi. Haec erit abu*n*de magna felicitas. Veru*m* ideo uidemus inter Christianos esse tam multa luctuosa coniugia, quod non solum recedimus ab exemplis sanctoru*m*, quae nobis sacris uoluminibus comme*n*data sunt, uerum etiam ab Ethnicorum, qui coniugia, quae nos approbamus, pro irritis ducebant. Det*ur* hoc iuri liberoru*m*, ut inuiti no*n* adigantur ad matrimoniu*m*: detur hoc autoritati parentu*m*, ut sine his liberi non contraha*n*t matrimonium. Et si desideratur in parentibus uel iudicium uel integritas, ut nunc prolapsi sunt hominum mores, designetur iudex, cuius aequitas succurrat co*m*modo liberorum. Sunt praetores qui probant aut rescindunt contractus uulgares: sunt aediles, qui curant, ne uini mensura sit aequo minor, & res ta*n*ta per leues & inter leues, nullis grauibus arbitris peragitur?

Ergo quonia*m* iudiciu*m* pe*n*det utrinq*ue*, partim è parentibus, partim è liberis, co*n*uenit ea proponere, quae iudiciu*m* uitiant aut syn-

cerum reddu*n*t. Nec enim ideo cessare debet industriae nostrae sedulitas, q*uo*d omnis successus fiducia sit à deo, qui uoluit in omnibus actionibus nostris haec duo coniungi, summa*m* de ipso fiduciam, & nostra*m* pro uiribus, imò pro doni ab ipso dati modulo uigilantia*m*. Vult nos ab ipso pe*n*dere, non quemadmodu*m* pe*n*det infans à matre, sed que*m*admodum dux à rege suo. Nauanda est opera strennue, sed ex illius praescripto, illi co*m*mittendus euentus, cuius auspicijs omnipotentibus res geritur. Primum igitur fuerit, quemadmodu*m* diximus iudiciu*m* rectu*m* ac felix à deo precibus flagitare. Deinde considerandum quem scopu*m* tibi[+] proponas: hinc enim potissimu*m* pendet iudicij synceritas, aut corruptela. Qui in deligendo genero, aut nuru, ceu praecipuum scopu*m* sibi proponunt forma*m*, aetate*m*, opes, aut generis claritudine*m*, aut factione*m* praepotente*m*, saepenumero pro felicissimis conciliant inauspicatissima matrimonia, quu*m* caput huius felicitatis in hoc situ*m* sit, ut apta sit coniunctio, & inter bonos & aequales sit perpetua concordia. Quod reliquu*m*

[+] *Delectus*

est, procurabit dominus: & quod optimu*m* est, faciet etiam felicissimum. Quanquam nihil potest infelix dici, quod approbante deo geritur, quicunque sequetur euentus. Nam freque*n*ter summa, re uera, calamitas est, quam mundus appellat absoluta*m* felicitatem. Fateor, non sine causa celebratur literis eruditorum Pittaci dictum: Aequale*m* ducito. quandoquidem & iuxta prouerbium: pares cum paribus ut facillime co*n*gregantur, ita firmissime cohaerent: ueru*m* haec aequalitas non ex opibus tantum, sed ex omni genere bonoru*m* aestima*n*da est: in quibus rursum non est inuertendus ordo, q*uo*d uulgus hominu*m* solet, protinus ad ce*n*sum, de morib*us* ultima fiet quaestio. In hac[+] supputatione primu*m* ad calculu*m* uocanda sunt bona animi, deinde bona corporis, postremo quae uocant*ur* externa. Atq*ue* in ipsis animi bonis ordo quida*m* est: sunt enim animi bona, quae no*n* statim reddunt bonos, ueluti docilitas, memoriae felicitas, eruditio, facu*n*dia, solertia, dexteritas, quod his ad turpitudine*m* abuti liceat. Caeteru*m* pudicitia, sobrietas, te*m*perantia, modestia, ueritas, pru-

[+] *Iuuenalis.*

dentia, taciturnitas, fides, uigilantia, protinus, ubi adsunt, reddunt homine*m* bonum: & si ad haec indoles ipsa uidetur esse propensa, spem optima*m* praebent, puella*m* ad tuos mores fingi posse: certior etia*m* spes fuerit, si ad bona*m* indole*m* accesserit proba educatio. Sunt autem quaedam animoru*m* dotes, quae se statim in ipsa, quod aiunt, fronte proferu*n*t, pudor, pudicitia, comitas, modestia, quanq*uam* certissimus animi index est oratio. Loquere, inquit Socrates, adolesce*n*s ut te uidea*m*: Philosophus enim oculos habebat in auribus non in facie. Multi sat habent uidisse puella*m*, cuius nuptias ambiu*n*t: si uere cupiu*n*t uidere, colloqua*n*tur. Quoq*ue* minus fallantur, illud diligenter inquirendum, apud quos & quibus rationibus puella sit educata. Magni quide*m* refert bene nata*m* esse, sed longe magis, recte fuisse educata*m*: adeo ut no*n* raro uideamus adolescentes, ac puellas ex optimis p*ro*gnatas, & praeclaris naturae dotibus praeditas, sic educationis indiligentia degenerasse, ut spurijs ac supposititijs uideri deteriores possint:

rursus nothos apud probos liberaliter educatos, ingenuis etiam honestate moru*m* antecellere. In his rursum, non tantum spectandum, quae sint dotes naturae, ueru*m*etiam quae sit ingenioru*m* harmonia: no*n* enim semper similibus similia congruunt. Si iuuenis erit natura lentior, conueniet sponsa uigilantioris ingenij. Si spo*n*sus erit profusior, congruet uxor frugalior, & ad rem seruandam atte*n*tior. Rursus si iuuenis erit ardentioris ingenij, accommodabitur puella temperantioris naturae, quae pro tempore norit & cedere, & obsequi. Quandoquidem huiusmodi differe*n*tiae ingeniorum etiam in bonis naturis reperiuntur, quae nisi apte comitta*n*tur, reddunt parum felix coniugium. Verum inter omnes animi dotes in primis spectandum est, qua pietate se gesserint erga parentes, & quantus sit affectus pietatis erga deum. Ad nullam enim uirtutem non erit docilis, qui pietatem didicit. Verum hic uigilandum ne pro pia ducas superstiosam. Quemadmodum enim uera pietate nihil tractabilius, ita superstitione nihil praefractius.

Ea pestis foeminis quàm uiris est familiarior. Est tamen aliqua leuis superstitio, ad quam aequum est uirum conniuere, donec proficiat uxor. Iam ut Paulus uxori Christianae permittit, uti cum uiro, qui nondum uelit profiteri Christum, maneat, si modo ille non exhorreat diuersae religionis consortem: caeterum non permittit nubere, nisi eiusde*m* religionis uiro: quanquam hoc à Christianis parum fuisse seruatum, declarat Tertullianus: ita temporibus hisce consultum uidetur, ut uir ferat uxorem, uxor uirum, si forte alter per alterum corrigatur, inter quos non omnino co*n*uenit de dogmatibus, de quibus hodie seruet per uniuersum orbem disceptatio, nisi rabies impietatis eò processerit, ut abnegetur totus Christus cum sacris literis, & apostolorum symbolo, quae manifesta est apostasia. Caeterum illud prouidendum, ne matrimonio iungantur, quoru*m* alter uehementer infectus est improbatae factionis studio. Nam iuxta doctrinam apostolica*m*, impar coniugiu*m* ferri debet, si citra nostra*m* culpam co*n*tractum est: at contrahi

non debet. Porrò utrum sit consultius, uirgine*m* rudem ducere, an uiduam iam institutam, pro suo quisq*ue* animo statuat. Video quosdam eius esse sente*n*tiae, quae[+] uidetur Ischomacho Xenophontico placuisse, ut satius esse putent ducere uirgine*m* teneram, quae è parentis aedibus nihil adferat ad sponsum, praeter pudicitiam, uerecundia*m*, & mores ad omnia dociles. Quu*m* enim no*n* sit eadem recte instituendi ratio, pro tanta ingeniorum uarietate, no*n* quaeuis institutio cuiuis acco*m*moda est. Neque enim raro uidemus duos optimos uiros, quorum neuter alteri sit accommodus ad perpetuam uitae co*n*suetudinem. Proinde qui felicem quide*m* naturam, sed rudem elegit, si bonus artifex est, fingit ad suos mores coniugem, & succedet, auspice deo, si modo mores ipsius respondeant ad honesti regulam. Contrà alij fugientes institutionis taediu*m*, quod & longu*m* est, nec ubiq*ue* succedit, malu*n*t uiduam, iam domitam ac formata*m*. Nec displicet horu*m* sente*n*tia, modo reputen*t*, qualem illa se praebuerit uiro priori, quibusq*ue* rationibus & artibus fue-

[+] *Sponsa rudis*

rit ab illo docta. Co*n*sidendum e*ni*m est eam & tibi morigeram docilemque futuram, quae se praebuerit obsequentem marito defuncto. In his igitur non tam dispiciendum est, an sit aequalis uxor, quàm an sit apta: nam Pittaci dictum utrunq*ue* complectitur, τὴν κατὰ σαυτόν, id est tibi congrua*m*. Congruunt autem nonnunq*uam* quae nec aequalia sunt nec similia. Stultissimum autem fuerit, studio male moratam uxorem domum ducere, quae tuam patientia*m* exerceat: quemadmodum à Socrate factum legimus, qui quu*m* duas haberet uxores morosas & intractabiles, demirantibus amicis quamobrem eas ferret, more suo εἰρωνεύων respondit, se domi discere tolerantia*m*, qua foris esset ute*n*dum. Et fortasse Socrates no*n* in hoc duxerat: illud tamen mirandum, hominem philosophum uel non delegisse sibi dociles, uel no*n* instituisse quem admodum oportuit: nisi forte studiosior fuit reipublicae, quàm rei domesticae. Atqui ut demus alicubi rempublicam antepone*n*dam rei domesticae: certe praecipua*m* curam sibi poscunt à bonis uiris uxor, li-

beri ac familia. Quod si sua cuiq*ue* domus negligatur, nec ciuitas ex his constans poterit subsistere. Satis erit uiro bono, aut probae mulieri, si ferat quod nec mutari nec corrigi potest. Malum accersere dementis est. Abunde multum malorum, etiam si nihil à nobis praetermissum fuerit, inuehunt casus rerum humanarum, semper ad deteriora procliuium, tantum abest ut oporteat asciscere.

Que*m*admodum aut*em* de arte non recte iudicat nisi artifex, ita de probitate no*n* recte iudicat nisi uir probus, ac rerum usu callidus. Itaq*ue* qui cupit deligere proba*m* sponsam, necesse est ut ipse prius se reddat uirum p*ro*bu*m*. In hoc iudicio potiores sunt tribuendae maioribus aut pare*n*tibus, no*n* tantum ob id q*uo*d iuuenibus ac puellis ferè solet amor imponere, caecus, ut aiu*n*t, iudex: uerum etiam ob id quod aetas grandior, multa rerum experientia callidior, rectius consulit q*uam* iuuentus, quae cupiditatibus ducitur magis quàm ratione, cuiq*ue* rerum inscitia, iuxta laudatam ueterum sententiam, parit co*n*sidentiam, atq*ue* hoc propior

est periculo, quod non metuit periculum. Amori frequenter honesta uidentur quae foeda sunt, quemadmodum scripsit Theocritus, sibiq*ue* blanditur, uiolentiam ac ferociam in proco fortitudinis nomine donans, profusione*m* appellat benignitatem, intemperantiam libidinis effrenem peculiari uocabulo γυναικοφιλίαν uocat: Item in puella meretriciam dicacitatem appellat urbanitatem, oculorum, incessus, ac gestuum lasciuiam interpretat*ur* comitatem. Sunt qui totos mores in hoc esse sitos existimant, si puella consueuit subinde flectere genua, componere manus, & os angustiore rictu contrahere, in conuiuio q*uam* minimu*m* attingere potus aut cibi, sed corpore prius clanculum pasto, non porrigere sinistra*m* ubi dextram oportuit, summis digitis attingere cibum, in risu no*n* ostendere de*n*tes: huiusmodi nugis edocta*m* existima*n*t satis instructa*m* ut ad sponsum eat. Imò penitus erat animis insere*n*da p*ro*bitas, quae se fronte, oculis, uultu, totoq*ue* corporis gestu proferat citra sucum, sed quemadmodum bona corporis temperatura ultro se

uero totius corporis colore atq*ue* alacritate prodit.

Ad recte iudicandum non minimum habebit momenti famae praeiudicium, no*n* quod haec non saepe mentiatur, tam ficti prauiq*ue* tenax quàm nu*n*cia ueri, sed quod non abs re dixit Hesiodus, no*n* omnino de nihilo esse, quod populari fama iactatur. Ad haec quemadmodum arcet à sacerdotio etiam falsa infamia: ita qui co*n*nubium optat undiquaq*ue* felix, curare debet ut talem deligat, de qua mentiri fama ueretur. Etenim si C. Caesar merito repudiauit uxorem ob adulterij suspicionem, quu*m* ipse citatus testis, negasset se quicq*uam* de uxore suspicari, quod existimaret Caesaris uxorem non solum uacare oportere crimine, uerum etiam omni criminis suspicione: quanto iustius abstinebit iuuenis ab eius co*n*iugio, quae licet innocens, tamen popularibus fabulis circumfertur. Quisquis repudiat, labem inurit famae coniugis. Procus qui abstinet à coniugio, uidetur non assequutus quod petebat: & manet integrum puellae nube*n*di ius. Iure notatus est

ab Olympiade iuuenis ille, qui duxerat uxorem elega*n*ti quidem forma, sed fama parum secu*n*da: Demens, inquit, oculis duxit uxorem, non auribus. Nihil autem periculi sit, si quis simul & auribus & oculis ducat uxorem, modo oculos & aures habeat philosophicas, hoc est, aures habeat in oculis, et oculos in auribus. Oculus qui non uidet nisi formam corporis, & summam cuticulae gratiam, no*n* est oculus philosophicus. Ocul*us* philosophi per ea quae sunt corporis perspicit animi formam, & huc potissimum transfert amorem suum. Nam ipsa fro*n*tis modestia, oculorum simplicitas, uultus ipse, totiusq*ue* corporis gestus, sermo quidam est uiro prudenti: Itaque audit*ur* etiam quae tacita cernit*ur*, quod contemplator in oculis habeat aures. Certius tamen iudicium est ex auribus oculatis, q*uam* ex auritis oculis.

Erit & illud spectandu*m* in spo*n*so & sponsa deligen*d*a, num qua*m* artem didicerit atq*ue* exercuerit. Si res est tenuis, necessariu*m* erit artificiu*m*: sin ampla, tamen duplice*m* adferet commoditatem nouisse artem. Primum

enim si quis casus eripuerit facultates, ut hoc genus rerum est fortunae ludibrijs obnoxium, habebit quò fugiat inopiam, & abstineat à malis artibus. Artem non solum quaeuis alit terra, iuxta prouerbium, sed quaeuis etiam fortuna, aut ut rectius dicam, quamuis fortunam alit ars. Deinde minus indulgebitur ocio, quae morum praecipua pestis est. Solon legibus cauisse legitur, ut filius quem parentes nullam artem docuissent, non cogeretur illos alere senio defectos, aut ad inopia*m* redactos. Atqui uetustissima lex erat inscripta mentibus omnium nationum, ut liberi, si parentibus hoc officij grauentur impendere, quod pulli ciconiarum reponunt suis parentibus, uelut impij co*n*ijciantur in uincula. At Solon indignos iudicauit hoc officio parentes, quibus non fuisset curae sic instituere liberos, ut esset quo possent ipsis succurrere. Impudenter enim uidetur officium reposcere, qui ipse cessauit in officio: nec aequum uidetur eum uelle metere, qui quum esset tempus non fecerit sementem. Quod si liberi à parentibus,

quum essent minores, neglecti, post suapte industria parauerunt sibi fortunam, non prohibebat legislator humanitatis officium, sed tamen eos à succurrendi necessitate liberauit, quo magis excitare*n*tur progenitores ad iuuentutem honestis arcibus instituendam: quae res uel ad hoc conducit, ut rudis aetas ad ocium ac libidinem procliuis, & ad uitium, ut inquit ille, cerea, minus pateat corruptelae.

Sunt autem artium uaria discrimina. Summa diuisione secantur in liberales & mechanicas. Liberales animi iudicio potissimum constant quod genus sunt, Rhetorica, Arithmetica, Geographia, & Iuris scientia. Mechanicae requirunt operam manuariam, qualis est architectura. Sunt quaedam inter has mediae, ut statuaria, pictura, & medicina: harum enim minima pars manibus peragitur, sed animi iudicio potius. Aduersus inopiam certissimu*m* praesidium est ars medicandi, quae longissime abest à necessitate mendicandi. Huic proxima est iuris prudentia, affinis politicae.

Plurimos alit & Grammatica, sed alit tantum: quae complectitur & poëticen, & ut nunc sunt tempora, rhetoricen. Nam ab adytis Theologiae co*n*iuges arcentur, idq*ue* non tam legibus pontificijs, q*uam* Theologorum conspiratione. Inter Politicas artes praestantiores sunt, aut certe quietiores, quibus in pace locus est, ut Rhetorica ac Iurisprudentia, q*uam* quibus utendum in bello: non quod praeclara res non sit, militaris rei peritia uim hostium à ciuium capitibus ac fortunis propulsare: sed quod, ut nunc uetus mos inoleuit, bellum ferè per homines barbaros & immanes geritur, qui Carum more uitam habe*n*t uenalem. Attamen tam peruersa sunt hominum iudicia, ut puellae putent sese praeclares nactas esse nuptias, si Cari nupserint, qui uenalem habet animam, & ad quemuis odorem belli prouolat, relictis uxore liberisq*ue*, conducendus ad lanienam: ac nobilitatis partem esse ducunt, commisceri uiro tot sacrilegijs, rapinis, caedib*us*, incestis, alijsq*ue* sceleribus abominando. Expectent quidem à deo praemiu*m*, quae tales uiros si cor-

rigere non queant, perferunt. Caeterum, me quide*m* autore, nulla puella talibus nubet, si continget alius maritus quamuis humilis, modo peritus artis innocuae. Inter artes quae corporis ualetudini simul et augendae rei familiari co*n*ducunt, primam laudem ueterum consensus tribuit agriculturae: quae quum olim, potentissimis regibus et clarissimis senatoribus fuerit honorifica, nunc ad abiectissimos homines relegatur, ad quos labor omnis redit, fructus ad ociosos: eoq*ue* rediere mores, ut puella prorsus abiecta uideatur, quae locata est agricolae. Atqui si corporum ualetudinem spectemus, quae iure numeratur inter praecipua bona, non est alia uita salubrior: si frugalitatem, nusq*uam* minoris uiuitur: si quaestum, non aliunde lucrum innocentius: si, quod est praecipuum, uitae integritatem, non est alibi minus corruptelae. Verum non est huius instituti, decantare laudes uitae rusticanae. Factum est id eleganter, quum ab alijs multis disertissimis uiris, tum praecipue à Xenophonte Graeco, & Vergilio nostro. Nec error popula-

ris tantum apud sapientes uiros ualere debet, ut quod per se melius est, posthabeatur deterioribus: quin illud potius agendum, ut exemplo laudabili suus honos restituatur. Caeterum quos ciuilia munia non patiuntur ruri perpetuo uitam agere, tamen poterunt sese uelut amphibij, utrique uitae instituto partiri. Id fiet, si, quoties datur ab urbanis functionibus uacatio, russe conferant: quod quo fiet crebrius, hoc melius habebunt agrorum prouentus: deinde ipse uegetior & alacrior redibit ad ciuilia negocia, atque hac uicissitudine nec urbis nec ruris unquam taedium sentiet. Vxor interim domi seruare ac distribuere curabit, quod maritus ex agro conuehi iusserit. Hoc uitae genus longe tum felicius tum innocentius, tum denique tutius est hac negociatione, quae nunc uulgo exercetur, quae uiros bonam anni partem procul arcens à penatibus, per montes ac maria, per loca latrocinijs infamia, magno cum incolumitatis discrimine, saepe etiam rerum omnium iactura, uolitare cogit. Talibus quae nuptae sunt, non multum absunt

à uiduis, nec unquam securo uacuóque sunt animo, dum nunc maritis, nunc mercibus, frequenter utrisque metuunt. Et ut omnia recte sint, tamen exanimantur uanis rumoribus, nonnunquam & insomnijs. Tutius & innocuum est cum fidelibus agris habere co*m*mercium, qui quod acceperunt multo cum foenore reddunt. Nec male audit haec foeneratio: quóque diligentius coluntur, hoc uberiorem reddunt prouentum. Et si quando uotis parum respondet annus, proximus sarcit prioris dispendium. Non solum autem accipiunt ac remittunt cultorem suum in columem, uerum etiam ualentiorem reddunt, si sublanguidum acceperunt. Haec negociatio nescit fraudem, quu*m* uulgaris ista uix absq*ue* dolis agatur, nec temere felix est, nisi uafris ac uersipellibus. Christianis uero lucrum fraude partum, damnum est non lucrum: neq*ue* quicq*uam* oportet esse dulce Christianis, q*uo*d arrodit conscientia*m*. Quemadmodu*m* docet Solomon: Melior[+] est buccella sicca cu*m* gaudio, q*uam* domus plena uictimis cum iurgio. Vbicunq*ue* est ani-

[+]*Cap. 17.*

mus sibi male co*n*scius: ibi perpetua rixa est, quam effugere non possis quocunq*ue* te uerteris. Et iterum: Melius est pauxillum cum iustitia, q*uam* multi fructus cum[+] iniquitate. Co*n*cinit his & psaltes: Melius est modicum iusto, super diuitias peccatoru*m* multas. Habent multa bona qui deum habent, cum quantulacunque substantiola. Caeteru*m* ubi deus abest, & adest mala conscientia, quid esse potest amplum aut magnum? Valeat possessor oportet, ait ille: at impijs ea pars aegrotat, quae si ualeat, etiam aduersa uertit in hilaritatem. Adde his, quod lucri male parti ferè infelix est exitus, iuxta Plautinum illud: Male partum male disperit. Quoties e*ni*m uidimus, opes usuris, monopolijs, alijsq*ue* fraudibus diu congestas, semel uel incendio uel tempestate perire, uel à principibus confiscari, qui dissimulantes uendunt illis monopoliorum ius, sinuntq*ue* spongias impleri affatim: at ubi uisum fuerit commodum, impletas exprimu*n*t. Quid attinet hic co*m*memorare de planis & impostoribus, uelut qui ex ge*m*mis adulterinis, aut ex auro

[+] *Prouer. 16. 36*

factitio quaestum faciunt, qui per Alcumisticam aut fictitiam magiam deludunt incautos: aut qui turpium uoluptatum ministri sunt, quales cupediarij, popinatores, lenones, tibicines, & funa*m*buli? Quid de chartarijs & aleonibus? nam & hinc uiuunt quidam. Puella quae sciens nubit talibus, digna est malo, quippe fautrix nequitiae. Si dicat: Non possum coelebs uiuere, nec obtingit alius maritus: felicius illi polliceor matrimoniu*m*, si uel infimo ueterame*n*tario nupserit, q*ui* talib*us* artificibus.

Hactenus de uirorum artificijs. Caeterum puella, quae sub parentibus didicit curare rem domestica*m*, artem didicit haud quaquam aspernandam. Huic enim nunquam defuturu*m* est quod agat domi: quin & ad confirmandam corporis ualetudinem satis erit exercitationis, si domus partes frequenter obeat, nunc in culina, nunc in gynaecitide, nunc in andronitide, nunc in thalamo, nunc coenaculis, aut ipsa componat quae oportet, aut alijs praescribat quid facto sit opus. Fusus & colus omnium quidem foeminarum sunt instrumen-

ta, ad uitandum ocium idonea. Ocium autem quu*m* omnibus perniciosum est, tum adolescentibus ac mulieribus longe perniciosissimum. Sunt e*ni*m uiri qui res magnas tractant sola mentis agitatione. Puellaris animus nisi detineatur occupatione, protinus in deteriora dilabit*ur*. Et recte quidem faciunt, qui quod nolint suas filias ad opificium educari, uel ob facultatum abu*n*dantiam, uel ob generis ac fortunae dignitate*m*, tamen doce*n*t eas artem texendi aulea, aut Serica, aut canere fidibus, ne desit quo sallant ocium: rectius tamen facturi, si eas bonis literis erudiendas curarent. Nam quae texit, sic est occupata, ut tamen interim uacet audire iuuenum fabulas, & obiter respondere iocis. Caeterum quae libris intenta est, totum illic habet animum. Adde quod studia, si coeperint adlubescere, uehementiore quodam oestro percellunt animum, quàm ulla caeterarum artium: quibus ut maxime depellatur ocium, tamen hoc habent studia, quod quo magis exercentur, hoc magis dulcescunt, tum ad extremam usque senectute*m* cultorem non

deserunt. Postremo non solum excludu*n*t ocium literae, uerum etiam puellaru*m* animu*m* optimis praeceptis imbuu*n*t, & ad uirtute*m* instituunt. Penelopen Telemachus interdum remittit ad colu*m* & fusum, quae tamen & auleoru*m* texendoru*m* perita fuisse legit*ur*. Quin & alijs heroinis ferè artis huiusmodi scientiam tribuu*n*t poëtarum monumenta. Vbi sunt igitur isti pare*n*tes, qui liberos suos parum ingenuos esse credu*n*t, si quid omnino bonarum artiu*m* didicerint praeterq*uam* ducendi choreas, conuiuandi, et ineptis facetijs altercandi? Cyrus ille magnus Persarum rex apud Lysandrum gloriatur, quod ipse suis manibus arboru*m* ordinem in quincu*n*cem digessisset, sic ut anguloru*m* inter ipsos co*n*gruentia, & ambulationu*m* apta series, ipso etia*m* p*ro*spectu delectaret oculos. Ap*u*d Roman. principib*us* uiris adeo non est sordida uisa cultura agroru*m*, ut uiri nobiles, quoru*m* est Cato & Varro, non grauati sint hac de re dilige*n*ter libris aeditis p*rae*cipere. Nu*n*c plebei quoq*ue*, quibus tantu*m* est census, ut citra manuaria*m* opam p*ro*pemodu*m* uiuere liceat, no*n* patiu*n*tur suos

liberos artem innocua*m* discere, sed ad uoluptates & ocium illos educant, putantq*ue* pulchrius esse bonum aleatorem dici, q*uam* bonum agricolam.

Igitur in bonis animi dijudica*n*dis primu*m*[+] illud est, ut norit ea de quib*us* iudicat. Virtute*m* aut*em* ferè nec nouit nec amat, nisi qui possidet. Et hac quide*m* in parte, sicuti dictu*m* est, potior esse debet parentu*m* aut maioru*m* q*uam* liberoru*m* calculus. Praestat enim illis habere fidem, qui tum suo tum aliorum malo docti, sciunt quid sit expetendum, quid fugie*n*dum, quàm committere, ut aetas imperita suo malo prudentiam colligat. Proximum, ut ratio adhibeatur in consilium, non affectus. Et hic rursus expedit, ut liberi parentum iudicio deferant, quod hi liberi sint ab oestro Cupidinis, qui frequenter imponit aetati iuuenili. Tertium, ut inter animi bona distinguant. Sunt enim alijs alia praestantiora: summum autem locum tenet pietas. Sunt rursus quaedam quae non statim bonum reddant possesso rem. Potest enim esse bona textrix, quae non sit bona mulier: & potest esse bonus

[+] *Epilogus.*

iureco*n*sultus, qui malus sit uir. Quartum, ut non solum spectetur quid pulcrum sit, uerum etiam quid sit aptu*m*. Quemadmodum enim Christianis nihil aptum uideri debet, quod non sit honestum, tamen pulcrum esse potest, quod huic aut illi no*n* sit accommodum. Harmoniae uero tanta uis est, ut aliquoties inter dissimiles, sed apte iunctos firmior sit co*n*cordia quàm inter similes, etiamsi rectissime dictum est, similitudinem esse conciliatrice*m* beneuolentiae: neq*ue* enim ijsdem rebus capiu*n*tur omnes, imò incredibilis est ingeniorum uarietas. Quintum, ut in explorandis animi bonis, non tam oculis fidat quàm auribus, quin potius ex omnibus co*n*iecturis colligat puellae mores & ingeniu*m*: ex maioribus, nam ferè fit, ut ex bonis nascantur boni: ex educatione quae plus habet momenti, quàm genus ipsum: ex ante acta uita, ex fama, cuius oportet pare*n*tibus non minorem esse curam q*uam* pudicitiae. Quorum hoc oportet praecipuum esse studium, ut integram puellam tradant sponso. Verum non tradunt integram, cui si corpus illibatum est,

tamen est contaminata fama. Ex his itaq*ue* rebus lo*n*ge certior erit diuinatio, quàm ex ullis praepetibus auibus aut solistimis tripudijs. Qui bene conijciet hunc uate*m* puta optimu*m*. Veruntamen, ut in obseruando uolo adhiberi diligentia*m*, ita nolim abesse ciuilitatem, quae consulat pudori famaeq*ue* praesertim uirginu*m*. Quidam enim proci, posteaq*uam* uident alium praelatu*m*, fingunt ac spargunt dedecora puellarum, ne uideantur praeteriti, sed contempsisse magis quod assequi non poterant. Quanto illud humanitati Christianae co*n*gruentius, etiamsi quid deprehensum sit infelicitatis in fortuna moribusq*ue* uirginis eloca*n*dae, dissimulare ac tegere? Quemadmodum turpe non est iuuenibus ambire sponsam, q*uo*d uirginibus sit indecorum, ita nihil decedit illorum famae, si non assequu*n*tur, quod ambiunt: quandoquidem una non potest nisi uni nubere. Proinde quoties unius puellae plures sint proci, consultum fuerit electionem sponsi deferre pare*n*tibus, quo minus inuidiae recidat in uirginem. Quod si una uni displicere coepit propius inspe-

cta, non difficile fuerit aliquid comminisci causae, quod uirginis nuptijs non officiat. Inciuilis enim licitator habetur, qui gemmas uenales alijs testibus uituperat. Si precium placet, quid opus erat uituperare? sin minus, liberum est abire tacitum. Sed multo inhumanissimum est puellae, quae tibi non contingit, fictis probris officere, quo minus nubat alteri. Ad haec incommoda uitanda co*n*sultum fuerit, ab huiusmodi negocijs populu*m* arcere, sed clàm inter parentes transigere. Sic enim & minus erit rumoris aut inuidiae, si quid fefellerit: & felicius cedet uenatus, si rumor no*n* inuitarit aemulos.

Interim dixerit quispia*m*, quu*m* inter mortales semper bonorum magna fuerit paucitas, si boni cum bonis tantum iunga*n*tur, quid de malis futurum est? Habeant sanè similes labra lactucas: & qui simul peccarunt extra coniugium, simul agant poenitentia*m* in co*n*iugio. Certe qui malis artibus uirgines simplices illexerunt ad stuprum, debere*n*t quidem bonorum uirorum suasu ducere quas uitiaru*n*t, saltem ad elocandu*m*

cu*m* dote, etia*m* legibus cogi oportuit. Quur hic adeo cessant Christianorum leges? quia hic magnatu*m* quotidianus lusus est, quorum arbitrio leges rogantur & abrogantur. Atqui no*n* cessabit lex diuina, quae saltem apud Christianos plus ualere debet quàm lex humana.

Hactenus quide*m* de delectu qui ex[+] animi bonis sumitur, satis dictu*m* arbitror, nu*n*c de corporis bonis nonnihil attingendum, nec interim litigabo cum Stoicis ac Peripateticis de uocabulo, bona ne sint appellanda an commoda potius. Et in his ferè praeposterum est uulgi iudicium. Forma & aetas spectatur in primis, quae duae res si solae co*n*cilient amorem, non poterit esse perpetua beneuolentia. Quu*m* enim aetatis flos sit admodum breuis, & formae gratia, no*n* aetatis tantu*m* accessione, uerum multis alijs de causis frequenter intereat, necesse est simul & beneuole*n*tiam perire, sublatis fontibus unde manabat. Amicitia*m* igitur quam perpetuam esse uolumus, ex his rebus oportet proficisci, quae nec casibus expositae sunt, nec aetate marcescu*n*t. Audi

[+] *Delectus ex corporis bonis.*

Christiane proce Sapientis co*n*silium: Fallax, inquit, gratia & uana est pulcritudo, Mulier timens deum ipsa laudabitur. Te rapit flos aetatis, rosam adamas mox collapsuram, noli fidere, fallax est gratia. Stupes forma*m* corporis: sed audi, uana est pulcritudo. Quare uana? quia nitet ad breue te*m*pus. Quare uana? quia saepe me*n*dax est. Etenim fucus est, no*n* uera species, quae sub cute formosa tegit animu*m* deforme*m*. Quid igitur haerent oculi tui in superficie? intende philosophicos oculos, & perspice formam animi. Ea uel sola sufficit ad conglutinandam perpetuam beneuolentiam, cui si accedat forma corporis, uelut auru*m* additum gemmae, non sunt reijcienda diuorum munera, ut inquit Homerus, modo ne praepostera sit reru*m* aestimatio. Ad eam igitur formam deflectas oculos, ad quam altera collata fucus est ac me*n*dacium. Vbi nam ea? En tibi commonstrat sapiens, eo que*m* modo citaui loco: Mulier time*n*s deu*m*, ipsa laudabitur. Hic est animi flos, haec est interni hominis uere suspicienda species, pietas ac religio. Animus enim qui deum

timet, nullum illius praeceptu*m* uiolat, eoq*ue* nec rugam habet nec macula*m*. Quid prodest, si cutis naeuu*m* non habet, quu*m* uitioru*m* maculis totus sordeat animus? Clamat ite*m* Esaias: Omnis caro foenu*m* est, omnis gloria[+] eius quasi flos agri: exiccatu*m* est foenum, & cecidit flos: uerbum autem domini manet in aeternu*m*. Haec propheta iubetur non loqui sed clamare, nimiru*m* mortalibus ad ista surdastris. Si quicquid corporeu*m* est, flos foeni est, quanto magis aetatis aut formae gratia? Sed audis aliam formam, perpetuo uerna*n*tem etia*m* in extrema senecta: Verbum domini manet in aeternum. Vbi uiget uerbum domini, ibi perpetua gratia decoris, concilians amicitiam nunqua*m* intermorituram. Veruntamen quonia*m* matrimonium constat ex corporum & animorum coniunctione, nonnulla est habenda ratio commodorum etiam corporaliu*m*, ut hac quoq*ue* parte constet uel aequalitas uel similitudo. Qui philosophus est, omnino negliget formam quamuis infelicem, si modo dotes animi pensabunt huius rei detrimentum. Videmus inter decrepitos

[+] *Cap. 40.*

& decrepitas manere uigorem co*n*iugalis beneuole*n*tiae, quu*m* iam ueteris formae ne uestigiu*m* quidem ullum supersit. Qui minus hoc in homine prude*n*te praestat ratio, quod in alijs efficit consuetudo? Qui non ducit uxore*m*, nisi uel gignendae proli uel refrena*n*dae libidini, huic sexus abunde commendat coniugem. Qui non tenebit tantum philosophiae, ut possit animi bonis esse co*n*tentus, eligat formam mediocrem, qua*m* alij stata*m*, alij uxoriam uoca*n*t, quae nec taediu*m* habeat abominantis, nec illicis gratiae tantum, ut adulteros inuitet, aut accersat infamiam. Etsi forte contigerit insigne decus formae, moru*m* integritas, uitae frugalitas, & cultus simplicior, haec inco*m*moda facile uel excludet uel mitigabit. Nusqua*m* aute*m* tutior est formae thesaurus quàm domi, nec usquam magis uersari decet pudicam coniuge*m*. Periclitata est Sara, sed peregre: rapta est Dina, sed apud exteros. Deus cura*m* habuit pudicitiae Sarae, quod maritum dei iussu peregrinantem comitata est: Dina uiolata est, quod praeter autoritate*m* patris, obambularit in aliena ciuitate,

spectatrix ac uicissim spectanda.

De aetatis delecta certa p*er*scribere haud quaquam facile uidetur: etenim qui rude*m* puellam quaerunt qua*m* ad suos mores forment, ijs magis conuenit aetas tenera, & in quemuis habitum flexilis. Qui malunt iam formatam, praeferunt aetatem mediam, uelut in foeminis usq*ue* ad annos triginta, quae nondum emarcuit, & adhuc ad pariendum est idonea. Aristoteles in[+] politicis designat in puella annos octodecim, in sponso 37. Minores iungi non uult, ne liberis natis, nulla sit erga parentes reuerentia, ob aetatis uiciniam. Maiores iungi dissuadet, quod parentes citius deficiant, q*uam* ut possint frui liberis suis. Hanc aetate*m* qua*m* dixi tribus de causis probat. Primu*m*, quod mediocre discrimen sit inter liberos & parentes, deinde quod illis annis maturuit tum uiri tum foeminae corpus. Postremo, quod sic iuncti ferè pariter desinunt gignere, mulier circiter annum quinquagesimum, uir circiter annum septuagesimum, atq*ue* id quidem in genere dictu*m* sic habet: alioqui quemadmodu*m* multi gignu*n*t diu-

[+] *Libro. 7.*

tius, ita non pauci citius desinunt. Quamobrem hic non tam numeranda est aetas, quàm expe*n*denda corporis affectio. Sunt enim quaedam temperaturae, quas medici crases appellant, tam infelices, ut prius co*n*senuerint quàm ad iuuentutem peruenerint, non dicam ad senectutem. Quanqua*m* autem ea cura parentu*m* esse debet, ne sponsus sponsae iungatur, nisi iam ad plenu*m* maturuerint, & ad iustam pubertatem peruenerint, non solum ob id ne praeproperus congressus laedat aut interimat etiam adhuc tenera corpora, uerum etia*m* ne partus inualidi & imbecilles nascantur, ob semen adhuc liquidius, minusq*ue* concoctum q*uam* oportet: tamen existunt saepenumero causae, quae suadent non expectare tempus, quod fortasse medicus aut philosophus praescriberet. Paulus nullum certum tempus ausus est praescribere: Si se non continet, inquit, cui uult nubat. Caeteru*m* ad hoc ne iuuenes aut puellae praecoces euadant ad libidine*m*, plurimu*m* habebit mome*n*ti diligens educatio, disciplina pare*n*tum, uictus sobrietas, occupationes assiduae, co*n*uictus

pudicus: praescripta doctrinae Eua*n*gelicae. Quid aut*em* nouu*m* aut mirum, si qui summa parentu*m* indulgentia, uel neglectu potius, per ocium & luxu*m* educa*n*tur ad lasciuiam inter iuuenes aut famulos intempera*n*tes, ociosos ac lasciuos, inter ineptos lusus & obscoenas fabulas, ante te*m*pus rapia*n*tur ad libidinem? Veru*m* ubi monitis, alijsq*ue* lasciuiae frenis nihil proficitur, tutius est indulgere matrimonio, ne quid accidat deterius. Hieronymus ut rem prodigiosam narrat, Solomonem adhuc pueru*m* genuisse filium, & nutrice*m* qua*n*dam ex puero qui cu*m* cubitabat facta*m* fuisse grauidam. Nunc rarum exemplu*m* no*n* est, praesertim apud Gallos, puella*m* uix decem annos nata*m* esse uxorem, undecimo anno iam matre*m* dici. Verum haec prodigiosa no*n* oportet in exemplu*m* uocari. Quin potius o*mn*ibus remedijs, quoad licet frenanda est aetatis, ad dulcia magis q*uam* ad salutaria pronae, lasciuia, sed ita ut contine*n*tia*m* p*er*suadeas, no*n* extorqueas.

Illud prodigiosum uidetur, quod tame*n* in no*n*nullis fieri uidemus, praesertim apud Brita*n*nos & Italos, ut tenera puella nubat

septuagenario. Certe Veneri, quod aiu*n*t, litasse oportet tales sponsos, si feliciter cedit matrimonium. Sed multo etiam absurdius est, quod & ipsi uidimus, si mulier sexaginta sex annos nata nubat iuueni, uix uigesimu*m* annum egresso. Nam uir quamuis senex ex puella potest suscipere liberos. Anus ex iuuene mater fieri no*n* potest. In utroq*ue* tamen foeda species est: nam talis spo*n*sus no*n* cum uxore, sed cum filia dormire uidetur, & talis sponsa filio nupsisse uidetur non coniugi. Sed huiusmodi nuptias si conciliat diuitiarum amor, foedae sunt, si libido, foediores. Eas tame*n* leges ecclesiasticae no*n* rescindunt, quamuis populi salibus ac dicterijs flagellentur. Sunt tamen qui nolint duas aetates aeque florentes co*n*iungi, eo quod dicant temperantiorem fore uoluptatis seruorem, si tenera puella sponso prouectori iungatur. Nam ut sponsa sit uiro grandior, praeter naturae rationem esse uidetur. Etenim qui grandiorem duxit, etiam in coniugio diu coelebs sit oportet. Verum hoc quoq*ue* coniugioru*m* genus excusat partim inco*n*tinentia,

partim obsequiorum mutuorum commoditas. Indecora est senilis intemperantia, concordia semper est fauorabilis.

Inter bona corporis primum locum bonae ualetudini tribuunt prisca prouerbia, proximu*m* formae. Proinde qui sapiunt magis spectant, quàm salubri, quàm uegeto, quamq*ue* temperato corpore sit spo*n*sus aut sponsa, quàm aetatis modum. Seni nupsit, quaecunq*ue* nupsit ualetudinario. Anu*m* duxit, quicunq*ue* duxit morbis obnoxiam. Sunt autem morbi temporarij, qui depulsi reddunt interdum firmiora corpora, ueluti febris, aut pituita: sunt qui nunqua*m* relinquu*n*t, quos semel ceperint, ueluti podagra, hydrops, aut morbus comitialis, apoplexia, paralysis. Sunt uitia morbis omnibus tristiora, lepra, & scabies uulgo dicta Neapolitana, quae uix ulli cedit leprae. Sunt & animorum morbi, phrenesis, paraphronesis, lethargus. Rursus sunt alia quaemorbos dicere nequaq*uam* possis, debilitates aut uitia possis, quod genus sunt, caecitas, claudicatio, aut me*m*brum mutilum mancumq*ue*. Nam strabi uitium formam

laedit potius quàm ualetudinem. Sunt & leuiora quaeda*m* uitia: quae tamen offendu*n*t si adsint, quale sit oris graueole*n*tia, aut insignis linguae balbuties, aures surdastrae. Nullum est horum tam atrox, quin ferendum sit in coniugio, si post initum matrimoniu*m* acciderit (est enim communis utriusq*ue* sors) eo quod nemo mortaliu*m* nouit, quid ipsi sit euenturum. Aequum est aute*m* ut hoc ferat in coniuge, quod coniugi fuerat ferendu*m* in marito, si fors ita uisum fuisset superis. Sed parentum quorundam insaniam satis demirari no*n* queo, qui puram ac sanam uirginem tradunt sponso lepra noua corruptissimo. Quid enim haec scabies differt à lepra, nisi quod grauiores habet cruciatus, maius uitae periculu*m*, & contagium praesentius. Et eiusmodi cadaueri iungitur innoxia uirgo? Quaeso si parentem occidit puella, num excogitari poterat atrocius suppliciu*m*? Numerantur anni, spectatur forma, supputatur dos, & corporis sanitas no*n* uocatur ad calculum? Quis unqua*m* sciens leproso locauit filia*m*? Quid refert hunc morbum non appellari lepra*m*,

quum sit malu*m* lepra detestabilius? Quae charitas potest esse coniugis erga maritu*m*, à quo statim in ipsis nuptiaru*m* auspicijs tali monili donata est? Quae pietas liberoru*m* erga pare*n*tes, unde uitam acceperunt morte tristiorem? Atque adeo quum principibus ac magistratibus ea curae debeant esse, quae spectant ad fortunarum & corporum incolumitatem, ueheme*n*ter admiror, quur tot annis ea pestis neglecta sinatur tam late serpere, praesertim quum praescriptum simul & exemplum habeamus è sacris libris de submouendis leprosis? An ideo parcitur malo, quod à proceribus ortum credatur, quemadmodu*m* Elephantiasis, de qua Plinius hunc in modum: Aegypti, inquit, peculiare malu*m*, & quu*m* in reges incidisset, populis funebre. Lichen quamuis horre*n*da foedaq*ue* pestis pepercit foeminis, & infimae plebi. Haec nec ge*n*ti, nec aetati, nec sexui, nec co*n*ditioni parcit ulli, nondum etiam natos attingens. Submoue*n*tur ex urbibus quos leuiter afflauit lepra: & hij poculis, lectis, mensis, colloquijs, osculis, deniq*ue* coniugijs permixti, terrarum or-

bem inficiunt, uidelicet in procerum gratiam. Habet hoc malu*m* & illud peculiare, quod qui hoc affectus est, gaudet etia*m* alios in mali consortium pertrahere. Hoc nimirum est diabolici cuiusda*m* liuoris. Nam ipse sua culpa prolapsus in calamitatem, nihil aliud agit, quàm ut quoscu*n*q*ue* potest perpellat in societatem maliciae. Veru*m* de his quomodo suo fungantur officio, quibus incolumitas ciuium commissa est, uiderint alij. Certe parentum erit, qui minuta permulta specta*n*t in deligendis sponsis, nequaquam hoc tantum malum negligere, quod non solum filiae certum minatur exitium, uerum etia*m* posteritati. Iam illud mihi respondeant uelim, si casu quopiam filia constuprata esset ab homine leproso, nónne curare*n*t stupratorem exurendum, si possent? Quid igitur sanae me*n*tis habe*n*t, qui scientes ac uole*n*tes uirginem innocentem leprosi tradunt amplexibus? Rursum si filiae nuptijs destinatae, leprae morbus praeter expectationem obtingeret, nónne luctus miserabilis totam familia*m*, totamq*ue* cognationem occuparet, plorantibus ob

misericordiam & alienis. Nu*n*c quum filia, nepotes ac pronepotes totaq*ue* posteritas leprae proditur, quasi re bene gesta, saltat*ur* & canitur in nuptijs. Quis est sanae mentis, qui non malit semel omnibus fortunis suis exui, quàm ingens opum incrementum lepra depecisci? Felicius igitur collocaris filiam tuam, si tenui figulo, aut holitori sano, quàm si satrapae leproso nuptu*m* dederis. Et haud scio utri grauius impij sint, qui exponunt liberos suos, an qui sic elocant: nisi quod illis ut res pessime cadat, uelox interitus est, hic mors lenta. Tu*m* uidemus multis feliciter cessisse, quod expositi fuerint, hic quid potest esse felix, nisi hac in parte felicitatem ponimus, quod ob mentis insaniam, no*n*nunquam nostris malis ideo delectamur, quia no*n* sentimus esse mala. Rescinditur matrimoniu*m* cum eo co*n*tractum, qui ad congressum maritalem est inidoneus, & ualet contractu*m* cum eo qui pus habet pro semine, & scabie*m* gignit pro liberis? Quid, quod nec me*n*s ualere potest affecta malis corporis? & talibus portentis obtrudunt, qui sibi sani ui-

dentur, filias aut filios suos: & minore cura paratur gener q*uam* equus. Hic enim excipiunt occulta uitia, diligenter obserua*n*tur ea quae uenditor praestare non cogitur: in matrimonio contrahendo prudentes manifesta negligimus. Proinde sequundum morum expensionem, prima ratio debet haberi ualetudinis. Sunt autem quaedam corporis uitia, quae contagij periculo uacant, ueluti claudicatio, caecitas, pars corporis manca aut mutila, aut alioqui prodigiosa deformitas. Et in his aequalitas facit ad coniugij concordiam. Noui apud Britannos sacerdotem procero sanoq*ue* corpore, uirum, probum, qui mihi narrabat sibi undecim esse fratres, quoru*m* nemo corpus haberet infelicius quàm haberet ipse: patrem fuisse tibijs contractis, ut sella uehendus esset, si locum mutare uellet, tum re tenui, duxit uxorem caeca*m*: & facti causam dixit: Sic melius, inquit, inter nos co*n*stabit amicitia, feremus nos inuicem pares calamitate, neutri futuru*m* est quod exprobret alteri. Nec fefellit homine*m* suum iudicium. Nullus unqua*m* inter illos sermo

fuit non amicus & blandus. Pietati deus successum addidit. Tranquillus & innocens erat conuictus, felix foecunditas.

Sup*er*est ut de bonis externis dicam*us*, quae[+] partim talia sunt, ut nobis imprudentibus obtingant, q*uo*d genus est, ex claris aut opulentis maiorib*us* nasci: partim eiusmodi, ut nostra quoq*ue* industria parent*ur* & augeantur. In hoc ordi*n*e primas tenet generis claritas, praesertim ea quae uirtute parta sit. Vulgaris enim nobilitas sunt antiquae diuitiae. Atqui non raro fit, ut opes sceleribus parentur. Alioq*ui* uera nobilitas si qua est praeter ipsam uirtutis opinione*m*, certe domesticum habet exemplu*m* recte uiue*n*di ex maioribus: à quo si degenerarint, ad nihil ali*u*d uale*n*t ste*m*mata, nisi ut famosior reddat*ur* illoru*m* imp*ro*bitas. Nunc apud no*n*nullas natio*n*es inane nobilitatis nome*n* impunitate*m* adfert sceleru*m.* Ete*ni*m si piratica*m* aut latrocinium exerceat plebeius, in rota*m* subigit*ur*: si eques, aut q*ui* minimu*m* nobilitatis possit fingere, & si qua*m* habet turricula*m*, latronu*m* spelunca*m*, bellu*m* appellat*ur*, quod aliquoties indicit is, qui pedem ubi ponat no*n* habet.

[+] *Delectus ex bonis externis.*

Vnde talibus ius indicendi belli? unde ius sub belli simulati p*rae*textu, in publicis uijs, in alienis ditionibus spoliare quoslibet? Quoties ad alea*m*, scortationes, potationes deest pecunia, ad belli titulu*m* co*n*fugitur, & hostis est, quisquis habet aliq*ui*d ad praedae*m* idoneu*m*. Principes ac praecipue Caesar optime mereret*ur* de rebus mortaliu*m*, si talia porte*n*ta tolleret de medio, cum suis equis & turribus, nec sineret illis in facinore deprehe*n*sis in aliud prodesse generis titulu*m*, nisi ut uelut emine*n*tes in altiore*m* rota*m* tollerentur. O parentu*m* dementia*m*, qui puta*n*t rectius co*n*sultum filiae, si tali equiti nupserit, q*uam* si bono agricolae, aut perito fabro. Et inani nobilitatis fuco decepti, malu*n*t generum, qui bene parta male dissipet, q*uam* qui sua industria rem tradita*m* seruet augeatq*ue*. Hic puellis poterat ignosci. Sexus et aetas gloriae cupientior est, nec ualet reru*m* iudicio, sed tantum q*uo*d in praesens delectat, spectat. Parentibus uenia dari no*n* potest, qui postea turpiter deplorant calamitate*m*, qua*m* excludere poterant. Ete*ni*m quu*m* tot extent exe*m*pla sic initoru*m* coniugioru*m*, debeba*n*t ex

alienis periculis sapere. Valeat igitur nobilitatis inane nomen uel facinoribus partae, uel malefactis inquinatae, uel eme*n*titae, uel asciticiae. Ementiri nobilitatem impostorum est, quod tamen faciunt nonnulli, quo peccent excusatius tutiusq*ue*. Emere nobilitatem stultoru*m* est, ueluti fumo gloriantium, quum sapiens ueram etiam nobilitatem co*n*temnat. Et tamen aliquid est è claris probisq*ue* maioribus prognatum esse: sed longe plus iuxta maiorum decora educatum atq*ue* institutum esse. Proinde si ad calculum uoca*n*tur maiorum imagines, simul expe*n*datur ingenium, mores, & educatio, ne postea deplorent experti, quod prouerbio Graeco dici solet, Heroum filij noxae. Honesti generis habeatur ratio potius quàm clari. Neq*ue* quicquam apud te ualeant isti proceres, quibus domi nihil est nobilitatis, praeter maiorum imagines. Abunde nobilis est, qui uirtute praecellit: nec ignobilis uideri potest, qui ex legitimo coniugio prognatus est. De nothis autem aut spurijs semper in peiorem partem uergit suspicio: quanquam

& saepe numero fallit. Quemadmodum enim res ipsa docet, ex optimis pare*n*tibus nasci pessimos liberos: ita contrà ex illicito concubitu uidemus no*n*nunquam nasci praeclaros uiros. Iepte nothi nomen apud Hebraeos inter uirtute celebres habetur. Themistoclis gloriam no*n* obscurat nothi cognomen. Socrates nullius nominis liberos reliquit. Cicero M. Tullij filius, uinosus, ineptus, multumq*ue* patri dissimilis fuisse legitur. Commodus imperator omnium illaudatissimus, ex Antonino omniu*m* laudatissimo prognatus est. Quod arbitror uxoribus imputandum, quae gignu*n*t & primam aetatem educant. Nam Socrates habebat uxores male moratas. Marci Tullij Terentia repudiari meruit. Antonini Caesaris uxor, non unius adulteri familiaritate male audijt. Proinde co*n*ueniet utriusq*ue* parentis non tamen stemmata, sed & mores aestimare. Si in caeteris paria faciunt nothus & ingenuus, patritius ac plebeius, praefere*n*dus est ingenuus ac patritius. Sin uera bona in plebeio praeponderant, non tanti sit apud te nomen, nobi-

litatis, ut malis filiam tuam apud illum uiuere, qui alienis decoribus illustris est, q*uam* apud eum qui talis est, ut ipse possit etia*m* obscuru*m* genus suis decoribus nobilitare. Fateor res est admodum plausibilis, maiorum imaginibus co*m*mendata probitas: sed quonia*m* nu*n*c uulgo nobiliu*m* artes ferè sunt alea, chartae, potationes, choreae, nugae, scortationes, qui filiae optat felix sanctu*m*q*ue* coniugiu*m*, educationem ac mores expendat, hoc est propria bona potius q*uam* aliena. Et hic patiar aliquid dari receptae gentiu*m* opinioni, modo discrimen in ueris bonis sit exiguu*m*. Nam in Christianorum matrimonijs oportet hunc scopum semper esse praefixu*m*, primu*m* ut legitimu*m*, deinde ut sanctum, postremo ut co*n*cors ac tranquillum sit matrimoniu*m*. Nec infelix haberi debet, in quo co*n*tigerint haec tria. Olim fingeba*n*t coelestes deos cum nymphis aut cum hominibus commisceri, unde semideos nasci credeba*n*t: quemadmodum ex Venere & Anchisa natus credit*ur* Aeneas, ex Semele & Ioue Bacchus, Ioue & Alcmena Hercules. Nec desunt qui somnient talem esse

mixtura*m* patricij cum plebeia. Veru*m* hanc opinionem, quam in ethnicis etiam ride*n*t philosophi, oportet ab animis Christianorum q*uam* longissime propulsata*m* esse. Om*n*es per baptismum nascimur legitimi filij dei, omnes eadem manet haereditas: ille nobilior est, qui melius exprimit imagine*m* conditoris, qui pater est co*m*munis omniu*m* pie uiuentium: qui propius accedit ad exemplum unigeniti illius, qui nos omnes fraterno cognomine dignatur. Si placet nobilitatis ratio, hic demu*m* est uera nobilitas. Paulus ait maritum infidelem sanctificari per mulierem fidelem, & contrà: quanto magis oportet uxore*m* notha*m* aut plebeiam nobilitari per uirum patritium, & co*n*trà?

Seruitus quidem odiosa res est, qua*m* & Paulus iubet effugere, si modo liceat. Veru*m* hanc oportuit à Christianoru*m* uita iam olim sublatam esse. Quid enim magis indecoru*m*, quàm ut inter Christianos, quos omnes ex aequo Christus redemit precio sanguinis sui, alius alium non pro fratre, & cohaerede regni coelestis, sed uix pro homine ducat, aere mercans perinde ut iu-

mentum, ac si libet, reuendens: nec aliter habens uténsque quàm brutis animantibus: imò durius aliquando tractans religione fratrem quàm equum suum. Qui Christum non nouit, admonet, ut seruos[+] homines esse memineris. Paulus apostolus seruu*m* baptizatum transire uult in nomen fraternum. Sic enim co*m*mmendat Onesimum suo domino, unde profugerat: Tu aute*m* illum ut mea uiscera suscipe. Et paulo ante dixerat eum filium charissimum: Quem, inquit, genui in uinculis. Ac mox: Vt illum reciperes, iam non ut seruu*m*, sed pro seruo charissimum fratrem. Si ergo habes me sociu*m*, suscipe illum sicut & me. Ta*n*tum hic ualuit communis baptismus, ut qui prius seruus esset, & seruus fugitiuus, Paulo fieret filius charissimus, domino frater charissimus. Apostolus no*n* uult seruu*m* à domino discedere, nisi manumissum, ne quod offendiculum daretur subolescenti Euangelio: qua de causa nec uxorem Christiana*m* uult à marito, licet ethnico, diuertere. Quod si leges hominum urgent dominij iura, certe uertantur animi,

[+] *Cato.*

si minus uertitur conditio. Serui non iam metu funga*n*tur officio suo, ad oculum, ut ait ille, seruientes, sed ex animo faciant omnia, in simplicitate cordis timentes dominum, gnari quod si homines impij sunt aut inhumani, quibus seruiunt, tamen à Christo, cuius amore seruiunt heris, recepturi sunt precium abunde magnum haereditatis aeternae. Domini uicissim quod iustum & aequum est praestare debent humaniter, tanquam fratribus, & conseruis, & cohaeredibus: fratribus, quod eidem patri renati sunt per baptismum, conseruis, quod communi domino nihilo minoris constat seruus homo quàm dominus: cohaeredibus, quod in distribuendis praemijs, quae promisit Euangelium credentibus, nihilo potiores habebunt*ur* heri quàm serui: neq*ue* cuiquam officiet conditio, sed proderit pietas. Veru*m* aliâs fortassis haec incident opportunius. Tantum hic admonere uolui, cautione*m* adhibendam, ne quis imprudens ancillam ducat pro ingenua. Rescindunt quidem & hominu*m* leges hoc matrimonium: commodius tamen est ui-

tare laqueu*m*, quàm extricari posteaq*uam* incideris. Serui uero aut ancillae qui se pro ingenuis obtrudunt liberis, idq*ue* dolo malo, deberent meritas poenas dare legibus. Diuitiarum uero debet esse leuissima ratio, praesertim si sit alterutri ta*n*tum census, unde possint munde uiuere, aut artificiu*m* fundi loco. In Comoedijs quidem pronu*n*ciantur infirmae nuptiae, quae pauperem sponsam iungunt diuiti sponso, quod ea detur in seruitutem uerius quàm in matrimonium. Caeterum inter Christianos quos tot modis aequauit Christus, non oportet ta*n*tum ualere dotis supputatione*m*. Quanquam felicius ferè cedit, si sponsus, ut dixi, locuples asciscat sibi sponsam indotatam, quàm si co*n*tra. Proinde laudem meretur ille diues, qui puellam tenui fortuna, sed indole bona, sibi adoptat in matrimonium, cui tanto plus habet honoris ex humanitate sua, quanto fortuna est iniquior. Quanquam inter infirmos nonnihil ad concordiam facit & opum aequalitas, quae spernenda non est, si caeterorum

item commodorum aut incommodorum ratio subducatur, ubique seruato quem indicauimus ordine.

Hoc pacto si coëant matrimonia, uidelicet autoritate parentum aut maiorum matura deliberatione, uigilanti delectu, sano rerum iudicio, sed super omnia in deum fixa spe: non habebit mundus tot infelicia perplexáque coniugia, nec tam multa diuortia. Solus deus est qui mortalium animos perpetua charitate glutinat, qui nostras actiones suo fauore prosperat. Eum no*n* alia re magis possumus emereri, quàm si iuxta illius praecepta uiuentes, fiduciam successus omnem in illum conijciamus, qui solus nouit quid nobis expediat, qui nihil immittit suis, nisi felix ac faustum, etiam si iuxta uulgare iudicium uideatur aerumnosum. Proinde si contingit uxor ex animi sententia, deo gratiae sunt agendae: sin aliter, sic cogita, quemadmodum nonnullos per morbos & rerum iacturas ad se trahit purgatq*ue*: ita tibi datam esse morosam uxorem, quae uirtutem tua*m* exerceat, quod sanctissimis uiris

Iob et Thobiae uidemus accidisse. Qualis si tibi quoq*ue* contigerit, subijce te uoluntati diuinae: & si minus potes mederi uitijs uxoris, amplectere datam à deo tolera*n*tiae materiam, dice*n*s cum Paulo: Virtus in infirmitate perficitur. Dabit ille finem malorum, qui tanquam sapiens medicus nouit tempora, & mome*n*ta temporum. Illud scito, nullam ibi esse infelicitatem, ubi constat mentium ac uoluntatum synceritas. Iam praeter haec omnia quae dicta sunt, est quidam arcanus ingeniorum consensus, aut odium: unde fit, ut aliquis in hunc aut illum propensus sit, nulla intercede*n*te causa, quur illi melius uelit quàm alteri: rursus ab alio prorsus abhorreat, nec causam possit dicere, quam ob rem illum oderit. Veteres illi sophi fingebant hic cognationem aut dissidium geniorum: uerum hoc commentum utcu*m*q*ue* habet, comperimus inter homines occultam naturarum affinitatem, aut dissidium, ut saepe numero dicas illud epigrammatis:

> Non amo te Volusi, nec possum dicere quare.

Hoc tantu*m* possum dicere: non amo te.

Huic affectui nequaq*uam* fidendum est, praesertim in mulieribus, quod plerunq*ue* temerarius sit ac temporarius: caeterum si constat, si perpetuus est & inuincibilis, no*n* expedit θεομαχειν, mea quidem sententia: sed indulgendum est arcano naturae sensui, quem & in amantibus, & in herbis ac plantis uidemus.

Postea quàm igitur sano sobrioq*ue*[+] iudicio coijt legitimum matrimonium, proximum erit dare opera*m*, ut inter coniunctos coalescat ac roboretur mutua beneuolentia. Nam inter no*n*nullos in ipsis statim initijs prius dissilijt amicitia, quàm coeperit conglutinari, aut quàm alter alteri uel notus fuerit, uel assueurit. Quo quidem in officio primae partes erunt parentum ac maiorum, uidelicet praemonere sponsum ac sponsam, ut deponant ferociam animorum, quae solet reru*m* imperitis uirginibus, & adolescentibus aetate seruidis adesse: sed uterq*ue* mansuetis animis commune iugum suscipiant, seseq*ue* uicissim alter alteri accommode*n*t, donec assuetudine familia-

[+] *Charitas mutua.*

ritateq*ue* contracta, uterq*ue* alterius ingeniu*m* ac mores nosse coeperit. Quo facto, non magni negocij fuerit, mutuis obsequijs uitare offensas, ac beneuolentiam perpetua*m* alere, quae si semel fuerit co*n*firmata, haud facile ru*m*pentur: fietq*ue* quod in uasculis glutino commissis fieri uidemus, si mox ut iuncta sunt offendas, udo etia*m* num glutino, ilico rumpu*n*tur: sin expectes donec durato uisco cohaeserint, uix igni ferróue distrahuntur, citiúsque franguntur ea quae natura iunxerat, quàm quae glutino commissa sunt. Parentum itaque monitis instruenda puella est, ut se nouo spo*n*so commodam ac morigeram praebeat: et si quid offenderit, in meliorem partem interpretetur, aut certe ferat, nec temere ad rixas iurgiaq*ue* prosiliat, aut ex audibus sese proripiat, donec contracta fuerit conuictu familiaritas, quae faciet, ut quae prius offendebant delectent, quaeq*ue* uidebantur intolerabilia, facillime tolere*n*tur. Caeterum ab offensis summo studio caue*n*dum, quod iuxta fabulam Homericam, uelox sit Ate, segnes Litae. Leuibus aut*em* offensis ex altera

parte recens ortis, non difficile fuerit mederi. Caeterum si reciproca talione coeperint propagari, & altius agere radices, difficillimum fuerit reuellere, ut non residea*n*t mali uestigia: quemadmodum ruptura membrorum, aut altius actu*m* uulnus, uix unquam ita tollit*ur* arte medicorum, quin aut dolor per occasionem recurrens, admoneat ueteris mali, aut foeda cicatrix no*n* sinat obliuisci plagae. Perstricta cutis, aut leue uulnusculum facile sanatur, atque etiam obliteratur. Quemadmodum autem nullum ingenium hominis tam felix est, ut nullum omnino naeuum habeat: ita uix ulla natura tam est deplorata, quin aliquid habeat uitijs admixtum, quod possis uel probare, uel certe ferre. Hic igitur Epictetus est audie*n*dus, qui monet unamquamque rem ea prendendam ansa, qua possit teneri, non ea qua teneri no*n* possit. Est enim hominum genus, quibus omnia displicent in omni uita mortaliu*m*: nec mirum, quia non flectunt oculos nisi ad mala, rebus humanis admixta. Tales erant Heraclitus ac Democritus, quorum alter,

quoties in publicum prodibat, flebat, alter ridebat: uter altero insanior, incertum. Talis erat qui dixit, optimu*m* aut no*n* nasci, aut q*uam* ocyssime aboleri. Contrà Metrodorus quoniam ex omnibus quod inerat co*m*modorum excerpebat, nulla*m* uitae partem non probabat. At sapientis quidem est, commoda cum incommodis co*n*ferre, si quando libera est co*n*sultatio. Caeterum ubi mutare uitae genus non est liberum, ab inco*m*modis ad commoda flecte*n*di sunt oculi. Ita commodius feres, quod mutari non potest. Id eo facilius erit, si cogites in te quoq*ue* plus esse fortasse, quod sit alijs ferendum. Deus, in quo nihil est mali quod ferendum sit, tamen tanta lenitate fert errores & delicta nostra: & tu tot uitijs obnoxius, nihil uitij ferre potes in socia uitae, quae tibi ferenda sit, etiam si ferre nequeas? Si paria faciu*n*t in uitijs uir et uxor, pensatio est no*n* tolerantia, & hostimentu*m* est non beneficium, ignoscere ignoscenti. Apud iureconsultos quatuor sunt contractuum formulae: do ut des: do ut facias: facio ut facias: facio ut des. Quid enim me-

retur ille, qui dat ueniam, ut ipsi uicissim delinquenti uenia detur? Si tua mala superant, impudenter facis, qui non feras uerrucam in altero, quum tuis tuberibus postules dari ueniam. Quod si tu prudentia bonitateq*ue* praecellis, hoc magis oportet, iuxta Pauli doctrinam, fouere quod infirmius est. Tua*m* firmitate*m* dei donu*m* esse meme*n*to, datum in hoc uti proximi subleuet infirmitatem, praecipue coniugis. Nullus enim carne*m* suam odit aut horret, tametsi uitiosam, sed fouet magis ac nutrit ea*m*. Et alioqui uir interdum cedere debet uxori, tanquam uasculo infirmiori. Vxor multo magis deferre debet autoritati capitis. Caput enim uxoris uir, autore Paulo. Hoc enim est maritus uxori, quod animus corpori. Praestantior est animus, sed bono corporis, cui semet acco*m*modat ut prosit, non dominat*ur* ut opprimat. Charitas, qua spo*n*sus prosequitur sponsam, facile perficiet, ut puellae mores ad te*m*pus aut ferat aut corrigat: rursum puella si ad sponsum attulerit amorem coniugalem cum dece*n*te reuerentia coniunctam, quae uel iuxta naturae

leges debet*ur* tum sexui, tum autoritati, non facile responsabit marito, sed obsecunda*n*s ac cede*n*s, sibi deuinciet illius animum. Habent & dulcissimarum rerum initia quandam suam molestiam, uelut acerbitatem quandam, progressu temporis in dulcore*m* abituram. Quid uino suauius? At hoc ab uua uenit primu*m* acerba. Proinde qui statim resiliunt à uirgine, cuius acerbitatem ferre non possunt, nihilo consultius faciunt, quàm si quis gustata*m* uuam immaturam, offensus acore, contemnat, alijsq*ue* maturae suauitatem relinquat. Expectas musta uina, donec tempore deponant austeritate*m*: expecta & tu paulisper, donec noua nupta maturescat. Seponis subacria mala, donec tempore fiant mitiora. Haec acerbitas frequenter arguit ingeniu*m* uegetum minimeq*ue* flaccidum. Minus enim uirium habent, nec aetate*m* perinde feru*n*t, in quibus precox est maturitas. Neque mel, inquit prouerbiu*m*, neq*ue* apes. Si quod dulce est expectas, fere*n*dum est quod adiunctu*m* est molestiae. Sic enim habet natura reru*m* humanaru*m*, ut nihil uoluerit esse tam suaue, quin

aliquid aloës admiscuerit. Habent & adolescentes, nondu*m* multo rerum usu formati, quiddam ferox & insole*n*tius, quod paulatim aetate mitescit. Proinde puellae quae protinus offensae resiliunt à sponsis suis & simultatem suscipiunt, non minus inconsulte faciunt, quàm si quis apis ictum perpessus, mel alijs relinquat. Gratissima rosa de spinis nascitur. Nullus excindit rosarium, offensus aculeo, sed fructus amore, quod molestum est dissimulat. Tradu*n*t apud Boeotos hunc fuisse more*m*, ut sponsam opertam ad sponsum deducturi serto ex asparagis co*n*texto coronarent. Id quidem quo magis ridiculu*m* uidetur, hoc magis excitat spectatorem, quid sibi uelit. Nimirum ueteres illud intelligi uolebant, in congressu primo rudis & indomitae uirginis ac iuuenis rerum imperiti, nonnihil futurum asperitatis ac molestiae, quae si perferatur, ex ea molestia consequi suauissimam uitae consuetudinem, quemadmodum asparagus herba spinosa est, uel potius tota spina: nihil enim habet foliorum, & tamen hinc nascitur fructus & in cibis

gratissimus, & ad multa utilis medicame*n*ta. Et asparagus quide*m* semper asparagus est, nec semper habet fructum: at coniugu*m* asperitas uertitur in perpetuam dulcedinem, ac fructum habet perennem, si semel coaluerit mutuis officijs uitae coniunctio. Sunt & in bonis ac bene natis ingenijs quaedam non uitia, sed tamen ita peculiaria, ut molestiam adferant nisi assueuris. Veluti sunt uina quaedam, in quibus nec austeritatem, nec acorem possis incusare, sed suum quenda*m* ac genuinum habent saporem, que*m* uulgo soli dicunt, submolestu*m* ijs qui no*n*dum assueuerunt, quae tame*n* molestia paucorum dierum assuetudine pellitur. Quod facis in uino, facere grauaris in coniuge? Rursum sunt uitia, ceu naeui quidam, leuiora, ad quae p*rae*stat conniuere. Vitiat enim omnem uitae iucunditate*m* morositas, qua*m* Graeci μικρολογίαν appella*n*t. Ea uel de lana, quod aiunt, caprina rixam mouet. Plurimum autem faciet ad confirmandum amicitia*m* perpetua quaeda*m* morum comitas, sic te*m*perata inter blanditiem & austeritate*m*, ut nec reuerentia*m* tollat, nec con-

suetudinis iucunditatem uitiet. Haec faciet, ut nec correptio, si res ita tulerit, offendat, si tempestiua, si commode adhibita, si laude blanditijsq*ue* temperata. Ad uita*n*das igitur offensas, co*n*cordiamq*ue* conglutinandam praecipuum erit, cuius aliqua pars etiam à parentibus tradi poterit sponso & sponsae, ut uterq*ue* studeat alterius mores & ingenium habere cognitum. Ipsa, inquit Maro, uiri molles aditus & te*m*pora nosti. Item apud Comicu*m* seruus, sensum illius, inquit, pulcre calleo. Mores amici noueris non oderis, habet prouerbium. Id multo magis oportebit in coniugio facere. Vt suum cuiq*ue* palatum est, ita & ingenium. Alij alijs rebus capiuntur aut offenduntur. Hic citra uitium, obsequium amicitiam pariet. Verecu*n*dum silentium, aut comis blandaq*ue* respo*n*sio saepe graues offensas excludit. Quur recusas hoc, q*uo*d interdu*m* das famulo aut mercenario, dare coniugi, qui cum uelis nolis tibi perpetuo uiuendum est? Quanquam aute*m* oportet mutuu*m* esse obsequium, tamen praescribit hoc tum natura, tum sacraru*m* literaru*m* auto-

ritas, ut mulier obsecundet uiro potius q*uam* uir uxori. Paulus enim maritis charitate*m* & comitatem praescribit: Viri, inquit, diligite uxores uestras, et nolite amari esse ad illas. Mulieribus aute*m* quid praecipit? Obedientiam & obsequium: Mulieres, inquit, subditae estote uiris sicut oportet in domino. Eoq*ue* natura toruum quiddam, ac feroculum addidit maribus, blandu*m* ac molle foeminis. Fortassis ridicula uidebitur collatio, sed tamen ad docendum, quod instituimus apta. Qui bestias, aut feras, aut equos indomitos tractant, nihil prius discunt, quàm quibus rebus irritentur aut mitigentur. Leones aspici limis indignantur: tauri puniceo colore efferantur, Lynces sonitu tympanoru*m* in rabiem aguntur sic ut seipsas dilanient, elephanti suis stridore terrentur, & in coitu deprehendi indigne ferunt, equus ferociens palpo & popismate mitescit. Huius generis alia sunt innumera, quae qui obseruant, facile uitant quod offendit, & adhibent, quod irritatas bestias mitigat, itaque tuto uersantur cum natura noxijs ac feris animan-

tibus. Idem si fiat inter co*n*iuges, facile constabit conuictus tranquillitas, & si quid dissidij fuerit subortum, haud magno negocio sopietur. Sunt quida*m* alioqui boni, natura celeriores ad iram, sed quae mox euanescat si non repugnes. Quid facilius quàm hic uel obticescere modeste, uel comi commodoq*ue* sermone demulcere? Est qui responsantem non ferat, si quid offendit, ne consolantem quidem, donec est aegritudo rece*n*s. Hic facile paratu*m* ac minimo sumptu remediu*m* adferet in aliud tempus dilata oratio, du*m* uulnus admittet contactu*m*. Est quem in co*n*uiuijs delectat hilaritas, hic uxor qua*m*uis ingenio seueriore deponet supercilliu*m*, & marito obseruiet aliqua*m*tulu*m*, incolumi tame*n* pudore matronali, & reuerentia marito debita. Est qui nec iocosum mendaciu*m* perpeti possit, est qui fucos horreat, qui certo cibi genere aut colore figuráque uestis delectetur aut offendatur: in hisce rebus quamlibet minutis, tamen obsequij commoditas excludet offensam aletq*ue* beneuole*n*tiam. Sunt & fabulae certae, quibus pro suo quisq*ue* ingenio

delectatur aut offenditur. Interrumpe*n*dus igitur saepenumero sermo molestus, et interijcie*n*dus qui delinit. Ipse noui quenda*m*, natura subiracu*n*dum sed ira placabili, qui nunqua*m* adeo succe*n*suit uxori, quin si quis ad cane*n*dum aut recitanda carmina, quae co*m*posuerat, prouocasset, ilico uelut oblitus omniu*m* quae praecessera*n*t, canere ac recitare inciperet. Quo minus mira*n*dum, si quibusdam uxoribus cum uiris male conuenit, quum data opera discrepe*n*t ab illorum moribus. Si dolet uir, tum uultu sunt hilari: si gaudet, illae moerent: si ridet aut iocatur, loquuntur seria tristiáque: si maritus uoluptatem appetit, ibi pudicae sunt plus satis ac tetricae. Nimirum istud, ut scite dixit quidam, fortassis est cum uiro habitare, conuiuere nequaquam. Conuictus est, uoluptatum & curaru*m*, iocorum ac seriorum, laetorum ac tristiu*m* societas. Non satis est uxorem esse probam ac pudicam, nisi sit accommoda uiri moribus. Nullus enim dixerit esse bonum speculu*m*, quantumuis auro gemmisq*ue* decoratum nisi similem reddat imaginem: ita frustra

mulier opulenta, clara aut formosa est, nisi uiro congruat. Quod si speculum pro ridentis imagine reddat flentis, aut pro hilari moerentis, nónne mendax & inutile iudicabitur? Vxor autem quae uiro dolente gaudet, aut gaudente moeret, non solu*m* non congruit, uerum etiam co*n*tumax in illum uidetur. Rursus sunt quaeda*m*, quibus absente uiro nihil est laetius, eaedem praesente uiro turbidae sunt ac putidae, quas non dissimiles dixeris lunae, quae quum soli proxima est, obscuratur co*n*diturq*ue*: quo longius abest, hoc magis enitescit. Atqui contra facere decet probam coniuge*m*, quu*m* est iu*n*cta uiro, tum oportet esse sociam hilaritatis: quum abest maritus, domi latitare, nec aliter quàm si uidua sit agere. Peccant hic non leuiter & mariti quidam, domi tristes & austeri, foris hilares ac festiui. Verum tales qui nolunt uxores domi suarum uoluptatu*m* esse participes, docent illas alibi quaerere risus iocosq*ue*. Quanq*uam* non est probae mulieris sic ulcisci coniugis uitium ut imitetur, sed commoditate potius ac suauitate morum animus illius

ad domesticae consuetudinis amorem allicere. Qui stolones inserunt in alienam stirpem, summam curam adhibent ut coalesca*n*t quae commissa sunt, argilla stupaq*ue* oblinunt, & quemadmodum eleganter à Marone dictum est: Vdo docent inolescere libro: ne uel leuis iniuria uitiet rece*n*tem coniunctionem: ubi iam cicatrix uulnus obduxit, detrahunt illa fome*n*ta, nec ullam peculiarem gerunt curam. Ita grauius est dissidij periculum in primo statim sponsi sponsaeq*ue* co*n*gressu, dum adhuc tenera recensq*ue* coniunctio est, quam corroborat diutina familiaritas. Videmus enim nec eiusdem generis anima*n*tia uelut equos sese mutuo perpeti, priusquam assueurint, contrà postquam contracta est familiaritas, uidemus cani cum felibus, & lupo cum agnis esse concordia*m*. Quanto magis id sperandum est inter hominem & hominem, animal ad societate*m* natum, & quod amplius est, inter uirum & foemina*m*, quos ita finxit natura, ut alter sine altero uiuere non possit, nisi uis quaedam natura potentior eos afflauerit. Recte igitur consulunt

qui mone*n*t, ut primus sponsae cum spo*n*so co*n*gressus careat omni molestia. Huc pertinere credunt ueterem coniugiorum ritum, quo sine lumine sponsa in sponsi thalamu*m* inducebat*ur*. Sic enim apparet fuisse deceptum Iacob patriarcham, pro Rachele, obtrusa sorore Lya. Eius rei geminam causam adferunt scriptores, uel ut consuleretur pudori sexus, uel ne quid primo congressu, q*ui* morosissimus est, offenderet oculos sponsi. Solon autem non solum oculorum fastidio uidetur consuluisse, uerum etia*m* olfactus. Statuit enim, ut sponsa priusquam induceretur in thalamum, ad secretum cum sponso co*n*gressum, malum cydoniu*m* arroderet, ne quid offenderet oris halitus. Haec cura uideri poterat indigna legumlatore, nisi freque*n*ter res nihili dirimerent mortalium amicitias. Et tame*n* illis lubens assentior, qui putant sapientem uiru*m* huius legis inuolucro spectasse quiddam altius, uidelicet in primis cauendum nouae nuptae, ne co*m*mittat, ut in primo statim colloquio, quicquam ab ore proficiscatur quod aures & animum offendat iuuenis.

Nam ab ore proficiscitur oratio, certissima tum imago tum testis animi, per qua*m* euide*n*tius intuetur qualis sit puella, quàm si totum corpus clarissima luce co*n*templaretur. Quod si liberos ad honestu*m* aliqué*m* ciuem legatos instruimus, quibus uerbis sint eos co*m*pellaturi, quibus modis ad singula respo*n*suri, ne quid offendat eos quos conueniunt: Qua*n*to magis hoc prouidendum est parentibus, ut prima coniugu*m* colloquia careant offensione, sintq*ue* co*n*dita pudica quadam urbanitate, eo quod quu*m* inter notos ac familiares etia*m* co*n*uitia cum risu excipia*n*tur, in primis co*n*gressibus ignotoru*m* offendunt & simpliciter dicta. Nullu*m* aute*m* malu*m* cotoneum, nullum aromatis aut ungue*n*ti genus suauius fragrat cordato iuueni, q*uam* sermo pudicus, sobrius, prudens ac reuerens, promanans ab ore nouae nuptae, & amabilis ingenij simulacru*m* secum deferens. Porrò nulla res efficacior est ad conciliandam, retinendam ac stabilie*n*dam inter homines beneuolentia*m* quàm sermo mutuus: Hic homines ferarum ritu quondam palantes, contraxit in ciuitatis co*n*sor-

tium: hic ciuitates cum ciuitatibus, nationes cum nationibus, regna cu*m* regnis foederauit: hic rege*m* à tyranno distinguit. Tyrannus cogit, rex persuadet. Est aute*m* coniugium quasi regnum quodda*m*, sed quod longissime absit à tyrannidis imagine. Nihil enim illic ui geritur, sed suasu ac beneuolentia geruntur omnia. Plato non uult legem quicquam praescribere, quod non persuadeat esse tum honestum tum utile, nec uideo quur hanc opinione*m* impugnet Seneca. Est quide*m* maritus autor & caput foeminae, & imperat, at non quemadmodum possessor pecudibus, sed que*m*admodum animus corpori. Su*n*tq*ue* huius mores ceu uiua lex uxori, quemadmodum recte docuit Aristoteles: sed lex Platonica, persuadens uerius quàm coge*n*s, & spontaneam ducens potius quàm trahe*n*s inuitam. Graeci scriptores literis prodideru*n*t, apud priscos Veneri Mercurium adiu*n*gi solere. Hic statim miretur aliquis, quid Veneri cum Mercurio? Antiqui sapientes puta*n*t hoc esse significatum, beneuole*n*tiam interconiuges non tam coire uoluptate corpo-

rum, quàm coniunctione animorum, atq*ue* horum glutinum est oratio comis & amica. Venus enim per se tum ebria est, tum uiole*n*ta, multos ui cogit sub iugum, ut ille dixit, aheneu*m*, sed firma est beneuolentia, quam sanis bonisq*ue* rationibus conciliauit oratio, qua*m* Mercurio tribuit antiquitas: Nolite, inquit, fieri sicut equus & mulus,[+] in quibus no*n* est intellectus. De quibus & apud Hieremiam queritur dominus:[+] Equi amatores in foeminas, & emissarij facti sunt, unusquisq*ue* ad uxore*m* proximi sui hinniebat. Tales erant sponsi sine Mercurio sequuti Venerem, quos alium post alium occidit daemon Asbodaeus. Et utina*m* inter Christianos non laude etia*m* ueherentur huiusmodi mariti, qui sic auspicantur primos cum uxore congressus, quasi ui raptam constuprent, discindunt indusium lineum, lacera*n*t uestes, aut si quid aliud moratur equinam libidinem: dicas sponsum furere non amare, neq*ue* quicquam minus illic esse dicas quàm co*n*gressum sacramentalem. Verecundius ineunt coniugiu*m* bruta quaedam animantia. Nec hoc satis, nu-

[+] *Psal. 31*

[+] *Cap. 5.*

merantur & in uulgum spargu*n*tur primae noctis congressus. O coniugiu*m* inter Christianos minime Christianu*m*. Tametsi spo*n*sa sponso debet obsequiu*m*, tamen adhibendus est Mercurius qui prius iu*n*gat animos quàm corpora, & usum corporis persuadeat no*n* rapiat. Qua quidem in re monendae sunt uirgines, ut neq*ue* prouocent ultro spo*n*sos suos ad coitum, minuit ea res amorem, neq*ue* petentibus nimium tetricas ac praefractas sese praebeant, quoru*m* illud, nescio quo pacto, reddit mulierem uiro uiliorem minusq*ue* charam, alteru*m* amore*m* uertit in odium. Non prouocare, matronae est, comiter negare pudoris, obstinate recusare persidiae est. Rursum uereor ne quis dicat mihi, quur tu Christianis auribus ingeris Veneres & Mercurios? Age mute*n*tur deorum nomina, seruetur bona sententia. Habemus & nostrum Mercurium, sermonem dei patris, qui co*n*ciliat omnia quaeq*ue* in coelis quaeq*ue* in terris. Hu*n*c testem & auspice*m* faciamus Christiani co*n*iugij, nequid impuru*m* geratur cum co*n*iuge, sed ex huius praeceptis ac legibus maritus uxori per-

suadeat, ut uolens ac lube*n*s faciat quod didicit domino placere. Hunc in primis co*m*precentur pariter coniuges, ut suo fauore bene fortunet nuptias. Co*m*precationi succedat sancta confabulatio. Deinde co*n*gressus pudicus, & reuere*n*s, multumq*ue* dissimilis stupro aut raptui. Scio non defuturos qui sibi belli uide*n*tur ac festiui, quibus haec absurda uidea*n*tur, sed ualeant illi sine Christianismo belli. Nos bonis & Christianis haec scribimus. Quibus Christi doctrina sordet, saltem audiant senem Ethnicum in comoedia loque*n*tem filio: Abi domum ac deos co*m*precare, ut uxore*m* accersas. Ille prophanus no*n* uult accersi spo*n*sam, nec putat satis auspicatas fore nuptias, nisi sponsus deos comprecetur: at tu tibi paru*m* elegans uideris, si priusquam sponsam contingas, compreceris eum, qui primus iunxit uxorem uiro, ut uelit tuum coniugium firmu*m*, castum, ac felix esse. Si non pudet te Christianu*m* dici, ne pudeat id facere, quod maxime co*n*uenit homini Christiano. Quod si quis requirat precandi formam, nec ha*n*c grauabor tradere. In ha*n*c igitur sermè sen-

tentiam orare licebit: Gentis humanae co*n*ditor, redemptor et propagator deus, qui primus in paradiso coniugij foedus inter generis nostri principes dedicasti, cuius filius unigenitus nobis hoc sacramentum multis modis co*m*mendauit, primu*m* ineffabili modo sibi uelut in matrimonium adiuncta nostra natura, rursus in spo*n*sam adoptata sibi sanctorum omnium Ecclesia, ad haec è coniugio nascens citra uirilem operam, deinde miraculorum suorum primitias in nuptijs auspicans, aqua uersa in uinum optimu*m*: deniq*ue* qui sacrosanctum hoc foedus, quo rebus mysticis responderet, prorsus indissolubile esse uoluit, dice*n*s: Quod deus coniunxit, homo ne separet: quaesumus ut, qua*n*do iuxta tua praecepta sanctam hanc societatem legitime pepigimus, digneris tuo perpetuo fauore prosperare quod tuum est, ut pari iugo similiq*ue* studio tuae uoluntati seruiamus. Exulet è nostris aedibus omnis impuritas, omnisq*ue* discordia. Da nobis pacem illam ueram, quam mundus dare non potest: datem quanta necessarijs usibus satis est: da

prolem in tui nominis gloria*m* educa*n*dam, ut hic in tuis praeceptis simul perseuerantes, simul ad uitae coelestis haereditate*m* peruenire mereamur. Hac formula si quid habes melius, utere. Iam colloquij forma*m* potes ex Thobiae libro colligere. Filij, inq*ui*t, sanctoru*m* sumus, et no*n* possumus ita co*n*iungi sicut ge*n*tes quae ignora*n*t deu*m*. Atq*ue* indidem potes & orandi formam mutuare, si minus placet nostra. Caeterum colloquij forma huiusmodi uidet*ur* congruere spo*n*sis Christianis. Sponsus hunc in modu*m* exordiatur: Charissima mihi, religione soror, matrimonio co*n*iunx, ita uisum est deo, ut nos sanctissimo co*n*iugij foedere copularet: Mihi paratum est, quod pare*n*tibus etiam ipsis, quibus secundu*m* deu*m* nihil habeo charius, sit anteponendu*m*: tu quoq*ue* sortita es, quod charius habere iuberis q*uam* progenitores tuos. Sumus e*ni*m parentibus sanguinis propinquitate iu*n*ctissimi, sed nos duo iuxta diuinae scripturae uaticiniu*m*, in unam carnem, hoc est in unu*m* homine*m*, quodammodo per matrimoniu*m* co*n*flati sumus: iugum accepimus, q*uo*d excuti q*uam*diu uiuimus

non potest: nec est quod spectemus diuortiu*m*, sed utrinq*ue* danda est opera, ut sit felix tranquillumq*ue* consortiu*m*. Si co*n*cordabim*us* inter nos, etia*m* in fortuna q*uam*uis tenui suauiter hilariterq*ue* uiuemus. Sin, quod deus auertat, corpora quide*m* iu*n*gat domus et thalamus, animos disiungat discordia, quantu*m*uis affluxerit opu*m*, insuaue*m* ac misera*m* uitam transigemus. Proinde sit inter nos talis quaeda*m* charitas, qualis est inter anima*m* & corpus, inter Christu*m* & Ecclesia*m*. Si nostra*m* amicitia*m* nulla alia res co*n*ciliat q*uam* aetas, aut forma, aut corporis uoluptas, aut opes, nec firma nec syncera futura est inter nos co*n*cordia. Sin animos nostros inter se co*n*glutinarit par erga deu*m* pietas, ac simile religionis studiu*m*, nec paupertas, nec morbus, nec seniu*m*, nec ullus casus human*us* poterit interru*m*pere iucu*n*dam uitae societate*m*. Ego conabor pro uiribus, ut tibi praestem maritu*m* no*n* poenite*n*du*m*: nec dubito quin tu co*n*trà pro uiribus sis annixura, ut mihi officijs respo*n*deas, aut etia*m* superes. Ego te gigne*n*dis liberis duxi, no*n* libidini. Quod si iuxta Pauli monita, uolumus nostru*m* connu-

bium esse honorabile, & thoru*m* immaculatum, sit nostra co*n*suetudo sancta & pacifica, sit co*n*gressus parcus & pudicus, sit pia sollicitudo in institue*n*dis ad pietate*m* liberis reliquaq*ue* familia, sic tame*n* ut summu*m* praesidiu*m* praecipuaq*ue* fiducia sit nobis in auxilio dei, qui res famuloru*m* suoru*m* etia*m* paru*m* fortunatas bene fortunat. Abunde multu*m* uoluptatis nobis suppeditabit concors animus, & bona conscientia. Totius rei domesticae summam in duas partes diuidemus: ad te peculiariter pertinebunt quae domi geruntur, ad me quae foris gerenda sunt, sed ita ut inter nos nihil sit propriu*m*. Quoniam autem fieri non potest, ut homines omnibus horis sapiant, si quando te monuero, sic cogites uelim, me tuae rei consulere potius quàm meae: & si quid à me secus quàm oportet geri uideris, non grauabor admoneri à fortunaru*m* omnium socia. Caeterum autoritas, quam uiro natura tribuit, confirmauit autoritas apostolica, te non grauabit: sed mutua charitas condulcabit omnia. Ad hoc igitur sanctu*m* negocium, aspirante deo, concordibus a-

nimis paribúsque studijs accingamur. Ita ceu par columborum tranquilla*m* & innoxiam uitam agemus: tu seruabis nidum, ego prouolans circumagar, ut importem domu*m* quod uictus necessitas exigit. Vnu*m* simus, & quemadmodu*m* scriptum est, miserebitur deus duobus unicis. Ad haec Christiana sponsa quid respondebit? Fortassis hunc in modum excipiet: Optime spo*n*se, mihiq*ue* no*n* minus uenerande quàm amande, ego me cum primis felicem existimo, cui contigit coniunx, praeter alias dotes, tam pius etia*m* et cordatus. Equidem tibi à parentum aedibus corpus adfero castum et illibatum, animum uero polliceor tuis monitis obsequentem, si quid praescribes, non solum in his quae spectant ad munia rei familiaris, uerum etiam ad ea quae religionis sunt ac pietatis. Tu uide tantu*m* quomodo me fingas & instituas. Spem optimam habeo, deum bene fortunaturu*m* quod amanter inter nos gesserimus. A talibus exordijs, à talibus colloquijs auspicari debet Christianu*m* matrimonium: eoq*ue* multa uidemus coniugia, quae nihilo plus

habent honestatis quàm concubinarum conuictus, nec multo minus obscoenitatis: quorum ut sunt irreligiosi ingressus, ita progressus irrequiet*us*, infelices exitus.

Iam ipse sermonis cursus me[+] propemodum appellat, ut aperiam quae sint officia mariti, quae uxoris. Id quide*m* aggrediar, si prius admonuero no*n*nulla, quae pertinent ad solennes ritus, hoc est praeludia nuptiarum, in quibus Christianoru*m* uulgus propemodum grauius peccat, q*uam* ulli fecerint aut faciant ethnici. Nec hic simplex est error: pecca*n*t ambitione, luxu, inte*m*perantia, lasciuiaq*ue*. Primu*m* illud inciuilitatis est, spo*n*sum & sponsam, quu*m* rem tanta*m* tamq*ue* seriam aggrediant*ur*, tot ridiculis ceremonijs grauari, quas aliâs alibi pro suo arbitratu co*m*miniscuntur homines, quasi parua ludicraq*ue* res sit, iuuene*m* cum uirgine sancta pudicaq*ue* copulari. Detur hoc sacrame*n*to, q*uo*d nupta deducitur in templu*m*, ibiq*ue* peractis ritibus deducitur domu*m*: quorsum attine*n*t publica tumultuosaq*ue* co*n*uiuia, mox à pra*n*dio lasciuae saltationes usq*ue* ad coenam, in quibus tenera puella no*n* potest cuiquam

[+] *De celebrandis nuptijs*

recusare: sed patet domus ciuitati? Cogitur ibi misera uirgo cum ebrijs, cum scabiosis, no*n*nunquam cum scelerosis, & qui furandi quàm saltandi curiosiores ueniunt, iu*n*gere dextram, apud Britannos etia*m* oscula. Rursus à tumultuosa coena saltatio, mox repotia. Vix post noctis mediu*m* licet delassatis ire cubitum. Post exiguu*m* interuallum ante thalamu*m* insano tumultu perstrepunt omnia, irrumpit*ur* in cubiculum, dicunt*ur* obscoena uerba, redit*ur* ad prioris diei uesaniam. Nam hic Corybanticus furor in quibusda*m* regionib*us* prorogat*ur* in triduu*m*. Quid inhumanius aut inciuilius, q*uam* sollicitos animos, & corpora nouum labore*m* aggressura, talib*us* ineptijs delassare? Quanto suauius inter parentes ac pauculos ex p*ro*xima cognat*io*ne, modeste sobrieq*ue* agitare nuptiale conuiuium? Veru*m* hic ut ubiq*ue*, multa mala suadet ambitio, quae luxum comite*m* trahit. Videntur mendicoru*m* nuptiae, nisi magna turba proceru*m*, matronarum, diuitu*m*, & honoratoru*m* uoce*n*tur ad eam pompam: et dicuntur honorificae nuptiae, in quibus per luxu*m* magna pecuniae

uis perijt, in quibus q*uam* plurimi uomueru*n*t, ac febrim ex intemperantia ac delassatione contraxerunt: in quibus quàm licentissime indultu*m* est turpiloquijs & ineptijs. Praeclara nimirum auspicia ad uitam pudicam, frugalem, & sobriam, quam aggreditur sponsus, iam abiectis uitae prioris ineptijs: & in hoc ducit sponsam, ut eam ad pudicitiam ac frugalitatem erudiat. Quis docuit sanctam coniugij professionem à bacchanalibus auspicari? Hiscine modis initur sacramentum? & in ipso limine matronalis instituti docetur puella luxum, lasciuiam, ambitionem, caeteraq*ue* quae minime congruunt probis coniugibus? Quid hoc est aliud ô Christiani, q*uam* in ipso templo Vestae agere Floralia? Haeccine sunt auguria quibus initur felix coniugium? Nefas erat olim in nuptijs uerba mali ominis dicere. Quod autem omen sinisterius q*uam* turpiloquij, quàm obscenitatis, q*uam* impudicaru*m* facetiarum? Olim uirgo obtecta flammeo ducebatur ad spo*n*sum. Quid enim opus erat eam ostendi populo, quae uirum inuenit? Satis est uni notam esse,

quae non debet nisi uni placere. Apud Italos magna cura uirgines innuptae domi co*n*tinent*ur*: apud Venetos, si fors prodeu*n*t, nec sine custode id faciunt, nec nisi caput ad scapulas usq*ue* tege*n*te uelo: Nonnas esse diceres. Atqui tolerabilius erat uirginem nudari, proferriq*ue* in publicum, cui spo*n*sus est inueniendus. Sed obsecro quo consilio puella, cui iam turpe est pluribus placere uelle quàm uni, nuda traducitur in publicum? Cui iam nudatur? Cui pingitur & colitur? Nec illud minus ineptum, quod passis capillis uirginem discernunt ab ea quae uirum cognouit. An non satis est, si marito sit probata uirginitas, nisi populu*m* faciat testem? Quid autem his nugis proficitur, nisi quod petulantes linguas in uirginem prouocant frequenter innoxiam? Procliuis est ad maledicentiam populus, & exitiale malu*m* est inuidentia, quam excitat oste*n*tatio. Quas enim uoces audimus nonnunq*uam* iaci in uirgines, dum ea pompa ducuntur & reducuntur per ora mortalium, praecinente cantore, & uelut ad spectaculum euoca*n*te multitudinem? Quor-

sum attinet uirginitatis decus exponere linguis & ludibrijs hominu*m*? Tutior est ille thesaurus, si recondatur. Deinde quorsum attinet digamis exprobrare priores nuptias? Ante matrimoniu*m* sit aliquod sanè discrimen inter innupta*m* & nupta*m*, inter uirginem & uiduam: ubi iam coijt matrimonium, quid utilitatis habet hoc discrime*n*? Monogamis & digamis suus honos erit apud deu*m*. Quanq*uam* ignominia est no*n* honos, teneram ac uerecu*n*dam uirginem passis crinibus, nudam, addito fucoru*m* & uestiu*m* lenocinio, iuuenum intemperantibus oculis, & male loquacibus populi linguis exponere. An hoc honorificu*m* uirgini, cuius praecipua dos est pudicitia, iuuenum suspiria uocesq*ue* post se trahere? Prostituendi genus est, no*n* honorifice*n*tia. Qui uidens mulierem concupiuit, adulterium co*m*misit, iuxta sententia*m* euangelica*m*. Et no*n* minima uirginitatis pars est, fama illibata. Decessit igit*ur* aliquid pudori uirginis, quae tam multoru*m* oculos delectauit, quae concupita est, quae uocibus impudicis impetita, & quae fortasse noctu quibusda*m* oc-

currit in somnis, & inanis imaginis ludibrio stupru*m*, ut ita loquar, perpessa est. Atqui in poëtaru*m* fabulis, indignat*ur* Iuno, q*uo*d Ixioni nubem pro ipsa subiecerit Iupiter: nec satis habet quod ab adultero co*n*tacta no*n* sit, sed adulterij genus iudicat, per imaginem & falsam opinionem fuisse stupratam. Tenera rest est uirginitas, nec aliter quàm rosa lactea, quamuis leui aurae flatu perdit aliquid genuinae gratiae. Sinite itaq*ue* parentes, sinite sponsam uirginitate*m* totam adferre in sponsi sui thalamu*m*: sic futura est marito charior, sic futura est fama uirginis integrior. Res sancta, res casta, puris sanctisq*ue* ceremonijs peragatur, ut in his protinus discant sponsus & sponsa, quàm sobrij, pudici, quietique mores deceant coniugium. Credis matrimonium esse sacrame*n*tum Ecclesiae? Credis. Et credis ab ipso deo institutu*m*? Scio credis. Credis infundi sicut oportet hoc utentibus sacramento, donum spiritus? Credis. Quur igitur res tam seria, tam sacra, prophanis ritibus peragitur? Age dic mihi, quu*m* uirgo quaepiam accipit uelum diui Francisci

aut Dominici, quis ferret si illic adhiberentur inepti lusus, risus, citharae, fistulae, motiones, choreae? Quin potius illic confessione purgatur nuptura, orat, abijcit mundani fastus exuuiu*m*, prosternitur, uelatur, adhibetur sacrum, interdum & exhortatio sancta. Nihil ibi petula*n*s aut ineptum. Et tamen quae sic nubit, non initiatur nouis sacramentis. Tu ad tantum sacramentum, cuius deus autor esse uoluit, quod ipse dominus tot modis tu*m* per se, tum per apostolos suos nobis comme*n*dauit, uelut ad rem prophana*m* ludicris ineptijs, intemperantibus, parumq*ue* pudicis ritibus accedis? Qui sacramentu*m* accipit indigne, pro gratia reportat iram dei. Quin in ipsis etiam templis no*n* abstinetur ab his ineptijs. In ingressu iuuenum pugnis contunditur sponsus. Inter sacrum ineptitur gestibus & nutibus: iaciuntur impudicae uoces. Quis credat illic rem seriam agi? An non turpe est apud ethnicos, idolorum cultores, sanctiores fuisse ritus ineundi co*n*iugij quàm apud Christianos? Nemo no*n* optat sponsam frugalem, pudica*m*, & modestam:

& in ipsis statim initijs docem*us* eas luxu*m*, impudentiam, & arrogantiam. Qui diaconus ordinatur, expurgat conscientiam suam, componit sese ad pietate*m*, ut purus accipiat purum mysterium: quanto magis co*n*gruebat idem fieri in nuptijs, quàm ista quae nunc fieri uidemus? Certat*ur* pompa uestiu*m*: certatur apparatu conuiuioru*m*: certatur donarijs. Humanitatis specie*m* habet, q*uo*d nouis co*n*iugibus datur aliquid supellectilis. Qui mos illud inuexit, ut sponsus exhauriretur donarijs, ex quibus ad ipsum plus odij redit q*uam* gratiae? Quod sic datur, alij redditum non datum, alij debitum existimant. Complures indignantur se posthabitos alijs, quibus datum est maioris pretij munus. Oritur inter ipsos qui acceperunt aemulatio: tum sponsus nonnullam gratiae iacturam facit, aliena*n*s eos suo sumptu, quos studebat conciliare. Et hinc aestimatur inter Christianos nuptiarum dignitas, si q*uam* plurimum rei perierit in donarijs. Adde his insanas impensas in sponsae uestitum. Quur autem no*n* dicam insanas, quum sciam quosdam tantum ae-

ris alieni contraxisse, dum ad ostentationem adorna*n*t sponsam, ut intra duos menses coacti sint & uestes & uasa diuendere, sed iniquiore precio q*uam* emerant. Quid sibi uult talis oste*n*tatio? An metuis ne sponsa tua mundi cultusq*ue* sit futura negligentior? An times ne uideare plus habere me*n*tis, quàm ille qui nuper tali magnificentia decoxit? An uero studio habes tenuioris fortunae ciuibus exprobrare sua*m* paupertatem? An per se paru*m* graue onus est paup*er*tas? Si turpe ducis uinci re mala, nihil agis: ut omnes superiores praecurras, succedet qui te quoq*ue* superet insania. An opes parum obnoxiae sunt inuidiae, nisi iactes etiam & ingeras oculis hominum? Quanq*uam* nihil omniu*m* magis perit, quàm quod in esculenta poculentaq*ue* prodigit*ur*. Pro conuiuio publico nullus proprie gratiam habet: quidam etiam male preca*n*tur co*n*uiuatori, quod per illum febrim & cruditate*m* contraxerint. Atq*ue* in has ineptias interdum profundit*ur* triu*m* annoru*m* census. Et apud Christianos nullae sunt leges sumptuariae, nulli censores, qui talia exempla

coherceant? In hoc coëunt coniugia, ut etiam qui tenues sunt, laborent manibus, quo, iuxta Pauli monita, sit, quod suppeditent suis, deinde largiantur etia*m* aliquid egestate pressis. Et Christiani quibus res est, in ipso limine matrimonij turpiter profundu*n*t, ut iam neq*ue* sit quod eroge*n*t in egenos, neq*ue* quo familia*m* ala*n*t. Iam quod pauperculae uirgines magnifico cultu, sed uel conductitio uel commodatitio, nuptias celebrant, qui candidior est, interpretabitur solatium aliquod paupertatis, quae nunc non tantu*m* molestiam habet, uerum etiam probrum. At quorsum attinet opulentas ostentare strepitum fortunae suae, quam tamen nolunt tenuibus impartiri? Discruciare iuuat inopes, non subleuare. Sufficiat diuitibus sua felicitas, nec alijs paupertatis onus conduplicent exprobrando. Imò quo quisque potentior est, ac locupletior, hoc magis exhibeat alijs exemplum frugalitatis: ita pariter fiet, ut & diuitibus minus inuidiosa sit ipsorum felicitas, & tenuibus minus onerosa paupertas. Quid magni sit, si prae-

potens heroina, gemmis, auro, purpura, pellibus magno emptis co*n*spicienda procedat? Licet his domi, quoties libet, frui. At uere magnificum uereq*ue* splendidum fuerit, si mu*n*do simpliciq*ue* cultu redarguat mediocrium ambitionem, ultra domesticae rei modu*m* semet hisce rebus uenditantium. Vtra speciosior laudatio, stultae ne plebeculae, quae stupens ad gemmarum & auri splendorem, sic loquit*ur*: Hui quantum fundoru*m* illa gestat in corpore? quod in cultu illius uilissimum est, aurum est: interim nec corpus laudatur nec animus: an cordatorum, quoru*m* haec auditur oratio: Quanta est huius praepotentis foeminae probitas ac modestia, quámque mores huius non sapiunt fortunam? Quanto decentius ornatur hac populari munditie, quàm aliae tota suae fortunae pompa? An non pudebit posthac plebeios homines, quibus uix suppetit ce*n*sus par necessarijs usibus, tam insole*n*ter iactare diuitias, quas animo possident magis quàm scrinio? In hisce rebus exempla sobrietatis ac frugalitatis non ab alijs utilius profiscicu*n*tur, q*uam* à

uobis ô principes & heroinae. Libenter enim inferiores imita*n*tur quod à uobis fuerit oste*n*sum: & mediocris fortunae q*ui* sunt, uel pudore continebuntur, ne turpiter luxu diffluant, si conspexerint uobis damnatam esse diuitiarum ostentationem. Intelligent enim id iudicio fieri, quum alioqui fortunae magnitudo, uitaeq*ue* libertas posset apud multitudinem excusare luxum, nisi displiceret animo. Non oportet homines Christianos usquam obliuisci frugalitatis ac modestiae, quibus adeo nihil per luxum oportet perire, ut necessarijs potius aliquid detrahendum, quod subleuandae proximoru*m* inopiae seponatur. Quod si quibus alijs in rebus, fastui, luxui, lasciviaeq*ue* locus esse uidetur, certe in nuptijs, unde uitae coniugalis auspicium sumitur, procul abesse decet. Nunc haec pestis irrepsit etia*m* in ipsa sacra remedia. Quid enim aliud professio matrimonij, quàm abiuratio iuuenilium uoluptatum, stuprorum, comessationum, profusionum, aleae, & si quid est in puellis fastus, si quis amor cultus elegantioris, si quid lasciuiae? Et his malis

dedicatur inter nos coniugium. Quid est baptismus, nisi abiuratio satanae? At nunc illic quoq*ue* superbiae certame*n* est. Deliguntur susceptores, uel pro dignitate, uel in spem munerum. Atqui Paulus docuit, ut qui catechizatur suu*m* catechistam participem faciat omnium suarum facultatum. Nu*n*c praepostere dant qui catechistaru*m* uices geru*n*t, magis ex more q*uam* ex re. Si placebat benignitas in pauperes, poterat clàm alioq*ue* titulo dari, nunc quur sacrame*n*tum ambitio*n*e co*n*taminamus? Salte*m* mors quae diuites aequat pauperibus, summos infimis, debebat nos docere frugalitate*m* ac modestiam. Quid aute*m* nostris funeribus ambitiosius aut minus frugale? Sed satis iam diu mihi uideor rixatus cum moribus uulgi, quos utinam corrigeremus, ut admonitione*m* uertere liceret in encomiu*m*. Nunc ad id q*uo*d intermiseramus nostra sese recipiet oratio. Satis enim ostensum esse uidetur, quibus modis sit ineundum matrimoniu*m*, & initijs actionum ferè respondet exitus. Qui semet in puteos, ut dixi, praecipitant, aut qui incidunt imprude*n*tes, grauiter of-

fenduntur: qui paulatim descendunt in altissimos puteos, nihil patiu*n*tur incommodi: ita qui temere nulloq*ue* iudicio ducunt uxores, hi solent deplorare, sero licet, infelix co*n*iugium: raros autem co*m*perias, quos poeniteat co*n*tracti matrimonij, qui ex consilio maiorum, qui maturo sobrioq*ue* delectu tales asciscunt, quas perpetuo queant amare. Quicquid enim affectuu*m* arbitrio geritur, te*m*porarium est. Quod ratione iudicioq*ue* tractatur, firmu*m* est ac perpetuu*m*. Verum ne in caeteris uaga defluat oratio, ad tria capita contrahemus uniuersum sermonem qui superest: sic tamen ut ab initio proposita diuisione non recedamus. Paulus praecipua quaedam bona recenset, fidem, spem, & charitatem, quae uoces uidentur & totius coniugij felicitatem complecti. Est enim & hic praecipua charitas, quae si adsit, caetera prona sunt ac procliuia. Est huic iunctissima fides, sine qua no*n* potest subsistere mutua coniugum beneuolentia. Est denique spes boni prouentus. Siquide*m* praemia sancte culti matrimonij sunt liberi dociles frugiq*ue*. In primis igi-

tur persequemur quod orsi fueramus de charitate. Primum concilianda, deinde fouenda confirmandaq*ue*, postremo sarcienda, reconcinnandaq*ue* si contingat rescindi. Conciliatur autem, alitur, & constabilitur hisce fermè rebus, materia, similitudine morum, aequalitate, mutuis obsequijs officijsq*ue*, sanctis monitis & adhortationibus, pignoribus, & contrarijs rescinditur. Charitas enim quae leui de causa uertitur in odium, non erat syncera. Quemadmodum ignis è pilis leporinis aut stipulis aridis emicans subito desinit, nisi subsit materia solidior, quae flammam conceptam alat: itidem amor, quem corporum uoluptas, aut aliae friuolae causae gignu*n*t, etia*m*si uideatur admodum uehemens, tame*n* diuturnus esse no*n* potest, nihilo magis quàm hae res unde nascitur. At res solidae, ueluti ferrum, tardius quidem ignescunt, uerum igne*m* semel conceptum diutissime retine*n*t. Rursum sunt materiae quae fumidu*m* & obstreperu*m*, quaedam etia*m* ingrati odoris igne*m* reddunt: talis est amor inter improbos ex turpibus causis conciliatus, iurgijs ac rixis

molestus, co*n*uictus intolerabilis, quem deniq*ue* sequitur foedae buccina famae. Huiusmodi strepitum ac fumum uidere licet inter nonnullos malis auibus coniugatos, adeo ut saepe maritum nonnunqua*m* & co*n*iugem exigat ex aedibus, & uterq*ue* uertit*ur* in uulgi fabulam. Purus aute*m* ignis nascitur ex lignis, quae hinc uocantur acapna, ex cedris odoratus, tranquillus ac purus, si puro linteo ceram puram circumlinas: aut si lino quod uiuu*m* uoca*n*t, eo quod igni non absumitur, suggeras oleu*m* aetate depuratum, nec quicqua*m* aquei liquoris admixtum habens. Talis nimiru*m* non est amor, quem in animis improborum ac stultoru*m* gignit uoluptas, aut ambitio, aut diuitiarum admiratio, aut uitiorum similitudo, sed quem inter pios ac sobrios uirtus conglutinat, qua reuera nihil pulcrius aut amabilius, quae si cerni queat oculis corporeis, longe plures excitaret in amorem sui quàm ulla forma aut ullum orname*n*tum. Sunt rursus materiae quaedam, quae igne*m* citius extinguant quàm concipia*n*t. Huiusmodi sunt & hominu*m* ingenia quaeda*m*, sic

ab omnibus gratijs abhorrentia, ut nec se ipsos amare possint, tantum abest, ut amicitiam cum alijs diu tueri queant. No*n* mirum autem si sunt & inco*n*stantes & infelices amicitiae quas gignit Cupido, quippe caecus & uolucer. Hic est ille Cupido terrestris, Veneris terrenae filius, qui temere immittit nu*n*c in hos nu*n*c in illos, impuros ac meretricios amores. Caecus fingitur, quod talis beneuolentia non coit iudicio rationis, sed temerario carnis affectu: uolucer quod turpis amor facile uertitur in odium, & alterne nunc bellum habet, nu*n*c pacem, nunc inducias, nunc rursum bellum, nihil constans, nihil tranquillum aut perpetuum. Eoq*ue* poëtae amantiu*m* impetu*m* furorem uocant non amorem. Nimirum ubi ratio sepulta est, ibi quid esse potest nisi dementia? Veru*m* philosophus ait, & alterum esse Cupidine*m*, è Venere coelesti prognatum, quo nihil oculatius. Is no*n* exoculat, quos attingit suis iaculis, sed ex caecis reddit oculatos. Hic formas ostendit animorum, qui summi illius pulcri referunt imaginem, quae conspecta protinus rapit

in amore*m* sui, iungitq*ue* puras, iunctas stabilit amicitias, semper in melius maiusq*ue* gliscentes. Nimirum omnis uerae pulchritudinis fons est ipse deus, in quo quicq*uo*d est, pura bonitas est, mera synceritas, pura sapientia. Nec inuidet alijs suam pulcritudinem, impartit largiter, quemadmodu*m* docet Iacobus apostolus, omne donum optimum, & omne donu*m* perfectu*m*, non è terra proficisci, sed è sublimi à patre luminum. Spargit e*ni*m scintillas suae lucis in animos electorum, ex quibus inter bonos oritur amabilis quidam & castus ardor mutuae beneuole*n*tiae, suo fonti respo*n*dens. Quemadmodum enim illa lux non nouit nubilum aut tenebraru*m* uices: itidem sic contractus amor, semper serenus est ac tranquillus, neq*ue* nouit rixarum ac simultatum uicissitudines. Quos igitur hoc glutinu*m* co*m*misit, inter hos non est opus pactis, testibus ac tabulis. Vera uirtus nescit interire. Interna igitur forma, internae opes, interna nobilitas conciliare debet Christiana co*n*iugia: etsi fors alijs ex causis orta est beneuolentia, tamen huc transferenda est

quo fiat perpetua. Est enim hic ordo naturae, ut ab his quae sensibus pate*n*t corporis, proficiamus ad ea quae no*n* nisi mentis agitatione percipiuntur. Nec hunc ordinem in totu*m* aspernatur Christiana pietas, quae corporalibus rudimentis imbecilles homines paulatim euehit & manu ducit ad res animi. Proinde quos in amorem rapit forma corporis, ueluti somnio quoda*m* admonentur illius uere summiq*ue* pulcri, cuius ideo Plato putat in nobis excitari reminiscentiam, quod insita sit ingenijs hominu*m* propensio quaedam ad honesta, quam in brutis nulla*m* esse uidemus. Quod si discusso somnio, me*n*tis oculos, amans intendat in latente*m* animi forma*m*, tum uere pulcris cedunt illa uanae pulchritudinis ludibria. Quemadmodum foetus aediti cognato liquore nutriu*n*tur, & adultorum etiam corpora cognatis eleme*n*tis maxime uegetantur, ita uerus amor ijsdem ferè rebus alitur quibus gignitur. Nam amor quem uoluptas, aut opes co*n*ciliarunt, tam non est uerus amor, q*uam* illa non sunt uera bona. Qui co*n*iugem, bene dotata*m* ducit, no*n* ducturus

nisi dos inuitaret, non amat uxore*m*, sed pecuniam. Qui libidinis causa ducit formosam, suijpsius amore ducitur no*n* coniugis. Quis enim illos dicit amicos, qui senes orbos capta*n*t in spem haereditatis? Nihilo iustius ama*n*s dicitur iuuenis qui puellae struit insidias, erepturus illi si possit quod habet optimum, pudicitiam ac famam honestam. Quaeso quid atrocius moliretur inimicus? An crudelius hostes saeuiunt in captas uirgines? Probitate conciliandus est amor, ac probis item moribus alendus. Efficax habet philtrum, quam uirtus facit amabilem. Vt ameris amabilis esto: nihil autem uere praeter uirtute*m* amabile. Quo magis insaniunt foeminae quaeda*m*, quae fucis, in amorem sui. Eleganter apud Xenophontem Ischomachus hac isagoga castigat uxoris uitium, quam animaduerterat cerussa, purpurisso, stibio, fucis caeterisq*ue* pigmentis utentem, quo uideretur formosior, tum cothurnis altioribus, quo procerior uideretur, quales in tragoedijs gestantes inducu*n*tur diuae & heroinae. Dic mihi,

inquit, uxor, nónne his legibus iniuimus coniugiu*m*, ut quod esset utriq*ue* facultatum in co*m*mune conferremus? Annuit. Iam si posteaq*uam* tu tua*m* portione*m* bona fide contulisses, ego pro ueris gemmis fictitias, pro auro gnesio darem adulterinum: pro torquibus aureis, uitrum auri bracteis oblitum: pro monilibus solidis, ligna auro, argento & incrustame*n*tis obducta, num boni co*n*suleres? Et utrum iudicares me plus tibi contulisse, si talibus technis tibi imponerem, quàm si quod habere*m* ut est in medium co*n*ferrem? Quum uxor respo*n*disset se non posse diligere maritu*m* à quo talibus dolis deluderetur, ille sic perrexit: Atqui nos in hoc potissimum conuenimus, ut alter alteri corporu*m* nostrorum copiam faceremus. An non ita res habet? Quum hoc annuisset uxor: Sum ne, inquit, tibi gratior aut charior futurus, si corpus hoc ut est nullo medicame*n*to uitiatum co*m*municem, aut si os oculosq*ue* minio infectos tibi praebere*m*? Vbi negasset illa coniugis oculos ullo minio pictos sibi gratiores uideri posse, quàm si eos puros intueretur: Et mihi, in-

quit, puta mentem eande*m* esse, nec me tam mentito, que*m* cerussa stibioq*ue* inducis, delectari, q*uam* natiuo tuo colore. Hoc tam commodo sermone correcta mulier, abiecit omnia textoria formaeq*ue* medicamenta. Etenim fucata facies, persona est non facies. Nullus aut*em* tam lenis est maritus qui ferat personata*m* uxorem. Caeteru*m* quae se pingit comitq*ue* secus q*uam* uiro gratum esse nouit, satis declarat sese pluribus uelle placere q*uam* oportet mulierem pudicam: cuius praecipua laus est uni placuisse, cui despo*n*sa est, cui tradita est, cui uelata est. Pingi uirginem coniugatam, adulterij genus est. Quis autem est tam stultus maritus, ut fucis in uxore capiat*ur*, si sciat? quis tam stupidus, ut non sentiat, uel mane dum comitur, uel in balneis, uel in sudore, uel alio quopiam casu decidente fuco, qualem fabulam memorat Galenus? Quu*m* enim in co*n*uiuio lusus agitaretur, quo quisq*ue* cogeret*ur* facer e q*uo*d primus fecisset, ad que*m* ordo p*rae*scribendi ius deferebat: Phryne meretricula, sentiens multas adesse anchusa, purpurissoq*ue*

pictas foeminas, iussit ut quisq*ue* immissas in aquam allatam: manus ilico semel ad faciem admouere*n*t, moxq*ue* linteolo detergerent aquam. Id ubi factum esset, fucataru*m* uultus uarijs maculis deformes apparebant, alibi delapso tectorio, alibi manente, alibi conuulso, sola Phryne ueluti Iota formosior etiam apparebat q*uam* antea, quod nihil haberet fuci. Satis hoc erat poenae meretriculis, nam tales arbitror in eo fuisse co*n*uiuio. Grauiora meretur uxor Christiana, quae marito fucorum praestigijs conatur imponere: nimirum aut ipsa stultissima, aut maritum pro stultissimo ducens, si se sperat falsuram, pessime de mariti moribus sentiens, si credit illum ementitis coloribus delectari. Quid enim dicturus sit uir, cui coniunx osculum petenti, folliculu*m* offerat oblitu*m* bitumine? Aut quid interest per uitrum intueatur maritu*m*, an per stibiu*m*? Iam si maxime maritus obtingat tam stupidus, ut fucorum mendacijs falli gaudeat, no*n* est Christianae, quae coniuge*m* professa est non amica*m*, in eiusmodi mariti uotis obsecu*n*dare. Corporis pudicum usum

debet marito, no*n* scortorum delicias. Procul igitur absint à coniugio philtra, ueneficia, medicamenta, picturae, tantum adsit mundicies in cultu, simplicitas in forma. No*n* amat qui deceptus aut coactus amat. Si maritus est candidus, sufficiet sexus co*m*me*n*datio. Sin est fastidiosior, efficacissimu*m* incantamentum & ἐπαγωγὴν habet morum comitas & oratio*n*is iucu*n*ditas. Apud Olympiadem Alexandri magni matrem delata est muliercula quaedam, in qua*m* deperibat Philippus, quasi medicame*n*tis animum regis in amore*m* sui pertraheret. Itaq*ue* iussit accersi, ubi uenit coràm, forma uisa est liberalis, mores co*m*positi, sermo comis. Tum Olympias: Valea*n*t, inquit, ueneficiorum calumniae, tu medicamentum habes in teipsa. Quanto facilius uxor co*n*iugem, qui cum assidue uiuit, pelliciet in amorem sui? Circe ueneficioru*m* perita fuisse perhibetur, ea uiros ad se pertractos consueuit in uarias ferarum formas uertere, quo facto nec ipsa potiebat*ur* suo uoto, nec illi poterant amare quae laeserat, si mens reddita fuisset. Inter socios Vlyssis, quos in por-

cos uerterat, nihil erat iucundae consuetudinis, nisi forte gru*n*nitus illam delectabat. Solum Vlyssem, quem dementare no*n* poterat diligebat, moribus ac sermone capta potius quàm forma: at ille nec Circen, nec Calypso, quonia*m* ueneficijs uteba*n*tur, amare co*n*stanter potuit, constans in amore Penelopes, quae pro fucis & medicamentis habebat pudicitiam. Inter Christianos uero ne mundus quidem operosior probandus est, ut animi sobrietas non tantum in corporis simplicitate, non ta*n*tum in uictus frugalitate, uerum etiam in uestitu reluceat. Nam ut corpus uestis quaedam est animi, ita cultus tegume*n*tum est corporis: & quemadmodum corpus ipso gestu, uultu, fronte & oculis me*n*tis imagine*m* quandam prae se fert, ita cultus pudici, castiq*ue* corporis uestigia quaedam ostendit. Quanta uociferatio in eum, qui Benedicti aut Francisci profitetur institutu*m*, si uestis professioni non respondeat? Nec minus indecoru*m*, si, qui in baptismo renunciauit mundo & omnibus satanae pompis, toto cultu mundum et satanae pompa*m* prae se ferat. Quod

si qua mulier esset nupta uiro nondu*m* professo Christu*m*, fortasse Paulus illi daret ueniam, si marito gerens morem paulo ambitiosius uestiretur, usurpans interim sermonem Hester: Domine tu scis necessitatem meam, quod abominer signum superbiae & gloriae meae, quod est super caput meum in die ostentationis meae. At quae Christiana nupsit Christiano, debet existimare nihil esse gratius oculis mariti, q*uam* quae professioni Christianae co*n*gruunt. Et si forte maritus no*n* meminit suae professionis, admone*n*dus est ut meminerit. Is si subito mutari no*n* potest, temperandum obsequiu*m* ut paulatim proficiat, & assiduitate flectat*ur* q*ui* uiole*n*tia uinci no*n* potest. Magna uis est uirtutis, si quis eam co*n*stanter urgeat. Monachus qui pro ueste Franciscana sumpsit chlamyde*m* militis, apostata dicit*ur*: Christianus homo, q*ui* pro ueste modesta, uestit*ur* holosericis, q*uo*d Romanis etia*m* imperatoribus olim fuit inuidiosum, imò holochrysis & ge*m*meis, suae professionis habitu*m* abiecit: & hactenus quodammodo apostata est, nisi necessitati reclamet animus.

Habet autem uxor, quo mariti placet iracundiam, ob cultus modestiam obortam. Poterit enim illum his uerbis compellare: Mi charissime co*n*iunx, nónne sic inter nos co*n*uenit, ut paribus studijs seruiremus pietati, qua*m* in baptismo professi sumus? Conuenimus. At pietatis regulam unde potius petemus quàm è sacris literis? Non aliunde melius. Nec postulas ut tibi morem geram, si quid praecipias quod palàm aduersetur praeceptis earum. Non sum tam impius ut quicquam tale postulem. Nec alia fuit unqua*m* mea de te opinio, ueru*m* beatus Paulus scribens ad Timotheum, euide*n*ter praescribit qualis debeat esse cultus matronaru*m*: Similiter, inquit, & mulieres in habitu ornato, cu*m* uerecundia &[+] sobrietate ornantes se, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis uel ueste preciosa, sed quod decet mulieres promittentes pietatem per opera bona. Vult hic Paulus uxorem esse tectam, non nudam oculis populi, deinde tectam habitu decente foemina*m*, quae profiteatur pietatem: Decoru*m* autem cultu*m* non esse in co*m*positione aut tinctura

[+] *1. Timot. 2.*

crinium, nec in auro gemmisue collo circundatis, nec in purpura byssóue preciosa: sed in ueris ornamen*t*is animi, quae sunt uirtutes. Quemadmodu*m* euiden*t*ius etiam[+] docet Petrus: Similiter & mulieres subditae sint uiris suis, ut etiam qui no*n* credunt uerbo, per mulierum co*n*uersationem sine uerbo lucrifiant, considerantes in timore sanctam co*n*uersationem uestram: quarum non sit in capillatura aut circundatio auri, aut indumenti uestimentorum cultus: sed qui absconditus est in corde homo, in incorruptibilitate quieti & modesti spiritus, qui est in conspectu dei locuples. Sic enim aliquando & sanctae mulieres, spera*n*tes in deo, ornaba*n*t se, subiectae proprijs uiris. Si princeps apostolorum uestitus modestia*m* praecipit ijs, quae maritis impijs nuptae sunt, quo pertraha*n*tur ad Christianismum: quanto minus conuenit ab uxore Christiana co*n*iugem professionis eiusdem, exigere cultum, nec decorum pudicis foeminis, nec utilem ad tuendam pudicitiam? Qua*n*to satius hoc sumptus, quod male periret ornando corpori, subleuan-

[+] *1. Pet. 5.*

dis pauperum necessitatibus impe*n*detur?

Rectissime quidem dictum est ab[+] antiquis, similitudinem praecipue moru*m* & ingeniorum, amoris esse parentem: sed plurimu*m* refert quae sit materia similitudinis. Turpiter e*ni*m cohaere*n*t, quos co*m*munia co*n*ciliant uitia: nec satis firmiter cohaerent, quos res fortunae ludibrijs aut casibus senióue obnoxiae conglutinaru*n*t, q*uo*d genus sunt uoluptas, aetas, forma, dos, ualetudo, uires. Solus uirtutu*m* co*n*sensus nodu*m* habet Herculanu*m*, que*m* olim et in nuptijs sacrum fuisse legim*us*. Neq*ue* tame*n* omnino falsum est, quod prouerbio Graeco dici solet, homines co*n*ciliari malis, non animi sed fortunae: ueluti nothae cum notho melius co*n*uenit, aut exuli cu*m* exule, cum ancilla seruo, claudae cum mutilo, deformi cu*m* deformi.

[+] *Similitudo.*

In similitudine uero spectatur[+] aequalitas. Quanq*uam* potest incidere similitudo, inter quos non est aequalitas: rursus aequalitas, inter quos non est similitudo. Quum paup*er*cula nubit praediuiti, nec similitudo est nec aequalitas, et ideo dicitur in seruitutem dari potius q*uam* in matrimoniu*m*. Rursus

[+] *Aequalitas.*

quu*m* summo loco nata nubit plebeio, nec firmae sunt nec expertes infamiae nuptiae. Quu*m* opibus, aetate, genere, forma pares coëu*n*t, pariter et similitudo adest & aequalitas. At quu*m* praediuiti plebeio nubit claris maioribus prognata, licet re praetenui, similitudo quide*m* no*n* est, sed tame*n* adest aequalitas. Item quu*m* eruditione praecellens ducit nobilem, aut insignis medicus bene dotata*m*, inter dissimiles est aequalitas, dum inter se paria faciunt, dissimili bonorum genere. Inter Christianos autem no*n* oportet esse morosam aestimatione*m* aequalitatis, quos dominus Iesus, cuius auspicijs coeu*n*t nuptiae, tot modis aequauit, eade*m* morte redemit, eode*m* sanguine lauit, eade*m* fide iustificauit, eode*m* spiritu uegetat, ijsdem roborat sacrame*n*tis, eode*m* dignat*ur* honore cognominis, fratres illos uoca*n*s ac filios dei, ad eande*m* haereditate*m* uitae coelestis uocauit omnes. Quid hic tu supputas reditus? q*ui*d generis imagines ex annalib*us* co*n*fers? Co*n*sidera no*n* quid nati sitis, sed q*ui*d renati. Ignobilis tibi uideri non debet, quam deus agnoscit pro filia, Christus pro sorore.

Pauper uideri qui potest, qui cohaeres est Christi? Hic erit Christiani candoris, ut suam quisque coniugem sibi commendet pensatione bonorum. Contigit infeliciore forma, specta decus animi. Abunde formosa est, quae pudica est, quae sobria, quae modesta. Contigit indotata, sed industria, sed frugalis, ad rem parandam alacris, ad seruandam uigilans: sat habet dotis, quae tali dotata est ingenio. Verum hic adhibendus est columbinus ille simplex & Euangelicus oculus, no*n* ille pharisaicus, iniquus & inaequalis. Sunt enim conspicilla, quae, quae res ostendu*n*t maiores quàm sunt, & sunt quae minores uideri faciunt: sunt quae lucem addunt, sunt quae caliginem: deniq*ue* sunt quae longius semota reddunt conspicua, propius admota obscura*n*t. At pharisaic*us* oculus sui dissimilis & inaequalis est, quu*m* intuetur aliena mala, etia*m* quae minima sunt, uidentur maxima: rursum quu*m* ad propria mala deflectitur, quae maxima sunt, uidentur minima: imò uel caecutit non uidens: uel hallucinatur, aut, ut Graeco uerbo melius dica*m*, παραβλέπει, uir-

tutem esse iudicans quod est uitium: rursus in alijs ut uitiu*m* detestans quod est uirtutis: ad ea quae procul absunt lynceus ac perspicax, ad proxima lusciosus: quales feruntur oculi lamiarum, quae domi nec ea uident in quae impingunt: foris nihil tam abstrusum quod no*n* perspiciant. Huic longe diuersus est oculus ille bonus & colu*m*binus, ad quaedam proximi uitia conniuens, quaedam benigne interpreta*n*s, quaedam eleua*n*s, propriorum malorum iudex iniquior. Vbi tales adsunt oculi, non facile pariet dissidium inaequalitas. Et tamen iuxta sensum humanum, minus inaequalitas habet periculi, si uir praecellat, quàm si mulier, quod in illo plus ualeat ratio, in hac magis regne*n*t affectus: quibus si accedat materia, facile rapiunt ad mariti contemptum. Erit autem hoc humanitatis Christianae, si forte contigit uxor, multo inferior his bonis quibus uulgus aestimat homines, huic aliquanto plus honoris de ferre, quàm si paria cum marito faceret. Quibus res sunt minus secundae, proniores sunt ad male suspicie*n*dum, adeo ut sae-

penumero, quod casu iocóue factu*m* est, rapiant in contumelia*m*. Si puella*m* felici forma praedita*m*, ludens appelles aniculam, no*n* offendetur: offenderetur aut*em* prouectior, ac forma paru*m* secu*n*da. Sic Paul*us* nos docuit, membris nostri corporis minus honestis plus addendum honoris. Id aut*em* quu*m* facimus, utiq*ue* nobis ipsis honore*m* deferimus. Proinde maritus qui dehonestat coniuge*m* sua*m*, nónne seipsum dehonestat? Perpetuo quide*m* oportet utru*m*q*ue* alteri deferre honorem, sed potissimu*m* alijs praesentib*us*, aut altero absente. Nullus co*n*temnet mulierem q*uam*uis humilem, si uiderit ea*m* suo marito preciosam & unice chara*m* esse. Ne sic cogites: Haec sic nata est, ta*n*tillum attulit: sed, uxor est. Multo minus haec cogitatio congruit uxori: Indignus est cui ceda*m* ac p*ro*fera*m*. Sic potius cogitet: Maritus est, cui du*m* praesto officiu*m*, domino praesto. Rursum maritus sic obsecu*n*det uxori, ut supercilliu*m* aliquando deponat, autoritate*m* nunq*uam*: saepe come*n*sese praebeat, abiectu*m* nunq*uam*. Hoc p*rae*scribit natura, ide*m* docent sacrae literae, deniq*ue* sic expedit ipsis etia*m* mulieribus. Et in p*er*sonis

diuinis ordo est, licet nulla sit indignitas. Vbi null*us* est ordo, ibi nec honor est. Caeteru*m* ubi curr*us* boue*m* agit, hoc est, ubi p*rae*posterus est ordo, ibi su*m*ma est infelicitas. Hic bifaria*m* peccat*ur* utrinq*ue*. Su*n*t e*ni*m mariti, qui coniuges opule*n*tas honestoq*ue* loco natas, quoniam arte care*n*t eas moderandi, deprimu*n*t et abijciu*n*t, quo dignitate detracta, facilius imp*er*ent submissioribus. Qui quide*m*, mea sente*n*tia, nihilo co*n*sultius faciu*n*t, q*uam* illi, qui quonia*m* ob humilitate*m* aut imbecillitatem corporis, siue ob imperitia*m* artis equestris, no*n* possunt in equos generosos & altos co*n*scendere, doce*n*t illos flexis genibus submittere sese. Tales nimiru*m* uidere est et amicos et principes quosda*m*. Illi uiles ac depressos reddu*n*t amicos, quo magis habea*n*t obseque*n*tes: hi populu*m* & finitimos laedu*n*t attenua*n*tq*ue*, quo sua*m* augea*n*t potentia*m*. Atq*ui* quemadmodu*m* qui sic tractat amicos, iam et ipse ex amico tra*n*sijt in dominu*m*, habetq*ue* pro amicis seruos et adulatores: itide*m* princeps, qui no*n* nisi malo suoru*m* ac finitimoru*m* nouit ornare potentia*m* sua*m*, ex principe uidetur in tyranni nomen degenerasse: nec

iam habet ciues aut socios, sed mancipia, & hostes dissimulatos. Caeteru*m* qui callet arte*m* gere*n*di principatus, populu*m* quem nactus est humile*m*, euehit ad dignitatem: sin nactus est praepotente*m* & illustrem, erigit animum suum, ut praeclaris uirtutibus industriaq*ue* moderandi, ditionis suae splendorem aequet, aut etia*m* superet. Idem multo magis oportet fieri in amicitia: cui si de sit aequalitas, iam amisit amicitiae nomen. Proinde si quid habet uxor eximiae dignitatis, ne deprime quod eminet, quemadmodum agasones solent emine*n*tem clitellarum partem impositis saxis ad aequalitatem redigere: uerum adnitere potius ut decoribus uirtute partis assurgas ad uxoris dignitatem. Certe non inuidebit uxoris sple*n*dori, qui semper cogitarit, id quod res est, omnia bona co*n*iugis magis esse uiri quàm uxoris. Eodem animo sunt erga familiam, perinde quasi singulis inuidea*n*t, non ferunt erectos animos, nec perpeti queunt nisi abiectissimos: tum denique agnoscu*n*t pro suis. Tales, opinor, famulos suos uertere*n*t in asinos, si possint, quo ma-

gis haberent obnoxios seruituti. Hic locu*m* habet mimus ille celebris: Male imperando summum imperium amittitur. No*n* est speciosa res imperare asinis, aut hominibus, haud ita multum ab asino differentibus: sed erectis, liberis & excelsis ingenijs liberaliter imperare, praeclaru*m* est. Hic uxor ita cedit uiro, ut socia sit imperij, ut latus uiro claudat. Pecca*n*t igitur mariti, qui uxores, quantum possunt, uertunt in ancillas. Nec minus pecca*n*t ij, qui suapte culpa uxores sibi uertunt in dominas: quem admodum crassa quide*m* Minerua, sed uerissime monet Epictetus. Dum enim uiret aetas & forma, uoluptatis amore nimium indulgent illarum affectibus, captant muneribus, quod non sine causa prophanis etiam legibus uetitum est: permittunt illis in cultu, in uictu, in excursionibus, in fucis, breuiter, in omnibus animo suo morem gerere: adulantur illis abiectissime, se seruos, illas dominas appellando. Vbi defloruit aetatis gratia, ia*m* uere dominas habent, & quidem imperiosas: de quibus tamen mariti iure queri non possint, quum

eas ipsi tales reddiderint. Deprimere dignitatem uxoris, quo uelut ancillae quod libet imperes, tyrannidem sapit: abijcere te sub uxoris imperiu*m*, extremae stultitiae est. Qui frenum moderari nescit, hunc frequenter excutit generosus equus, quu*m* peritus tuto premat tergu*m* illius. His duobus modis no*n* pauci peccant co*n*iuges. Totide*m* modis pecca*n*t foeminae. Quaeda*m* e*ni*m sibi displicent, marito sua*m* excellentia*m* uelut inuidentes, seseq*ue* in seruitute*m* datas, non in matrimoniu*m* elocatas queritant*ur*: q*uo*d nequaq*uam* facerent, si subrectae animis cogitarent, omne*m* mariti felicitate*m* uxori co*m*mune*m* esse. Cui igitur inuides ô mulier, quae inuides marito? cui nisi tibi ipsi? Odiu*m* profitentur multi, nemo fatet*ur* inuidia*m*. Minore*m* e*ni*m se profitetur quisquis inuidet. Si res tam execrabilis est, inuidere felicitati alienae, quanto turpius est quenq*uam* inuidere sibi? Ediuerso no*n*nullae, quo co*n*iugibus suis imperent pro suo arbitratu, traha*n*tq*ue* ceu bubalu*m* naribus quò uelint, dementa*n*t eos ueneficijs, quae philtra uocant Graeci, quod nole*n*tes etia*m* in amore*m* pertrahant. Quid tande*m* his

artibus proficiunt? Exemplo Circes cum suibus & asinis aetate*m* degunt. Quid enim aliud sunt, quibus uenena precesq*ue* magicae mente*m* excantaru*n*t? Quanq*uam* quid mentis habe*n*t tales foeminae, quae malu*n*t imperare stupidis, attonitis, & mente captis, q*uam* parêre sapie*n*tibus ac sanis? In p*ro*fectio*n*e uero quis sanus no*n* malit seq*ui* uidente*m* & uiae gnaru*m*, q*uam* ducere caecum? Si lethargus aut paraphrenesis, aut casus quispia*m* reddiderit maritu*m* me*n*tis paru*m* integrae: nónne clamitaret uxor, se mulere*m* o*mn*iu*m* miserrima*m*, cui cu*m* demente sit aetas om*n*is exige*n*da? Et felix sibi uidet*ur*, quae ex sano reddiderit insanu*m*? De obsequendo iam ante no*n*nihil[+] attigim*us*. Nulla est natura ta*m* om*n*ibus numeris absoluta, ut no*n* aliqua ex p*ar*te sit q*uo*d mutatu*m* uelis. Nec temere reperias ho*mi*nu*m* par, ta*m* co*m*positu*m* ad p*er*petua*m* uitae co*n*suetudine*m*, quin co*n*uict*us* satietas oboriat*ur*, nisi uicissim alter alteri obsecu*n*darit in loco. No*n* necesse habet maritus, que*m*admodu*m* ait è comoedia pater, o*mn*ia pro suo iure agere, multo minus uxor. Que*m*admodu*m* inge*n*tes uentoru*m* tumult*us* no*n*nunq*uam* sedat exigua pluuia, ita

[+] *Obsequia.*

rixam in immensum exitura*m*, si quis repugnet, co*m*ponit ac mitigat lenis co*m*modaq*ue* respo*n*sio, no*n*nunq*uam* & iocus in te*m*pore dict*us*. Sermo lenis componit iras, atq*ue* idem facit interdum & silentium. Sunt qui facile & acriter commouentur, sed quorum ira ut subito oboritur, ita mox subsidit si nullus instiget. Hic maximo malo facillimu*m* erit remedium, obticuisse tantisper, dum animus ad se redierit. Quod ubi factu*m* fuerit, non solum manet incolumis pristina gratia, uerum etiam accessit aliquid uigoris. Etenim qui sibi redditus est, agnosce*n*s se praeter causam fuisse commotum, iam ipse sibi irascitur, magisq*ue* propitius est uxori, quae frustra destomachantem sua lenitate perpessa sit. Itaque si quid erit eius generis, ut referat admoneri maritum, suo tempore tractabiliorem inueniet uxor sermoni necessario. Nec conuenit uxorem meminisse, si quid per iracu*n*diam dictum est odiosius, maxime quum ipse non meminerit qui dixit. Sic potius cogitet: Haec ira loquit*ur* no*n* maritus. Hic silentiu*m*, quod semper ornat pudica*m* matrona*m*, etiam prae-

sens adferet pharmacu*m*. Ne tame*n* eiusmodi sit silentiu*m*, ut tacente lingua uultus sit loquax, contumacia*m* & neglectum mariti prae se ferens. Siquidem hoc loquax silentium peius est quouis sermone. Sit uultus reuerens ac submoestus, hoc est, animi prae se gerens imaginem, nihil habens toruum aut superciliosum. Vt sunt autem qui responsantem non ferant: ita reperias qui non leuius offendantur silentio. Hic, iuxta Graecoru*m* prouerbiu*m*, animi aegre affecti medicus adhibebit*ur* lenis & salubris oratio, parca uerbis, sed accommoda, ut media sit inter silentiu*m* & responsum. Dic rem melius habere quàm delata sit, aut facillimum esse remedium, aut uociferando quod factum est infectum fieri non posse. Si periculum est, ne quamuis blandis dictis offendatur, tutissimum praesidium est sile*n*tium. Caeterum asperis uerbis ne tum quidem agendu*m* est cum marito, quu*m* maxime est placidus. Ete*ni*m uxore*m* pugnare cum uiro, cum deo pugnare est, qui dixit: Quia sub potestate uiri eris, & ipse dominabitur tui. Mitigat quidem hoc ius cha-

ritas: sed tamen no*n* aufert autoritatem uiro. Paulus ideo mulieres iubet silere in Ecclesia, quod potestatem habeant super caput suu*m*. Idem mulieris caput uiru*m* appellat. Pietas igitur hortatur, ut uiro mulier subdita sit. Quod si minus traditu*m* esset diuinis literis, tamen ipsa ratio suaderet, esse lenibus dictis aut silentio potius ute*n*dum quàm ferocia. Quid enim optat prudens mulier, nisi ut à marito q*uo*d uult impetret? Quod si plus impetrat sermo blandus ac modestus, *quam* ferox & asper, quid opus est experiri iurgijs, quae ferè nihil aliud proficiunt, q*uam* quod ex irato reddu*n*t insanu*m*? ut ne dicam interim, quod no*n*nunq*uam* pro malis dictis referunt*ur* mali pugni. Boreas uentus est omniu*m* uehemen*t*issimus, agita*n*s nubes, ciens tonitrua, diffringe*n*s quercus, excitans terraemotu*m*. Contrà Zephyrus est omniu*m* placidissimus, ad cuius aura*m* flores exiliu*n*t e terra. Et tamen quu*m* Boreas conatur ui penula*m* auellere uiatori, quid proficit? Nimiru*m* ut ille magis ac magis astringat penulam, aut ueste*m* sumat uillosiore*m*. Caeteru*m* ubi leui flatu spirare coeperit Fa-

uonius, iam ultro ponit & penula*m* & tunicam. Saltem hoc exemplu*m* admoneat uxorem, quanto consultius sit cum uiro blandius agere, q*uam* iurgijs contendere. Ignem, inquit Pythagoras, gladio ne fodias. Ac recte monuit nobilis ille mimographus: Bona mulier parendo apud uirum imperat. Honestissimum uictoriae genus, patiendo uincere. Foeminae pulcherrimu*m* imperij genus, obsequendo imp*e*rare. Quod si molesta est toruitas, qua*m* uirili sexui addidit natura: cogitet mulier ha*n*c austeritate*m*, etia*m* si no*n*nu*n*q*uam* subamara est, esse salubre*m* familiae. Est hoc germe*n* q*uo*dda*m* fortitudinis. Vbi p*ro* co*n*iugibus ac liberis subeundu*m* est uitae discrimen, quae maritalis animi praesentia. An hic in co*n*iuge desideret uxor abesse mascula*m* ferocia*m*? Vbi petit*ur* fama matronae, quid no*n* audet maritus? Feras igit*ur* ô mulier, toruu*m* ill*u*d genuinu*m* tui co*n*iugis in quotidiano co*n*uictu, q*uo*d experiris tibi salutiferu*m*, si qua*n*do res exigat forte*m* uiru*m*. Vbi p*ro*pulsanda est uis hostiu*m*, à fortunis, à capitib*us* tu*m* tuo tu*m* liberoru*m* tuoru*m*, utru*m* tu*m* maritu*m* simiu*m* esse malles an leone*m*? No*n* dubiu*m* q*ui*n leone*m*. Obserui igit*ur* leoni tuo co*m*modis

moribus, caue*n*s ne illius iram merito in te exasperes. Plures te ueluti lea*m* reuerebuntur, si tu leoni tuo detuleris reuerentiam. Praestat esse leam amico leoni subditam, quàm habere collusorem simium. Olim sponsa quu*m* primum in aedes sponsi deduceretur, ex more talibus uerbis alloquebatur illum: Vbi tu Caius, ibi ego Caia. Itidem & tu tecum cogita: Vbi tu leo, ibi ego lea: ubi tu dominus, ibi ego domina: ubi tu herus, ibi ego hera: ubi tu domus gubernator, ibi ego gubernatrix. Caeteru*m* si pro Caia tentes agere Caium, iam nec domus erit nec familia. Sunt tame*n* in quibus & maritus interdu*m* cedere debeat uxori, uel quia nullius momenti sunt, uel quia proprie ad muliebrem functionem pertinent, uel quia uehementer ad rem familiarem pertinent. Primi generis exemplum erit, si certo genere cultus delectet*ur* mulier, qui tamen nihil habeat dedecoris: aut si suis quibusdam ieiunijs aut precib*us* teneatur. Ad haec interdum conniuendu*m*, tametsi tutius est uxorem sic assuescere, ut in maximis pariter ac minimis obtem-

peret animo coniugis sui. Proinde conniuendum erit potius quàm obsequendum. In his autem quae sunt matronalis prouinciae, quod genus sunt, cura rei culinariae penuariaeque, cura infantium & ancillarum, maritus non facile interpellabit uxorem, nisi uiderit aliquid admonitione dignum, & cedere non grauabitur, si uiderit illam plus sapere. Et in serijs rebus habet ille sexus nonnunquam mascula consilia, ueluti quum hortatur ad deponendum simultatem. Tribuunt enim philosophi muliebri sexui solertiam, hoc est dexteritatem quandam in consilijs extemporarijs, quod multa cogitatione negentur proficere, quemadmodum uiri. Et uiris nonnunquam uehemens affectus excussit iudicium. Hic si bene monet uxor, ne pigeat audire uirum. Obtemperauit Abraham Sarae coniugi, ac uariantibus sententijs passus est uxoris suffragium uincere. Eiecit ancillam cum filio. Atqui primum durum erat audire: Eijce filium tuum cum matre sua. Sed audit à domino: Ne tibi uideatur asperum super puero tuo, & ancilla tua. Omnia quaecunque dixe-

rit tibi Sara, audi uocem eius. Puta & tibi marite idem dici à domino, quoties id q*uo*d admonet uxor, ad fama*m* salutémue tuam pertinet. Quicquid enim tibi dixerit ratio, hoc à domino dictu*m* existima. Multis saluti fuit seruorum consilijs obtemperasse, quo minus te pigeat admittere confilium uxoris. Quorundam autem est tanta morositas, ut si quid alteri placuit, ob hoc ipsum displiceat, quod illi placuit: nec ulla res tam friuola est, in qua dignet*ur* alter alteri concedere. Inter tales non mirum est si friget charitas. Iam est hominum ingenijs insitum ἀψῖκορον quiddam, id est, fastidium quoddam praesentium, quo sit ut nihil diu placere queat, sed iucu*n*dissimarum etiam rerum ilico suboriatur satietas. Cui malo duplex est remedium, intermissio et officium. Nam intermissio consuetudinis quodammodo renouat amicitiae iucunditatem, & officijs mutuis, non aliter quàm ignis leni aura, alitur beneuole*n*tia mutua. Intermissione recte consulit*ur* amicitiae uergenti in taedium. Caeteru*m* interruptio conuictus inter maritum & uxorem affectan-

da non est: multis illam praescribit necessitas, ueluti negociatoribus & aulicis: eo quod beneuolentiae connubiali plus imminet periculi ex diutina segregatione, quàm ex perpetua coniunctione. Secubandi uero quis modus sit habe*n*dus, Paulus diligenter praescribit, quae res sanè si commode adhibeatur & ex consensu mutuo, multum attulerit adiumenti ad seruandam co*n*iugalis beneuolentiae fragrantiam. Munusculis alere beneuole*n*tiam[+] ineptum est. Emptus amor non est amor, nisi forte talia sint munuscula, ut non precio sed symbolo quopia*m* aut ingenij monume*n*to commendentur, aut iocum habeant no*n* illepidum. Quod genus sunt, epistolae, carmina, prisca nomismata, nouae rei pictura. Quanquam in matrimoniu*m* no*n* est tutum recipere re exemplum, quod lege uetitis fenestram aperiat. Et officij quide*m* uocabulum co*m*plectitur quicq*ui*d facere debet uxori maritus aut uxor marito: Qualia sunt & inter liberos ac pare*n*tes, seruos ac dominos, de quibus suo loco nonnihil dicetur. Sine illis enim non constat ulla familiae

[+] *Officia.*

co*n*cordia. Sed nos interim de leuiore quodam officiorum genere loquimur, quibus tame*n* alitur seruaturq*ue* mutua charitas, ac mitigatur si quid forte subortum est alienoris animi. Cuius generis sunt illa, Maritum proficisce*n*tem cum osculo faustisq*ue* precationibus dimittere, redeuntem à peregrinatio*n*e cum suauio uultuq*ue* alacri excipere: Rursus euntem ad forum aut in aulam, ad limen usq*ue* deducere: Redeuntem hilariter excipere, in co*m*pellando non praetermittere charitatis aut honoris uocabula. Non decet uxorem de absente marito multa uerba facere, ne in laudem quidem illius: si tamen ita res poscet, sit sermo breuis & honorificus: si quid in marito uitij est, uel dissimulans, uel eleuans. Deinde si quid senserit marito charum esse, siue sit auicula, siue canis, siue aliud quiduis, eius cura*m* praecipua*m* agat. Haec leuia sunt, tame*n* non leue momentum adferunt ad retinendam inter coniuges beneuolentiam. Similibus officijs maritus certabit cum uxore. Si quid peccatum erit, officijs abolebitur offensa: si nihil erit, excitabitur ac reiuue-

nescet beneuolentia. Iam & liberi[+] communes si contingant, adamantinis uinculis astringunt co*n*iugalem amicitiam. Verum non ut officiosus esse potest qui uult, ita potest & liberos sibi dare. Illud tamen in nobis est situm, ut pietatis affectum in illos geramus. Porrò quo chariores erunt liberi, hoc minus offensarum coalescet inter maritum & co*n*iugem. Qui solo ductu naturae uiuebant, liberos appellarunt pignora. Pignus autem datur ad confirmationem contractus, in quem usum dantur & obsides. Ac principes quidem dum conantur foedus inire perpetuum, eos quos habent charissimos, dant, ac sumunt obsides, in quos saeuitur interdu*m*, si fides alterutrius eluserit. At natura quanto sanctiora pignora comme*n*ta est? Quum uxor gignit marito, uterq*ue* alteri dat obsidem, in quo spiret uterq*ue*, ueluti duobus in unum co*n*flatis, quod utriq*ue* sit charius quàm ipse sit sibi. Hac arte natura maritum uxori ac uicissim uxore*m* marito dedit obsidem, ut iam distrahi nec uelint propter insitam erga liberos charitate*m*: neq*ue* possint, quod li-

[+] *Pignora.*

berorum possessio sit indiuisibilis. Verba diuerte*n*tium sunt, tua tibi habe. Caeterum quum ue*n*tum erit ad liberos, cui dices, tua tibi habe? Hic neuter sua sibi habere poterit, nisi simul habeatis, quod ambobus ex aequo co*m*mune est. Atq*ue* hic co*n*templari licet miram naturae sollicitudinem, in eode*m* uultu duos repraesentat. Illic agnoscit uxoris imagine*m* maritus, & uxor agnoscit mariti simulacrum. No*n*nunquam relucet aliquod auitae figurae uestigiu*m*, interdum & propatruu*m* aut proamitam expressam dicas, quo pluribus argumentis tibi comme*n*daretur pietatis affectus erga liberos. Proinde qui ad hu*n*c naturae sensum obsurduerunt, no*n* dicam quod iam desierint esse Christiani, homines esse desierunt, imò infra brutorum naturam degeneraru*n*t, & ultra leonum ac tigridum feritatem efferati sunt. Equide*m* hanc esse causam arbitror, quod nullum extet speciale praeceptum quo parentes iubentur diligere liberos suos, que*m*admodum nemo iubetur seipsum diligere. Solon rogatus, quur nullam poe-

nam statuisset in parricidas, quum leuioribus etia*m* commissis poenas indixisset: respondit se nunquam fuisse suspicatum, in ciuitate sua exoriturum tam impium facinus. Hanc legem sic insculpsit intimis omniu*m* affectibus natura, ut superuacanea uideat*ur* humana lex. Atq*ue* illud interim mirum, nusq*uam* extare plura officioru*m* exe*m*pla, q*uam* ubi nulla lex est officiu*m* exigens. Historici co*m*memora*n*t amicoru*m* paria no*n* ita multa. Caeteru*m* uita mortaliu*m* scatet exemplis patru*m*, quos no*n* piguit suae uitae iactura, liberoru*m* uitam redimere. De Aenea legis: Omnis in Ascanio chari stat cura pare*n*tis. Clamat apud Esaiam dominus: Nunquid[+] obliuisci potest mulier infantem suum, ut no*n* misereatur filio uteri sui? Sed uae maliciae mortalium. Inueniuntur inter Christianos, quae recens aeditos infantes iugulant: quae cientes aborsum, necant etiam nondu*m* natos. Sed facessant ab hoc sermone rara quaeda*m* portenta uerius quàm exempla. Ergo si liberi contingunt, habetis obsides mutuae charitatis: si non contingunt; non est orbitas ubi uiuit charitas.

[+] *Cap. 49.*

Sic enim Helcana consolatur uxorem suam: Quamobrem affligitur cor tuu*m*? Nunquid non ego melior tibi sum q*uam* dece*m* filij?

Iam institutio coniugis ut plurimu*m*[+] adfert momenti ad co*n*glutinandam charitatem, ita magna ex parte uiris in manu est. Etenim quod de liberis dixit comicus, no*n* minus conuenit in uxore*m*: Vt suam quisq*ue* uult esse, ita est. Quemadmodu*m* igitur deligenda est coniugio quae docilem ac tractabilem indolem prae se ferat, ita post initu*m* co*n*iugium nulla debet esse potior priórue cura marito, quàm ut uxoris animu*m* imbuat philosophiae Christianae decretis, paulatim instillans amorem studiorum ac uerae uirtutis. Si fortunae patiuntur ocium, saluberrimum est puellam Graecis Latinisq*ue* literis erudiri. Sin facultatum tenuitas uocat ad operam manuaria*m*, tamen hactenus erudienda est, ut expedite legat linguam popularem. Ex libris enim aliunde uersis hauritur non minima pars sapientiae. Veru*n*tamen ne muliebris animus ad inania somnia delabat*ur*, prius à marito certis dogmatibus ad lectionem praepara*n*da

[+] *Institutio.*

est, & in ipsa lectione tam diu gubernanda, donec iam sine cortice nare consueuerit. Neq*ue* uero haec eò pertinent, ut mulier negligat conciones Ecclesiasticas, sed potius ut eas maiore cum fructu audiat. Audiet igitur illas & frequenter et reuere*n*ter, sed plus eruditionis illinc domum referet, si lectione praeparata accesserit. Quod si lectio desit, maritus instructor, lectionis uice fuerit, per hunc exercenda est uxor, non solum in hoc ut intelligat audita, uerum etiam ut meminerit. Multis enim inexercitatis sic elabuntur omnia, ut nihil referat audisse. Credunt autem supra uires humanas esse tam prolixam oratione*m* memoria complecti, quum exercitatis nihil sit facilius. Ad intelligentiam igitur simul & ad memoriam conducet, si priusquam adeas concionem, argumenti summa*m*, de quo uerba facturus est ecclesiastes, praedidicerit uxor. Curabit obiter & illud maritus, ut eis audiendis assuescat qui dicunt quàm optime. Primum enim quod optimum eligendum est, id fiet assuetudine iucundum etiam. Post auditam igitur

communem co*n*cionem maritus, ocium & locum nactus, exiget ab uxore quod audiuit, nec oportet prima*m* exactionem esse seuera*m*, blanditijs & laude condulcanda est, donec proficiat rudis animus. Interim dilige*n*ter indicabit maritus quomodo sit ingressus Ecclesiastes, in quot propositio*n*es diuiserit concione*m*, quo quanq*ue* modo propositione*m* sit prosequutus, quid in quaq*ue* dixerit dignum memoria, tum si quid parergum admiscuerit, aut si quid in peroratione noui adiecerit. Hinc nascetur mulieri iudiciu*m* simul & memoriae uis. Nec alienum fuerit quasda*m* argumentationum formas seu rectas seu uitiosas indicare, tum usum similium & exemplorum. Ad haec enim, quonia*m* à natura proficiscunt*ur*, nemo non docilis est, & possunt crassiore, quod aiu*n*t, Minerua tradi. Vbi id erit unum atque alterum mensem factum, iamq*ue* certu*m* iudicium, certaq*ue* memoria parata fuerit uxori, tum expediet interdu*m* diuersas audire co*n*ciones hac lege, ut uxor quod audiuit uiro communicet, uir uicissim uxori. Hoc pacto fructus cognitionis duplicabit*ur*

non absq*ue* sancta confabulationis uoluptate. Sensim aute*m* maritus eximet è pectore co*n*iugis uulgares ac praeposteras de rebus opiniones, proq*ue* his ueras ac philosophicas inseret. Muliebre corpus nihil praeclari gignit, nisi maritus seme*n* generosum indiderit: & si quid gignit, informe quidda*m* est, è corruptis humoribus co*n*cretum, medici molas uocant. Id multo periculosius accidit in animis foeminarum, nisi uir saluberrimas opiniones, ueluti semen efficax, instillarit, unde mox pullulabit honestissimus uirtutu*m* prouentus, pietatis, sobrietatis, pudicitiae, modestiae. Ast ubi mulier iam senserit sese ex institutione mariti transformatam, ac seipsam contulerit cum ea quae prius fuerat, tum incipiet apud sese dicere: O me felicem quae in talem maritum inciderim. Qualis eram futura belua, nisi hic institutor obtigisset? Iamq*ue* incipiet non solum diligere ut maritum, sed suspicere ut praeceptorem, reuereri ut patrem: aut ut Christianius dicam, deu*m* in marito uenerari. Hic nouo Cupidini cedet ille uulgaris amor, neq*ue* in magna

felicitate ponet, quod opera mariti mater facta sit. Agnoscet se debere coniugi longe meliorem foecunditate*m* quae non consenescit aetate, sed annorum accessione magis efflorescit. Inter fortunatas numeratur Hecuba, regina erat Ilij, compluriu*m* ac praestantium liberoru*m* parens. Haec omnia debebat marito Priamo. Sed quid? fortuna in diuersum co*m*mutata, prae doloris impotentia uersa dicitur in cane*m*. Quod si à marito didicisset, nec rebus asperis oportere deijci, nec laetis insolescere, aut neminem esse felicem uel infelice*m* nisi bonis ac malis animi, plus illi debuisset, q*uam* si totius Asiae regina*m* fieri per eum co*n*tigisset. Apud Homeru*m* sic Hectori loquitur Andromache:

> σύ μοι ἔσσϊ πατὴρ καὶ πότνϊα μήτηρ,
> ἠδὲ κασίγνητος.

Quid adhuc magni dixit, pater, mater, frater, & maritus? Felicior est quae dicere potest: Tuis monitis ex bestia facta sum homo, ex imbecilli fortis & intrepida, ex pharisaea uere Christiana. Rideo magoru*m* praestigias, no*n* exanimor ad solis defectus, tonitrua seu terraemotus, docta haec natu-

ralibus è causis p*ro*ficisci. Pro secundis pariter atq*ue* aduersis gratias ago deo, sciens ab illo immitti quicquid obtigerit, & expedire nobis quicquid immittit ille. Sedulo quidem adnitor ut omnibus bene faciam, nec patior dei gratia*m* in me uacuam esse. Caeterum nec in factis nec in meritis meis pono spem salutis, sed in immensa misericordia domini Iesu, qui sibi toto pectore fidentes no*n* destituet. Itaq*ue* nec uitae me taedet, & alacris supremu*m* expecto die*m*. Haec qui me docuit, an non numinis habendus est loco? Officiosus sibi uidetur, qui donauit uxori uestem purpuream, aut anulum magni precij. Imò is dedit maleficium. Officium praestitit, qui huc prouexit uxoris animum, ut purpuram, auru*m*, & gemmas contemnat, ut talium ornamentorum pudeat: ut intelligat se multo preciosius ornari pudicitia, modestia, sobrietate, benignitate in pauperes: ut dulcius iudicet immussare libris, quàm itare ad choreas, ad licentiosa tumultuosaq*ue* conuiuia: cursitare ad conciliabula loquacium muliercularum, unde nulla quantu*m*uis proba matrona no*n*

redit deterior domu*m*. Haec nimirum sunt officia quae perpetuam & immortalem gignunt amicitiam inter maritum & uxorem. Veru*m* hanc me*n*tem ut gignas in uxore, necesse est ut in te ipso prius conceperis, & ita demu*m* iudicabit te ex animo suadere quae doces, si conspexerit in omni uita tua reluce*n*tem admonitionum tuarum imaginem. Efficacissimum doce*n*di genus est, praestare quod suades. Hac ratione nihil uetat quo minus & uxor doceat maritum. Etenim uitae probitas, quum supercilium non habeat, tamen uehemens habet ad aemulationem incitamentum.

Hic locus admonebat ut philosophiam oeconomica*m* paucis explicaremus. Id qua*n*quam à ueteribus non indiligenter factu*m*, tamen non abs re fuerit, si eadem Christianus tradat Christianis.

Primum igitur omnium illud persuasum esse debet utrisq*ue*, q*uo*d deo uolente matrimonio coniuncti sunt, nec posse coniugium infelix esse si perseuerarint in praeceptis dei, & in huius bonitate totam felicitatis fiducia*m* collocarint. Hic igitur sit mu-

rus aheneus, & in hoc primus ac summus coniugum co*n*sensus. Iungu*n*tur aute*m* duo, mas & foemina, non tantum ob id ut naturae quod debe*n*t resoluant, quod nec uir sine foemina, nec foemina sine uiro praestare ualet, sed ad aliud quiddam sublimius. Nam & bruta animantia co*n*gregantur, gignunt, & adamant foetus suos. In hoc iungitur Christiana Christiano, ut tutior sit pudicitia, ut ex societate maior sit uirtutu*m* profectus, ut liberos educent non tam naturae quàm deo, deniq*ue* ut unam domum Christo lucrifaciant. Neq*ue* uero rem mediocre*m* praestat, quisquis hoc praestiterit. Est aliquid Spartam, quam tibi deus delegauit, ornare. Quemadmodum autem no*n* multum laudis illi debetur, qui ciuitatem condere & augere potuit, gubernare non potuit: ita nihil magni faciu*n*t, qui liberis, famulis & opibus augent rem familiare*m*, nisi quod partum est recte administrent. Iam ut ex multis ciuitatibus constat regnum, ex multis domibus ciuitas, ita domus ciuitas quaedam est ac regnum. Quum regnu*m* dico, gubernationem dico, alienissima*m* ab

omni tyrannide, in qua tamen summa rerum ab uno pendeat: Is est paterfamiliâs. Vt uero nec regnum nec ciuitas constat absq*ue* concordia, ita res familiaris collabatur oportet, si adsit dissidiu*m*, praesertim inter regni primates, maritum & uxorem. Nec potest esse perpetua concordia, ubi frequentes sunt iniuriae, neque non potest esse seditio, ubi co*n*fusus est ordo. Legibus igitur excludetur utrunq*ue*. Harum co*n*dendarum autoritas sic erit penes uiru*m*, ut nemo tamen sit in familia, quàm ipse, legum obseruantior. Iniuriarum autem grauissima est, si co*n*iugum alter alteri faciat sui copia*m*. Seditio capitalis, quoties liberi in parentes, aut uxor aduersus maritum conspirat. Legibus igitur & ordine constabit res familiaris. Domus autem summa diuisione secatur in hominem & possessionem. Haec enim prima domus exordia notauit Hesiodus, iubens parari

οἶκον μὲν πρώτιστα, γυναῖκά τε βοῦν τ' ἀροτῆρα, id est Domum quidem primum, mulieremq*ue* & bouem aratorem.

Mulier enim primum est ad propagatio-

nem liberorum, bos ad para*n*dum uictum & substantiam. Ad operas praestandas opus est famulis ac famulabus: quae olim sic in bonis erant, ut & haereditate obuenire*n*t, quemadmodu*m* agri bouesq*ue*, & uendere ius esset dominis. Nunc fere conductitijs utimur. Domus igitur co*n*summata in has partes distribuitur, in maritum & uxore*m*, uelut in senatum: in liberos, uelut in ordinem equestrem: in familitium, uelut in plebem: & in possessiones. In his parandis primum utilis erit delectus, in tractandis ratio. De delectu coniugis iam dictum est: quantum autem in nobis situm est, ut liberi nascantur probi, suo dicetur loco. Famulos autem & famulas asciscere oportet, no*n* solum utiles praestandis operis quas requirit familia, uerum etiam moribus incorruptis, aut certe qui uidea*n*tur ad probitatem esse dociles. Quemadmodum autem para*n*da est iusta supellex, nec ultra quàm sat est ad usum: ita non est oneranda domus turba famulorum aut famularum ociosarum. Nonnullis enim hoc hodie magnificum uidetur, alere gre-

gem inutilium ac nihil hominum, haud multo sapie*n*toribus ijs, qui alendis ad uoluptatem equis aut auibus, properant ad inopiam. Quum autem sint tot membra Christi fame pereuntia, q*uam* non est Christiani pectoris, seruare tineis ac furibus reconditum, aut ad nequitiam profundere, unde tot fratrum egestas poterat refrigerari. Iam de possessionibus quaeritur quae sit firmissima: & talis creditur agrorum, proxima aedificiorum. Et inter artes prima laus debetur agriculturae. Et hic delectui locus erit. Sed tamen quaecunque obtigerit ars, sine fraude exercenda est: atq*ue* illud semper habe*n*dum in animo, lucrum fraude partum, damnu*m* esse, non lucrum. Et melius est modicu*m* iusto, super diuitias peccatoru*m* multas. Hoc demu*m* in tuis bonis numera, quod sine alterius iniuria tuu*m* est. Multi se iactant ut opulentos, è quorum facultatibus si semoueantur quae debentur alijs, essent admodum tenues. Fit autem duplex iniquitas, quum quod male partum est, peius perditur. Turpiter perit apud Christianos misericordiam pro-

fessos, quod perit fucis, insolenti cultu, luxu, & alea. Sacrilegium facis ô professor, pauperum est quod prodigis: imò Christi est, qui in suis membris refocillari postulat. Oportet igitur in omnibus adesse frugalem munditiem: quae sic excludat sordes, ut procul absit luxuries. Si quaestus fallit, magnum uectigal parsimonia est. Si quis casus auferet fortunas, leuior erit calamitas paruo assuetis.

Illud in primis cauendum, ne quid sit in possessionibus nostris, unde no*n* aliqua capiatur utilitas. Nam in hoc aluntur & liberi, ut parentibus senio defectis uicissim opitulentur. Xenophon in possessionibus numerat etia*m* amicos, quos uel ipsis bubus anteponit, eo q*uo*d plurima*m* adferant utilitatem. Cum nemine quidem oportet habere simultatem: ueru*m* cum quibuslibet habere familiaritatem non expedit. Sat habet amicorum, qui paucos habet synceros. Et Hesiodus notat uicinum, qui simalus est, ait noxam esse: sin bonus, magnum adiumentum. Qui cupit bonum

uicinum, sit ipse bonus uicinus. Frequenter enim ipsi facim*us* uicinos malos. Quin et inimicos Xenophon numerat in bonis nostris. Vndecunque enim nobis capitur utilitas, id in bonis nostris esse uidetur. Atqui ex inimicis, siquis norit uti, magna capitur utilitas: que*m*admodum ex amicis frequenter summa nascitur pernicies, si quis secus quàm oportet utatur. Quibus autem rationibus fiat, ut utilitatem adferant inimici, perq*uam* eleganti libello docuit Plutarchus. Quod ad praesens argumentum attinet, geminam utilitatem praesta*n*t inimici: alteram exemplo, alteram nocendi studio. Vides inimicum omnibus inuisum bonis ob linguam effrenem, cogita tecum: Ne idem mihi ueniat usu. Vides quàm ingenerosa res sit inuidere commodis aliorum, cogita: Non committam, ut haec lues irrepat in animum. Deinde quo magis aduigilat inimicus, ut laedat rem aut famam tuam, ta*n*to magis aduigila, ne quid committas indignum bono uiro. Si co*n*uicium in te dixit: corrige, ne possit iterum obijcere. Si praeter meritum obiecit,

circu*m*spice, num quam ansam imprudens dederis. Si uerum est quod obiecit, gaudete fuisse admonitum. Pro hoc officio debiturus eras amico: inimico nullam debes gratiam. Sin falsum est, gratulare tuae innocentiae, uitans occasionem, & augens uirtutem. Vbi te rapit affectus improbus ad calidum aliquod facinus, in primis tibi ueniat in mentem inimicus: propone tibi, quam ille uoluptatem capturus sit, quàm peruerse interpretaturus q*uo*d feceris, quid dicturus in te, quid facturus. Haec co*n*sideratio moderabitur bona ex parte cupiditatem animi tui. Vxor quu*m* paras ob dissidium abitum à marito, & in uulgus effere domestica*m* tragoediam, tum tibi in mentem venia*n*t, si quas habes insigniter maleuolas & inuidas. Quid fuerit auditu iucu*n*dius illi & illi, si hoc factu*m* cognorint? Aut ubi me libentius uisuri sunt, quàm in domo ubi maritus no*n* est? Quid autem non affingent huic fabulae? Quanto co*n*sultius est clàm cum marito redire in gratiam, q*uam* inimicis tantum ex me praebere uoluptatis? Iam qua*n*do uindex dicitur mulierum

nulla speciosior ultio, q*uam* ut indies teipso euadas melior. Sic urendus, sic enecandus est, qui nobis male uult. Haec cogitatio curam tuam acuet in educandis liberis, ac moderanda familia, ne sit quod merito calumnietur maleuolus. Quemadmodum igitur hominum ingenio noxiae bestiae multam adferunt utilitatem uitae mortalium, quod harum pellibus uestimur, uiperarum carnibus ad remedium utimur: sic tu quoq*ue* non mediocrem utilitatem feres ex inimicis, si recte noris uti. Superest igitur, ut in domo bene constituta omnia sint in officio: id fiet, si sua cuiq*ue* tribuatur functio, ad quam uidetur acco*m*modus. Summa aute*m* officiorum diuisione, dicuntur alia domestica, alia externa. Quae foris geruntur, ad uirum pertinent: quae domi, foemineae sunt functionis, praesertim ea quae ad rem penuariam & culinariam pertinent: Item quae ad pensa distribue*n*da familiae, & ad operam debitam exigendam. Quin & educatio liberorum uxoris prouincia est, dum adhuc tenera est aetas. Vbi iam ad hoc aetatis peruen-

tum erit, ut instituendi sint ad aliquod uitae genus, ad maritu*m* redit officium. Similiter & in puellis eloca*n*dis cura quidem amborum co*m*munis est, sed autoritas erit penes maritu*m*. In his autem quae sunt foemineae functionis, maritus non temere interponet autoritate*m*, nisi uiderit aliquid momenti maioris, q*uam* ut sit dissimulandu*m*. Multo parcius id faciet uxor in mariti partibus. Et si quando res flagitabit ut id fiat, captandus est locus ac tempus idoneum, multaq*ue* blanditie ac praefatione reuerentiae mitiganda est monitionis asperitas. In fide coniugij lex eade*m* pariter astringit uirum uxori, atq*ue* uxorem uiro. Caeterum autoritas in uiru*m* nulla est uxori, quemadmodu*m* praescripsit apostolus: Docere[+] aut*em* mulieri non permitto, neq*ue* dominari in uirum: sed esse in silentio. In congregatione ne loqui quide*m* permittit: domi sermo no*n* negatur discendi gratia: dominatus in uirum ubiq*ue* negat*us* est. Iam multu*m* quide*m* reuere*n*tiae mulier debet uiro, sed & uir uicissim aliqua*m* reuerentia*m* debet uxori: que*m*admodu*m* & parentes, si uolu*n*t habere liberos

[+] *1. Timo. 2.*

reuerentes, debent ipsi primum & illos reuereri, neque quiduis apud eos uel dicere uel facere. Et hic igit*ur* mutua lex est, quanquam non pariter obligat. Itidem quum omnia sint co*m*munia marito cum uxore, tamen ad uirum pertinet distribuendi autoritas, et huius censebunt*ur* omnia. Quemadmodum si uinum diluas aqua, etiam si plus sit aquae quàm uini, tamen uini nomen obtinet: ita tametsi plus attulit uxor quàm maritus, omnia tamen mariti dici debent. Absurdum enim sit, alia dici mariti, alia uxoris: absurdius autem, omnia dici uxoris. In reliquam familiam oportet secundum maritum primam esse autoritatem uxoris, praesertim quum ille degit foris. Quanq*uam* & inter famulos discrimen est. Sunt enim nonnunquam marito peculiares in negocijs uirilibus. In hos non co*n*uenit imperiosam esse mulier*em*. Quanq*uam* illi tanto maiorem reuerentiam exhibere debent dominae suae, ne caeteris praebeant exemplum co*n*tumaciae. Operas igitur debent famuli: sed famulis debetur uictus ac uestitus, no*n* ad luxu*m*, sed ad usum. Segnes

extimulandi sunt, alacres & industrij collaudandi. Et si perseuere*n*t aliquo praemio dona*n*di, quo magis & caeteri ad industria*m* prouocentur. Multum conducet rei familiari mulier, si quanquam ipsa no*n* laborat tame*n* segnibus suas iniungat operas, commoneat officij, exigat praescriptu*m*, co*m*monstret quomodo quid sit agendum. Co*m*probet quod recte factu*m* est, indicet in quo sit erratum: ubi monita non proficiunt, adhibeat obiurgatione*m*, sed quae salubrem habeat austeritatem, qualem habent medicorum pharmaca, no*n* inutilem amarulentia*m*, quae non excitat animos famulorum, sed alienat. Olim serui uerberibus castigabantur, nunc quonia*m* mercenarijs utimur, praestiterit à plagis abstinere, nisi sit aetas quae nondum iudicio duci possit. Adultus autem quum nec pudore nec blandis monitis, nec seueris obiurgationibus corrigitur, ne uerberibus quidem reddetur emendatior. Corrigi non potest, sed mutari potest. De filiorum eruditione suo dicetur loco. Hac igitur sedulitate si materfamiliâs totam domum subinde lustret, circun-

spiciens quid desit in thalamis, quid in coenaculis, quid in co*n*claui, ubi uersantur liberi, quid in locis ubi opera*n*tur famuli famulaeúe, quid in corte, quid in hortulo, magnum opus praestiterit etiam si nihil operis fecerit ipsa. Phidias statuarum insignis artifex Eliensibus Venere*m* finxit insistentem testudini. Ac prima quidem fronte spectaculum absurdum uidebatur, deam tam teneram ac delicatam pro sandalijs, ac rosis calcare deformem bestiam, cuius aspectum etiam horrent plerique. Atque haec absurditas excitauit omnes ut disquirerent quid sibi uoluisset artifex. Significabat autem illud uir prudens, duabus in rebus potissimum esse sitam laudem matrisfamiliâs, in silentio & cura rei domesticae. Siquide*m* testudo uoce caret, nec unquam prorepit è domo, unde Graecis φερέοικος dicta: & si quid metuit, ilico se tota*m* intra testam contrahit: itidem & uxorem obrepere decet per tota*m* domu*m*, sed ita ut domum secum circunferat: & si quid prospicit, ne sit ultra cortem, aream, aut hortulum aedibus iunctu*m* prospectus. Intra haec

pomeria matronae regnum circunscribit*ur*. Et si quid metuit mali, sciat se nusq*uam* esse tutiorem quàm domi. Atq*ue* hactenus quod dixi uidebitur utcunq*ue* co*n*gruere. Caeteru*m* qui co*n*gruit muta*m* fingi mulierem? Testudini enim nihilo plus uocis est, quàm cochleae. No*n* uox adimit*ur* uxori, sed clamor, sed loquacitas: &si qua seria sunt, rectius ea praecipiet uxor uoce mariti q*uam* sua. Sic enim maiore cum autoritate loquet*ur*: que*m*admodum faciu*n*t, qui per praeconem grauiore sono loquuntur q*uam* si loquerent*ur* ipsi. Non est necesse ut clamet: Sic uolo, sic iubeo, placabilius erit hoc modo loqui: Sic placitu*m* est domino. Nolim haec scire maritum, scitis quid uobis praescripserit dominus. Itá ne excidit uobis, quid praecepit pater uester? Si quid igitur dissidij natum fuerit uel inter famulos ac liberos, uel famulis aduersus matremfamiliâs, id protinus utriusq*ue* dexteritate facile co*m*ponetur. No*n* enim co*m*mittendu*m* est ut offensae neglectae serpa*n*t ac radices aga*n*t: Αρχὴν ἰᾶσθαι πολὺ λώϊον. Quod si q*ui*d natu*m* fuerit inter uxore*m* ac maritu*m*, multo minus opertebit tegere.

Hoc ibi fit, inquit ille, ubi no*n* uere uiuitur. Filius desperans profugerat in militiam. Senex desiderio filij semetipsum inclemen*t*er excruciabat: no*n* ob aliud nisi quia neuter alteri aperuerat animum suum. Sit igitur uelox sed amica expostulatio, sitq*ue* reditus in gratia*m*, plenus ac benignus. Quicquid autem intra parietes natum est, intra parietes co*m*ponatur, sic ut offensae sensus nec ad famulos nec ad uicinos perueniat. Prima uxoris querimonia sit apud maritum: quod si quid erit grauius quàm ut sine arbitris sedari queat, uxor querela*m* ad mariti cognatos deferat potiusqua*m* ad suos, ne uideatur diuortium quaerere. Xenophon existimauit hoc multis uerbis inculcandum, ut tota supellex in suu*m* quaeq*ue* locum digesta sit. Sic enim & in promptu fuerit, quoties usus postulabit, & facilius dispiciet*ur* quid desit aut supersit. Nihil autem refert utrum non habeas, an nescias ubi sit quod habes. Nascunt*ur* & hinc nonnunq*uam* offensae superuacaneae, dum perisse creditur, quod alicubi neglectu*m* iacet. Prima igitur cura sit parare quicquid instru-

mentoru*m* usus domesticus postulat, deinde quod paratum est seruare & in promptu reponere. Haec praeceptio uidetur humilior, sed plurimum adferet commoditatis rei domesticae. Plutarchus refert in Lepta, quae Libyae ciuitas est, patriu*m* esse morem ut mulier postridie quàm ad spo*n*sum deducta est, mittat ad socrum qui petat ollam commodato. Socrus autem ex more non mittit quod petitur, sed negat se habere. Huius instituti reddu*n*t causam, ut puella statim gustatis moribus socrus, ta*n*to magis sibi conciliet beneuolentiam mariti, ac uetere*m* matris suae beneuolentia*m* non negligat: praeterea si quid in poseru*m* durius dicetur fietúe à socru, mitius ferat, quod id co*m*mune sit omnium socruum, male uelle nuribus. Mihi uidet*ur* et illud significatum, eam oportere curam esse bonae matrisfamiliâs, ut domi habeat quicquid ad usum domestic*um* spectat, memor illius non insciti prouerbij: Emere malo quàm rogare. Beatius est dare q*uam* accipere. Diriuent*ur,*[+] inquit, fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide, bibe aqua*m* de cisterna tua, &

[+]*Pro. 5.*

fluenta putei tui. Abu*n*det potius apud te, quod uicino egenti co*m*modes, quàm desit quod utendu*m* roges. Ad hunc modu*m* oportet instructa*m* esse domu*m*, cuius ornamentu*m* tale esse uolo, qualis debet esse cultus hominum. Arrideat undiq*ue* mu*n*dities, luxus absit. Absint aurea lacunaria, aulea magno empta, tabulae fundorum aliquot aequa*n*tes preciu*m*, cortinae Sericae, quum lino nihil sit mu*n*dius. Si supererit res, quicquid ambitioni perituru*m* erat, foeneret*ur* in pauperes. Quemadmodu*m* no*n* decet in familia audiri sermone*m* lasciuum, ita nec tabulas haberi co*n*uenit impudicas. Loquax enim res est tacita pictura, & sensim irrepit in animos hominu*m*. Quid autem turpitudinis est, quod hodie no*n* repraesente*n*t pictores & statuarij? Et his delicijs quidam ornant sua conclauia, quasi iuuentuti desint iritamenta nequitiae. Membra que uerecundiae gratia celas ne uideantur, quur in tabula nudas? Et quae no*n* iudicares tutum ad tue*n*dam filiaru*m* filiorúmue pudicitiam intueri, si fierent, quur ea nunqua*m* pateris abesse à conspectu liberorum? Nota est fa-

bula de iuuene qui in statua Veneris suae intemperantiae notas reliquit. Addunt artifices quidam etiam uerecu*n*dis argumentis de suo nequitiam. Etenim quu*m* pingu*n*t aliquid ex Euangelica historia, affingunt impias ineptias: uelut quum exprimunt dominu*m* apud Martham ac Mariam exceptum conuiuio, Interea dum dominus loquitur cum Maria, fingunt Ioannem adolescentem clàm in angulo fabulante*m* cum Martha, Petrum exicca*n*tem cantaru*m*. Rursus in conuiuio Martham à tergo assistentem Ioanni, altera manu iniecta humeris, altera uelut irridente Christu*m*, qui nihil horum sentiat. Item Petro iam uino rubicundum cyathu*m* admouere labris. Et haec quu*m* blasphema sint & impia, tame*n* faceta multis uident*ur*. De rebus sacris, qualis debet esse sermo, talem decet esse & pictura*m*. Si pictura caperis, quid potius conuenit aedibus Christianis q*uam* gesta Christi? quàm exempla sanctorum Et si? quod ioci placet admiscere, sunt morales apologi, sunt innumerabiles arboru*m*, herbarum, floru*m* & animantiu*m* formae. Nihil igit*ur* sit in domo,

quod uel corrumpat inhabitante*m*, uel exteris ingredie*n*tibus infamet familiae disciplinam. Veru*m* ubi uiderit hospes, omnia suis locis digesta, nihil omnium ociosum, sed suo que*m*q*ue* muneri intentu*m*, nihil neglectu*m*, mu*n*ditiem absq*ue* luxu, nihil lasciuu*m* nec in gestibus nec in sermonibus, nec in cultu, nec in picturis, optima*m* opinione*m* co*n*cipiet de ea familia: & si uir bonus est, exemplu*m* in suam domu*m* transferet. Vxor igitur ad hanc uitae disciplinam erudita, posteaqua*m* intelligit quanta sit felicitas recte iudicare de rebus, quanta sit quies, animus sibi bene conscius, quantum solatiu*m* habere familiam probe institutam: tum q*uam* honestam etia*m* apud homines fama*m* hae res concilia*n*t, an non maritu*m* talis uitae magistrum unice diliget? praesertim si contempletur in quas calamitates & in quod famae dedecus complures familiae deuenerint, quod similem gubernatorem nactae no*n* sint. Et maritus qui his omnibus cum uxore fruitur, nónne eam singulari charitate prosequetur, quam habuit in omnibus morigeram & adiutricem?

Verum hunc de charitate locum non absoluam, nisi prius pauca de fide dixero, quemadmodum pollicitus sum. Nam ex fide pendet charitas. Ad ha*n*c igitur reuertemur, ubi quae fidei sunt perstrinxerim*us*. Multa uxor debet uiro, multa uir uxori: quibus de rebus iam nonnihil attigimus. Sed illa fides est mutua, parq*ue* inter uxore*m* & maritum, de qua loquitur Paulus 1. Corinth. 7. Vxori uir debitum reddat, similiter autem & uxor uiro. Mulier sui corporis potestatem non habet, sed uir. Similiter & uir sui corporis potestatem no*n* habet, sed mulier. Nolite fraudare inuicem, nisi forte ex consensu, & ad tempus ut uacetis orationi. Tolerabilis erat sermo, si dictum esset: Mulier potestate*m* corporis sui non habet, sed uir. Caeterum quum uir apud nonnullas nationes habere soleat ius uitae ac necis in coniugem, quum Paulo quoque dicatur uxoris caput uir, illud dictum uidetur durum: Vir non habet potestatem corporis sui, sed uxor. Mollius autem fiet, si commode accipiatur. Non enim simpliciter potestas corporis uirilis

est penes uxore*m*, et contrà: sed tantu*m* quod attinet ad usum co*n*iugij. Principalis enim co*n*iugij finis est gignere prole*m*, secu*n*darius est remedium inco*n*tinentiae. In his ius est mutuu*m* alteri in alterum: quia nihilo magis uir gignere potest absq*ue* uxore, quàm uxor absq*ue* marito. Deinde quoniam non minus periclitatur imbecillis sexus foeminae q*uam* uiri, no*n* minus praesto esse debet obsequiu*m* uiri q*uam* foeminae. Aliter maritus ius habet in corpus uxoris, aliter in ancillae. Ancilla*m* potest uenum producere, uxore*m* non potest. Nec quasuis operas oportet ab uxoribus exigere, si sint famulae quae idem praestare ualeant. Et tamen si res ita poscat, uxor no*n* grauabitur praestare, q*uo*d famula non dignaretur. Rursus ab ancilla non potest exigere corporis obsequiu*m* ad remedium incontinentiae, quod ab uxore suo iure exigit: quemadmodum nec uxor à seruo. In ueteri lege non uidetur idem fuisse ius uxori in uiru*m*, quod uiro in uxorem: alioqui Rachel non redemisset noctem mariti à sorore precio ma*n*dragorae, si potuisset suo iure poscere. Sed dilucidu*m*

est quod apostolus praescribit, & ratio naturalis apostolicam legem co*n*firmat. Sed hic existunt uariae quaestiones de modo obsequij, de tempore, de numero. Et in his sunt casus quidam, qui uix sermone uerecundo tractari quea*n*t. Proinde ut simul & pudori studea*m* & breuitati, cum primis oportet Christianos meminisse dicti apostolici: Sit honorabile connubiu*m* in omnibus, et thorus immaculatus. Quicq*ui*d igit*ur* pertinet ad abomina*n*das libidinu*m* species, nec marit*us* ius habet ab uxore pete*n*di, nec uxor tenet*ur* obsequij lege. Imò ipse ille corporu*m* co*n*tactus, qui uitari no*n* potest, debet esse castissimus. Iam ad gignenda*m* prolem rarus congressus utilior est q*uam* assiduus. Et remedium paratu*m* est inuincibili naturae infirmitati, non peruersae libidini. Quemadmodu*m* & famulis debet*ur* uictus, no*n* qualem aut quantu*m* optaret quoru*n*da*m* co*n*cupiscentia, quae fine*m* nescit: sed qualis et quantus idoneus est ad satisfaciendum naturae necessitati. Naturae usus certis terminis circu*m*scribitur: luxus & libido fertur in immensum. Quemadmodu*m* igit*ur* qui pietate*m*

amant, corpus assuefaciu*n*t, ut corpus nec exquisitos flagitet cibos, nec plus apperat, q*uam* propulsandae fami sitique satis est. Itidem oportet consuescere in usu coniugij, ut matrimonium sit sobrium, uerecundum, & castum, &, quantum licet, uirginitati simillimum. Domus autem quae perstrepit frequentibus ac tumultuosis conuiuijs, impudicis fabulis, cantionibus, choreis, ineptis lusibus, non potest in caeteris esse moderata. Luxus & ocij comes est libido, frugalitatis & laboris comes est pudicitia. Nu*n*c multi mariti suas uxores docent intemperantiam, & uicissim uxores suos uiros irritant ad lasciuiam: sic agitantes mutuam inter se co*n*suetudinem, ut stuprum & adulterium dicere possis in coniugio. Talis enim est sermo, talis lusus, tales gestus, talis nequitia, ut ille imaginetur amicam non co*n*iugem, illa amasium non maritum: pudet enim meminisse de turpi certamine nequitiae. Docent hoc & gentium literae, si quid est uoluptatis inter uxorem ac maritum, id clam ac semotis arbitris peragendum esse. T. Flamminius

à Catone censore senatu motus est, quod quum tonaret, uxorem, quo illi metu*m* adimeret, amplexus sit praesente filia. Hic nihil erat nequitiae. Mulierculae timori subuentum est. Quod igitur crimen admissum, ut uir senatorius magno dedecore submoueretur ordine suo? Non est habita reuere*n*tia uirginis oculis. Hoc peccatum tam graui poena dignum uisum est ei, qui Christum non norat. Nunc pluriq*ue* quae non dicunt, quae non faciunt, uidentibus liberis? Tum in conuiuijs parum sobrijs, quid reticetur de thalami mysterijs? At connubialium uoluptatum solum thalamum oportet esse co*n*scium. Nec desunt belua, quae nobis porrigunt exempla pudoris. Elephanti nesciu*n*t adulteria, nec unquam coëunt nisi in abdito, idq*ue* quinque duntaxat in anno diebus: nec à coitu redeunt ad agmen, nisi perfundantur amne. Tantus inest mutae beluae sensus uerecundiae. Quid igitur decet homine*m* Christianum? Quorsum ista, dixerit aliquis, an in thalamo non licebit quicquid libet? & extincta lucerna, posita ueste, ponetur & ue-

recundia? Nequaquam. Nam stultissime scripsit quidam uxori:

> Lucretia toto
> Sis licet usq*ue* die, Thaida nocte uolo.

Herodotus scripsit mulier*em*, quu*m* uestem exuit, simul & pudor*em* exuere. Et mulier quaedam quu*m* inuita traheret*ur* à rege Philippo: Omitte me, inq*ui*t, omnis mulier extincta lucerna eadem est. Fortassis utraq*ue* sententia uera est in uulgo foeminarum: In bene institutis matronis contrà res habet: quae posteaq*uam* uestem deposuere, tum maxime sibi sumu*n*t matronalem uerecundiam: & sublata lucerna reuerentius agu*n*t cum maritis, cogita*n*tes se tum maxime in eorum esse potestate. Nec maritus putare debet thalami locu*m* nequitiae consecratum, sed sobrietatis poti*us* ac pudicitiae te*m*plum. Idem lectulus conscius sit precu*m* uiro cum uxore co*m*muniu*m*, uesperi quu*m* itur cubitum, & mane quu*m* surgit*ur*, qui co*n*scius est permissae castaeq*ue* uoluptatis. De genere obsequij, deq*ue* moderatione uoluptatis haec attigisse satis esto in praesentia. Operaeprecium autem fuerit excutere, quid

Paulus praescribat de secubando, hoc est, de intermissione iuris co*n*nubialis: Nolite, inquit, fraudere inuicem, nisi forte ex consensu ad tempus ut uacetis orationi, et iterum reuertimini in idipsum, ne tentet uos satanas propter incontinentiam uestram. Vbi fraudandi uerbu*m* audis, ibi intelligis esse debitu*m*, mutuu*m*. Na*m* fraudare proprie est non praestare rem debita*m*: quemadmodum frustramur aliqu*e*m re sperata. Quanqua*m* igit*ur* res praeclara est co*n*tinentia, tame*n* neutri liberu*m* est eam suscipere, nisi ex co*n*sensu mutuo. No*n* placet deo sacrificium, quod cu*m* iniuria p*ro*ximi co*n*iunctu*m* est: neq*ue* quicq*uam* bene fit in coniugio, quod fit absq*ue* co*n*cordia. Si co*n*tine*n*tia placet uxori, remittat quidem suu*m* ius marito: caeteru*m* posce*n*ti quod debet*ur*, morigera*m* se praebeat. Permittit aut*em* apostolus secubitu*m*, sed ex utriusq*ue* co*n*sensu, sed ad tempus, sed orationis causa. Quàm parcus est Paulus in remitte*n*do iure co*n*iugij? No*n* recipit qua*m*uis secubandi causam: sed dep*re*cationis duntaxat. Et quasi paru*m* fuisset dixisse ad tempus, repetit et infigit: Et iterum reuertimini in idipsum.

Vnde haec tam sollicita cautio? Ne te*n*tet, inquit, uos satanas propter incontinentia*m* uestram. Nouit apostolus quantus sit artifex satanas, qui specie religionis solet plurimis imponere: nouit lubricum humanae carnis: neque nescit quot sint libidinis insidiae formaeq*ue*, si natum fuerit incendium. Ideo secuba*n*di tempus uult esse breue propter imminentia pericula. Atq*ue* hic locus fortassis peculiarius pertinet ad Corinthios, ad quos scribitur haec epistola. Graeci uidentur caeteris nationibus fuisse libidinis intemperantioris: uerum Corinthus erat omnium luxu libidineq*ue* corruptissima. De luxu obiurgat eos: Alius esurit, alius ebrius est. Quanqua*m* autem arbitror esse nationes moderatiores ad libidinem, tamen ubicunq*ue* periculum est, ibi tenendum est Pauli consilium. Nec perpetuum continentiae uotum temere suscipiatur, etiam si consensus sit mutuus. Spiritus quidem promptus est, sed caro infirma: nec unquam dormit satanas. Tutius est absq*ue* uoto praestare, q*uo*d dominus dederit. Nec episcopi faciles esse debent, ut ex uxore

& marito fiat monachus & monacha, nisi senectus spem faciat perpetuae co*n*tinentiae: quanq*uam* ne senectuti quidem tuto creditur. Habet ille corporum co*n*tactus crassius quiddam parumq*ue* congruens rebus spiritualibus: eoq*ue* iuxta legem Mosaicam sacerdotes quandiu sacris operabantur, ne domos quidem, in quibus habebant uxores, ingredieba*n*tur, sed in templo perseuerabant. Nec Dauid cum comitibus admittitur ad esum sacroru*m* panum, nisi praecessisset aliquot dierum puritas. Et quum ferretur ipsa lex, populus iubebatur ab uxoribus temperare. Omnis autem Christianus quodammodo sacerdos est: huius sacrificium est precatio. Hic enim est suffitus, hoc thymiama deo gratissimu*m*. Dum igitur coniugati sacerdotis functionem suscipiunt, ac sacris operari cogitant, intermittunt usum coniugij, quo deo sit acceptius ipsorum sacrificiu*m*. Dixerit aliquis: quu*m* Paulus iubeat nos sine intermissione orare, semper erit ab uxoribus temperandum. Id quide*m* optat Paulus, ut om*n*es sint ipsius similes: sed quod optat, non au-

det exigere, ne lubricis det occasione*m* grauioris ruinae. Proinde quotidianae preces non interrumpunt sobriu*m* usum coniugij. Sed diuus Ambrosius existimat hic Paulum sentire de sume*n*da Eucharistia. Tum enim oportet preces esse purissimas, nec absq*ue* ieiunio. Qui sensus an proba*n*dus sit, nescio. Nam aetate Pauli pleriq*ue* quotidie sumebant corpus & sanguinem domini. Temporib*us* Ambrosij singulis ferè dominicis. Nunc eò refrixit charitas, ut uix semel in anno fiat, idq*ue* grauate ac detrectanter. Co*m*modior itaq*ue* sensus uidet*ur*, quoties uel dies uel animus hortabit*ur* ad purius orandu*m*, ut id te*m*poris ex consensu abstineat*ur* ab usu matrimonij. Velut in his diebus, in quibus Ecclesia uetuit celebrari nuptias, uelut à dominica adue*n*tus usq*ue* ad octaua*m* Epiphaniae, à septuagesima usq*ue* ad octauam paschae, à primo die rogationu*m* usq*ue* ad octaua*m* pentecostes, & si qui sunt alij festi dies, qui ad similem inuita*n*t puritatem. Quanq*uam* ne id quide*m* uidet*ur* exigere Paul*us*, sed permittere uolentibus. Ius e*ni*m co*n*iugij perpetuu*m* est: relaxatio iuris non impera-

tur, sed co*n*ceditur. Porrò qui sunt imbecilles, implorare debe*n*t ope*m* dei, qui solus largit*ur* continentia*m*, ut illius dono proficiant. Quibus tantum obtigit à deo donum, ut coniunctione*m* corporum no*n* expetant nisi prolis gratia, his abunde multu*m* temporis supererit ad orandum, ad uisendos aegrotos, ad sacra*m* lectione*m*, ad audiendas co*n*ciones, ad elargiendas eleemosynas. Posteaq*uam* e*ni*m erit uxor grauida, quiescet*ur* à co*n*gressu: rursus à partu diebus quibus purgat*ur*. Iam in profluuio menstrui liquoris no*n* religio, sed necessitas praescribit ut temperetur à co*n*gressu. Vetuit id deus Leuit. c. 20. Qui coierit cum muliere in fluxu menstruo, et reuelauerit turpitudine*m* eius, illaq*ue* aperuerit fontem sanguinis sui, interficientur ambo de medio populi sui. Qua*n*quam hodie sublata est poenae seueritas: tamen ipsa naturae ratio lege co*n*firmata, tantum habere momenti debet apud Christianos, ut eo te*m*pore nec uir molestus sit uxori, & uxor excuset marito, si petat quod petere non decet. Ergo ubi constiterit fides coniugij, ibi nec adulterium erit nec zelotypia.

Quantum aut*em* crimen sit adulteriu*m*,[+] declarat ipsa poena per Mosen in adulteris praescripta. Sic enim legis Leuitici uigesimo: Si moechatus quis fuerit cum uxore alterius, et adulterium perpetrauerit cum coniuge proximi sui, morte moriatur & moech*us* & adultera. At inter Christianos, quoniam sacramentu*m* est matrimonium, quisquis adulterium co*m*mittit, praeter persidiam et intolerabilem iniuriam, etiam sacrilegio sese contaminat. Erat autem & apud ethnicos capitalis animaduersio in adulteros. Vnde igitur accidit, ut apud Christianos ludus iocusq*ue* sit adulteriu*m*? nec audeat faciem attollere qui semel furtum admisit: inter primates habeatur, qui multis adulterijs nobilitatus est? Adulteram aedibus exigere permittu*n*t leges pontificum: & idem ius est uxori, nisi quod hic mares usurpa*n*t tyrannidem. Maritus adulter non habet ius diuertendi ab adultera, quam docuit impudicitiam. Christianae lenitatis fuerit & hic ignoscere, praesertim si lapsus est non malicia, si spes est correctionis. Atqui si post cognitum adulte-

[+] *Adulterium*

rium uxoris miscearis illi, perijt tibi ius omne repudiandi. Sic praescribu*n*t humanae constitutiones. At non uideo, quur cuiq*uam* fraudi debeat esse sua clementia. Qui semel atq*ue* iterum ignoscit confitenti, & correctionem pollicenti, & redintegrata gratia non abstinet ab uxore, ne praebeat occasionem relabendi, quur is, ueluti fautor alienae nequitiae, spoliatur iure dimittendi, si compererit inemendabilem? At lex, inquies, sic interpretatur. Sed charitas in partem meliorem interpretatur omnia. Sit igitur Christiana moderatio contenta poena repudij, sic tame*n* ut deinceps uiuat ueluti coelebs. No*n*dum enim liberatus est ab obligatione matrimonij, quandiu uiuit uxor. Quod si poterit ferre coniugem impudicam, semper interim adhortans ad uitae correctionem, primum tolerantiae praemium referet à deo: deinde no*n* carebit incontinentiae remedio. Nam ius occidendi utrunq*ue* corpus in adulterio deprehensum, quod priscae leges concedebant dolori maritorum, oportet in totum esse sublatum è Christianoru*m* moribus: praesertim

quum lex Mosaica permittat adulteram accusare, priuato dolori occidendam non permittit. Iam zelotypia meretriciorum amorum comes esse solet. Inter quos igitur coaluerit Christiana charitas, haud facile pestis haec orietur. Nam qui synceriter amant inuicem, sedulo caue*n*t, ne qua suspicio suboriatur ueluti nubilum amicitiae. Quo grauius peccant quidam, qui fictos rumores ad uxores deferunt de maritis absentibus, ut suspicione muliercularum animos exasperent. Sed grauissime peccant ipsi mariti, qui dedita opera sponsarum suarum suspiciones irritant. Procul absint à matrimonio tales facetiae. Quin potius ea sunt adhibenda, quae mutuam charitatem alunt augentq*ue*: hoc est, iuxta Pauli doctrinam, quaecunque sunt uera, quaecunque pudica, quaecunq*ue* iusta, quaecunque sancta, quaecunq*ue* amabilia, quaecunque bonae famae, si qua uirtus, si qua laus disciplinae, haec meditanda, haec agenda. Quid praemij si fiat? Et deus, inquit, pacis erit uobiscum. Et pax dei, quae exuperat omnem sensum, custodiet corda, ue-

stra intelligentias uestras in Christo Iesu. Abstinendum est igitur non solum à malis, uerum etiam ab his quae speciem habent mali: quemadmodum Thessalonice*n*sibus scribens docet apostolus. Sunt enim, quae licet simplici fiant animo, careantq*ue* culpa: non tamen carent suspicione. Nutus lasciui, risus nequitiae quiddam prae se ferentes, responsio petulantior, alacritas insolita, blanda epistolia, munuscula, clanculariae confabulationes, etiam si casu aut simpliciter fiant: tamen quoniam speciem habent mali, studiose uitare decet. Medici iudicant formidabiliorem esse febrem quae sensim adrepit, ex leuibus & occultis causis nascens, quàm quae ex euidentibus ac grauibus causis orta est: ita nonnunquam minus est medicabilis suspicio, quae ex huiusmodi minutis collecta, paulatim gliscit in maius. Frequens & auidus ad choreas & compotationes excursus, longinquae peregrinationes absque marito, parum idoneae sunt ad excludendam zelotypia*m*: praesertim si forma et aetas & p*er*iculo & obtrectatio*n*i sit idonea.

Matrona quemadmodum nusqua*m* est uel tutius uel honesti*us* quàm domi, aut apud maritum: ita nusqua*m* debet esse libentius. De latere sumpta est, non oportet à latere discedere. Iam uere quide*m* uulgo dicitur, familiam non administrari ridendo. Res interdum postulat admonitionem,[+] interdum expostulationem, nonnunquam & obiurgationem: uerum ab his oportet omnem morositatem & amarulentiam abesse. Quin potius necessaria obiurgationis austeritas aliqua laude blanditiéque lenienda est hunc in modum: Quum semper mihi placuerit hactenus tua in dicendo circu*m*spectio, miror quomodo hoc uerbum tibi hodie in conuiuio exciderit. &: Erit hoc dignum reliquis tuis factis. Inter tot recte factorum tuorum decora, nolim conspici naeuu*m* istum. Si speculu*m* tibi monstrare queat, quantopere te deceat modestia, nunqua*m* hanc deponeres. Haec uirtus quam reluxit in matre tua muliere laudatissima? nolim eam in te desiderari. Huiusmodi monitis plus agitur, q*uam* clamosis obiurgationibus. Olim qui Iunoni pro-

[+] *Admonitio.*

nubae rem diuina*m* facieba*n*t, no*n* immolaba*n*t uictimam cum felle, sed exectum fel post aram abijciebant. Eam legem qui statuit, ipse re monuit contrahentes matrimonium, ut simul uicturi deponerent omnem amarulentiam, quae non medetur erratis sed exasperat odia. Clemens ille Samaritanus uulneribus infudit uinum & oleu*m*. Vinum temperatam habet acrimoniam emordentem pus ac saniem, quod tamen ipsum lenissimi liquoris accessione mitigatur. Talem oportet esse obiurgationem eius, qui uitio mederi cupit non hominem laedare.

Nu*n*c quoniam uideor absoluisse quod de fide pollicitus sum, redeamus ad charitatem, quam oportet esse summam inter uxorem ac maritum. Ab Apostolo tame*n* nominatim uiro praecipit*ur* dilectio, mulieri reuerentia. Quonia*m* enim autoritas ac potestas est penes uiru*m*, ne ius exeat in tyrannidem, adiungitur autoritati summa charitas. Mulier autem quonia*m* inferioris est personae & sexus imbecillioris, iubetur reuereri uirum, quo ueluti cancellis coher-

ceatur ab affectibus. Haec plenissime docet beatus Paulus, scribens Ephesijs:[+] Viri, inquit, diligite uxores uestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & semetipsum tradidit pro illa, ut eam sanctificaret, mundans lauacro aquae in uerbo, ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi, ut sit sancta & immaculata: ita uiri diligere debent uxores suas. Suum corpus diligit, qui uxore*m* suam diligit. Nemo enim unquam carnem suam odit, sed nutrit ac fouet eam, sicut Christus Ecclesiam. Quoniam membra sumus corporis eius de carne ipsius & ossibus eius. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem & adhaerebit uxori suae, eru*n*t duo in carne*m* unam. Mysterium hoc magnum est, ego autem dico in Christo & in Ecclesia. Veru*m*tamen & uos singuli unusquisq*ue* suam uxorem ut se diligat, mulier aute*m* ut timeat uirum suum. Quoniam no*n* uno in loco beatus Paulus praedicat uiru*m* esse caput & gloriam mulieris, multisq*ue* nominibus praestantiore*m*, uel quod prior co*n*ditus

[+] *Cap. 5.*

sit uir, quodq*ue* mulier ex uiro, no*n* co*n*trà: uel quod mulier decepta dux fuerit praeuaricationis, eoq*ue* mulier*em* uult esse subditam uiro, quod hoc ipso in loco paulo superius repetiuit, Cogitabit aliquis, si penes uirum est omnis potestas, qui & ferocior est & uiribus superior, quid est uxor nisi ancilla in seruitutem data? Protinus igitur Apostolus charitatem adiunxit autoritati. Vbi charitas est, ibi tyrannidi locus no*n* est. Quum audis uiri, autoritatis uocabulum audis: quum audis diligite, seruitute*m* exclusam intelligis. In hoc ualet autoritas uiri diligentis, ut prosit uberius ei quam habet in sua potestate. Sic animus imperat corpori, non ut premat, sed ut seruet. Et ne putares uulgarem amorem à maritis exigi, proponit charitatis exemplum. Quod exemplu*m*? non Penelopes, no*n* Alcestidis, non Portiae, aut si quas alias eximia charitas erga coniuges fecit celebres, sed sicut Christus, inquit, dilexit Ecclesia*m*. Non potuit absolutius exemplum proponi. Christus Ecclesiae sponsus est, Ecclesia Christi sponsa. Quicunqu*ue* estis in Christo

& in Ecclesia, sponsi ac sponsae sequamini propositu*m* archetypum, sequamini pro uiribus, si minus licet assequi. Quomodo Christus dilexit spo*n*sam sua*m*? Semetipsum tradidit pro illa. Tradidit in huius naturae calamitates, in probra, in flagella, in cruce*m* deniq*ue*. Habes amoris magnitudine*m*. Debes eande*m* charitate*m* uxori tuae, ut pro uita, pudicitia, famáue uxoris exponas corpus tuum uitae discrimini. Itá ne satis est uxoris incolumitatem defendisse? Nequaquam. Qui uere diligit uxorem, hoc agit ut tota sit incolumis. Vix semiincolumis est, quu*m* uiuo corpore mortua est uxoris anima, mortua est aute*m* quae mundu*m* hunc diligit. Vt eam, inquit, sanctificaret, mundans lauacro aquae in uerbo. Adamauit immundam, ut puram & inco*n*taminatam redderet, abluit illam suo sanguine: uirtus enim effusi sanguinis in elemento est posteaq*uam* accessit uerbum uiuificum, hoc est uerbum fidei. Si tibi co*n*tigit uxor ethnica siue Iudaea, noli illa*m* abijcere, sed da opera*m* ut per uirum fidelem sanctificetur mulier infidelis. Quod si baptizatam quidem ha-

bes, sed quae nondum sapit Christum, spirans mundum, summo studio aduigila, ut semper illius malis aliq*ui*d detrahas, uirtutibus apponas, donec et ipse tibi pares spo*n*sam ex animi tui sente*n*tia, gloriosam apud deum, illibati nominis apud homines, no*n* habente*m* maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi, ut sit sancta & immaculata. Talem Ecclesiam in terris nondum habet Christus, sed quotidie lauat ac purificat eam, ut aliquando habeat omnis experte*m* naeui, quando iam nulla residebit ad peccandu*m* procliuitas, nullus error, nullus lapsus. Tolerat Christus sponsam suam adhuc infirmitate carnis circundata*m*. Tolera & tu uir coniugem tua*m*, infirmus infirma*m*. Si marcescit in uxore forma uigorq*ue* corporis, nihilo tibi sit iniucundior, si mores nesciant ruga*m*, & macula*m*. Haec quide*m* uxori praestare non potes, sed per te praestabit dominus, qui uult saepenumero sua dona per hominem homini largiri, ut alter salute gaudeat, alter accessione praemij ditescat. Puta enim in hoc tibi iunctam uxore*m*, ut tua cura seruatur. Et ne tergiuerseris,

causans nunc laboris taedium, nunc uxoris ingeniu*m* indocile, propius urget te sermo Apostolicus. Quid imaginaris duas personas, alteram conferentis, alteram accipientis beneficium? Vnum est maritus & uxor, q*ui* uxori bene facit, sibi bene facit, qui negligit eam, seipsum negligit. Christus Ecclesiae suae caput est, Ecclesia corpus. Hinc enim fluit omnis in ecclesia*m* gratia. Caput et corpus nónne ide*m* sunt? Christus clamat: Saule quid me p*er*sequeris? Et in Euangelio sibi uult imputari, quicquid cuilibet minimorum membrorum collatum fuerit officij. Similiter & uir caput est mulieris, illa corpus. Quis aute*m* unquam carnem suam odio habuit? Imò potius nutrit egentem, & fouet infirmam. Lenitatis & indulge*n*tiae nomen audis. Et adijcit, sicut Christus Ecclesiam. Considera qua lenitate deus tolerat infirma membra sua, nunc admonens rebus aduersis, nunc inuitans rebus prosperis, nunc alijs atque alijs modis alliciens, nec te pigebit ferre coniugis imbecillitatem donec proficiat: si cogitaris, quicquid in illam confers id in te-

ipsum conferri. Quum deus Euam obtulisset Adae, agnouit eandem substantiam: hoc, inquit, os ex ossibus meis, & caro de carne mea, p*ro*pter hoc relinquet homo patrem & matre*m* & adhaerebit uxori suae, & erunt duo in carne*m* unam. Secundum deu*m* nulli plus debes pietatis q*uam* patri & matri, & tamen superat connubialis charitas arctissimos pietatis affectus. Agnoscit Christus corpus suum, agnosce & tu marite carnem tuam. Christus quodammodo reliquit patrem desce*n*dens in terras, reliquit synagogam matrem, & indiuulsus adhaeret sponsae suae, multa lenitate & indulgentia nutriens ac fouens illam, non ut aliena*m*, sed ut propriu*m* corpus. Quomodo uir & uxor socie*n*tur in unum & corporu*m* & animoru*m* co*n*iunctione, satis in aperto est. Caeterum quomodo per fidem sibi Christus adglutinarit mysticu*m* corpus Ecclesiae, ut ipse quoq*ue* unum sit cum me*m*bris suis, multam habet caligine*m*, eoq*ue* Paulus uocat magnu*m* mysteriu*m*, q*uo*d in praesentia quide*m* non aperit, sed inde sumit exemplu*m*, ut co*n*iugibus co*m*mendet summa*m* co*n*cordia*m*. Proinde

enim quasi dixisset: Nunc non explico q*uo*d hic reconditum est mysterium, attame*n* docuisse, uirum & uxore*m* unum esse, que*m*admodu*m* Christus & ipsius sponsa Ecclesia unu*m* sunt, satis est ad co*m*mendandam summam charitatem coniugis erga co*n*iugem, ut singuli suas uxores non aliter diligant quàm seipsos. Item ad obedientiam uxoribus co*m*mendandam satis est, quod ecclesia spo*n*so Christo subiecta est, quem sic amat ut reueratur, cui flectit genua quotidie, cui fert acceptum quicquid habet bonorum: Ecclesiam aute*m* subiectam esse sponso, salus est Ecclesiae. Qui e*ni*m Christo subiecti non sunt, non sunt illius membra. Sic & uxor debet subesse uiro tanquam capiti suo, à cuius consortio si se distraxerit, semetipsam conijcit in multas calamitates & infamia*m*. Similiter ad Colossenses[+] scribens, uult imperium uiri charitate mitigari, ne potestas exeat in amarulentiam. Viri, inquit, diligite uxores uestras, & nolite esse amari ad illas. Quid enim est q*uo*d non aequet, quod non co*n*dulcet charitas? Ea facit ut q*ui* dominus est, frequenter agat

[+] *Cap. 3.*

ministru*m*. Quid enim Christo sublimius? Vt ministraret uenit ad nos, no*n* ut ipsi ministraretur. Ea facit, ut quod suapte natura triste est, fiat dulce. Autoritas itaq*ue* praescribendi, monendi, castigandi, tradita est uiris, sed addita est regula charitatis. Charitas autem benigna est, nec inflatur, nec agit perperam. Nu*n*c quid uxoribus praescribat audiamus: Mulieres, inquit, uiris suis subditae sint sicut domino, quoniam uir caput est mulieris, sicut & Christus caput est Ecclesiae, ipse saluator corporis. Sed ecclesia subiecta est Christo, ita & mulieres uiris suis in omnibus. Prima lex à peccato: Paries in dolore filios, & sub potestate uiri eris & ille dominabit*ur* tui. Quonia*m* uxor male praeire coeperat uiro, dux & illectrix ad mortem, iubetur sequi ducem ad uitae reparationem. Aequo animo ferenda lex quam deus praescripsit omnibus uxoribus. Nec simpliciter dixit, subditae sint, sed adiecit, sicut domino. Id quida*m* interpretantur, quoru*m* est sanctus Hieronymus, hunc in modu*m*: Vt ancilla subdita est domino, ita uxor subdita sit uiro. Quod

si sensisset apostolus, dixisset: subditae sint uiris ut dominis, nunc dictum est ut domino. Proinde mihi uidetur rectius ad dominum Iesum referri, sicut domino, quod uxor obsecundans marito, non tam homini se submittit, quàm domino, cuius uice*m* gerit maritus, & cui dominus uult uxore*m* esse subiectam. Sic praecessit: Subiecti inuice*m* in timore Christi: Et aliquanto post: Serui obedite dominis carnalibus cum timore & tremore in simplicitate cordis uestri sicut Christo. Ac mox: Seruientes domino & no*n* hominibus. Fortasse maritus indignus est, cui se submittat uxor: at non indignus dominus, qui praecepit ut subdita sit, non ob aliud nisi quia maritus est. Fortassis ingratus est maritus: At obsequij praemium recipiet ab eo cuius amore seruiuit indigno. Vir est caput mulieris, q*uo*d huius origo sit à uiro, sicut et Christus caput est ecclesiae. A Christo e*ni*m cepit origine*m* ecclesia, et ab eo fluit quicquid habet charismatu*m*. Sed quale caput Christus est sponsae suae, tale caput pro suo modulo deberet esse maritus uxori suae. Corporis no-

stri caput principatu*m* habet in om*n*ia membra, quonia*m* in edito situ*m* seruat o*mn*es sensus et animi uires, sed hu*n*c principatu*m* gerit bono corporis. No*n* e*ni*m ibi ta*n*tu*m* audit, uidet, olfacit, sapit, intelligit ac meminit caput sed uniuerso corpori. Eoq*ue* addit de Christo, & ipse saluator corporis. No*n* debet esse molestus principatus, qui co*n*fert salute*m*, nec sibi displicere debet suo bono subiecta co*n*iugi. Si dixeris, ecclesia merito subiecta est Christo: at mariti mores aliquando uix ancillae possunt ferre. Habet quidem maritus exemplu*m*, quod imitetur in Christo, à quo si degenerat, no*n* tame*n* perit autoritas, ne co*n*fundatur ordo, quemadmodu*m* Paulus uult obediri praepositis, no*n* solum co*m*modis ac modestis, uerum etia*m* iniquis ac difficilibus. Si tantu*m* molestu*m* est quod imperat maritus, obtempera, no*n* illius merita cogitans, sed domini praeceptum. Sin imperat cogitans, sed domini praeceptum. Sin imperat, quod aduersat*ur* pietati seu bonis moribus, blande recusetur obsequiu*m*, & si urget, scito magis obediendu*m* deo q*uam* hominibus. Etenim qui obsequit*ur* impia iube*n*ti, non obsequitur deo in marito, sed satanae

in membro ipsius. Et tamen Apostolus iubet esse subditas in om*n*ibus. Magna est uiroru*m* autoritas, etia*m*si excludas ab hac uniuersitate turpitudinem. Sicut ego, inquit Paulus, per omnia omnibus placeo. At is nec immolando simulacris, nec comessationibus acco*m*modabat se moribus hominum. Operae precium autem fuerit considerare, quibus uerbis Petrus Apostoloru*m* princeps institui simul & maritu*m* & uxorem, ipse non imperitus coniugij. Et institutionem quidem auspicatur à muliere quemadmodum & Paulus: Similiter,[+] inquit, & mulieres subditae sint uiris suis, ut &si qui non credu*n*t uerbo, per mulierum conuersatione*m* sine uerbo lucrifiant, considerantes in timore sanctam conuersationem uestram. Idem erat Pauli consilium, ne mulier ad Christum conuersa discederet à uiro, si modo ille pateretur diuersae religionis uxorem. Qui scit enim mulier, an uiru*m* lucrifactura sit Christo. Spem enim bonam de se praebet, qui non horret cum ea thalami consortium, quae se cruce subinde signat, quae ad Iesu nomen flectit

[+] *1. Cap. 3.*

genua, quae sacrum illum panem adorat. Etenim ubi maritus uiderit uxoris mores in melius commutatos, eamq*ue* factam magis quàm antea pudica*m*, sobriam, tolerantem, morigeram, reuerentem, nimirum ex uxoris uita incipiet bene sentire de Christo. Non ferret maritus uxorem docente*m*, sed huius uita sermo est efficacior. Considerantes, inquit, in timore bonam conuersationem uestram. No*n* est superciliosa pietas Euangelica, magis reueretur impium maritum honesta mulier, quàm pium improba. Reuerentiam enim Petrus timore*m* uocat. Obseruat necubi uel imprudens offendat. Quod uxor praestat ethnico marito, idem praestandum ijs qui nihil habent Christianitatis praeter baptismum. Noui ipse tales aliquot uiros, qui professi sunt se salutem animarum suarum debere coniugibus. Et rursus noui, quos uxores nullis obsequijs, nulla tolerantia, nullis lacrymis ab impura uita reuocare potuerunt. Nunc Christianae matronae Petrus nobis depingit imaginem: Quarum, inquit, non sit extrinsecus capillatura aut circundatio

auri, aut indume*n*ti uestimentorum cultus, sed qui absconditus est cordis homo in incorruptibilitate quieti et modesti spiritus, qui est in conspectu dei locuples. Duobus uitijs potissimum obnoxius est sexus muliebris. Appetit placere cultu, is affectus nascitur ex inanis gloriae siti. Deinde impatie*n*s est iniuriarum, auidusq*ue* uindictae. Hoc malum proficiscitur ab imbecillitate rationis & ignora*n*tia uerae celsitudinis. Nam uere excelsus est animus, qui lacessitus iniuria negligit, commoueri & ad ultionem currere, humilis est animi. Proinde mulier quoniam affectibus ducitur, rebus externis metitur honestatem suam, et in his uinci no*n* patitur. Dolent enim quaedam mulierculae, si uicinam conspexerint operosius cultam, aut sumptuosius uestitam quàm ipsae sint. Neq*ue* contentae sunt naturali decore, corpus fucis pingunt, capillos medicamentis tingunt, crispant, & co*m*plicant: auribus gemmas, collo aurum gestant, uestes byssinas & holosericas trahunt, ne quid dicam interim de pellibus quarum precium in imme*n*sum auxit mor-

talium ambitio. Hic est cultus externi hominis, qui quo sple*n*didior est, hoc magis sordet homo interior. Is uero quo cultior est, hoc neglectior est cultus corporis. Posteaquàm igitur maritus uidet contra naturam immutatum uxoris ingenium, odisse cultum & mundum superbiae, & hinc quicquid potest libenter in pauperes erogare, contentam ornamentis animi, quae preciosa sunt apud deu*m*, cui soli studet placuisse, deinde prouocatam iniuria uiri, nihil remittere de charitate, nihil de alacritate obsequendi, sed in morum integritate perseuerare, spiritu leni tranquillóque perferentem omnia, nimirum intelligit Euangelium non esse nomen inane, cuius ui sic immute*n*tur ingenia. Tande*m* & aemulationis aculeis extimulatur, cogitans sibi pudendu*m* fore, si quod mulier praestat, ipse uir praestare non posset. Ita sine uerbo, ex domestico conuictu sanctae mulieris uir lucrifit deo. Et fortasse reperias mulieres, quae cultum corporis sustineant co*n*temnere: at quae, cum neminem laedat, omnibus bene faciat, possit inter co*n*tumelias &

conuicia tueri tranquillitate*m* modesti spiritus, uere spiritu agitur Christi. Et tales foeminae permissu dei nonnunquam incidu*n*t in maritos temule*n*tos, prodigos, pauperu*m* expilatores, adulteros, aleatores, ut uiros suos deo lucrifacia*n*t. Quo magis oportet probis ac modestis uiris esse morigeras in om*n*ibus. Ad id quo reddat alacriores, proponit exemplu*m* nobilissimae foeminae. Sic enim aliqua*n*do & sanctae mulieres sperantes in deo ornabant se, subiectae proprijs uiris, sicut Sara obediebat Abrahae: dominum eum uocans, cuius estis filiae bene facientes, & non pertimentes ullam perturbationem. Quum iam ageretur de circuncisione & Isaac promitteretur, auctum est nomen uiro, qui pro Abram dictus est Abraham: mulieri contra diminutu*m*, pro Sarai enim dicta est Sara. Quo magis uiget in nobis ratio, hoc minus ualet affectus, et amputatis malis cupiditatibus, bene conuenit carni cum spiritu. Decet aut*em* ut caro spiritus ductum sequatur, no*n* contrá. Caeterum quod Sara maritum dominu*m* appellarit, legimus Genesis cap. 18. Posteaqua*m*:

inquit, consenui, & dominus meus uetulus est, uoluptati operam dabo? Si coràm appellasset eum dominum, uideri poterat hoc tributum auribus mariti: nunc haec secum loquitur, existimans sermonem à nemine audiri. Ex quo perspicuu*m* est, q*uo*d talem habuerit eum qualem appellat. Sed quaeret aliquis, ubi produtu*m* sit exemplum obedie*n*tiae huius mulieris erga maritum. Equidem arbitror Genesis cap. 12. & rursus 20. Ingressurus enim Aegyptum, quu*m* ob insignem uxoris formam suae uitae metueret Abraham, obtestatus est uxorem, ut dissimularet se esse coniugem, & fateretur esse sororem. Hic mulier pudica non obmurmurauit dicens: Mihi mea pudicitia non minus chara est, quàm tibi tua uita: quaere aliam rationem consulendi tuae saluti, ne me prostituas impijs hominib*us*: Sed obtemperauit marito, malens suam pudicitiam periclitari, quàm illius incolumitatem. Peregrinatione*m* Abraham iussu diuino susceperat, huius comes non grauata est esse Sara. Vir paruit deo. Caput enim uiri deus. Viro paret uxor. Caput

enim uxoris uir est. Tutum obsequium est, quoties qui dux est, ipse dei spiritu ducitur. Et ideo supremo numine moderante suoru*m* actiones, & Abrahae exhibita est non mediocris humanitas, & Sarae mansit incolumis sua pudicitia. Excusatur Abraham, quod mulierem insigni forma per uarias ac Barbaras nationes circumduceret. Obtemperauit in uxore, quemadmodum obtemperauit in filio. Sic pariter & effulsit fides patriarchae, & utriq*ue* tutum fuit cui metueba*n*t, alteri pudicitia, alteri uita. Sed quis color excusabit maritos, qui coniuges suas ambitiose cultas, & uelut ad illaqueandos hominum oculos instructas, producunt in tumultuosa conuiuia, in mercatus, in publica balnea: quidam etiam Hierosolyma*m* aut Compostellam proficisci patiuntur?

Multa cadunt inter calicem supremáque labra:

sed plura cadunt inter Hierosolymam & Hollandiam. Quemadmodu*m* autem hic Sara morigerata est Abrahae: ita dubitandum non est, quin illi in caeteris omnibus

sit ob sequuta cum omni reuere*n*tia. Iudaei gloriabantur quod essent Abrahae filij. Quorum arrogantiam refellit dominus, negans eos esse filios Abrahae, qui ab Abrahae moribus degenerarent. Latius enim patebat Abrahae cognatio, nimirum ad omnes qui fidem illius aemularentur. Sic & Petrus uult omnes mulieres haberi pro filiabus Sarae, quae benefactis Saram matrem referrent. Dictus est Abraham pater multarum gentium. Sic & Sara mater est omniu*m* piaru*m* matronarum. Cuius, inquit, estis filiae bene facientes. In spiritualibus igitur non propinquitas sanguinis, sed imitatio moru*m* parit cognatione*m*. Sed quid hoc sibi uult, quod adijcit beatus Petrus: Et non pertimentes ullam perturbationem? Muliebre est expauescere. At quae se semel syncera conscientia tradidit uoluntati diuinae, dei praesidio freta, nihil metuit: quemadmodum Sara intrepido pectore sequuta est maritum, per efferas ac immanes nationes peregrinantem. Qui bene facit, non est quod metuat à malis, Deum habet protectorem,

aduersus quem nihil ualet hominum aut daemonum ulla potestas. Hactenus foeminis loquutus est Petrus, nunc ad maritos uertit orationem: Viri, inquit, similiter cohabitantes, secundum scientiam quasi infirmiori uasculo muliebri impertie*n*tes honorem, tanq*uam* cohaeredibus gratiae uitae, ut non impediantur orationes uestrae. Quid hoc est, similiter cohabitantes? Hoc est, cu*m* integritate, cum contemptu uoluptatum & ambitionis, cum ornatu interioris hominis, cu*m* mansuetudine & modestia tranquilli spiritus, cum charitate & reuere*n*tia, gubernantes uxores uestras, non ex imperio aut libidine, sed iuxta scientiam, nihil praescribentes nisi quod expedit, nihil indulgentes quod perniciem aut corruptelam adferat bonis moribus. Etenim penes quem est autoritas iubendi, penes eunde*m* debet esse scientia fugiendorum & expetendorum. Tyrannus imperat quod libet aut quod ipsi co*m*modum est: maritus consulit id quod optimum est, etiam illi cui praescribit. Nec ideo despiciat uxorem, quod in iugo matrimonij personam gerit

inferiorem, & corpore & animo imbecillior: imò tanto plus honoris illi deferatur, ut quod deest naturae, penset mariti charitas. Idem corpus est uir et uxor: sed quae infirma sunt membra, his copiosiore*m* honorem addimus, quemadmodum docet Paulus. Quicquid autem honoris impenderis uxori, tibi ipsi impendis. Honoris autem uerbum non tantum pertinet ad salutationis officia, aut accubitus honorem: uerum ad subministrationem omnium quae postulat usus co*n*iugis. Si deus tantum honoris habuit foeminis, ut in haereditate uitae coelestis, quae credentibus oblata est, eas aequet uiris: qui conuenit ut ab homine marito fastidiantur? Si deus impertit foeminis eundem spiritum quem uiris: quur maritus sic grauat*ur* prouidere necessitatibus uxoris, quasi non sit facultatum corporalium communio? Est gratia fallax & uana pulchritudo: sed est gratia uitae, hoc est, dei benignitas per Iesum filium, omnibus uitam aeternam offerens, qui fiduciam in eo colloca*n*t. In re tanta cohaeredem & consortem uxorem qui

potes negligere? Et adijcit: Vt non interrumpantur orationes uestrae. Vult igitur apostolus assiduas esse preces, quas non patitur interrumpi. Interrumpit autem preces discordia. Oblatio Christianorum est precatio: quam deus non acceptat, si quid habet uxor iustae querelae aduersus maritum, aut contrà. Et si uxor non meminit iniuriae, tamen maritus reconciliari debet, priusquam offerat munus suum. Sunt autem preces deo gratissimae, quas concordibus animis communiter fundu*n*t uxor & maritus. Quoniam de mulierum ornatu, deq*ue* precibus meminit Petrus, libet & Pauli super eadem re proferre doctrinam, ex epistola ad Timotheu*m* priore: Volo, inquit, uiros orare in omni loco,[s] leuantes puras manus sine ira & disceptatione. Similiter & mulieres in habitu ornato, cum uerecundia & sobrietate ornantes se, non in tortis crinibus, & auro, aut margaritis, uel ueste preciosa: sed quod decet mulieres promittentes pietatem per opera bona. Vterque commendat assi-

s *Cap. 2.*

duitatem orandi. Paulus in littore flexis genibus orat, orat Philippis & in carcere. Quiuis locus sacer est ora*n*ti in spiritu. Samaritani adorabant in monte, Iudaei Hierosolymae. Christianus, quoniam scit deum nusquam non esse praesentem, orat in quouis loco. Locus non reddit precationem puram aut impuram, sed animus: eoq*ue* dicit: Leuantes puras manus. Qui factis impuris inquinati sunt, non habent puras manus. Sic apud Esaiam audiunt Iudaei: Man*us* uestrae sanguine plenae sunt. Qui uiuunt rapto, qui fraudant tenues mercede, qui spoliant inferiores, qui opprimunt innocentem calumnia, quoniam manus habent impuras, etiam si orarent in cubiculo in quo natus est dominus, ingratum esset deo sacrificium. Attollantur man*us*, sed purae: sed magis attollat*ur* cor purum. Qui laesit aliu*m*, man*us* habet impuras: qui laesus irascit*ur*, nondum habet cor aptu*m* precationi. Remitte promixo culpam de corde, & puru*m* erit cor. Absq*ue* ira, inquit, & disceptatione. Ira meditat*ur* uindictam.

Disceptatio leuior est ira: consultat enim an dignus sit cui ignoscatur, sic apud se loquens: Tantum officiorum in illum contuli, & hanc mihi rependit gratiam. Si hanc condonaro noxiam, mox repetet. Noli expendere delicti magnitudinem, et an dignus sit ille cui remittas. Tantum cogita: Proximus est, & dominus iussit ut proximo delinquenti remittamus ex animo. Nimiru*m* hoc est quod scripsit Petrus, ut non interrumpantur orationes uestrae. Inutilis est oratio, qua*m* tales cogitationes interrumpunt. Pactum est inter nos & deum: Remitte, & tibi remittet*ur*. Impudens igitur est, qui contra pactum postulat sibi ignoscere deum, quum ipse male cogitet proximo. Similiter uult & mulieres orare: nec addidit, in quouis loco. Non enim quiuis locus decet pudorem foeminae. In habitu ornato cum uerecundia & sobrietate ornantes se. Habet hoc ille sexus, ut quum in publicum prodit, ornari gaudeat. Est ne igitur sollicitus Paulus, ne uxores parum comptae ueniant in templum? Planè est, sed alium praescribit ornatum:

Ornantes, inquit, se uerecundia & sobrietate: & has uirtutes ipse cultus prae se ferat. Paulus scribens Corinthijs, praecipit ut uxores in Ecclesia uelent caput suum, ac taceant. Quantum igitur absunt ab apostolica regula, quae no*n* aliter cultae prodeunt in templu*m*, quàm heroinam quampiam acturae in Tragoedia? adeo non uelato capite, ut capilli gratius luceant per reticulum, & pectus penè pateat usq*ue* ad cingulum. Reliquus item cultus theatricam quandam habet ostentationem. Facies cerussa & purpurisso tincta: oculi stibio picti. Et cultui respondent lasciuus incessus, & pedum, ut ait propheta, lusus, oculi procaces, & uultus nunc huc nunc illuc deflexus. Isthuc non est ire ad orandum, sed ad spectaculum. O matrona, q*uam* ista ornamenta non decent tuam professionem. Dices: Quam mihi professionem narras? Non sum Benedictina, aut Franciscana. Imò professa es pietatem. Iste cultus decet mulieres quae profite*n*tur impietatem. Quae mundi satanaeq*ue* pompas omnes abiurasti, quur eas circumfers & o-

stentas etiam in templis? Quur tibi placet cultus similis, quum religio sit dissimilis? Illa initiata est Veneri, tu Christo. In professione tam dissimili quur placet similis cultus? Et fortasse tu superas ethnicam uestitus insolentia. Profiteris pietatem ore: ostende pietatem per opera bona. Reluceat pietas in uultu, in incessu, in oculis, in toto corpore cultúque. Audio uocem Christianae, & uideo facta ethnicae. Pudor & castitas uera sunt ornamenta matronae. At hunc ornatum dehonestant intorti crines, auru*m*, margaritae, byssus & Serûm uellera. Vertantur illa pudoris inquinamenta in subsidia pauperu*m*: & abunde multum decoris apponent tibi bona opera, quibus decentissime uestitur mulier Christum professa.

Ad hunc igitur modum cultus pudicitiam ac sobrietatem prae se ferat, ut hoc ipso uideat*ur* ornatissima, quod ornata non sit. Cui si accesserit silentium, nihil defuturum est muliebribus orname*n*tis. Mulier, inquit, in silentio discat cum omni subiectione. Id explanatius dixit, scribens Co-

rinthijs: Si quid uolent discere domi uiros suos interrogent. Si in coetu uirorum mulieribus prohibetur, ne discendi gratia loquantur: quid censendu*m* erit de his, quae in templis ineptis fabulis garrire non desinunt? Et adiecit: Cum omni subiectione, Quemadmodum uxor ornatur orname*n*torum contemptu: ita dum se per omnia submittit, redditur excelsior, dum semet erigit, tum uere fit abiecta & humilis.

Superest extrema huius operis pars deliberis educa*n*dis, ad quam ipse sermo Paulinus nos deducit. Locum enim hunc ita concludit: Saluabitur autem per filiorum generationem, si permanserint in fide, & in dilectione, & sanctificatione, cum sobrietate. Operosa functio est recte educare liberos: sed ingens praemium: Saluabitur, inquit. Dum liberorum curat salute*m*, sibi salutem acquirit. An putabas uxor te defunctam officio tuo, si cum dolore qualescunq*ue* liberos parias? Non promittitur salus, nisi perseuerarint in fide & dilectione, et sanctificatione cu*m* sobrietate. Non eris tota mater, nisi haec p*er*stiteris in liberis.

Dices: Vt mihi non est in manu formosos an deformes pariam liberos: ita non est in mea potestate praestare ne recedant à fide, charitate, sanctificatione, ac sobrietate. Quur ego poenas dem alienae nequitiae? No*n* hoc sentit apostolus, matrem datura*m* esse poenas ob liberos impios, si modo functa est officio: sed summam educationis curam exigere uoluit à matribus, quarum studio tantum tribuit, ut uix perire possint, qui diligenter educati fuerint ad pietatem: nec ferè sint impij liberi, nisi parentum culpa. Trifariam autem hic peccatur à multis, in concipiendo, in gestando, & in educando. Primum uulgata sententia obtinuit, ex bonis progigni bonos, ex malis malos: quemadmodum ex formosis formosi, ex deformibus deformes ferè nascuntur. Quod autem raro uidemus nothos esse bonos, no*n* unam esse causam arbitror. Primu*m* enim ex impudicis mulieribus nati, ferè referunt aliqua ex parte maternum ingenium, etiam si pater contingat probae indolis. Certe uterque cum mala conscientia miscetur

alteri. Atqui in illo arcano naturae opificio plurimum interest, quae sit corporum & animorum affectio. Proximu*m* est, quod indiligentius educantur quàm legitimi. Tertium quod generis uitium non sinit illos animum ad res egregias attollere, eoq*ue* ferè degenerant ad technas & fucos seruiles. Sic enim Euripides sapientissime scripsit:

Δουλοῖ γὰρ ἄνδρα κἂν θρασυσπλαγχνός τις ᾖ ὅταν ξυνειδῇ μητρὸς ἢ πατρὸς κακά.

Contrà bonis parentibus procreatum esse, praeclarus est thesaurus libertatis. Proinde quida*m* passim ex quauis muliere generantes prolem, indigni sunt qui ament*ur* à liberis, ut quos afficiunt contumelia, priusquam in lucem prodeant. Excluduntur ab haereditate, submouentur à dignitatibus, à sacris, à publicis functionibus: dicuntur probri causa spurij, & iubent*ur* quaerere patre*m*: uix habentur pro liberis. Quid multis? Vix datur ad uirtutem eluctari. Tantum poenarum luunt innoxij pro parentum incontinentia. Vnum Themistodem Graeci, Iepte Hebraei inter eximios

uiros referunt. Primum igitur officium erga liberos sit, ex uxore legitima eos suscipere. De uxore uero deligenda iam dictu*m* est. Superest igitur, ut quoties uir & uxor gignendae soboli dare uolu*n*t operam, nec uino, nec cibo, nec ira, nec odio sint perturbati: sed corpora sint sobria, animi tranquilli. Est enim occulta quaedam contagio uitiorum animi in corpora, rursus corporum in animum. Sic ex morbo senióue corporis nascitur iracundia: & ex amore compertum est suboriri tabem corporis: quemadmodum & ex liuore, ex ira calorem, ex metu frigus ac tremorem. Quas affectiones mutuas si uidemus in corporibus sanis ac ualentibus, quid fieri censendum est in liquidis illis rudimentis, unde natura fabricatur hominem? Itaque Diogenes quum forte conspiceret adulescentem uino delirantem, non ipsum incusauit, sed patrem: Adolescens, inquit, ebrius te seminauit pater. Quod si non omnino praeter rationem est, quod dicunt physici, ex ijs qui sunt tenerae aetatis, na-

sci prolem minus ualidam, quàm ex prouectioribus, quod seme*n* in illis sit liquidi*us* minusq*ue* concoctum: consequens est, ut idem efficiat te*m*poratia corporis affectio. Quanquam autem Christiana philosophia censet omnes animas esse pares, tamen magni refert in quale*m* corporis massam immergatur. Quod enim uidemus quosdam natura propensos ad iram, aut uindictam, aut inuidiam, plerunque constat à corporis habitu proficisci.

Quare, si naturalium rerum curiosis credimus, non solum aliquoties parentum uitio fit, ut caeci, claudi, mutili, aut alioqui morbidi seu prodigiosi foetus aedantur: uerum etiam ut bruti stupidiq*ue*, & ad insignia mala procliues. Ebrij gignu*n*t dementes, co*m*moti iracundos, crapula sepulti comitiali morbo obnoxios: scurriliter ineptientes, leues & nequam. Simile gignit simile. Proinde Christiani coniuges opera*m* daturi gignendae soboli, in eum corporis animiq*ue* statu*m* uos componite, ut & optare possitis uestri similes liberos, & sperare.

Non descenda*m* ad illa minuta, quae tamen no*n* piguit Aristotele*m* tradere, non nisi prouecta firmaq*ue* aetate da*n*dam opera*m* soboli. Durat aut*em* uigor corporis usque ad quintam annorum hebdomadem, hoc est annum trigesimum sextum: uigor animi usque ad septimam hebdomadem, hoc est, circiter annum quinquagesimu*m*. Ab hoc tempore censet abstinendum à procreatione liberorum, quod nasca*n*tur, ut putat, & corporibus & animis imbecilliores. Deinde tempus hybernum iudicat pro se minanda prole felicius quàm aestiuum: et inter ue*n*tos Boream iudicat utilissimum, Austrum inutilissimum. Illud certe constat, grauato crudoq*ue* stomacho dare operam liberis intempestiuum esse: à concoctione peracta commodius. Rideat haec ceu friuola, apud que*m* nihil refert, ualidos an ualetudinarios, ingeniosos an stupidos gignas. Haec cura communiter pertinet & ad maritos & ad uxores. Proxima peculiaris erit praegnantis. Dum enim foetus adhuc fingit*ur* in officina naturae, dum augescit, ac formatur, omne*m* materni cor-

poris ac me*n*tis affectione*m*, uelut uda materia trahit ad sese: non aliter quàm tenera plantula terrae, in qua stat natura*m* ad se trahit. Prima igit*ur* grauidae cura sit, ut sit pura tra*n*quillaq*ue* co*n*scientia. Siquide*m* ex hoc fonte nascit*ur* uera uoluptas animi. Deinde caueat ab ira, odio, inuidia, caeterisq*ue* cupiditatib*us*, quae ab animi morbo profectae, corpus etiam inficiunt. Fugiat crapulam, uinolentiam, cachinnos, choreas, & quicquid aequabilem illam ac moderatam corporis temperaturam perturbat. Non exigitur à grauidis ieiunium: sed tanto magis oportet sobrietatem esse perpetuam. Est & haec educationis pars. Nondum natus est infans, & tame*n* iam nunc intra materni corporis latebras ad pietatem, quâ licet, fingitur. Laedit inedia diutina, laedit et immodica cibi potusq*ue* copia. Peccatur & in genere. Offendu*n*t, supra modum frigida calidaq*ue*, & quaecunq*ue* subitam adfectionem adferunt corpori. Praesertim aut*em* cauendum à subtilibus & acribus, quaeq*ue* deijciunt aluum aut cient urinam: medici diuretica uocant, haec enim praecipitant

aborsus. Quin & motus uitandus est uel immodicus uel incommodus, Neq*ue* uero pigebit mulierem in his obseruandis circunspectam esse, si cogitet duas animas in uno corpore p*eri*clitari. Execraris eas quae uenenis procurant abortus, aut foetus recens aeditos interimunt. Merito quidem execraris: sed interim cogita, ab hoc crimine no*n* ita procul abesse, quae crapula, quae tripudijs, reliquáque uitae intemperantia causam dederu*n*t abortus. A partu statim excipit lactandi cura. Atque hic quidem erat omni machinarum genere pugnandum aduersus prauam consuetudine*m*, sed mirum q*uam* uulgo receptam, qua matres infantulos suos conductitijs mulieribus tradunt nutriendos. Veru*m* quoniam ea de re copiose disserit Phauorinus apud Aulu*m* Gellium, nec praetermisit hoc Plutarchus in libello de pueris institue*n*dis, nosq*ue* quu*m* aliâs, tum in colloquio cui titul*us* est, Puerpera, non pauca diximus, no*n* hic onerabo lectorem, inde petituru*m* si uolet. Tantum illud obiter repetam, nihil tam praeter naturam esse, quàm ut mulier quod genuit,

recuset alere. Nam expositionis genus esse, recens natum infantulum ablegare ad, nescio quas, mercenarias, nec omnino matris nomine dignas, quae hoc facere sustine*n*t. Deinde, uix aliud aeque facere uel ad bonam corporis temperatura*m*, uel ad indolem puerorum, uel ad mutuam inter liberos ac parentes pietatem, quàm ut infantes maternis uberibus alantur. Quod si morbus, aut aliud quid obstiterit, quo minus id possint, hoc certe summo studio curandum erit, ut infans committatur nutrici corpore salubri, sobriae, integrisq*ue* moribus: ne tener foetus malam ualetudinem & ingenij corruptelam simul cum lacte imbibat. Qui didicerunt curare mulos aut equos, profitentur artem suam: at nulla est ars difficilior quàm fingere hominem: & hanc artem oportet omnes parentes scire. Quod si fieret, non esset tanta in orbe bonorum paucitas.

Est aliquid bene nasci: uerum educatio superat omnia: de qua merito dixeris, q*uo*d de pronunciatione dixit Demosthenes: Rogatus enim, quid esset in rhetorica pri-

mum, respondit, pronu*n*ciatio: quid secundum, pronunciatio: quid tertium, pronunciatio: uidelicet summam totius eloquentiae tribuens pronunciationi. Id aptius tribuetur educationi, quae naturam quamuis alioqui potentem uertit in co*n*trarium. Et quum natura facile flectatur, usus per educationem partus flecti non potest. In caeteris quidem disciplinis tria potissimu*m* adhibentur, ut eò peruenias quò destinasti, natura, ratio, & usus siue exercitatio. Naturam uoco aptitudine*m* quandam ad discendum quod traditur. Ratio praeceptis iudicat quid expetendum, quid fugiendum. Vsus ducit in habitum id quod praescriptum est. Crassius dicam, quo magis intelligatur quod dico. Finge pueru*m* noualem esse, praecepta uiuendi semen, usum exercitationem in his quae tradita sunt. A primo igitur conceptu usq*ue* ad annum septimum, tantum noualis praeparatur ad sementem. Potest enim natura nostro uitio seu culpa melior aut deterior fieri. Neque uero hic mediocre studium est agricolae. Exiccat limosa, rigat arentia, li-

berat opaca, aequat aspera, execat frutices, extirpat radices, inuehit laetamen, macerat glebas. Haec eadem facit mater in infantulo, dum uitat omnia quae ualetudinem & indolem illius possint corrumpere. Proxima cura est agricolae, ut semen q*uam* optimum iaciat in noualem. Haec cura matri incipit ab anno septimo, sed no*n* absque patre. Verum uterq*ue* labor fuerit inutilis, nisi accedens exercitatio prouehat adolescentem, ut iam & facile praestet uirtutem, eo quod assueuit: & quonia*m* uidet honesti tum fructum tum pulchritudine*m*, libens etiam sequatur, quod intelligit esse optimum. Quàm uero praeclara*m* messem metent parentes ex liberis suis, posteaq*uam* huc profecerint, tum uere fiet illud quod praedixit Solomon: Filius sapiens laetificat patrem: filius uero stultus moestitia[+] est matri suae. Et si nihil metant ex filijs, nimirum uita defunctis, priusq*uam* ad matura*m* aetatem peruenissent, à deo tamen mete*n*t uitam aeternam. Redeamus igitur ad curatione*m* naturae puerilis. Ea ferè sita est in cibo potuq*ue*, in somno & motu, in uestitu

[+] *Pro. 10.*

locoq*ue*, & in conuictu. In alimonia bifariam peccatur, iuxta qualitatem, & iuxta quantitatem. No*n*nulli parentes quasi per lusum rem serio noxiam agentes, ingeru*n*t infantibus suis uinum, aromata, salsamenta. Quidam dum metuu*n*t ne nimium graciles euadant, nole*n*tibus etiam plurimum alimentoru*m* infarciunt: quemadmodum solent, qui capos subito uolu*n*t obesos reddere. Ac priore quide*m* modo formant*ur* infantes ad uinolentia*m*, ad cupedias & Attica bellaria. Posteriore uero, si quid Aristoteli credimus, pueroru*m* ingeniu*m* reddit*ur* iners, stupidu*m*, & hebes: quod idem facit somnus immodicus. Alant*ur* igitur infantes cibis lactarijs, & aptis aetati: deinde sic te*m*perato modo, ut nec copia sepeliatur ingenij uigor, nec inopia corpus reddat*ur* flaccidum & imbecille. Que*m*admodum aut*em* somnus perpetuus ignauia*m* adfert tum corporibus tum ingenijs: ita motus debet esse moderatus, praesertim in grandioribus. Nam infantibus natura addidit agilitate*m* quanda*m*, quo calore paulatim aucto grandesca*n*t ossa, ac motu co*n*firmentur. Rursus circa uestitu*m* bifaria*m* peccat*ur*. Quidam e*ni*m

puellos admodum teneros seminudos in summo hyemis rigore excludunt ab aedibus, ut aduersus Borea*m* & gelu durescant: haud multo mitiores illis Germaniae populis, apud quos, ut ferunt historiae, pater infantem modo natum, clypeo impositu*m*, exponit in Rhenum, qui si ferat aquae rigorem, ueluti natare meditans, sustollitur pro gnesio: sin minus, abijcit*ur* pro notho. Etia*m* si Aristoteles mediocre frigus putat co*n*ducere infantiu*m* ualetudini. Et haud scio an magis etia*m* peccet nu*n*c uulgus parentu*m*, qui tenera infantiu*m* corpuscula ijsde*m* uestibus onera*n*t, quib*us* se iactat adultoru*m* ambitio. Et cranio adhuc palpita*n*ti imponitur pileu*m* duplex latis simbrijs, quod pondus ante annos nonaginta non tulisset homo sexagenari*us*. Addit*ur* thorax cum caligis à thorace religatis: thoraci inducitur interula, interulam premit summa uestis, multo panno lumbos & humeros tenellos onerans. Et hoc ornatu pueri iube*n*tur sibi placere. Idem crudelius etiam fit in puellis. Caput oneratur uittis & caliendris, nonnunquam & pileis masculis. Additur epo-

mis, indusio lineo inducitur subucula, nequaquam simplex. Subuculae uestis praeter omnem usum onerosa, primum à brachijs defluens in terram usq*ue*, tanta laxitate, ut ea pars quae ta*n*tum onerat, satis sit iustae uesti: deinde à cingulo laciniosa, multisq*ue* rugis onerans ilia: & uelut hoc paru*m* sit, additur ingens cauda, quae replicata in cingulum à tergo, grauius etiam onus addit tenero corpusculo. Tales sunt & caligae, & calceoli grauibus soleis, & undiq*ue* duplici corio, perinde quasi ad calciu*m* certamen pararentur. Quid tandem his rebus fit? Laeduntur onere mollia corpuscula: deinde constringuntur, ne membra libera dilatentur ad iustam magnitudine*m*. In re nihil prodigitur pecunia. Deniq*ue* tenera aetas paulatim imbibit stultam ambitionem uestium, quam grandiores difficile dediscunt. Si parentes capiu*n*tur talibus delicijs, praestat in puppis aut simijs has ineptias exercere, q*uam* in liberis. Neq*ue* uero non refert, in qualibus locis enutrian*tur* infantes. In situ putridis co*n*trahunt male ualetudinis causas, similiter in ueheme*n*ter ca-

lidis. Quanq*uam* apud Germanos ferè no*n* aliter alunt*ur* in hypocaustoru*m* feruore, q*uam* pyraustae, dicas nonnunq*uam* assos igni. Obest & loc*us* uentis obnoxius, aut etia*m* clamoribus ac tumultu. His laeditur infantis cerebru*m*. Balnea et unctiones prosunt pueris si recte adhibeant*ur*. Fortasse quod adda*m*, multis non uidebitur ad rem pertinere, quum in primis mea quidem sente*n*tia pertineat, curandum, ut quantum licet, infantes educentur inter bonae te*m*peraturae benignaeq*ue* indolis pueros. Transit enim arcano quodam co*n*tagio in collusorem, si quod est uitium uel animi uel corporis. Quod si recte monent etia*m* adultos medici ut consuetudinem agant cum his qui sunt felici corporis temperatura, moribusq*ue* placidis & comibus, quod ex commercio natura hominis reddatur melior aut deterior: quanto probabilius est hoc fieri in udis ac mollibus corpusculis, & ob hoc in que*m*uis habitum sequacibus? Caeterum ita natura comparatum est, ut citius laedant mala, q*uam* prosint bona: Item in uitijs oculorum, in haesita*n*tia linguae. Feru*n*t in Aristotele sub-

balbum quiddam fuisse, in Platone subductionem scapularum, quorum utrunq*ue* discipuli illorum referebant. In plerisq*ue* morbis uulgo confessum est, quid possit co*n*tagium. Verum quid prosit aut laedat temperatura eius quicum agis consuetudine*m*, quoniam sensim ac minutis accessionibus serpit utilitas, ut noxa, non aequa sentitur ab omnibus. Non sentis adrepere malum, sed ex interuallo sentis adrepsisse. Sunt autem quidam infantes plorabundi, morosi, iritabiles, & nescio quid maliciae iam tum in ea aetate prae se ferentes, ab horum conuictu quantum potes semoue tuum infantulum. Dixerit aliquis, paru*m* esse Christianum tam anxie praecipere de cura ualetudinis. Anxiam cura*m* non approbo, diligentem exigo, non aliò spectans, quàm ut corpore bene composito animus sit ad institutionem habilior. Hic quaesitum est à priscis, ad quotu*m* aetatis annum sit auspicanda institutio. Plerisq*ue* uisum est usq*ue* ad septimu*m* annum non esse uexanda*m* eruditionis molestia tenera*m* aetatem. Aristoteles à quinto anno putat auspicanda*m* disciplina-

rum traditionem. Alij mox à tertio anno putant infante*m* esse docilem. Ac mihi quidem omnes uide*n*tur recte sentire. Statim enim instillandu*m* est aliquid tenellae rudiq*ue* testulae, sed blande, tum cuius maxime capax est aetas illa: ita nec uexabitur aetas tenera, nec aberit eruditionis fructus. Noscitare literas tum Latinas tum Graecas, & haru*m* elementa pingere, atq*ue* exprimere sonos per lusum discunt pueri. Quae res diu moraretur adultu*m* in disce*n*dis literis. Sunt enim quaeda*m* ad disciplinas praeludia, quae reddu*n*t nos magis habiles ad discendu*m*. Id no*n* solu*m* fit in disciplinis, uerum etia*m* in moribus. Veluti flectere genua ad nomen Iesu, aut ad occursum honorati uiri, in templo co*m*plosis manibus adorare eucharistiam, exosculari crucifixi signu*m*, astare co*m*posite quu*m* mensa co*n*secratur aut agunt*ur* gratiae, aliqua rudime*n*ta sunt ad religione*m*. In his tame*n* annis oportet omnem acerbitatem abesse, quanq*uam* non oportet abesse reuerentiam. Fallendus est aliquando puer, ut discat credens se ludere. Deinde blanditijs, laudibus, promissis ac munusculis alle-

ctandus est potius, quam minis, plagis & clamoribus coge*n*dus. Hic uehementer peccatur à nonnullis literatoribus, qui morosa saeuitia nihil aliud doce*n*t pueros, quàm odisse literas. Quin & matres aliquot noui, quae quum sibi uiderentur mirae artifices formandae pueritiae, bene natam indolem saeuitia corrumpebant. Puer uix octo natus annos obstupuerat. Puella uix fari incipie*n*s summo studio fingebatur ad mores aulicos. Quorum hoc erat caput, ut ad singula uerba, quibus cum matre loquebatur, repeteret madame mamese: & si quid negaret, pro nany responderet, salue uostre grace madame. Ob haec puella, nondum quintum egressa annum, caedebatur usque ad syncopin. Id quum crebro fieret in die, restabat alia disciplina, ut puella caesa nec lacrymas, nec singultum, nec ploratu*m* emitteret, sed absorberet haec omnia, quod si non faceret, mox rapiebatur ad carnificinam. Et erat alioqui puella bonae indolis. Vidimus illam interdum penè praefocata*m*, dum matre minitante cogeret*ur* absorbere singultus ac sistere

lacrymas. Quod ne fieret, etia*m* legibus prisci uetandum iudicarunt: quanquam Aristoteles à legibus dissentie*n*s, putat eam spirituum cohibitionem ac repressione*m* facere ad robur infantilis corpusculi. Sit hoc sanè uerum in moderata repressio*n*e. Haec uiolentia naturae iam tum relucebat in ipsis puellae oculis, in quibus uidisses concretas lacrymas, & attonitum quiddam, quale solet in his qui spectro territi fuere. Mater ipsa non maior erat uigintisex annis, sed uidua, adeo suae fidens prudentiae, ut nec fratres, nec cognatos ullos admonentes audiret. Nec caedebat nisi serio commota. Ego iudicabam illam matrem digniorem uerberibus quàm filiam. Neq*ue* enim simpliciter ibi peccabat. Primum si quid serium magniq*ue* momenti docuisset, tamen ob aetatis teneritudinem oportebat abesse saeuitiam & acerbitatem, nunc ob aulicam ineptiam excruciabat infantem. Ita quidam pare*n*tes saeuiunt in filios, si laeua*m* manu*m* porrexerint, ubi dextra fuerat porrigenda, dormitantes in his quae magis ad rem pertine*n*t. Quod si quid erit,

quur expediat interdum uti uirga in puerum, absit tamen amarulentia, sed dolori succedat aliquid quod puerilem animum consoletur. Iam sub annum septimum natura praebet indicia quaedam indolis. Apparet enim alius iracu*n*dior, alius lenior, alius praefractior, alius benignior, alius tenacior, alius simplicior, alius fucatior & callidior. Hic igitur statim aduigilandum, ut quod est uirtutis prouehatur, quod uitij corrigatur. Habes teneram ac quouis flexilem uirgulam, habes ceram mollissima*m*, habes udam argillam, tu tantum age bonum plasten. Iam mihi de parando nouali[+] satis dixisse uideor, quae prima pars est institutionis, eam naturam uocare placuit, nunc de semente loque*n*dum, quam appellauimus rationem. Plurimu*m* autem refert quid teneris animis infuderis. Nihil enim magis haeret in omnem uita*m*, quàm quod illis annis imbibit*ur*. Plurimis in ore est, paucis in animo dictum Horatij:

[+] *Institutio.*

> Quo semel est imbuta rece*n*s, seruabit odorem
> Testa diu.

Ac ferè uidetur optimum cui primum as-

sueueris. Aristoteles in Politicis refert de Theodoro quoda*m* histrione, qui nulli uolebat concedere, ut ante ipsum ageret, q*uo*d existimaret eam actionem semper magis probari quae prior occupasset oculos. Est aute*m* duplex institutionis cura, altera quae pertinet ad disciplinarum cognitionem, altera quae pertinet ad pietatem ac bonos mores. Nihil uetat utrunque simul agi, nisi quod pietatis potior debet esse ratio. De disciplinis in superioribus nonnihil attigimus, & in alijs lucubrationibus non pauca nobis dicta sunt, praesertim in libello de institutione puerorum, item in principe Christiano, tum in colloquijs familiaribus. Si quis quid praeterea desiderabit, ex libris Platonis de repub. ac de legibus: ex Aristotelis de rep. libris, praesertim septimo & octauo petere licebit. Illi publicam institutione*m* magis probant q*uam* priuatam. Nunc omnis institutio publica redijt ad ludorum literariorum magistros, in quibus asciscendis quum oporteret esse summam cura*m*, huc allega*n*tur ferè sordidi abiectiq*ue* homines, interdum & cerebri parum

sani. Locus datur sordidus, & salarium datur exiguum, diceres illic porcos educari non institui ciuium ingenuos liberos. Atqui hic periclitatur seminariu*m* totius reip. Sed peius etia*m* agitur cum illis pueris, qui in antris tenebrionum quoru*n*dam sanè q*uam* illiberaliter educantur. Nam hunc quaestum ad se trahunt monasteria quaedam, & genus hominum medium inter monachos & prophanos. Quicquid enim est malarum rerum, ferè praetextu religionis irrepsit in mundum. Verum haec missa faciemus, ea potissimum persequentes quae faciunt ad pietatis institutionem. Sint igitur prima religionis semina, Deum esse super omnia metuendum & amandum, qui condidit, qui restituit ac gubernat uniuersa, nusquam no*n* praesens, nihil nesciens, nihil no*n* uidens: hunc per filium suum Iesum sibi fidentibus, & ipsius praecepta seruantibus detulisse uitam aeternam, & utrunque per spiritum sanctum habitare in cordibus pioru*m*: Deum autem, ut est remunerator omnium bonorum, ita & malorum omnium ultorem esse: Itaque nulli perire

praemiu*m* recte factorum, etiamsi apud homines pro bene factis reddant*ur* mala: neminem rursus, quantumuis occulte peccet, dei uindicta*m* posse effugere, nisi resipiscens semet illi reconciliet. Sic autem inseratur nomen Iesu me*n*tibus puerorum, ut quàm maxime fiat amabilis illorum affectibus. Deinde persuadeatur & hoc, semper adesse pueris angelos testes ac spectatores omnium quae geruntur, aut etiam cogitantur, hos delectari pudicitia, modestia, sobrietate, charitate, concordia, diuersis offendi: In q*ui*bus uero uiderint has uirtutes, ijs multa bona referunt à deo, quo magis proficiant. His proximum est, ut de sacris scripturis quàm reuerentissime sentiant. In his enim deum uelut ex oraculo perpetuo loqui mortalibus. Ha*n*c reuerentia*m* magis imbibet puer, si uiderit sacris codicibus haberi honorem, si consuescat exosculari codicem Euangelicu*m*, si de diuinis literis nu*m*quam fiat sermo per iocum aut per contentionem, sed sobrie ac reuerenter. Discat co*n*templari coelorum ornatum, terrae diuitem proue*n*tem, fontium scatebras,

amniu*m* lapsus, maria uasta, anima*n*tium innumeras species, & haec omnia in hoc co*n*dita, ut seruia*n*t usibus hominum, tantu*m* ut homo seruiat suo conditori deo. Discat & illa beneficia, quae deus peculiariter largitus est electis suis per filium suum unicu*m*. Postremo quae p*rae*mia maneant pios, quae supplicia impios. Admoneat*ur* quid sit professus in baptismo, ne desciscat ab imperatore Iesu cui nome*n* dedit: ut uestem quam accepit candidam, seruet immaculatam. Admoneatur aute*m*, inter omnes Christianos esse cognationem arctissimam, qualis est inter eiusdem corporis me*m*bra, quo uidelicet co*n*suescat omnem Christianum fraterna quadam charitate uenerari, ob hoc ipsum q*uo*d Christiani sunt, sciatq*ue* Christum & laedi in suis membris, & refocillari. Discat neminem esse miserum aut esse posse, qui manet in Christo, siue contingant aduersa siue prospera, siue mors, siue uita: In rebus tristibus age*n*das esse gratias deo, qui nostrae salutis causa flagellat nos: in laetis non insolescendum, sed adoranda*m*

dei benignitatem. Admoneatur qualiter se gerere debeat erga pare*n*tes, erga seniores, erga aequales, erga inferiores. Assuescet no*n* fastidire pauperes, comis erga pares, reuerens erga seniores, pius erga parentes. In horum quemuis quicquid officij praestiterit, sciat se deo foenerari, cuius praeceptis haec faciens obte*m*perat. Exempla uirtutum potissimum illi proponantur ex uita Christi, deinde ex alijs, potissimum ijs, quorum sanctimonia sacrarum literarum testimonio comme*n*data est. Admoneatur quàm turpe sit inuidere cuiq*uam* aut irasci aut odisse: quàm honesta res sit habere linguam parca*m*, sobriam ac circunspectam, no*n* temere loquentem nisi res postulet, nec responde*n*tem ad quicqua*m* quod non intelligat: Nihil autem turpius esse quàm falsa loqui, uel obtrectare famae alienae, praesertim absentiu*m*. Haec aliaq*ue* huius generis si instille*n*tur teneris puerorum animis, erumpent aliquando in morum egregiam frugem. Vbi iam ad annu*m* peruenerint decimu*m*quartu*m*, scias optima*m* esse materiam, et omniu*m* quae digna sunt cognitu

maxime capacem, quae si negligatur, non continget altera similis. Hic igitur toto pectore incumbendu*m*, ut & optimis opinionibus confirmetur & optimis disciplinis expoliatur. Plurimu*m* autem contulerit ad hoc, ut talis euadat filius quale*m* uolumus, si primu*m* ipsi nos tales praebuerimus. Imitandi uis peculiariter inest pueris. Si nihil uiderint in moribus parentum nisi pium, pudicum, sobrium ac modestum, uel usu referent quod assidue uident, quemadmodum balbo co*n*uiuens discit & ipse balbutire. Monita uero non multum adiuuabu*n*t, si puer uiderit aliud in uita parentu*m* quàm praescripserant: nec sibi persuadere poteru*n*t illos hoc serio monuisse, quod ipsi no*n* praestant. Altera cura fuerit de praeceptore siue paedagogo deligendo. Qua quide*m* in re mira pare*n*tum cessatio. Deligunt cui committant curandum equum, & filium cuiuis committunt. Et matres no*n*nullae diligentius curant catella*m* Melitaeam, quàm filium: & pluris conduciter equiso, aut curator accipitru*m*, quàm praeceptor liberorum. Nec alia in re infelicius est principu*m*

uulgus, quàm quod statim no*n* traduntur praeceptoribus sanctis & cordatis. Nec tantum in praeceptore spectanda est eruditio, sed multo magis moru*m* integritas. Hic igitur oportet liberum ac serium esse iudicium, nec accersendus ille qui semet ingerit, qui blandie*n*s ambit, qui obtruditur ab amicis. Num aegrotus aut nauigatione periclita*n*s audias amicos ita loquentes: Hu*n*c adhibe medicum in meam gratia*m*: est enim mihi cognatus & amicus, aut, hunc admoue clauo, uehementer enim cupit: an potius responsurus es: Alibi seruia*m* uestris affectibus, hic periclitor, mihi comme*n*datissimus erit medicus, quisquis sana*n*di peritissimus fuerit: nauclerus asciscetur, quisquis erit gubernandae nauis peritissimus. Idem facere conueniet in deligendo cui filij tui primam aetatem formandam concredere destinas. Quod si contingit idoneus, ne tamen ita curam in illum transferas, ut ipse sollicitudinem omnem abijcias, Episcopu*m* age, ex interuallo uide quid profecerit filius. Quanquam probus tibi contigit colonus, tame*n* subinde uisis fundu*m*, & si quid

offendit, requiris officium. Si quid deest, expostulas quur hoc sit praetermissum q*uo*d non oportuit. Et si uideris colonum no*n* respondere tuae spei, submoues cessatorem, & allegas alium magis idoneu*m*. Id si facis in agello, no*n* idem facies in eo que*m* omniu*m* tuorum bonoru*m* destinas haeredem? Itáne uilior est filius quàm agellus? Nihil no*n* facis uti quàm plurimu*m* relinquas filio, nec curae est ut filius is euadat qui norit uti relictis. Quod quidem nihilominus absurdum est, quàm si illi compares quàm pulcerrimas citharas, nec ullam interim cura*m* adhibeas ut ille musicam discat. Non mediocris artis est instituere prima*m* aetatem, ac praecipue uirtutis est instituere adolescentia*m*. Ex talibus enim potissimum pendet omnis uita mortalium, ex ijs qui formant pueritiam, ex his qui co*n*cionibus docent populum, & ex principibus. Diogenes quu*m* in auctione uenderetur, rogatus à praecone, quo titulo deberet praedicari: Dic, inquit, esse homine*m* qui sciat imperare liberis. Audijt hoc praeconiu*m* diues quidam qui teneros filios habebat domi, mer-

catus est Diogene*m*, eumq*ue* suis praeceptorem dedit. Qui uir malus est aut formandae pueritiae imperitus, etia*m*si drachma co*n*ducitur, magno conducit*ur*. Neq*ue* enim quisquis uir doctus ac bonus est, statim acco*m*modus est erudie*n*dae pueritiae. Multis deest lenitas, alijs laboru*m* patie*n*tia. Caeterum qui co*m*positus est ad tanta*m* prouinciam satis magno co*n*duci no*n* potest. Quanti aestimas salute*m* filij tui, ta*n*to praemio dignu*m* existima bonum praeceptorem. Aristippus quo uix alius fuit philosophus in responsis dexterior, quu*m* praediues quida*m* ageret de filio co*m*mitte*n*do, rogaretq*ue* philosophu*m* quantum mercedis posceret, poposcit mille drachmas. Quu*m* diues admiratus postulationis impudentia*m*, exclamaret: Hui ista summa seruu*m* emere licebit. At nunc, inq*ui*t Aristippus, duos tibi seruos parabis, filiu*m* & eum quem filio conduxeris. No*n* improbanda uidetur illorum sente*n*tia, qui domi paedagogum alu*n*t, donec tenerior est liberoru*m* aetas. Sic enim & melius consultu*m* est pueritiae, & formatoris ingenium propius inspicere licet. Quaeri solet à nonnullis,

utru*m* conducibilius sit, liberos ab uno priuatim institui, an in frequentissimo puerorum numero educari, uelut in paedagogijs, quae alibi collegia, alibi bursae uocantur. Ad haec est hominum genus medium inter monachos & laicos, de quibus antea diximus, qui ducentos nonnunqua*m* adolesce*n*tes alunt in ijsdem aedibus. Vt uero negari no*n* potest, solitudinem esse pueris inutilem, & ex frequenti conuictu multu*m* esse co*m*moditatis: ita fatendu*m* est, in turba semper esse admixtos malos, quorum contagio plurimi corrumpu*n*tur: deinde fieri no*n* potest, ut cura in tam multos distracta, in singulos intenta sit. Postremo tales eruditores non licet deligere, sed aliorum arbitrio dantur ac mutantur. In collegijs aute*m* illud est peculiare incommodu*m*, indiligenter instituunt*ur* in Grammatica, quod oportebat omnium diligentissime fieri. In causa sunt duo. Primum quod ilico rapiuntur ad eas disciplinas, in quibus dantur tituli baccalariorum & magistrorum. Nam & ad honorem ac libertate*m* est aetas ea propensior, & ea res magis conducit ad quae-

stum magistrorum. Quo minoris autem parent qui Grammaticam doceant, praeficiunt puerum pueris aliquem, qui nudiustertius honore magistri donatus est, uix annos natus sedecim. Atqui Grammaticam nemo recte docet, nisi qui uersatus sit in omni genere scriptorum ac disciplinarum, qui stilum exercuerit. Itaque plerisque placet media quaedam ratio, ut apud unum praeceptorem quinque sexue pueri instituantur. Ita nec sodalitas deerit aetati, cui conuenit alacritas, neque non sufficiet singulis cura praeceptoris, & facile uitabitur corruptela quam adfert multitudo. Huic proximum est, ut qui in collegio uiuunt audiúntue, peculiares tamen habeant institutores, qui priuatim illos exerceant. Dixerit hic aliquis: Recte consulis diuitibus, sed quid interim fiet tenuibus? Vtinam liceret omnibus consulere. Certe moneri diuites possunt, ut si quos uiderint pueros è pauperibus quidem, sed generosa indole natos, eos suis impendijs curent educandos, aut suis liberis adiungant, ut sub eodem paedagogo pari cura instituantur. Multa quidem sunt eleemosynarum

genera, quibus opulenti co*m*mercantur regnum dei, uerum sciant hoc esse praecipuum deoq*ue* gratissimu*m* eleemosynae genus. Quaecunq*ue* uitae ratio deliget*ur*, illud co*m*muniter om*n*ibus pueris inserendu*m*, ut articulate explanateq*ue* co*n*suescant pronu*n*ciare, deinde ut expedite lega*n*t ac scriba*n*t. Ex libris plurimu*m* est tum solatij tum utilitas. At lectione delectari non potest, qui imprompte legit. Expediet & eos quibus res ampla est, artem aliqua*m* ex mechanicis sed honestiorem discere, qualis est ars pingendi, statuaria, plastice, aut architectonica. Etiamsi uideo genus hoc artium no*n* probari philosophis, nobis sordere non potest, qui Christu*m* adoramus fabru*m*, fabri dictum filium. Dum haec discu*n*t uitant ocium, & si deuolet fortuna, habe*n*t uiaticu*m*: sin minus, ueru*m* est quod uulgo dicu*n*t, neminem arte grauari. Sunt qui puellaru*m* absolutam educationem existimant, si usq*ue* ad nuptias sic inclusae tenea*n*tur, ut nec aspiciant, nec aspiciantur à uiris, quum interim uiuant interstultas & ineptas mulierculas, unde plus hauriunt corruptelae, quàm si cu*m* uiris age-

rent. Magna*m* fateor rem praestitit, qui uirginis suae pudicitia*m* seruauit illibatam. Verum ea demu*m* pudica est, quae didicit quid sit pudicitia, q*ui*busq*ue* modis seruari possit. Sanctis opinionibus imbuendus est puellaris animus, ut quod facit, iudicio faciat & ex animo. Vulgus ineptum existimant puellas institui literis, at qui sapiunt, comperiunt nihil esse uel conducibilius ad bonam mentem, uel tutius ad pudoris custodiam. Verum hac in re pro suo quisq*ue* iudicio faciet, quod uel conditio praesens, uel rerum suadebit necessitas. Certe uigilantiorem custodiam requirit aetas puellae iam grandescentis quàm pueri: utriusque uehemen*t*er est lubrica, sed puellae plures tenduntur insidiae, & animus est imbecillior, & si quis lapsus acciderit, foedior est famae buccina. Rosa lactea facili contactu aut afflatu marcorem contrahit. Postremo preciosissimus ille uirginitatis thesaurus est irrecuperabilis. Hic, uti dixi, prima cura erit, ut animus puellae sanctissimis opinionibus imbuatur, discatq*ue* nosse primum quid sit honestum, deinde etiam

amare. Proxima erit, ut ab omni co*n*tagio turpitudinis seruetur immunis. Diu uitia nesciat, amet nunquam. Tertia, ut ab ocio tanq*uam* à peste noce*n*tissima bonorum moru*m* arceatur. Ad innoce*n*tis ingenij corruptela*m* plurimu*m* ualet co*n*uictus impudicus. Hic in primis requiram patris ac matris officiu*m*, ne quid nequiter dicant, faciántue praesente filia, quantu*m*uis puella. Ad discenda*m* nequitia*m*, nescio quo pacto, praecoces sumus omnes. Et si nondu*m* sentiant, quod audiu*n*t uidentq*ue*, tamen haeret animis malu*m* seme*n*, aliqua*n*do in noxiam herba*m* erupturu*m*. Maxima debetur puero reuerentia, sed maior tenerae uirgini. Proinde pater aut mater, si quid paras paru*m* pudicum, ne tu uirgunculae co*n*tempseris annos. Vbi uitabu*n*t liberi conuictu*m* improbu*m*, si à parentibus discunt nequitiam? Apud no*n*nullas nationes haec est aulica puellaru*m* educatio: Mane seruet opera co*m*ptricum ac fucoru*m*, hinc ad sacru*m* quo specte*n*t ac uicissim spectent*ur*, mox ientaculu*m*, deinde fabulae. Post haec prandiu*m*. A pra*n*dio stationes, nugae, facetiaeq*ue*. Sparsim procumbu*n*t puellae, in harum gremiu*m*

se co*n*ijciunt uiri, Quae nemine*m* repellit, maxime laudat*ur* à ciuilitate. Deinde lusus inepti, nonnunqua*m* parum pudici. Sic transigitur interuallum pomeridianu*m*, donec redeat coenandi te*m*pus. A coena rursus eade*m* ciuilitas, quae fuit à prandio. Inter haec exempla nutriunt*ur* principu*m* pueri, teneraeq*ue* puellae. Nec multo sanctius educantur in agris. Filij filiaeq*ue* nobiliu*m* totos dies agunt inter saturos & ociosos ministros, pleru*m*que sordidos & moribus impuris. Alioq*ui* quo pacto fallerent tempus? At qua*n*to rectius tempus hoc fallerent texendis auleis? Aristoteles non uult liberos cum seruoru*m* grege misceri, ob mores ac fabulas illiberales. Et habebant ueteres andronitides in quibus uiri uersaba*n*tur, habebant gynaeconitides in quibus mulieres, habebant parthenones in quibus uirgines solent uersari. Vis aute*m* audire, quàm anxia custodia debetur pudicitiae uirginis, docet hoc nos sapie*n*s ille Sirach: Filij, inquit, tibi sunt, erudi illos, & curua illos à pueritia illoru*m*. Filiae tibi sunt, serua corpus illarum, & non ostendas hilarem facie*m* tua*m* ad illas. Quod

tandem praeceptu*m* audio? Qui fieri potest ut pater no*n* amet filias, praesertim morigeras piasq*ue*, & si amat, quo modo potest illas tetrico uultu obtueri? Imò quonia*m* uere diligis filias tuas, ob hoc ipsum dissimulabis hilaritate*m* uultus erga illas. Quid periculi? Expedit eum sexu*m* et aetatem perpetua reuerentia contineri. Ab hac nonnihil remittit paterni uultus hilaritas. Si quid indecore fit à puellis, paterni uultus seueritate castigandae sunt: si nihil peccant, tamen ne peccent, serius sit patris uultus no*n* amarulentus. Quid diceret Sirach, si conspiceret quosdam horum temporum patres, q*ui* praesentibus filiabus iam pubescentibus aut etiam puberibus, uino hilares iactant suas pristinas nequitias, & totam iuuentutis scenam aperiunt? Imò thalami mysteria effutiunt? Et tales patres in peccato filiorum parant abdicationem: & si quid acciderit filiae, coelum terrae miscent. Quid saeuis in liberos impie pater? De te ipso potius poenas sumito. Ad haec illos instituisti. Miraris si faciunt adolesce*n*tes, quod abs te factu*m* toties audiere glorian-

tem? Quo ore, inquit illa, obiurgabis filium? Turpius est iactare turpiter facta, q*uam* facere turpia. Sed turpissimum est id facere apud liberos. Et miraris si tui parum reuere*n*tes habes liberos, quum tu nullam erga illos habeas reuerentiam? Aut ubi futura est tuta sobolis tuae pudicitia, si apud te periclitatur, quem oportebat esse custodem incorruptissimum? Nonnulli sic assueuerunt uerbis obscoenis, ut frequenter & imprudentibus excidant. Huius rei uidimus exemplum memorabile Bruxellis in aede, diuae Gudulae sacra. Quu*m* esset illic densissima hominum freque*n*tia, ingressa est matrona quaedam cum primis honesta, clariq*ue* nominis. Cum subito collapsa esset in pauimentu*m*, ex inuecta pedibus niue lubricum, territa magna uoce exclamauit, nominans, q*uo*d pleraeq*ue* faciu*n*t ex assuetudine, pudendu*m* uiri membru*m*. Ingens omniu*m* risus obortus. Illa misere erubuit. Lapsus erat, sed q*ui*d opus est talibus assuescere? Nonne eade*m* opera possint assuescere, ut si quid subito fuerit obiectum q*uo*d metuant, Iesum aut Maria*m* nomine*n*t? Similis est

in quibusdam assuetudo male precandi, si quid accidit molesti: aut deierandi, si quid narrant. Eadem opera qua dicunt, ce*n*tum diaboli, dicere possent: Deus sit mihi propitius. Sunt qui no*n* possint quatuor uerba dicere, quin admisceа*n*t iusiurandum. Haec à teneris imbibunt pueri. Veheme*n*ter inficiunt teneros animos amatoriae fabellae, quibus aetas ea facile capitur. Haru*m* bona pars no*n* uacat obscoenitate. Procul arcea*n*tur à uirgine tales co*n*fabulatrices, quae malis colloquijs corrumpunt mores bonos. Venenum est quod insibilant teneris auribus. Iam apud quasdam nationes etiam solenne est quotannis aedere nouas ca*n*tiones, quas ediscu*n*t puellae. Quaru*m* argume*n*tum ferè tale est: Delusus ab uxore maritus, aut puella frustra seruata à pare*n*tibus, aut furtiuus cu*m* amatore co*n*cubitus. Atq*ue* haec ita referu*n*tur quasi bene gesta, applauditurq*ue* felici nequitiae. Pestilentibus argumentis addit*ur* tanta sermonis obscoenitas, per metaphoras & allegorias, ut ipsa turpitudo no*n* possit loqui turpius. Et hic quaestus alit multos, praesertim apud Fla*n*dros.

Si leges uigilare*n*t, talium naeniarum artifices debere*n*t caesi flagris sub carnifice, pro lasciuis lugubres canere cantilenas. Et hi qui publice corrumpunt iuuentutem, ex scelere uiuunt. Et inueniuntur parentes, qui putent esse ciuilitatis parte*m*, filiam no*n* ignorare talia carmina. Prisci iudicarunt Musicam ad liberales disciplinas pertinere. Sed quonia*m* numerosi illi soni magna*m* uim habent ad afficiendos hominum animos, inta*n*tum ut quidam hinc collegerint, ipsam animam esse harmoniam, aut certe habere harmoniam, nam simile simili delectari, studiose distinxeru*n*t Musicae genus, Doricu*m* caeteris praeferentes. Et hanc rem tanti momenti iudicant, ut censeant oportere legibus cauerti, ne recipiatur in ciuitatem Musica, quae corru*m*pat animos ciuiu*m*. In nostra uero musica, ut omittamus uerborum & argume*n*torum obscoenitatem, quantum est leuitatis, quantum etiam insaniae? Erat olim actionis genus, qua sine uerbis sola corporis gesticulatione, repraesentabant quicquid uolebant. Itide*m* in huiusmodi cantilenis, etiam si uerba sileant*ur*,

tamen ex ipsa musices ratione deprehendas argume*n*ti spurcitiem. Adde hic tibias Corybanticas, ac tympanorum strepitus, in rabiem agentiu*m*. Ad hanc musicam saltant uirgines, huic assuescu*n*t, nec putam*us* ullum esse periculu*m* moribus. Quid quod hoc musices genus à choreis & comessationibus inueximus in templa? Et quod est absurdius, magno conducuntur, qui sacrorum maiestate*m* ineptis garritibus contaminent. No*n* excludo Musicam à sacris, sed harmonias req*ui*ro sacris dignas. Nunc sonis nequissimis aptantur uerba sacra, nihilo magis decore, quàm si Thaidis ornatum addas Catoni. Interdum nec uerba silentur impudica cantorum licentia. Haec si leges negligunt, tamen oportebat aduigilare sacerdotes & episcopos. Qui assueuerit turpiloquio, non abhorrebit à turpibus factis, inquit Aristoteles. Rogarit aliquis: Quid est turpiloquium? Nam sunt turpia factu, quae tamen citra obscoenitatem referuntur, quod genus est furtum & homicidium. Sunt rursus quae suapte natura turpitudinem non habent: attamen

si nudis uerbis proferas, habent obscoenitatem: uelut habere rem cum uxore, exonerare ue*n*trem, reddere lotium. Nulla est corporis pars inhonesta. Deus e*ni*m omnia creauit & bona & pulchra: & tamen quibusdam hoc reuerentiae debetur ut tegantur: nec hoc solum debetur, uerum etiam ne nudis uerbis nominentur, sed uerecunda circumitione significentur. Vulua uerecundum est uocabulum, aeque atq*ue* matrix: & tamen apud imperitos infamatur. Naturam mulieris uerecunde dixeris, pudendum illius membrum indicans. Ite*m* pudenda uiri uerecunde dixeris. Eadem reuerentia seruanda in nominandis horum membrorum actionibus, de quibus modo diximus. Primu*m* igitur obscoenus est, qui nude nominat ea quae uerecu*n*diae causa tecte debent significari: Deinde qui turpiter facta, quamuis non obscoena dictu, sic narrant, ut laudent fauentq*ue* turpitudini. Veluti qui nominat adulterium, no*n* est obscoenus: caeterum qui cum uolupta te depingit, quibus artibus uxor deluso marito receperit adulterum, turpiloquus

est. Si res poscet ut turpia facta narre*n*tur cum detestatione narrentur: quemadmodum & benefacta cum approbatione referenda sunt. Quanquam aliena malefacta nunquam referenda sunt, nisi suadeat utilitas. Qui res honestas uitupera*n*do narrat, turpiloquus est. Sed plus quàm turpiloquus est, qui castos sermones ad res obscoenas accommodat: qualis est cento nuptialis Ausonij, simpliciter indign*us* homine Christiano. Rursum ut non est obscoenum dicere furtu*m*, aut homicidiu*m*: ita sunt prodigiosae quaeda*m* criminu*m*, praecipue libidinu*m*, species, quas non expedit audire pueros ac uirgines, nisi compellat necessitas, atque id tum quoq*ue* multo cum pudore, multaq*ue* cum detestatione faciendum est. De hoc genere loquitur Paulus Ephesijs quinto: Quae autem occulte fiunt ab ipsis, turpe est & dicere. Interdum usus habet obscoenitate*m*, quae nec in rebus est nec in uerbis: itaq*ue* fit, ut eadem uox alio tempore locóque sit uerecunda, alio non. Veluti bini apud latinos uerecunda uox est, apud Graecos obscoena. Ita patrare

quondam fuit inuerecunda uox, hodie caret obscoenitate. Et apud nostrates, amandi uox, quae olim pudoris gratia fuit ascita, quo co*n*gressum uiri cum muliere significarent: nunc sic infamata est, ut ne in pudico quidem sensu possis uti uerecunde, adeo ut obscoenitas offendat aures, si q*ui*s dicat*ur* amare matre*m*. Ostendi species om*n*es turpiloquij, quo facilius uitetur omnis obscoenitas. De picturaru*m* obscoenitate iam antea no*n*nihil attigimus. Aristoteles adeo putat picturas statuasue lasciuas ad morum corruptelam facere, ut hoc uelit per magistrat*us* publicis legibus caueri, ne q*ui*d imaginum sit in ciuitate, quod admoneat turpitudinis. Lingua loquitur auribus, pictura loquitur oculis: multoq*ue* loquacior est pictura q*uam* oratio, & frequenter altius descendit in pectus hominis. Et poenam atroce*m* praescribit Aristoteles, si quis quid turpiter dixit. Quam inquies? Si liber fuerit, nec adhuc ad honore*m* comessatorum admissus, ab honore repellatur: sin grandior, quonia*m* seruile facinus admisit, seruili ignominia afficiat*ur*, hoc est, caedatur Ioris.

Seruile crimen est linguae petulantia, q*uo*d ab ingenuis oportet, p*ro*cul abesse: sed multo lo*n*gius ab ijs quos Christus suo sanguine redemit à seruitute peccatoru*m* in libertatem filiorum dei. Haec erat ethnici philosophi sententia: & non pudet Christianos, homines spurcissimae petula*n*tiae, profestiuis ac lepidis amplecti? Quid memorem quanta sit in signis ac picturis licentia? Pingitur, & oculis repraesentat*ur*, quod uel nominare sit turpissimum. Haec argumenta prostant publicitus in tabernis ac foro, & uolentium nolentium oculis ingeruntur, quibus incendi iam frigidius aeuo Laomedontiades & Nestoris hernia possit. O legum ac magistratuu*m* oscitantiam. Philosophus undiquaq*ue* profligat imaginum obscoenitatem, nisi si qui dij sunt, quibus leges attribuu*n*t turpitudinem. Sentit opinor de Venere et Cupidinibus nudis, de custode hortorum, de Satyris & Phallis Bacchi: in quorum festis solenniter turpia quaedam agitabantur. O nouam philosophi religione*m*. In dijs permittit turpitudinem, ubi maxime co*n*ueniabat abesse

turpitudinem. Decet enim numina à puris pure, à castis caste coli. Tantundem & Seneca tribuit receptis legibus, ut populus ineptis ritibus colat deos: non quod pium sit, sed quod praecipiat lex. Quanq*uam* Aristoteles ab huiusmodi sacris uult arceri teneram aetatem. Agamus gratias deo, quod nostra religio nihil habet non castu*m* & pudicum. At tanto grauius peccant, qui rebus natura castis inuehunt impudicitiam. Primum, quid est necesse quasuis fabulas in templis depingere? Iuuenem ac puellam eodem in lecto cuba*n*tem? Dauid contemplantem è fenestra Bethsabea*m*, & ad stuprum euocantem: aut amplectentem ad se delatam Sunamitin, Herodiadis filiam saltantem? Argume*n*ta sumpta sunt è diuinis libris: sed in exprimendis foeminis quantu*m* admiscent artifices nequitiae? Haec in altaribus ubi peragitur Eucharistia, quae ne in aedes quidem pudicas sunt recipienda. Procul igitur absint ab aedibus tuis lasciui iuuenes, ociosi, saturique, nonnunq*uam* & ebrij famuli, garrulae mulierculae, saltatriculae, & Atellanarum histrio-

nes, mimi, ludiae, turpilo quae picturae: breuiter quicquid per oculos, per aureis, aut quocunque pacto tenerae pubis animos possit inficere. Quae tantum abest ut sint aliunde in aedes accersenda, ut etia*m* si quis forte talis irrepserit in familiam, protinus sit exigendus cum pessima gratia. Obsecro, quae nam est ista Christianarum legum patientia? Quidam hoc quaestu nu*n*c uiuu*n*t, nanciscuntur alicunde puellam elegante forma: eam adhuc teneram flectu*n*t ad saltus & lasciuas gesticulationes: ingerunt sese conuiuijs magnatum, atq*ue* etiam episcoporum. Vbi iam grandior est facta prostituunt. Itaque unius miserae uirgunculae pernicies alit tres ualentes iuuenes cum muliere quae se praedicat esse matre*m*. Et talibus ganeonibus datur unus aut alter aureus pro re bene gesta. Si qua cura morum esset magistratibus, hic deberet adesse: Rogaret illos errones, unde puellam sint nacti: comperirent forte plagio sublatam ex aedibus boni uiri: Deinde, quum ualeant corpore, quur hoc turpe genus ocij sibi delegerint. Vt commodis-

sime respondea*n*t, saltem hoc honoris promere*n*tur, ut publice caesi uirgis, pellantur è ciuitate. Suppetit quidem hoc loco copiosissima iurgandi materia: sed rixae modus esto, quo tandem finiamus quod instituimus. Otium uero quum nulli non sit pestilens, tamen aetati lubricae longe pestilentissimum est. Semper igitur prouidendum est, ut aliquo negotio teneantur, uel lusu, si uidet*ur*, modo liberali. Periculosius est otium, si accesserit luxus & solitudo. Nec omnino uanum est, quod habet Mimus celebris: Mulier quum sola cogitat, male cogitat. Nam paucae sunt foeminae, quae ad masculum illud animi robur profecerun*t*, ut res egregias secum possint animo uersare, nec unquam minus solae sint, quàm quum solae sunt. Certe pueris ac puellis inutilis est solitudo. Metuit adolescenti philosophus, quem quum uideret solum inambula*n*tem & cogitabundu*m*, rogauit quid ageret: Mecum, inquit ille, loquor. Tum philosophus: Vide ne cum improbo homine loquaris. Caeteru*m* puella quae uel precib*us* uel lectioni intenta est,

nec ociosa est, nec sola. Si precatur, cum deo loquitur. Si legit sacros liberos, audit deum sibi loque*n*tem. Sed praeceptionum nullus est finis, de quibus multa tradidere ueteres, multa recentiores. Ad compendium res co*n*feretur, si parentes norint quid debeant praecipere, liberiq*ue* pare*n*tibus obtemperent. Aetas enim illa nondum paritur, ut in primu*m* ordinem referri possint, in quo sunt qui & per se sapiu*n*t, & obtemperant recta consulenti. Huic contrarium genus prorsum est inutile, uidelicet eoru*m* qui nec domi habent co*n*silium, nec alienis consilijs duci possunt. Satis est si fuerint in medio genere, nimirum eorum, qui per se quidem nondum perspiciunt quid sit optimum factu, tamen libenter obtemperant bene monentibus. Proinde Paulus apostolus nihil aliud praescribit filijs, q*uam* obedientiam: Filij, inquit, obedite parentibus per omnia: hoc enim placitum est domino. Quod dixit, per omnia, non complectitur impia iussa: sed per hyperbolen indicat summam obedientiam. Sunt aliquoties morosi parentes, qui praecipiunt

quae nihil ad rem pertinent: caedunt ubi nihil admissum est. In his obedient per omnia filij, donec uentum fuerit ad impietatem. Ibi pietas debita parentibus cedere debet meliori pietati quae debetur deo. Responsantibus, & pare*n*tum iniquitatem allegantibus, compendio respondet apostolus: Hoc enim placitum est domino. Sit hoc unu*m* satis aduersus omnes responsationes: Sic placitum est domino. Par est obediendi ratio seruis ac liberis. Optimu*m* fuerit si utrique suo fungantur officio: sin qui praeditus est autoritate uergit ad tyrannidem, praestat ut inferiores obsecundent maioribus. Nihil enim seditione perniciosius. Fortasse non meretur pater temulentus aut stupidus obsequiu*m* filij, sed ita placitu*m* est domino. Domino praestas istud obsequij, & ille reponet obedientiae praemium. Idem praecipit scribens Ephesijs: Filij obedite parentibus uestris in domino: hoc enim iustum est. Honora patre*m* tuum & matrem tuam, quod est mandatum primum in repromissione: ut bene sit tibi, ut sis longaeuus super terram.

Quur obedientiae praecepto subiecit, in domino? Indomino, id est amore domini, qui referet gratia*m*, & in his quae no*n* aduersantur pietati, qua*m* docuit domin*us*. Prima tabula continet ea quae pertinent ad deu*m*: secunda, quae ad homines. Quoniam autem secundum deum primus honos debetur parentibus, unde sumpsimus uitae primordia, iure primu*m* appellat praeceptum, quod in suo genere caeteris antefertur. Adiecit autem, in promissione. Siquidem huic uni praecepto adiectum est praemiu*m* etiam temporale, quo fore*n*t ad parendum alacriores: quandoquidem aetas ille non perinde mouetur spiritualibus. Sic enim legis Exodi uigesimo: Vt sis longaeuus super terram, quam deus dominus tuus dabit tibi. Non semper longaeui sunt super terram, qui morigeri fuerunt parentibus, propterea quod interdum felicius est celerius hinc emigrare. Certe no*n* fallet immortalitas promissa in terra uiuentium. Longum enim dici non potest, quod aliquando finem habiturum est. Mouere poterit aliquem, quid sequutus Ambrosius, haec

uerba promissionis, Vt bene sit tibi, & sis longaeuus super terram, referat non ad filios, sed ad parentes. Verba ipsius sic habent: Promissio haec in Exodo co*n*tinetur, ut honorifici sint parentes, & bene essent, & prouectioris fierent aetatis. Illud sentit opinor: Qualem te praebueris erga parentes, tales erunt in te filij tui. Sunt enim filij, qui suis moribus excrucia*n*t animos parentum suoru*m*: interdum & ante diem cogunt è uita decedere: quod sanè parricidij genus est. Rursus filij morigeri floridam ac longaeuam reddu*n*t parentu*m* senectam. Nulla enim in re suauius acquiescit progenitorum senectus, quàm in liberis bene moratis. Sic e*ni*m ait beatus ille senior, plurimorum filiorum pater: Abundantius gaudium non habeo, quàm ut uideam filios meos in ueritate ambulare. Quod igitur officij praestiteris parentibus tuis, à liberis tuis uicissim expecta. Summam quidem autoritatem tribuit parentibus: sed hanc refrenat apostolus, iubens ut autoritas careat saeuitia: Et uos, inquit, patres nolite ad iracundiam prouocare filios uestros:

sed educate illos in disciplina et correptione domini. Quida*m* sic reprehendunt uitia, quasi nolint homines correctos, sed exanimatos, & peiores etiam quàm sunt. Atqui paterna correptio sic admoueri debet, quemadmodu*m* medicus aegroto pharmacum adhibet. Porrigit catapotia subamara, sed interim consolatur spe sanitatis. Quod Latinus uertit educate, Graece dixit Paulus ἐκτρέφετε. Su*n*t enim patres, qui nihil indulgentes aetati, uolunt ilico filios suos nasci senes. At fouenda est imbecillis aetas, ut paulatim subolescat: hoc enim sonat ἐκτρέφειν. In disciplina, ἐν παιδείᾳ, quae proprie est institutio pueritiae. Παιδεύειν enim Graece à puero deductum est, quod aetas illa sit ad eruditionem compositissima. Vnde & indocti dicuntur ἀπαίδευτοι, quod ferè quibus aetas puerilis per otium ac lusum effluxit, non perueniant ad ueram eruditionem. Παιδευειν no*n* tam est docere, quod Graeci dicunt διδάσκειν, quàm cum castigatione docere: ne dum proficiunt in literis, degenerent in moribus.

Caeterum quod addit νουθεσίᾳ, hoc est ad-

monitione siue correptione domini, sciscitabitur aliquis: Quae tandem est domini correptio? Paulus Hebraeis scribens expedit: Quem diligit dominus corripit, flagellat autem omnem filium quem recipit. Talis sit ergo patris correptio, charitate temperata, & ex charitate profecta. Apparet hic Paulum de filijs natu grandioribus loqui. Vnde id potest conijci? Primum quod totam autoritatem hic defert patribus, matrum non meminit: Deinde quod omnem parentum castigationem circunscribit correptionis cancellis: de caedendo nulla mentio, quum Solomon dicat: Qui parcit uirgae, odit filium suum: qui autem diligit illum, instanter erudit.

Est igitur aetas cui uirgae sunt utiles: est, cui pro uirgis sufficit obiurgatio. Phryx, ut aiunt, plagis emendatur. At ingenuus, quem nec metus dei, nec parentum reuerentia, nec pudor, nec conscientia mouet, ne uerberibus quidem fiet melior. Illud autem cauendum patribus, ne commoti uel caedant uel obiurgent. Mulier autem, quoniam impotentius commouetur, tem-

perabit à uerberibus, praesertim sexus masculini: marito potius hoc negotium deleget. Similiter & Colossensibus scribens Apostolus, patrum autoritatem mitigat: Patres, inquit, nolite ad iracundiam prouocare filios uestros, ne pusillo animo fiant. Quod Latinus uertit, ne pusillo fiant animo, significantius dixit Paulus, μὴ ἀθυμῶσι, id est, ne despondeant animum, siue ne deijciant animum. Sunt enim patres quidam in obiurgando supra modum saeui, nec ullum faciu*n*t obtundendi finem, donec uictus huiusmodi co*n*uicijs adolescens clàm aliquò subducat sese, uel in militia*m*, uel in monasterium, uel in aliud aliquod praecipitium, suo malo parentis saeuitiam ulcisce*n*s. Patris imperiu*m* cum persuasione coniunctum esse debet. Adolescentes autem plerunq*ue* delinquu*n*t, uel inscitia uel incogitantia. Inscitiae medetur παιδεία, incogitantiae νουθεσΐα, cui repugnat ἀθυμΐα. Eruditio rationibus & exe*m*plis propositis, demonstrat quid expetendu*m*, quid fugie*n*du*m*: causasq*ue* reddit, quare sic expediat ei qui format*ur*. Νουθεσΐα uox inde dicta est, quod

reuocat in animum, quod per incogitantiam exciderat, ac me*n*tem quae iam elapsa fuerat, reponit. Nihil p*ro*ficiebat Demea uociferans: O coelu*m*, ô terra, ô maria Neptuni. Quanto dexterius lenis ille pater, ubi rubore*m* & lacrymas excussisset adolescenti, adhibet paternam obiurgatione*m*: In qua ciuitate tandem te arbitrare uiuere? uirginem uitiasti, quam tibi ius non erat tangere. Nolim caeterarum rerum te socordem eode*m* modo. Hac lenitate traxit adolescentis animum ad quoduis obsequiu*m*. Est tamen uitiosa quaeda*m* lenitas ac facilitas praua, cuius exemplum habes Heli[+] sacerdotem, uirum pium, sed qui filios haberet insigniter impios, quos nihil mouebat senilis admonitio: Quia dominus, inquit, decreuerat occidere illos. In humanis erratis dandu*m* est aliquid humanae fragilitati, caeterum ubi profecit eò malicia, ut nec à diuis nec ab hominibus abstinea*n*t iniuria*m*, qui peccat si corrigi non potest, tollendus è medio est, ne plus noceat. Brutum qui filios securi percussit, quod Tarquinij doinatimone*m* expulsam reducerent, mira*n*tur

[+] *1. Reg. 2.*

pleriq*ue*, laudant pauci. In pueris pluribus de causis maior celeriorq*ue* docilitas est. Primum quod uacuum habent pectus, ueluti tabula complanata, in qua possis quod uelis exarare. Deinde quoniam mirantur omnia tenacissime retinent, quod impressum est. Postremo adest etiam infantibus imitandi dexteritas, prima ingenij significatio. Occupa*n*da est igitur aetas tenerior, priusqua*m* amoribus alijsq*ue* cupiditatibus inficiatur, & utendum illius dotibus, quas in hoc addidit deus, quo facilius ad uirtutem fingeretur. Quoniam autem semper tene*n*t, quod primum fuerit infusum, instilla*n*da sunt optima. De praecipuis igitur uirtutibus colligendae sunt paucae, sed exquisitae sententiae. Eas potissimum è sacris uoluminibus oportet decerpere, quanquam & in Ethnicorum libris permulta sunt, homine Christiano no*n* indigna. Rursus quoniam facile quod uident imitantur, prouidendum est ne quid uideant quod imitari turpe sit. Vbi iam uentum erit ad illud no*n* Pythagorae biuiu*m*, nam ab ipsa statim insantia uia uirtutis amplectenda est, sed ad

compitum, in quo de delige*n*do uitae degenere deliberatur, cauendum est ne parentes filios filiásue suas ad aliquod uitae genus, ad quod propensi non sunt, compellant: praesertim si tale sit, ut semel ingresso no*n* sit reditus, quale est initiatorum sacris ac monachorum. Hic uarie peccatur à pare*n*tibus. Quidam onerati numerosa sobole, destina*n*t aliquot sacerdotum & monachoru*m* instituto, quoq*ue* facilius illaqueent eos, curant ut adhuc impuberes initie*n*tur sacris, aut in monasteriu*m* abdantur. Hypodiaconus resilire non potest: uinctus ille est, & saepe no*n* cogitat se esse uinctum, qui tenetur. Quod si metuu*n*t ne aetas adfere*n*s iudicium, mutet illorum sente*n*tiam, procurant à Romano pontifice bullam, ut liceat ante te*m*pus initiari sacerdotio. Hi sic cogitant: Si facultates diuidant*ur* inter tam multos, peribit decus nostrae familiae: nunc filius fortassis fiet Praepositus aut Abbas, tum nos cum illo bibemus, nobis non erit grauis. Alij no*n* tam utilitatem sequuntur, quàm tutu*m*. Co*n*siderantes enim effrenem uitam adolescentis, metuu*n*t ne turpiter oc-

cidatur, aut ne qua*n*do poenas det legibus. Ab hoc metu libera*n*t illos rasura & cuculla. Alij religionis titulu*m* praetexunt: Volo, inquiunt, ex liberis meis aliquot esse dicatos deo, ut sint qui orent pro me uita defuncto. Itáne caeteri dedicati sunt diabolo, aut soli sacerdotes ac monachi possunt orare? Tolerabilius hoc quoq*ue*, si persuaderent, nunc cogunt, negant se aequo animo morituros nisi impetrent quod imperant. Illud consultius, ut si uiderint filium aut filiam propensam ad simile institutum, non statim parentes applaudant, sed explorent unde conceperint eum affectum, ex sese, an ex instinctu alieno. Si senserint esse Pharisaeos, qui sui co*m*modi gratia uenantur proselytum, edicant illis ut abstinea*n*t ab alienis liberis. Sin ex sese conceperunt eum affectu*m*, primu*m* obserue*n*t an reliqua illorum uita uoto respondeat. Si co*m*pererint mores undiq*ue* luxu, uoluptatibusq*ue* corruptos, sciant eum affectum ex deo no*n* proficisci. Hic quidam conniuent etiam ad filiorum nequitiam, dice*n*tes: Expleat se semel, quo postea magis oderit uo-

luptates. O stultas uoces, sit homo pessimus ut subito fiat optimus. Quod si uita respo*n*det proposito, ne tame*n* ilico mos geratur illoru*m* animo, sed, que*m*admodum ad certame*n* Olympicu*m* iuuenili calore properantibus ponunt*ur* ob oculos, q*uam* multa sint tum facie*n*da tum ferenda, qui uelint uincere: ita conueniet his occinere difficultates & inco*m*moda eius uitae, ac ueri sacerdotis ueriq*ue* monachi propone*n*da imago. Deinde corporis & animi habitus co*n*ferendus est cum eo uitae genere q*uo*d ambiu*n*t. Quod si filius ad singula sobrie saneq*ue* responderit, diuq*ue* in eo pe*r*stiterit affectu, bona spes est illu*m* bono duci spiritu, nec pare*n*tes perpetuo debent reluctari, ne forte pugnent cum deo. Nunc complures sunt, tum uiri tum foeminae, qui simul atq*ue* per aetatem intellexerint se parentum artibus ac uinolentia detrusos in uitae genus, ad quod no*n* erant natura compositi, Diris deuouent illos, tantum abest ut pro eis orent. Sic educandi sunt liberi, ut siue flectant animum ad sacros ordines, siue ad statum coniugalem, puri ad pura ueniant. Si iuuenis non

amore religionis, sed ut lice*n*tius scortetur: abhorret à matrimonio, persuasione induce*n*dus est, ut co*n*sulat animae: sin uel natura uel certo iudicio abhorret, non est repugnandu*m*. Ide*m* sentiendu*m* de genere studiorum, deq*ue* caeteris uitae institutis, quae sunt innumerabilia. Felicius enim ferè succedit, ad quod natura co*m*positus es. Video circulu*m* huius disputationis ad caput esse reuolutum. Ab ea coepimus aetate, quae paratur fingiturq*ue* matrimonio, & eôdem deduxit nos disputationis periodus. Hactenus igit*ur* huius uoluminis modus esto.

Christiani matrimonij institutionis per Des. Erasmum Roterodamum, finis.

B A S I L E A E A P V D I O A N N E M
Frobenium. Mense Augusto.
An. M. D. XXVI.

Erratvla qvae fefellerunt in hac aeditione.

Pagina. c. 8. uersu. 13. lege, matrisfamiliâs.
Pag. f. 7. facie posteriore. uersu. 11. lege: distat à Caio quarto gradu, iuxta supputatione*m* iuris canonici. Idem prohibet*ur* &c.
Pag. g. prima. facie posteriore, uersu à fine sexto, dele: illa.
Pag. h. 4. facie priore, inter dispu*n*cta ac reposita fefellera*n*t aliquot uersus indiscussi: uersu igitur octauo lege: inter adoptatum & adoptantem: ac proximum uersum nonum dele totum. Item uersu. 14. pro in recta linea, lege: in prima & ultima specie.
Rursus uersu decimoseptimo, quod est à caeterum ubi. &c. usq*ue* ad. In fictione, dele totum.
Pag. s. 3. uersu ultimo lege suspicandum.

IOAN. FROB.